

767878

T.C.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANA BİLİM DALI

MİMARLIKTA TASARIM-YER İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA

“YER”E ÖZGÜ MİMARİ DİLİN

DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE YENİDEN ÜRETİLMESİ

DOKTORA TEZİ

Y.Mimar İmre ÖZBEK EREN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nesrin Dengiz

İSTANBUL -OCAK 2006

Imre ÖZBEK EREN tarafından hazırlanan "MİMARLIKTA TASARIM-YER İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA "YER" E ÖZGÜ MİMARİ DİLİN DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE YENİDEN ÜRETİLMESİ" adlı tez çalışmasının Doktora Tezi olarak uygun olduğunu onaylım.

Doktora Tez Danışmanı

Prof. Dr. Nesrin DENGİZ



Bu çalışma Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Sorunları Programı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman :

Prof. Dr. Nesrin DENGİZ



Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Güzin KONUK



Prof. Dr. Fehmi KIZIL



Prof. Ali MUSLUBAŞ



Prof. Dr. Orhan HACIHASANOĞLU (I.T.Ü.)



ÖNSÖZ

İlk kez “yerin ruhu” (genious loci) terimini okuduğumda, ardından bana düşündürdüklerini hatırlıyorum; Roma felsefesine ait bir kavram olarak her “yer”in bir ruhu olduğu inancı anlamına gelmekteydi.

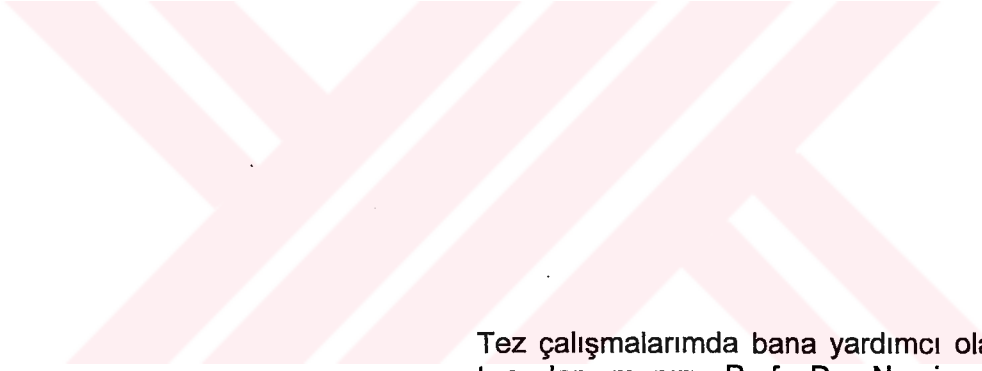
Çocukken dolaştığım farklı şehirleri düşündüm; bisiklete binmeyi, saklambaç oynamayı, -bugün neden bisiklete binemiyoruz? -en çok da anneannemin Bağlarbaşı’ndaki ahşap evinde geçen günlerimi. Orayı neden o kadar sevdiğimi düşündüm. Ardından tatillerde ören yerlerine yapılan gezileri ve bizi oralara sürükleyen şeyin ne olduğunu; sonunda görülen de çoğu kez taş ve topraktı. Ama insanlar sadece eski birşeyleri görmek için buralara geliyor değildi, amaç eski yerleri görüp, planı bile çoğu zaman anlaşılamayan, üstelik de mimar ya da tasarım disiplininin olmayanların çok da anlamlandırmayacakları kadar dağınık duran eski kalıntıları görmekten de farklı olmalıydı. İçindekiler olmasa da bugüne uzanan bir “öz” vardı; insanları oralara götüren de, bu ruhun etkisiydi sanırım.

Bugün o ahşap evin durumunu düşünüyorum; “Yavuz”ların evinin yerinde başka, “Ermeni bakkal”ın yerinde ise bambaşka, hepsi birbirine yabancı binalar var. Ortalıkta oynayan çocuk da yok üstelik. Yerine gelenler ise hepsi birbirinin aynısı. Bunu en çok merkeze yaklaştıkça anlamı değişen adeta ikili karakterdeki kentlerde gözlemliyoruz; önce aynılık, ardından özgün bir merkez. Tüm bunlar, beni, “o zaman değişen ne oldu? nasıl olmalı?” sorularıyla meşgul etti. O andan itibaren de “yerin ruhu”nun ne demek olduğunu farklı bir gözle değerlendirmeye başladım; ardından da bugünkü mimarlık dünyasındaki çeşitliliği.

Eskiler, eskide kaldı, ne o zamana ait yaşam tarzını , ne çingiraklı yoğurtçunun sokakta tekrar dolaşmasını, ne de bunun olmasını beklemek gerçekçi değil, doğru da değil, yaşamın özüne ters bir beklenti olur bu. Çünkü yaşamın içinde, değişmek ve hareket vardır. Bugün de kendi dinamiklerini getirmiştir. Teknolojik, kültürel, sosyal, politik, estetik alanlardaki algımız değişmiştir; evren algımız değişmiştir. Bu durumda sorun, mekansal olarak bu değişimle bütünleşememiş olmaktan kaynaklanıyor olabilir; yani yerin ruhunu yakalayamamış olmaktan.

İşte tüm bunlar, beni bu yönde bir çalışma yapmaya yönlendirmiştir. Farklı biçimde başlayan, sonra tez boyunca mimari bir bakışla devam eden sorgulamalarım halen devam ediyor; farklı düzlemlerde. Değişen dünyada da zaten, bu sorgulamalar ve arayışlar, varolmanın hergün yeniden “ol”an kaçınılmaz bileşenleridir diye düşünüyorum.

Sevgilerimle, İmre Özbek Eren, Kozyatağı, Aralık 2005.



Tez çalışmalarında bana yardımcı olan, başta tez danışmanım Prof. Dr. Nesrin Dengiz'e, Mimari Tasarım Sorunları Bilim Dalı'ndaki hocalarıma, arkadaşlarıma ve çalışmam boyunca bana desteği olan herkese teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmalarım boyunca, kritik noktalarda çalışmalarına tuttuğu ışık, benimle paylaştığı fikirleri ve kitaplığı için de Prof. Dr. Güzin Konuk'a teşekkürlerimi ayrıca belirtmek isterim.

Bana sadece çalışmalarım sırasında değil, her zaman gösterdiği anlayışı ve desteği için de aileme sevgi dolu teşekkürler...

İmre ÖZBEK EREN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vii
SUMMARY	ix
ŞEKİL LİSTESİ	x

GİRİŞ

Konunun Tanımlanması	1
Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	5

I. BÖLÜM

YER KAVRAMI ve MİMARİ DİL İLİŞKİSİ	8
1.1."Yer"İN (Evren Algısına Bağlı) Anlamı , Mekan Kavramıyla İlişkisi Ve Mekan Kabulleri	8
1.1.1.Batı Düşüncesinde	8
1.1.2.Doğu Düşüncesinde	15
1.1.3.Mekan Kabulleri	18
1.1.4.Kentte "Yer", Fiziksel ve Kamusal Mekan	21
1.2. Yer - Mimari Dil İlişkisi	27
1.2.1.Çevresel Kimlik	28
1.2.2.Mimari Dil	32
1.2.3. Tasarımın "Yer"le İlişkisini Kuran Farklı Boyutlar	34
I.Bölüm Sonucu	56

II. BÖLÜM

MİMARİ TASARIMDA "YER" ve MİMARİ DİL İLİŞKİSİNİN GEÇİRDİĞİ SÜREÇLER	57
2.1. Sistem Kavramı, Sosyal Sistemler ve Dönemler	58
2.2. Sanayi Öncesi Geleneksel (Tarım) Dönem	64

2.3. Aydınlanma ve Sanayi Dönemi	75
2.3.1. Endüstri Devrimi ve Modernite Projesi	75
2.3.2. Değişen Kent ve Mimarlık, Mimarın Rolü	78
2.4. Bilişim Dönemi (1960'lardan Günümüze Uzanan Süreç)	90
2.4.1. 1960'lardan Günümüze Uzanan Dönemin Altyapısı	91
2.4.2. Küreselleşme Olgusu	94
2.4.3. Kent, Mimarlık ve Mekanın Yeni Anlamı, Farklı Arayışlar	97
2.4.4. Güncel Mimari Uygulamalarda Yer Kavramı	107
2.5. Türkiye'nin Sosyal Yapısı ve Değişim Süreci	116
2.5.1. Geleneksel Dönemde Osmanlı Kent Mekanı	118
2.5.2. Endüstri devrimi ve Tanzimat Döneminde Kent Mekanı	123
2.5.3. Cumhuriyet ve Modernite Projesi(1923-1945 arası)	126
2.5.4. Değişime Bağlı Olarak Yerleşme Sisteminin Yaşamakta Olduğu Dönüşüm ve Mekansal Etkileri	128
2.5.5. İkinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1960'a Kadar Olan Dönem	130
2.5.6. 1960-1980 arasındaki Dönem	134
2.5.7. 1980'den Günümüze Uzanan Süreç	138
II. Bölüm Sonucu	145

III. BÖLÜM

"YER" YARATMA DÜŞÜNCESİ ÜZERİNE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR	147
3.1. Kent Planlama ve Kentsel Tasarım İçinde "Yer Tasarlama" Olgusu	147
3.1.1. Kent Planlama ve Kentsel Tasarım	148
3.1.2. Kentteki Mekansal Kademelenmeler	151
3.2. "Yer Tasarlama" Bağlamında Kuramsal ve Uygulamaya Dönük Yaklaşımlar	152
3.3. Kentsel Yaşam ve Tasarım Kalitesi Bağlamında Yapılan Uluslararası Çalışmalar	165
3.3.1. Çalışmalar, Süreç ve Örgütler	165

3.3.2. Tasarıma Yönelik Güncel Kavramlar	172
3.3.3. Tasarımda Güncel Yaklaşımların Uygulanma Örnekleri	176
3.3.4. Türkiye'nin Dünyadaki Gelişmelerle Etkileşim Düzeyi	186
III. Bölüm Sonucu	190
<u>IV. BÖLÜM</u>	
YERE ÖZGÜ MİMARİ DİLİN DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE YENİDEN TANIMLANMASI İÇİN BİR ÖNERİ YÖNTEM	196
4.1. Model Ve Yöntem Kavramları	191
4.2. Model Çeşitleri	192
4.2.1. Modellerin Amaçlarına Göre Sınıflandırılması	192
4.2.2. Modellerin Kullandıkları Araçlara Göre Sınıflandırılması	193
4.2.3. Modellerin Zaman Faktörüne Göre Sınıflandırılması	195
4.2.4. Modellerin Diyalektik İlişkiye Göre Sınıflandırılması	195
4.3.Yöntemin Oluşturulması	196
4.3.1. Yöntemi Oluşturan Bileşenler	197
4.3.1.1. Yerel Pratikler	198
4.3.1.2. Evrensel Kuramlar	201
4.3.2. Yöntemi Anlatan Kavramsal Model ve Yöntemin İşleyişi	206
4.4. Yöntemin Örnekler Üzerinde İrdelenmesi	207
4.4.1. Zeyrek SSK Yapı Kompleksi	209
4.4.2. Kemer Country Yerleşmesi	214
IV. Bölüm Sonucu (Örneklerin Ortak Değerlendirmesi)	217
<u>SONUÇ</u>	220
<u>KAYNAKLAR</u>	226
<u>EKLER</u>	238
<u>ÖZGEÇMİŞ</u>	249

MİMARLIKTA TASARIM-YER İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA

“YER”E ÖZGÜ MİMARİ DİLİN

DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE YENİDEN ÜRETİLMESİ

ÖZET

Bu çalışma, günümüz yerleşmelerine ait farklı boyutlarda karşılaşılan, “yer”e özgü mimari ifade biçiminin ve bu biçimin çevresiyle kurduğu ontolojik uyuma dair sorunları, tasarım-yer ilişkisi bağlamında ele almaktadır.

Giriş bölümünde, konunun güncelliği ve mimarlık disiplini açısından önemi , farklı boyutlarıyla birlikte ortaya konmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde, tezin kavramsal zeminini oluşturan bazı olgu ve kavramlar farklı kültürlerde ve farklı bakış açılarından değerlendirilmiştir. Bunun için öncelikle mekan ve yer kavramlarının tarihsel boyutuyla birlikte, hangi aşamalardan geçtiği, Doğu ve Batı düşünce sistemlerinde ele alınarak, kentsel ortamda “yer”in ne anlam taşıdığı tartışılmıştır. Ardından, yer ve mimari dil ilişkisi, çevresel kimlik çerçevesinde, mimari dilin oluşumunda etkili bileşenlerle birlikte irdelenmiş ve bunların analizinden yola çıkarak, tasarımın “yer”le ilişkisini kuran farklı boyutlar ortaya konulmuştur.. Tezin kavramsal bölümünü oluşturmaktadır, olgular ele alınmıştır.

İkinci bölümde, tarihsel süreç içinde, yer ve mimari dil ilişkisi, tasarım-yer bağlamında incelenmiştir. Bu sürecin incelenmesinde, mekan sorunlarının diğer yaşamsal bileşenlerden ayrı düşünülmemeyeceği fikrinden yola çıkarak, tüm toplumsal, fiziksel ve çevresel koşullar bir sistem bütünlüğü içinde irdelenmeye çalışılmıştır. Uygarlığa ait belirli dönemler içinde, bu ilişkilerin oluşum ve çözülme şekilleri irdelenmiştir. Bu irdellemelerle, farklı koşullar altında tasarım-yer ilişkisindeki çözülme ve değişim biçimleri, nedenleri ile birlikte, bugünkü mekansal sorunlara ışık tutması amacıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu sürecin bir devamı olarak günümüzdeki tasarım-yer ilişkisi de farklı mimari uygulamalarla birlikte ele alınmıştır. Bu bölüm içinde Türkiye’ye ait tasarım sorunları, kendine özgü dinamikleri ve süreçleri ile birlikte ayrıca ele alınmıştır. Bu bölüm, tezin mimarlık ve kentteki uygulama bölümünü oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümde, 2. bölümden gelen mekansal kırıma ve çözümlerin ve yeni oluşumların bir devamı olarak günümüze uzanan süreçte geliştirilen tasarım yöntemleri ve çözüm önerileri incelenmiştir. Bu süreç içinde ortaya çıkan çevresel sorunların giderek mekan ve yaşam sorunları haline de dönüşmesinin etkisiyle, evrensel düzeyde, tüm tarafların ilkesel düzeyde fikir ve söylem birliğine vardıkları

konular, mimari tasarım sürecinde etkili olma biçimleri bağlamında tartışılmıştır. **Bu bölüm, tez konusu ile ilgili güncel yaklaşımları içermektedir.**

Dördüncü ve son bölümde ise, önceki bölümlerden gelen ve tasarım-yer ilişkisini etkileyen veriler doğrultusunda, "yer"e özgü mimari dilin, günümüz değişim koşullarında, yeniden tekrar nasıl yorumlanabileceğine dair bir öneri yöntem geliştirilmiş ve iki farklı örnek üzerinden bu öneri yöntemin nasıl izleneceği irdelenmiş ve değerlendirilmiştir. **Bu bölüm, tez çalışması içinde geliştirilen öneri yöntemin ortaya konulmasını ve örneklerle açıklanmasını içermektedir.**

Sonuç bölümünde ise, çalışmanın tümünden gelen veriler ışığında, tezin amacına yönelik bir bağlamda ortak değerlendirmeler ortaya konulmuştur.



THE REPRODUCTION OF ARCHITECTURAL LANGUAGE IN THE PROCESS OF TRANSFORMATION BASED ON PLACE THROUGH THE CONTEXT OF DESIGN AND PLACE IN ARCHITECTURE

SUMMARY

This thesis is concerned with the issues on contemporary urban settlements's architectural languages based on place through the context of design and place, that are seen in the ontological relationship between the environment and design.

In preface, the currency and the importance of the subject in architectural discipline is discussed with its different dimensions

In the first chapter, some fundamental concepts and notions forming the conceptual basis of the thesis, are evaluated through different point of views and cultures. Space and place concepts are analysed within the historical context, both east and west philosophical point of views and then the meaning of place conception in city is argued. The relation between place and architectural language is evaluated together with its components through the context of environmental identity and after this analysing, the different dimensions that build the relationship of design with the "place" is here studied on. This is the conceptual phase of the thesis.

In the second chapter, the relations of place and architectural language is studied through the design-place concept within the historical context. From the idea of the space oriented issues cannot be kept separate from the phenomenons of life, the whole dimensions of social, physical and environmental conditions are analysed with a systematical context with this approachment in this process. The formation these relationships and their way of solvements are analysed in some distinguishing periods. As a paralel to such improvements, contemporary architectural approaches that are based on place nad design thought are considered with these evolutions. In this chapter also Turkiye's space oriented issues are also discussed with its own authentic dynamics and evolutions. This chapter constitutes the praxis of the thesis that seen in architecture and city.

In the third chapter, the design methods and some proposal solutions that aim to solve the problems about place and design, are analysed in the process of history. From the originating point of that the contemporary environmental issues do not only concern environment but also the quality of settlements, the common agreements that almost all governments agree with on a common platform and the interaction of

these agreements on process of design are argued. This chapter is composed of contemporary approaches that concern the thesis concept.

In the forth and last chapter, through the datas coming from the previous chapters effecting the relation of the place and design concept, a proposal method is developed for the reproduction of architectural language based on place within the contemporary circumstances that belong to its own culture , society and time. This proposal method is analysed on two different examples.

At the end of the thesis, a common analysing has been made through the guidance of components coming from the whole study.



ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1. Doğu ve Batı düşünce sistemlerine göre insan algısı; Batıda makine, doğuda (Çin) ise enerji. Kaynak: Sayın 2004 konferans posterleri.

Şekil 1.2. Japon konutunda, doğayla insan ilişkisinin, yani tasarımda "yer" in belirgin olarak doğa boyutuyla kurulan ilişkinin, mekan oluşumundaki etkisi; iç-dış dengesi. Kaynak: AYVERDİ, Aligül, 1972. Japonya Mimarlığı Mekanı, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları

Şekil 1.3. Japon mekan oluşumunda, geçiciliğin, esnek planlamaya götüren etkisi. Kaynak: AYVERDİ, Aligül, 1972. Japonya Mimarlığı Mekanı, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Şekil 1.4. Mekan ve Etkileyen Öğeler. Kaynak: Nalçakan, 1993:29.

Şekil 1.5. Atina, Agora, M.Ö. 3.y.y. Güney Stoa. Kaynak: Wycherley, 1993:54

Şekil 1.6. Ortaçağ kamusal alanları, Siena Meydanı. Kaynak: Kostof, 1991.

Şekil 1.7. Toplumsal Mekanın Bileşenleri.

Şekil 1.8. Bir yerin zaman içinde oluşan kendini ifade biçimi; Harran örneği. Kaynak: KÜRKÇÜOĞLU, Cihat, 2000. Yolların Buluştuğu Kent Harran, Şanlıurfa Valiliği Kültür Yayınları.

Şekil 1.9. Çevre Sistemi. Kaynak: Çubuk, 1979:42, 45.

Şekil 1.10. Doğal çevre verileri kentin kimliğinin ve imajının oluşumunda önemlidir. Mardin kenti silüeti. Fotoğraf: İ.Ö. Eren, 2004.

Şekil 1.11. Çevre-insan-kimlik etkileşimi. Kaynak: Avcı, 2001:14

Şekil 1.12. Sosyo-kültürel, tipolojik, topoğrafik, ve morfolojik oluşumların etkileşimi, yere özgü zaman içinde oluşan bir dil kazandırır. Bu dil, benzer şartlar içinde kendini doğal bir süreç olarak eklemlenme biçiminde devam ettirir. Bu da giderek o yere özgü kimliği oluşturur. Mardin : Fotoğraf: İ. Ö. Eren, 2004.

Şekil 1.13. Kentin morfolojik yapısına örnek: Mardin sokak ve konut dokusu. Fotoğraf: İ.Ö. Eren, 2004.

Şekil 1.14. Topolojik oluşum ve bu oluşumun konut tipolojisini etkilemesi; Mardin kent planı ve konutlardan kesit. Kaynak: ARU, Kemal Ahmet, 1998. Türk Kenti, YEM Yayınları, İstanbul.

Şekil 1.15. Plan tipolojisine örnek. Tipolojik, topoğrafik ve morfolojik oluşumların ardındaki mekansal oluşum mantığı ortak olduğu için, bu üç bileşen birbirlerini doğurmaktadır. Mardin'den grup ev planı. Kaynak: Alioğlu, 2000:56.

Şekil 1.16. Mekan algısını güçlendiren geçişler; Zal Mahmut Paşa Külliyesi, Eyüp ve Kara Ahmet Paşa Medresesi. Kaynak: Kuran, Aptullah, 1986. Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları.

Şekil 1.17. Kentsel mekanda yürüyen kişi gözünden ardışık olarak algılanan mekansal imgelemler. Kaynak: Karaman, 1999:32'den alıntı: CULLEN, G. (1961-1975). The Concise Townscape, Van Nostrand Reinhold Co., New York.

Şekil 1.18. Kentsel mekanda algılama ve yönlendirme. Kaynak: Ching, 2002:236

Şekil 1.19. Kent imajını oluşturan bileşenler

Şekil 1.20. Kent imajına etki eden anıt yapılar, topoğrafya, toplumsal yaşam öğeleri; Üsküdar'dan bir örnek: Şemsi Paşa Külliyesi, Rumi Mehmet Paşa ve Ayazma Camisi.

- Şekil 1.21.** Kent Dizgesi İçinde Anlamlanan Yapılar
- Şekil 1.22.** Estetik değerlerin, kültürel altyapıyla birlikte bir bütün olarak anlam kazanması. Kaynak: AHUNBAY, Zeynep, 1996. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yem Yayınları, s:54
- Şekil 1.23.** Kültür Kavramı:Ana Öğeler ve Kültür Haritası. Kaynak: Güvenç, 2002:106'dan alıntı: Güvenç, 1970:107
- Şekil 1.24.** Roma Kolonisinin, kültürel bağlamda İslam kentine dönüşmesi. Solda roma grid sistemi üzerine kurulan açık Pazar ve amfityatro mekanının, zaman içinde kamusal alanların özel kullanıma doğru değiştirilerek anlam ve biçim değiştirmesine örnek. Kaynak: Kostof, 1991:49
- Şekil 1.25.** Yer ve Mekan Kavramlarının Birbirine Dönüşmesi Ve Tasarımın Yerle İlişisini Kuran Farklı Boyutlar
- Şekil 2.1.** Değişim ve mekanı etkileyen öğeleri. Kaynak: Sağdıç-Gökmen, 2001:314'den alıntı: SAĞDIÇ, T., 2001.Geleneksel Kastamonu Kent Dokusunda Sosyo-kültürel değişimin Konut Mekanına Etkisi, Y.Lisans Tezi, İTÜ
- Şekil 2.2.** Sosyal Sistem Şeması. Kaynak:Tekeli, 1969:20.
- Şekil 2.3.** Çevre Alt Sistemi. Kaynak:Tekeli, 1969:55
- Şekil 2.4.** Kültürel Alt Sistem. Kaynak:Tekeli, 1969:55
- Şekil 2.5.** Sosyal Yapı Alt Sistemi. Kaynak:Tekeli, 1969:55
- Şekil 2.6.** Kişilik Alt Sistemi Kaynak:Tekeli, 1969:55
- Şekil 2.7.** Sosyal organizasyon alt sistemi kaynak:Tekeli, 1969:55
- Şekil 2.8.** Sosyal değişim ve Mekandaki Etkileri. Kaynak: Sağdıç-Gökmen,2001:314'den alıntı: SAĞDIÇ, T., 2001.Geleneksel Kastamonu Knet Dokusunda Sosyo-kültürel değişimin Konut Mekanına Etkisi, Y.Lisans Tezi, İTÜ.
- Şekil 2.9.** İnsan Yerleşmelerini Etkileyen Faktörler. Kaynak: GÖKHAN, B. Ç.,2001. "Effect of Different Proffessionals on Renovation of Traditional Settlements", Traditional Environments in a New Millienium, 20-23 Temmuz 2001 Bildiriler Kitabı,ed. Hülya Turgut-Peter Kellett, Amasya,Türkiye, s:115.
- Şekil 2.10.** Kentlerin Karakteristikleri. Kaynak: Kostof, 1991:31
- Şekil 2.11.** Hacılar VI. M.Ö. 5600'lerden Bir Grup Konutun İzdüşümsel Çizimi. Kaynak: Mellaart, 1988:86.
- Şekil 2.12.** Hacılar II A, M.Ö. 5400 Dolaylarından Savunma Duvarlı Yerleşmenin İzdüşümsel Çizimi: c.avlu, g.tahıl ambarı, gr.bekçi odası, p.çömlekçilerin işlikleri, w.kuyu, s.tapınak. Kaynak: Mellaart, 1988:86
- Şekil 2.13.** Priene'den konut bloğu. Kaynak: Tercan, 2000:83'den alıntı: Sol Power The Evolution of Solar Architecture.
- Şekil 2.14.** Antik Dönem Kent Mekanı. Assos Agorası, Anadolu, M.Ö. 2. y.y. Kaynak: Ching, 2002:62.
- Şekil 2.15.** Atina, Areopag'ın batısında M.Ö. 5. yüzyıl evleri. Kaynak: Wyrcherley, 1993:175
- Şekil 2.16.** Yunan Evleri, 4. y.y. ve geç dönem yunan evi. Kaynak: Gallion,1963:16
- Şekil 2.17.** Bir mekan oluşumunda, Roma Augur'u tarafından mekanın bölgelere ayrılmasını anlatan şema. Kaynak: Norberg-Schulz, 1981:44

- Şekil 2.18.** Roma Haritasından bir bölüm, 1748, Giambattista Nolli tarafından çizilmiştir. Kentteki şekil-zemin ilişkisini gösteriyor. Kaynak: Ching, 2002:95.
- Şekil 2.19.** Bir ortaçağ kenti, Perugia, İtalya. Kaynak: Şahinler, 1964:28
- Şekil 2.20.** Katedralin kentteki baskın etkisi, Floransa kentinden bir görünüm. Kaynak: Ching, 2002:341
- Şekil 2.21.** Ortaçağ Kenti. Kaynak: Gallion, 1963:380.
- Şekil 2.22.** Sienna. Kaynak: Kostof, 1991:1.
- Şekil 2.23.** Sanayi öncesi dönemi kentlerin fiziksel gelişim süreci. Kaynak: Eyüboğlu, 1997:20
- Şekil 2.24.** Sanayi sonrası dönemi kentlerin gelişmesini yönlendiren etmenler. Kaynak: Eyüboğlu, 1997:26
- Şekil 2.25.** Trenyolu altında bir konut yerleşmesi, Londra, 19. yüzyıl. Kaynak: Anderson, Stanford(ed.)1986. On streets, The MIT Press.
- Şekil 2.26.** Yeni konut ihtiyacının, kent mekanında yarattığı değişimlerin izinin. karşılaştırılarak izlenmesi; 17. y.y. gecekondulu mahallesi, 19. y.y. mekanik gecekondulu bölgesi ve 20.y.y. kent dokusundan örnek. Kaynak: Gallion, 1963:68.
- Şekil 2.27.** İngiltere’de sanayi bölgesine ait bir yerleşim. Kaynak: Kostof, 1991:170.
- Şekil 2.28.** Sanayi sonrası dönemi kentlerde fiziksel yapıdaki değişimler. Kaynak: Eyüboğlu, 1997:23
- Şekil 2.29.** Soria y Mata, Lineer kent- Madrid, İspanya, 1882. Kaynak: Krier, 1988:64.
- Şekil 2.30.** La Cite Industrielle by Tony Garnier, 1917. ve The Linear city of Soria y Mata, 1882. Kaynak: Gallion, 1963:70
- Şekil 2.31.** Frank Lloyd Wright, Robie Evi, Chicago, 1909. Kaynak: Norberg-Schulz, 1981:182.
- Şekil 2.32.** Le Corbusier, Plan Voisin, Fransa, 1925. Kaynak: Le Corbusier, 1922-1925."The Radiant City, Faber And Faber Limited, London.
- Şekil 2.33.** New York’da, Ville Radieuse modelinden esinlenerek tasarlanmış bir yerleşme (Stuyvesant Kasabası ve Peter Cooper Köyü) Kaynak: Anderson, Stanford, 1986. On Streets, The MIT Press.
- Şekil 2.34.** Şelale Evi, F. L. Wright, 1936-37. Kaynak: Inceoğlu, 2004:44.
- Şekil 2.35.** Finlandiya Pavyonu, New York, 1939. Kaynak: Ching, 2002:24
- Şekil 2.36.** Alvar Aalto, Villa Mairea, 1938-39, Finlandiya. Kaynak: Aalto, 1999:15-16.
- Şekil 2.37.** Modernizmin "Aidiyeti Yokeden" Yaklaşımı ve konut dizgesinde, aynılık ve anlam kaymasına örnek; Florida, Palm City, 1941. Kaynak: 1- Özer, 1993:444'den alıntı: Hutch. Rasyonalist Şehirciliğin sakıncalarını dile getiren bir karikatür 2-. Kaynak: Kostof;1991:81
- Şekil 2.38.** Modernite Projesinde, İdeal Arayışların Mekansal Örnekleri. Kaynak: Trancik, 1986:80.
- Şekil 2.39.** Geleneksel ve modern şehir biçimleri. Çizimler, geleneksel mekan strüktürü ile kırılğan modern mekan strüktürünü anlatmaktadır. Geleneksel kentte, kent blokları hareketi ve yönlenmeyi düzenlerken, modern kentte, kırılğan ve karışık strüktür yönsüzlük yaratmaktadır. Kaynak: Trancik, 1986:19.

- Şekil 2.40.** Louis Kahn, Richards Medical Research Buiding, Philedelphia, 1958-60. Kaynak:Norberg-Schulz, 1981:182
- Şekil 2.41.** Las Vegas Planı ve Kentsel Mekan; Sokak. Kaynak: Venturi-Brown, 1993.
- Şekil 2.42.** Küreselleşmenin temel belirleyicilerine dayanarak üretilen anahtar kavramlar ve mekansal etkileşimi. Kaynak: Hacısalihoğlu,1999:69
- Şekil 2.43.** Mekansal Benzeşmeye örnek, büyük alış-veriş merkezleri, "yer" farketmeksizin aynı planı uyguluyorlar, örnek: İçerenköy Carrefour. Kaynak: Kaynak: YIRTICI, Hakkı, 2002. "Tüketimin Mekansal Örgütlenmesinin İdeolojisi", Çağdaş Mimarlık Sorunları: Mimarlık Ve Tüketim, Boyut Yayın, 2002:27-28.
- Şekil 2.44.** Hans Holein, 1988-1990, Stevens Meydanı, Viyana. Kaynak: Jencks, 1991:11.
- Şekil 2.45.** Charles Moore ve William Turnbull, Kresge Koleji, Kaliforniya Üniversitesi, Santa Kruz, 1972-74. Kaynak: Jencks, 1991:101.
- Şekil 2.46.** IBA'nın Berlin'deki Uygulama Alanları,1977-87. Kaynak: Ghirardo, Diane, 1996, Architecture After Modernism, Thames and Hudson, s:111
- Şekil 2.47.** Yerel Özelliklerin Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilirliği.Kaynak: YÜCEL, C.-KOZLU, H. 2002. "What to Sustain Locally in The Global Environment? An Exploration on Divriği Case", Traditional Environments in a New Millienium, 20-23 Temmuz 2001 Bildiriler Kitabı,ed. Hülya Turgut-Peter Kellett, Amasya,Türkiye.
- Şekil 2.48.** Hassan Fathy,Yeni Gurna Planı ve sokaktan bir görünüş, 1948, Mısır. Kaynak: Hassan Fathy, 1988. Architectural Monographs 13, Academy Editions, London
- Şekil 2.49.** Ron Herron, Yürüyen kent projesi, 1964. Kaynak: Frapmton, 1992:281
- Şekil 2.50.** Centre Beabourg, Richard Rogers ve Renzo Piano,1972-76, Paris Kaynak: Piano, Renzo,1986. "Progetti e Architectura-1984-1986, Electa, İtaly.
- Şekil 2.51.** Bernard Tschumi, Parc de La Villette, 1982-83, Paris.Kaynak: Broadbent,:Geoffrey, 1990. Emerging Concepts in Urban Space Design, Van Nosrand Reinhold, London, New York, s:317
- Şekil 2.52.** Uygarlığın belli dönemleri arasındaki değişim noktaları. Kaynak: Tekeli'nin "evrim safhaları adlı" tablosundan yararlanarak teze göre yeniden yorumlanmıştır.(Tekeli, 1969:125)
- Şekil 2.53.** Dönemlere Göre, Tasarım-Yer İlişkisindeki Temel Farklılaşmalar
- Şekil 2.54.** Mekan kavramındaki kaymalar, yersizlik, sanal kent: Tokyo Metro Haritası. Kaynak:Engindeniz, Emrah.2003."Tokyo Kent Sözlüğü", Arredamento Mimarlık, sayı:2003/12,s:66.
- Şekil 2.55.** Frank O. Gehry, Gugenheim Müzesi, 1997, Bilbao. Kaynak: Architectural Review
- Şekil 2.56.** Ofis Binası, Çek Cumhuriyeti, 1992-96. Kaynak: Frank Gehry .
- Şekil 2.57.** Casa da Musica, Rem Koolhaas, 2004, Porto.
- Şekil 2.58.** Steven Holl, Fukuoka Konutları, 1989-1991, Japonya.Kaynak: HOLL, Steven, 1991. "Anchoring", Princeton Architectural Press, New York, 3. baskı, 1991, s:9-11'den çeviren:Aslı ŞENER,2000, "Ankraj", Steven Holl, Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi 2, Boyut Yayın Grubu, s:91-102.

Şekil 2.59. 1985-88, Su Kilisesi, Tadao Ando, Hokkaido. Kaynak: Ando, Tadao, 1990. Architectural Monographs, Academy Editions.

Şekil 2.60. Norman Foster, Carre d' Art, Nimes, 1984-1993. Kaynak: Architectural Monographs, No 20, 1992, Foster Associates-Recent Works, Academy Editions, St. Martin Press.

Şekil 2.61. Jean Nouvel, Arap Enstitüsü Binası, 1985, Paris. Kaynak: Dosya, 1992. "Dünyada Mimarlık 1980'den 1990'a", Mimarlık ve Dekorasyon Dergisi, Özel Sayı:9.

Şekil 2.62. Erasmus Köprüsü, UN Studio, 1996, Rotterdam. Kaynak: Dosya: "Kentsel Dönüşüm Projeleri", Beton ve Mimarlık Dergisi, 2004 kış sayısı ve UN Studio resmi sitesi.

Şekil 2.63. Sokağın organik dokusu ve buna bağlı mekan algısının "yer"e bağlı olarak zaman içinde eklenerek oluşması; Bursa Hanlar bölgesi. Kaynak: CEZAR, Mustafa, 1983. Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System, Türkiye İş Bankası Yayınları, s:38.

Şekil 2.64. Osmanlı Dönemi Kent Morfolojisi, İstanbul Örneği

Şekil 2.65. İzmir ve Midilli evlerindeki, iklim ve kültürel ortaklığın biçimlendirdiği tipolojik benzerlik, kent morfolojisinde de ortak yönelimleri doğrulamaktadır. Kaynak: LEVİ AKYÜZ, Eti, 1999. "Batı Anadolu Kıyıları Konut Mimarisi", Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı, Yem Yayınları, s:277-28

Şekil 2.66. Mahalle Dokusu ve Hiyerarşik Düzeni. Kaynak: Aru, 1998:203.

Şekil 2.67. Muğla örneğinde, çevre verilerinin geleneksel dönemdeki morfolojik oluşumu belirleyiciliği. Kaynak: PINON Pierre, 1999. "Anadolu ve Balkanlar'daki Osmanlı Kentlerinde Kentsel Dokular Tipolojisi", Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı, Yem Yayınları, s:166-179.

Şekil 2.68. Sokak Algısı İçinde Kamusal Ve Sivil Alanların Birlikteliği. Kaynak: Çelik, 1998.

Şekil 2.69. Fatih Semtindeki Mahalleleri Belirleyen Kamusal Yapıların Merkeziliği Ve Onları Saran Konut Dokusu

Şekil 2.70. Osmanlı Mimarisinde Tipolojik Biçimlenmenin Mantığı. 1. Resim; Orta Sofalı ve Hayatlı Konut Planları 2. Resim Topkapı Sarayı Fatih ve Çinili Köşkü. Kaynak: KUBAN, Doğan, 1998. İstanbul Yazıları.

Şekil 2.71. Aksaray'da yangın sonrası yeni kent anlayışı. Kaynak: Çelik, 1998.

Şekil 2.72. Unkapanı yol açılması. Kaynak: Tapan, 1998:85.

Şekil 2.73. Cumhuriyet Rejiminin Mekana Verdiği Önemi Gösteren Resim. Kaynak: BOZDOĞAN, S., 2002, Modernizm ve Ulusun İnşası, Metis Yayınevi, İstanbul

Şekil 2.74. Yeni yaşam biçimine uygun gereksinimlerin, kente girmesiyle, değişen kentsel mekanlar, sokaklar. Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi

Şekil 2.75. Bahsedilen dönüşüm sürecinde kentsel ölçekte gözlenen değişimlerin Diyarbakır örneğinde gözlenmesi. Kaynak (plan için): Aru, 1998

Şekil 2.76. Kent mekanlarında görülen ölçek ve doku değişimlerinde özellikle yol açma çalışmalarının etkili olmuştur. Vatan ve Millet Caddeleri, Cengiz Kahraman Arşivi. Kaynak: Tapan, M., 1998, İstanbul'un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s:84.

Şekil 2.77. Tan Oral, "İkinci İstanbul Kuşatması". Kaynak: Tapan, M.,1998, İstanbul'un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s:76.

Şekil 2.78. Kentteki mekansal çözümlerin/değişimlerin, ada-parcel ve tipoloji ölçeğinde yarattığı değişimi anlatan kroki. Çizim: İ.Ö. Eren.

Şekil 2.79. Sedat Hakkı Eldem, Zeyrek SSK Yapı Kompleksi, İstanbul. Kaynak: Bozdoğan-Özkan-Yenal, 1987

Şekil 2.80. Turgut Cansever (Ertun Yener ile birlikte), Türk Tarih Kurumu Binası, 1951-1967, Ankara. Kaynak: Turgut Cansever, 1981.Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şekil 2.81. 'Gecekondu Kent', Altındağ-Ankara Kaynak: Sey 1999. Fotoğraf: Cemal Emden

Şekil 2.82. 'Apartman Kent' . Kaynak: Balamir, 2004 (Sey 1999, Fotoğraf: Ara Güler)

Şekil 2.83. "Planlamanın "Ruhu" Mimarlık, Mimarlığın "Yüreği" Planlamadır", Mimarist Dergisi, sayı, 3:s.18. Kaynak: Ekinci, Oktay, 2001, Fotoğraf:Hüseyin Erciyas, Cumhuriyet Arşivi

Şekil 2.84. Yaşanan değişimlere bağlı olarak tasarım yer ilişkisi bağlamında, mimari dilin kodlarındaki çözümlerin kentte, konut cephe tipolojisinin değişiminde izlenmesi; 1930'lar, 1950'ler ve 1980'ler.

Şekil 2.85. Sırayla: 1930'lar, Pervititch haritası ve 1950, 1950 hava fotoğrafı, 1986. Çizimler: İ. Ö. Eren., Fotoğraflar: Üsküdar Meydanı Kentsel Tasarım Proje Yarışması Şartname ve Analitik Etüdü Kitapı, Haz. Ümit SERDAROĞLU- Nermin SİNEMOĞLU, Erhan İŞÖZEN, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, 1986.

Şekil 2.86. Emlak Kredi Bankası, Ataköy Yerleşmesi, İstanbul 1961 (Sey 1999, Fotoğraf: Gültekin Çizgen) . Kaynak: Balamir, 2004.

Şekil 2.87. İstanbul'daki küresel kent gelişmelerine uygun olarak ortaya çıkan yeni merkezlerden, Levent'teki yeni yapılaşma biçimine örnek: Metrocity Alış-veriş merkezi, Doğan Tekeli-Sami Sisa.

Şekil 2.88. Aksanat Binası. Kaynak:Usta, 1995.

Şekil 2.89. Topkapı Palace, Antalya,1999. Kaynak:Tanyeli, 2004:74-77

Şekil 2.90. Bodrum'da temalı bir tatil köyünün sokak perspektifi

Şekil 2.91. Makedonya'dan bir sokak perspektifi. Son iki şekil arasında, gerçekte sanal olarak üretilen mekanların, "yer"den kopuk tasarlanması sonucu oluşan yaşamdan kopukluğun izlenmesi.

Şekil 2.92. Şandor ve Sevinç Hadi, Milli Reasürans Binası, İstanbul, 1987. Kaynak: İzgi, Utarit, 1994. "Milli Reasürans TA.Ş. Kompleksi", Yapı Dergisi, sayı 157, s:74-83.

Şekil 2.93. Kent bağlı ama ondan aynı zamanda bağımsız gelişen, "yer" le ilişkisi kopuk yerleşme lekeleri ve aralarında kalan tanımsız mekanlar. "Yer"in kullanımındaki değişimin sosyo-kültürel değişkenine bağlı gözlenmesi. Kroki:İ. Ö. Eren.

Şekil 2.94. Farklı dönemlerde, mimar- toplum-mekan arasındaki ilişkideki değişim. Kroki: İ. Ö. Eren.

Şekil 3.1. Mekansal içerikli olmayan planlama kademeleri. Kaynak: Çubuk, 1979:38'den alıntı: Tekeli,1971. Planlama-Ülkesel Fiziki Planlama Üzerine, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını

- Şekil 3.2.** Mekansal içerikli planlama kademeleri. Kaynak: Çubuk, 1979:38'den alıntı: Tekeli,1971. Planlama-Ülkesel Fiziki Planlama Üzerine, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını
- Şekil 3.3.** Kent Planlama Modelleri.Kaynak: GÜREL Sümer, 1978. Kent Planlama Kuramına Doğru, E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları,İzmir.115-116
- Şekil 3.4.** Kent planlama, kentsel tasatım ve mimarlık arasındaki ilişikikaynak:Önal, Şebnem, 1999. "Knetsel tasarım uygulamalarında farklı yaklaşımlar ve ele alışlar:İngiltere örneği üzerinden bir irdeme", I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul,s:324-340.
- Şekil 3.5.** Garden City Projesi, Ebenezer Howard,1898. Kaynak: Trancik, 1986:51.
- Şekil 3.6.** Greenbelt, Maryland, ca. 1938 From Toward New Towns For America
- Şekil 3.7.** Bir yerin ruhunun bileşenleri, Punter(1991). Kaynak: Montgomery, 1998:97
- Şekil 3.8.** Bina kesitlerinin kent mekanını etkileme biçimleri. Kaynak: Krier, 1979:24-25.
- Şekil 3.9.** Calthorpe Şirketinin TOD (transit oriented development)-geçiş yönelimli gelişim konsepti, bölgesel, taşıma (transportation) ve transit oriented toplumlar için amaçlanan detaylı planlarıyla arazi kullanım strateji şemaları. Kaynak Katz, 1994: Bressi: xxxi
- Şekil 3.10.** "Başarılı Yer". Kaynak: Montgomery, 1998:98
- Şekil 3.11.** Yeni Kentleşme Örneği: Seaside Yerleşmesi, Florida, 1981. Kaynak: KATZ, Peter,1994. The New Urbanism-Toward an Architecture of Community, McGraw-Hill, Inc., Hong Kong
- Şekil 3.12.** Dolu-boş bağlantı biçimlerine ait tipolojik örnekler. Kaynak:Trancik, 1986:101.
- Şekil 3.13.** Mekansal Bağlantılığa ait üç tipoloji. (Fumihiko Maki) Kaynak:Trancik, 1986:107
- Şekil 3.14.** Üç farklı yaklaşımı gösteren kentsel tasarım teorilerinin şeması. Kaynak: Trancik, 1986:98.
- Şekil 3.15.** Kentsel tasarım düşüncesinin kabulleri. Kaynak: Carmona, 1996:59.
- Şekil 3.16.** KONUK, Güzin, 1999a. "Kentsel Mikro Ortamda Tasarım ve Yaşam Kalitesi Değerlendirme Ölçütleri", 6. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Kolokyumu-Kentsel Tasarım ve Kentsel Mikro Ortam Tasarımı, MSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.faydalanılarak yapılmıştır.
- Şekil 3.17.** Essex için Yapılan Tasarım Rehberinden Örnek Bölüm. Kaynak: Country Council Of Essex, A Design Guide For Residential Areas.
- Şekil 3.18.** Kodlama çalışmalarına bir örnek:seaside kodlamaları.k Kaynak: Duany-Zyberk, 1991:97-101
- Şekil 3.19.** Ralph Erskine, Byker Yerleşmesi, 1969-82, İngiltere. Kaynak: Global Architecture, 1980, Ralph Erskine Byker Redevelopment, Tokyo.
- Şekil 3.20.** Mobil Köy, Senegal(unesco projesi). Kaynak:Velioglu, 1991:83.
- Şekil 3.21.** Greenwich Millennium Village, 2000-2005, Londra. Kaynak: Housing, Greenwich London, January 2002. The Architectural Review,.1259, p:41-45.

Şekil 3.22. Renzo Piano Workshop, Potsdamer Meydanı Rekonstrüksiyonu, 1992-2000, Berlin. Kaynak: Buchanan Peter(ed) 2000. Renzo Piano Building Workshop, Complete Works, Phaidon.

Şekil 3.23. Sokrates'in tanımladığı güneş evi. Kaynak:Tercan, 2000.

Şekil 3.24. Norman Foster, Commerzbank, 1997, Farnkfurt. Kaynak: Great Architects, 2002. Lord Norman Foster, s:178.

Şekil 3.25. Marika-Alderton Evi, Glenn Murcutt, 1991-1994. Kaynak: Arredamento Mimarlık,2002:80-97

Şekil 3.26. Ekolojik Köy, Santa Cruz, 1979 ve Ithaca, New York. Kaynak: www.gaia.org/ecovillage/index.as

Şekil 3.27. Safranbolu Genel Görünüm, 2003. Fotoğraf: İ. Ö. Eren

Şekil 4.1. Asimow'un tasarım sürecini anlatan ikonik modeli. Kaynak: "Modeling and Design Thinking", <http://web.mit.edu/rajsingh/www/mcpsketch/litreview.html>

Şekil 4.2. Model Tiplerinin Hiyerarşisi (Rowe 1987)
Kaynak:<http://web.mit.edu/rajsingh/www/mcpsketch/litreview.html>

Şekil 4.3. Yöntemi Oluşturan Bileşenlerin Şeması

Şekil 4.4. Kavramlar Arasındaki İlişkiyi Anlatan Tablo

Şekil 4.5. Öneri Yöntemin Genel İşleyiş Ölçekleri

Şekil 4.6. Örnek olarak bina ölçeğinde; rengin, kent ölçeğinde; morfoloji ve tipolojinin, bölge ölçeğinde ise malzemenin belirleyiciliğinin izlenmesi. Sadullah Paşa Yalısı/İstanbul. Fotoğraf: Kuban, Doğan, 1998. İstanbul Yazıları, Hasankeyf ve çevresi, 2004. Fotoğraf: İ. Ö. Eren, Mardin kent dokusu, 2004. Fotoğraf: İ. Ö. Eren. Kesit kaynak: Alioğlu, 2000:56.

Şekil 4.7. Yerel Pratikler

Şekil 4.8. Evrensel Kuramlar

Şekil 4.9. Değişim Sürecindeki Etkileşimleri Anlatan Kavramsal Model

Şekil 4.10. Archer'ın tasarım sürecindeki basamakları anlatan modeli.Kaynak: "Modeling and Design Thinking", <http://web.mit.edu/rajsingh/www/mcpsketch/litreview.html>'den yararlanılarak oluşturulmuştur

Şekil 4.11. Öneri Yöntemi Anlatan Kavramsal Model

Şekil s.1. Parça ile bütün arasındaki sınırsız geçişe bir örnekleme: M.C.Escher, 1972."Özgürlük", The Graphic Work of M.C.Escher, Pan/ Ballantine, London,s:7. Kaynak: Ayla Ödekan, 1979. "Grafik ve Matematik Ustası M.C. Escher, Çevre, Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi, sayı 1, s:94-103

'Bir köprüyü sanat yapıtı katına yükselten, yarattığı ortamdır; bu ortamda bir "yer" meydana gelir ve kendine özgü bir dünya kurulur. Köprü bize o noktanın yeryüzündeki iki kıyıyı buluşturma olanağını fark ettirir. Yeryüzündeki birçok noktadan yalnızca bir tanesi bu köprü sayesinde bir yer, bir dünya haline gelir.'¹

GİRİŞ

Konunun Tanımlanması

İnsanoğlunun dünyada **varlığının** başladığı günden beri sürekli çözümlenmeye çalıştığı en temel sorunu varoluşun nedeni ve şekli üzerinedir. Düşünce tarihinin her döneminde, ister doğu ister batı düşüncesinde olsun **evren algısı**, insanın 'doğaya, kendine ve evrene'² ait sorgulamalarını içerir. Bu sorgulama içinde nerede olduğunu da anlamlandırmaya çalışan insan beraberinde neden ve nasıl sorularının da cevabını aramış, bulunduğu yeri kendi koşullarına göre her zaman biçimlendirme çabasında olmuştur. Mağarada yaşayan insanın duvarlara resim yapması da sanatsal bir arayıştan çok, bu anlamda, ait olma ve olduğu yeri sahiplenme duygusuyla ilintilidir. Heidegger'e göre insan , iç zorunluluk olarak 'bir yere ait olmak'³ istemektedir. Schulz da "yer" duygusu veren bir çevreyi, bir Latin kavramı olan 'genious loci' ifadesi yardımıyla, görünen ardındaki gerçeği yakalama potansiyeline sahip olma şeklinde tanımlar. Mimarlık, Abel'in belirttiği gibi, 'eğer bir çeşit varoluş biçimiyse'⁴, bu noktada "yer", insanın varlığı ekseninde ontolojik bir boyut kazanmaktadır.

Yer kavramı, bahsedilen evren algısına bağlı olarak her dönemde farklı anlamlar yüklenmiştir. Aynı zamanda doğu ve batı felsefe sistemlerinde de konuya yaklaşım farklıdır. Yer, **mimarlık disiplini** çerçevesinde, insanın temel ihtiyaçlarından olan barınma ekseninde ele alındığında da aynı ontolojik konumunu korumaktadır; mimarlık ancak, "yer"le başlayan bir süreçtir, etrafıyla anlamlı bir ilişki kurabildiği sürece mimarlık, o "yer"e ait olmaktadır. L. Kahn'ın 'mekanın doğasında, ruh ve belli bir biçimde varolma isteği' vardır⁵ sözünden de yola çıkarak, bir anlamda, 'öz' olarak tasarlanan mekanın, 'yaşantı'yla yere dönüştüğü söylenebilir.

¹ AYDINLI, Semra 2000, Heidegger Ve Mimarlık Üzerine Düşünceler, S:53'den alıntı.

² HANÇERLİOĞLU Orhan, 2002. "Düşünce Tarihi", Remzi Kitabevi, İstanbul, s:89.

³ AYDINLI, S.,1999."Kentsel Mekanı Okumak, Görüngübilim Bakış Açısıyla Kentsel Mekan", I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:155-165'den alıntı: Heidegger, M.,1998.Tekniğe İlişkin Soruşturma, çev. Doğan Özlem,Pradigma, İstanbul.

⁴ ABEL, Chris (1997). Architecture and Identity, Architectural Pres, Oxford, s:214.

⁵ NORBERG-SCHULZ, C., 1981. (ilk basım 1974) Meaning in Western Architecture, Rizzoli International Publications, New York, s: 217.

Yalıtılmış bir kavram olarak yer/mekan (içinde insani yaşam barındıran oluşum), tek başına, Lefebvre'nin dediği gibi, 'tıpkı enerji veya zaman gibi anlamsızdır/eksiktir.'⁶ "Yer" in mimariyle bütünleşmesi, tümel bir gerçeklik içinde ele alındığında, **çevresindeki olgularla anlamlı biçimde ilişkiyi** sağlayan bileşenlerin sürece dahil olması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bileşenler, tümel bir çevre anlayışı, ya da daha da geniş olarak bir 'sistem yaklaşımı'⁷ içinde, tüm doğal, yapay, sosyal, psikolojik, politik, ekonomik, tarihsel, kültürel etkileşimleri içermektedir. Bu noktada "Yer" in, bileşenlerden oluşan bir "şey" e indirgenmesi tehlikesi doğabilir, ancak , **yer, bileşenlerin toplamından farklı bir anlam içermektedir.**

Eğer 'mimari dil, bir yerin zaman içinde oluşmuş kendini ifade etme biçimi'⁸ ise, bu ifade biçimi, "yer" le kurulan yaşamsal ilişkinin, her defasında bir önceki oluşumla yeniden anlam kazarak, onunla iletişime girmesiyle oluşmaktadır. Bunun da beraberinde "anlamsal ve yaşamsal " sürekliliği getirdiği, geçmişle gelecek ve bugün arasında bir bağlantı kurduğu söylenebilir.

Geleneksel dönemde, mekan, 'geleneğin içinden çıkmaktadır'.⁹ Bu dönemde, eklemlenerek oluşan kentler dışında, tek defada planlanmış kentlerde de geleneksel yaşam biçiminin getirdiği mekansal oluşumların mantığı doğrultusunda ortak bir bütünlük oluşmuştur. Bu dönemde mimar, insan-yer/mekan hepsi, birbirini doğuran ve varlığını ortaya çıkaran, hangisinin neyi doğurduğu çok da net ayrılmadılmayan bir döngüye sahiptir. Mekan oluşumunda ve üretim sürecinde, daha çok doğal çevre ve hukuki anlaşmalara bağlı, ortak uzlaşılar söz konusudur; genellikle varlığı somut olmayan bir "üst-söylem" birliği vardır.

Aydınlanma dönemiyle başlayan, 'akıl' ın sınırlayıcılıklarından ayrılarak ön plan çıkmasıyla, geleneksel dönemdeki özne-nesne ve amaç-araç diyalektiği değişmiştir. İnsanın ve dolayısıyla mimarın özne durumuna geldiği bu dönem de, mekan da nesne (araç) durumuna gelme tehlikesiyle karşılaşmıştır. Özellikle endüstrileşmenin tetikleyici etkisiyle yaşanan sosyal, politik ve mekansal değişimler bir kırılmaya işaret etmiştir. Aslında bu dönemdeki 'yenilik buluşlarda değil, pratik insanların uzunca bir süredir mevcut olan ve ulaşılabilen bilim ve teknolojiyi kullanma konusunda kafa yormaya hazır olmalarında'¹⁰ ve bunun zeminini hazırlayan toplumsal koşullardaydı. Bu kırılma, süreklilik kavramı açısından sıçramalı bir değişime işaret eder.

⁶ LEFEBVRE, Henri, 1974. The Production Of Space, Blackwell Publishing, UK, s: 11-17

⁷ Bakınız II. Bölüm; sistem kavramı.

⁸ NORBERG-SCHULZ, C., 1993.(ilk basım,1985). The Concept of Dwelling, Rizzoli International Publications, New York, s: 26

⁹ Aydınli, 1999:155-165.

¹⁰ HOBBSAWM, Eric, 1998(ilk basım 1969). Sanayi ve İmparatorluk, Dost Kitabevi, Ankara, s:56.

Geleneksel dönemde kendiliğinden oluşan ilişkiler ağı yerine, 'katı olan herşeyin buharlaştığı'¹¹, çözümlerin yaşandığı bir döneme geçilmiştir. Bu noktada da mekan, geleneksel dönemdeki 'yer'den ayrılmıştır. Geleneksel dönemin kentsel dizgesini oluşturan bütünlük, bir kırılma göstermiştir.

Modernizm , araçsal akla verdiği önemle, kendini toplumları dönüştürme yetisinde görüp, kendi 'dil'ini üretmiş ve bunu uygulama alanlarını da kendisi seçmiştir. Geleneksel dönemde bir zanaat olan mimarlık, teknik ve sanat olarak ayrılmaya başlamış, bu anlamda da tasarım sürecinin bileşenleri kimi noktalarda, bahsedilen bileşenler bağlamında, "yer"den ayrılmıştır. Yer, modern döneme kadar kendisi yaşayan bir gerçeklik iken, bu dönemde özne-nesne ilişkisi değişmiş ve yer, tasarlanan bir nesneye doğru evrimleşmiştir.

Kentlerde ve mimarlıkta yaşanan bu kırılmaların yol açtığı 'anlam kaybı', diğer taraftan diyalektik olarak karşıt fikirleri de beraberinde besleyerek geliştirmiştir. Bu türden bir düşünsel arayışın yanında, üretim-tüketim döngüsünde ortaya çıkan değişime bağlı şekillenen yeni toplum modelinin de etkisiyle özellikle 1960'larda etkileri görünür hale gelen farklı bir dönüşüm ortaya çıkmıştır. Mimarlık alanında bu kırılmaları ve anlam kayıplarını telafi etmek adına, bu defa "mekan" kendi başına adeta yaşam veren özne durumuna gelmiştir. Mekanın bir anlamda politikleştiği, bu dönemde, tasarım ve yer arasındaki dengeli ve birbirini doğuran simbiyotik ilişki, bu defa, mekan ve insan lehine, -üretim bağlamında ise tüketim lehine- bozulmuştur. Postmodernizmi, bu bağlamda bir dönem olarak ele alanlar olduğu gibi, tarihsel anlamda, 'tamamlanmamış bir modernite projesinin devamı'¹² olarak ya da iktisadi anlamda 'üst-yapısal ifadenin kırılması'¹³ olarak ele alanlar da vardır. Mimarlık alanında ise, 'çoğulculuk ve karmaşıklık ilkesi altında postmodern mimari, çok katmanlı bir dil tavrı almıştır.'¹⁴ Bu çeşitlilik içinde, bir karmaşa ve tek başınalık etkisi yaratan bu ortamın psikolojik etkileri de olmaktadır. Bazı kavramlar ön plana çıkarak, yer- mimarlık- insan ilişkisine farklı anlamlar yüklemektedir. Bu süreçte ortaya çıkan bu kavramlar beraberinde diyalektik bir etki yaratarak karşıtlıklarını -ya da çözümlerini- da beraberinde getirmektedir. Mekanın anlamının değişmesiyle çıkan "yokmekan", karmaşık dünyada kendiyi başbaşa kalan izole insana ve topluluklara

¹¹ BERMAN, Marshall, 1999(ilk basım 1982).Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, İletişim Yayınları, İstanbul.

¹² HABERMAS, Jürgen, 1990. "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje", Postmodernizm-Jameson, Lyotard, Habermas, Zeka, Kiyı Yayınları, İstanbul, s:31-44.

¹³ JAMESON, Fredric,1990. "Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiği"(1984'de New Left Review'de yayınlanan makalesi), Postmodernizm-Jameson, Lyotard, Habermas, Zeka, Kiyı Yayınları, İstanbul, s:59-116.

yönelik çıkan Hobsbawm'ın deyimiyle 'keşfedilmiş gelenek'¹⁵ , çeşitlilik karşısında kimlik arayışları buna örnek gösterilebilir. Bu duygusal arayışın yanında, mimarlık ve mekanın – ve nasıl/neden yaşandığına bağlı olarak üretilen “yer”in- da bir tüketim aracı haline gelme tehlikesi ise gözardı edilemez boyutlardadır.

Bu çerçevede bakıldığında, tarih boyunca yapılan tüm “yer”leşme sorunlarının temelinde, başta bahsedilen anlamlı yaşamsal ilişkinin kurulması arayışının temel olduğu görülmektedir.

Bugün ise (özellikle 1990'lardan itibaren) gelinen nokta, artık sadece postmodernizm çerçevesi içinde kalamayacak kadar geniş kapsamlı ve farklı boyutlara sahip bir niteliktedir. Postmodernizmin belli noktalarıyla örtüşmekle birlikte, küresel ölçekte yaşanan, sosyal, politik, ekonomik, kültürel ve teknolojik alanlardaki değişimlerle birlikte, 21. yüzyılın mekan-zaman-yer olgusu önceki dönemlerden farklı bir dinamiğe sahiptir. Mimarlık da artık bazı durumlarda, kendisi “yer”le biçimlenen değil, adeta “yer”i dönüştüren bir etkiye sahip duruma gelmiştir. Bugün artık mimar (tasarımın öznesi bugün sadece mimar olmamakla birlikte, bu çalışma, mimarlık ekseninde esas alındığı için), Tanrı Marduk'a yapılan Babil kulesinin yapılmasıyla, insanlığa bir ceza olarak verildiğine inanılan ve farklı dillerin ortaya çıktığı ortam gibi, farklı tasarım dillerinin konuşulduğu bir ortamdadır. Bu çeşitlilik farklı şekillerde her dönemde olmuştur ancak, bugün, o dönemlerdeki bir “üst-söylem” birliğinin getirdiği, “dil birliği”nden söz etmek pek olası gözükmemektedir.

Ayrıca mimarlık olgusu bir yana, küresel gelişmelerin de etkisiyle -ki küreselleşme de aslında yeni bir olgu değildir ama o da anlam değiştirmiştir-, sosyal, politik, kültürel, siyasal, çevresel kopukluklar ve geleceğe ilişkin sorgulamalar da beraber gelişmektedir. Bu gelişmeler paralelinde artık bütünleşen –en azından iletişimsel anlamda- dünyanın ortak sorunları haline gelmiştir. Bu ortak sorunlar için de evrensel düzeyde ortak arayışlar söz konusudur. Her ne kadar bu ortaklıklar için tamamen bir bütünlükten söz edilemese de -“ayrışma”lar gerek ekonomik gerekse de politik anlamda halen gözlenmektedir- en azından bazı ortak çalışmalarda, hemen tüm tarafların katıldığı bir fikir ve söylem birliği söz konusudur. Bu ortak çalışmalar, sadece geleceğe yönelik iyimser bir yaşam tablosu kurgulamak amacıyla değil, bugünün yaşanan sosyal, kültürel, ekonomik sorunlarına da çözüm getirebilmek amacını gütmektedir. Yapılan bu çalışmalar, kaçınılmaz olarak mimarlık

¹⁴ JENCKS, Charles, 1991(ilk basım 1977).The Language of Postmodern Architecture, Academy Editions, London, s:12

¹⁵ AREFI, Mahyar, 1999. “Non-Place and Placelessness as Narratives of Loss: Rethinking the Notion of Place”, Journal of Urban Design, Vol.4, No.2, s:179-193'dan alıntı: Hobsbawm 1983, p.1

ve kent alanında da yansımalarını bulmaktadır. Dolayısıyla bugün yer kavramı artık sadece yakın çevreye ait “iç dinamikler”iyle değil, ama aynı zamanda evrensel düzeyde “dış dinamikler”in de katılımıyla yeniden anlaşılan geniş bir içeriğe sahip olmaktadır.

İşte bütün bu döngü içinde, mimarinin çıkış noktalarından birini oluşturan “yer” kavramı, bugün daha da farklı bir anlama ve öneme ve tanımlanmaya gerek duymaktadır. Mimar dil de bu anlamda, süreklilik kavramından ayrılmaktadır. Çünkü artık sürekliliği sağlayan alt yapı önemli değişiklikler göstermektedir. İşte bu noktada yeni bir yorum gerekmektedir. Bunu sağlamanın yolu da, tasarım-yer ilişkisinde, mimarlığın kendi “öz” ünden hareket edilmesi gerekliliğini hatırlatmaktadır.

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bahsedilen bu kuramsal ve pratik olgulara paralel olarak, bu çalışmada, “yer”in mimarlıktaki ve doğal olarak yaşamdaki karşılığının, değişen ve dönüşen **evren algısı** içinde tekrar kurulmasının yolunun, ne şekilde ve nasıl olması gerektiğine dair bir **arayış amaçlanmaktadır**.

Bu anlamda tez kapsamında “yer” kavramı, mimari ve kentsel anlamda bir yerleşme-mimarlık pratiği- sorunu olarak ele alınmıştır.

Tasarım sürecinde, yer, ait olunan “**çevre**” içindeki olgulardan bağımsız değildir. Çevre ise bu çerçevede, bir yerin mimarlık ürünüyle ve insanla buluşarak yaşam kazanması sürecinde etkili olan tüm verileri kapsamaktadır. Fiziksel, doğal, sosyal, psikolojik ve zaman / tarih boyutu olan çevre koşulları içinde, mimari dilin oluşum süreçleri ve bileşenleri irdelenmiştir. Bu noktada, çevresel kimlik bileşenleri mimari dilinin oluşumu ve sürekliliğinde bir üst bileşen olarak ele alınmıştır. Nihayetinde, mimariyle yerin buluşma noktasında, “yer”i tanımlayan boyutlar, fiziksel, sosyal, psikolojik ve zaman boyutu olarak ana başlıklar altında gruplanmıştır. Burada önemli olan nokta, “yer”i bileşenlerine ayırarak parçalamak değil, ama bu boyutların irdelenmesi yoluyla, tasarımda “yer”in varlık noktasını saptayabilmek ve tasarım sürecinde etkili olan bu boyutları tanımlayabilmektir. Daha önce bahsedildiği gibi, bütün-parça ilişkisi bağlamında, bir “bütün” olarak, “yer”, farklı bir anlama işaret etmekle birlikte, tanımlamada en azından bu bileşenlerin anlaşılması önemli bir süreç olmaktadır.

Toplumların yaşadıkları **değişimler** kaçınılmazdır. Burada bir yargılama amacı değil, ama yaşanan bu gerçekler doğrultusunda, uzamsal olarak “yer-“in mimariyle tekrar

buluşarak anlamlı hale gelmesinin yollarını araştırma esastır. Bu yolları araştırırken de süreci ve süreçte yer alan olumlu/olumsuz gelişmeleri irdelememek, eksik bir yaklaşım olur.

Tarihsel süreç içinde, tasarımda, yer ve mimarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi ise, bu bütünlüğü sağlayan unsurların, birbirlerine ne derece ve nasıl bağlı olduklarının/ya da olmadıklarının anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Günümüze uzanan süreçte hem dünyada hem de Türkiye’de yaşanan dönüşümler etkisinde, bu ilişkilerdeki kırılma noktalarının ve nedenlerinin ve biçimlerinin anlaşılması, tasarımın ve doğal olarak mimarlığın “yer”le olan ilişkisinin anlaşılması bakımından önemlidir.

Yine tarihsel süreçte ortaya çıkan bu kopuşların incelenmesinden, insanın kentteki yaşamı üzerinde yarattığı etkilerin ortaya çıkmasıyla başlayan, yeni ketsel yaşam biçimine ilişkin tarifler de önemli bir çalışma alanıdır. Aslında Vitruvius’un¹⁶, özgün bir mimarlık ürünüde onu, değerli kılan nitelikleri sorgulaması kadar geriye giden bu çalışmalar, özellikle endüstrileşme ve modernizmin birbirini tetikleyerek, kent yaşamı üzerinde oluşturdukları etkinin ardından farklı bir boyut kazanmıştır. Aristo’ya göre kent, ‘bir yaşam tarzıydı; başarısı büyüklüğü, nüfusu ya da lojistik etkinliğiyle değil, yurttaşlarını faydalandırdıkları boş zamanlarında dengeli ve özgürce¹⁷ yaşatabilmesiyle ölçülürdü. Moderniteyle, kentin anlamında değişimler olduğu gibi, mekanın ve tasarımdaki yer-mimarlık ürünü arasındaki ilişkide de anlam kaymaları olmuştur. Bu anlamda, değişen kent ve sosyal yaşama uygun, mekan arayışları da anlam ve içerik değiştirmiştir.

Bu çalışmalar devam ederken, bir yandan insan yaşamını ve dolayısıyla mimarlık dünyasını etkileyen sosyal, teknolojik, kültürel, çevresel gelişmeler de devam etmiştir. İlerleyen teknolojik gelişmelere paralel olarak üretim ve yaşam biçimindeki değişimlerin yarattıkları etki alanının geldiği nokta, gelecek için hem doğal çevre hem de sosyo-kültürel çevre bağlamında kaygı verici boyutlara ulaşmaya başladığı anda, tasarımdaki mimarlık-yer ilişkisine başka bir boyut daha eklenmiştir. Bu boyut, yerin kendi çevresel koşullarının olduğu gibi, algılanabilir özellikte olmamakla birlikte, **tasarıma dolaylı olarak katılması gereken farklı dinamikleri** beraberinde getirmiştir.

¹⁶ VITRIVİUS, Mimarlık Üzerine On Kitap, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul, s:13. Vitruvius bu eserinde, özgün bir mimarlık ürünüde, üç temel nitelik tanımlar:dayanıklılık, faydalılık ve güzellik.

¹⁷ TERCAN, Ahmet, 2000. Mimarlıkta Tasarım-Teknoloji İlişkisi Bağlamında Enerji-Verimli Tasarım Kavramının İrdelenmesi, MSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, s:115

Tüm bu gelişmelerin uzamında bugün, **yine sistem bütünlüğünde bir değişme** sözkonusudur. Aile yapısının, iletişim biçimlerinin, çalışma biçim ve içeriklerinin, kent yaşamının anlam ve boyut değiştiği farklı bir dönem daha başlıyor gibi gözükmektedir. Bu ortam içinde, yerin mimariyi biçimlendirdiği bir yaklaşımdan, bugün, tek bir mimarlık ürününün neredeyse kentsel ölçekte dönüştürme etkisine sahip olduğu, yani mimarının yeri dönüştürme etkisine sahip olduğu bir mekan ve mimarlık algısı da gözardı edilemez.

Tüm bu etkileşimler içinde, Türkiye'nin de kendi iç dinamiklerine bağlı olarak farklı boyut ve anlamlarda yaşadığı bu değişim ve süreçler içinde bugünkü çeşitlilik ortamı içinde, bazı yaşamsal ilkelerin en azından tekrar tanımlanması gerekmektedir.

İşte bu **kapsam içinde**, (ilke olarak Türkiye ölçeğinde), çözülen ve anlamını kaybetmeye başlayan tasarım-yer ilişkisine bağlı olarak, yerleşmelerin kendilerine ait ifade biçimini bu koşullarda, yeniden yorumlama ve içselleştirmede yaşadığı sorunlara, -sürdürülebilir ve makro ölçekten mikro ölçeğe kadar inen tüm boyutlarda-, yer-mimarlık ürünü, insan /toplum /mimar ve toplum / çevre yani parça ile bütün arasındaki yaşamsal ilişkinin nasıl kurulabileceğine ilişkin, mimari tasarım bağlamında, bir öneri getirilmesi **amaçlanmaktadır**.

I. BÖLÜM

YER ve MİMARİ DİL KAVRAMLARI

"Yer", mimarlığı gerçek bir eyleme dönüştüren süreç içinde, ontolojik bir öneme sahiptir. Farklı boyutlara sahip yer kavramı bugün de halen mekan kavramıyla içiçe geçmiş durumdadır. Bir kent parçası veya tek yapı için yer kavramı, içindeki farklı boyutlarıyla birlikte, mimarlık ürününü ve tasarımı şekillendiren, yönlendiren ana unsurlardan biri olmaktadır. Burada yer kavramı, sadece parsel veya arazi sınırlamasından öte, mimarlık ürünü ile çevresi arasındaki yaşamsal ilişkiyi kuran önemli bir süreç olarak ele alınmalıdır.

Geleneksel dönemde yapı ve çevresi arasında simbiyotik bir ilişki söz konusu olduğu için yer kavramı, yaşanan dünyanın bir yansıması olarak mekanda karşılığını bulmuştur. Modern yaşama geçişle birlikte ise, zaman-mekan kavramlarının farklı anlamlar ve boyutlar kazanmasıyla birlikte, yapı ve çevresi arasındaki ilişki de anlam değiştirmiştir. Bugün de modern dünyadan farklı bir dönüşüm söz konusudur. Bu süreçte, yer-mekan kavramlarının irdelenmesi, -"yaşanan ortam" anlamında ortaklık taşımakla birlikte- bugünkü çözümlere ışık tutabilmesi açısından önemlidir.

1.1."Yer"İN (Evren Algısına Bağlı) Anlamı , Mekan Kavramıyla İlişkisi Ve Mekan Kabulleri

Yer ve mekan kavramları, antik dönemden günümüze kadar uzun süreç içinde farklı anlamlara sahip olmuştur. Terminolojik olarak yer, İngilizce'de "place", Yunanca'da "topos", mekan ise İngilizce'de "space"; Yunanca'da "chora"nın karşılığı olarak geçmektedir. Bu kavramların açılımları aşağıdaki bölümde, süreç içinde farklı kültürlerde ve zamanlarda kazandıkları anlamlarla birlikte ele alınmıştır.

1.1.1.Batı Düşüncesinde

Antik Yunan'da Plato'ya (M.Ö.427-347) göre yer, 'herşeyin matrixi olarak vardır'¹⁸ ve kendi ifadesiyle, 'sürekli oluşum halindedir (ever-lasting)'dir. Yer ve zamanı birlikte anlatan, neoplatonik döneme ait bir ifadede şöyle geçmektedir:

'Her gördüğün şey İkilikte ayrılan Bir çifti oluşturan	YER veya ZAMAN OROMESDES ki ışıktır AREIMANIOS ki karanlıktır; YER (topos) ZAMAN (chronos)' ¹⁹
--	---

¹⁸ CASEY, Edward S.1997. The Fate of Place: A Philosophical History, University of California Press, London, England, s:48'den alıntı:Timeaus 50c.

¹⁹ Casey, 1997:49

Plato'ya göre mekan (chora) ve olay (matter) aynı şeylerdir. Timeaus'da mekan, bölgeleri ve belirli yerleri içinde barındırır; anlamların ve içinde fiziksel bedenlerin olduğu bir ortam gibi de ele alınır. Ancak bu bedenler, tanımlarını kendi sınır ve şekillerinden, yani geometrik biçimlerinden alırlar.²⁰

'yer, bir tür yüzey ve tıpkı bir toplayıcı ve sarmalayıcı gibi düşünülmelidir.'²¹

Aristoteles (İ.Ö.384-322) ise yer için, 'diğer tüm şeylerin önceliğini alır' demektedir. Özellikle sonsuzluğun, boşluğun (void) ve zamanın ötesinde bir öncelik verir. Platon, daha çok fiziksel oluşumların dış yüzeylerinin biçimlenmesi ile ilgilenirken, Aristoteles, çevrelenen yerlerin iç yüzeylerinin sınırları ile ilgilenir. Aristoya göre sınır zaten yerin içindedir, aslında yerin kendinin bir parçasıdır. Ona göre, yerler kendi potansiyellerine sahiptir ve yer, 'bir güce sahiptir'²². Aristo, Plato'nun, elementer yaklaşımından farklı olarak, yere kendi terimleriyle yaklaşmaktadır: 'her şey, kendi yerine doğru hareket etmektedir'²³. Yani Aristoteles'e göre, sarmalayan bir toplayıcı (container) olarak yer, fiziksel evrenin tanımlanmasında oldukça dinamik bir rol üstlenmektedir. Ona göre yer olmadan, sadece "şey"ler bir yersiz (locate) olmakla kalmayacak aynı zamanda "şey" bile olamayacaklardır. Bu kayıp sadece kozmolojik değil ontolojik de olmaktadır: bir çeşit var olma kaybı.

Helenistik dönemde, neoplatonik düşüncenin de etkisiyle, mekan kavramı ön plandadır. Antik Yunan'da atomistlerin "atom ve boşluk" fikrinde, atomlar bölünemez bir gerçekliği anlatırken, boşluk da açık mekanı anlatmaktadır; mekanın sonsuzluğu gibi atomlarda sonsuzdur. Atomistlerin bu görüşüne karşın, Aristoteles ve Plato' nun bütüncül görüşleri, sonlu ve kapalı bir dünyaya işaret etmektedir. Bu iki görüş arasındaki fark, yerin öncüllüğü için önemli bir başlangıç getirmektedir. Atomistlerin 'yersiz mekan olabilir mi?' sorusu, Epikür'ün çalışmalarında bir parça cevap bulmaktadır. Epikür, 'atomlar hareket halindedir ve boşluk olmasaydı, hareket de olmazdı' demektedir. Bu bağlamda mekanı tanımlamak için boşluğun özünü kimliklendirmeye çalışır: Epiküre göre, "dokunulamaz varlık" kavramı vardır ve bakış açısında göre, "boşluk (void-kenon), yer (topos) ve oda (room-chora)dır; aynı varlık, boş bir beden ise boşluktur, bir bedenle dolduğunda yerdir, dolaştığında ise oda olur. Bu anlamda Epikür, mekanı en geniş anlamda izole eden Antik düşünürdür ve hareket kavramını bu evren algısı içinde konumlandırmaya çalışmaktadır, üç boyut, ilk kez mekan tanımında ortaya konulmuştur. Neoplatoniklein evren algısında özetle

²⁰ Casey, 1997:47-55

²¹ Casey, 1997:53'den alıntı: Physics 212a28-29

²² Casey, 1997:51-56'dan alıntı: Physics 208b35 ve 208bll

²³ Casey, 1997:71'den alıntı: Physics 212b29

:yer, konumun, belirli bir düzenlemesi veya sınırlamasıdır. Sonsuz mekan, mekan için ve mekansızdır. Bu ikili karakter; Plato ve Anximanderin görüşlerinde oda (chora) ve sınırsızlık (boundless)dir. Buna göre evren, bir yere sahipse bu yer, mekanda bir yerdir: mekan bu durumda sonsuz hacimli ve sınırsızdır. Varolmak hala bir yerde olmaktır ama yer, sonsuz mekanın bir parçasıdır.²⁴

'Fiziksel objeler mekanda değildir, ama bunlar mekansal olarak genişletilmiştir. Böylelikle "boş mekan" konsepti anlamını kaybetmektedir.'²⁵

Ortaçağda, ise özellikle 1400'lerde Batlamyus'un yeni anlayışla ele aldığı haritalama çalışmalarından etkilenen mekan algısı, o döneme kadar olan algılamadan farklıdır. Bu haritalamada gözlenen, farklı mahallerin yerleştirilebileceği bir ızgaranın, yerkürenin kendisine dışardan bakan insan gözüne nasıl görüneceği hayalinin esas olmasıyla birlikte perspektif fikrinin de temelleri atılmıştır. Ortaçağ sanatçısının mekanı yaşayarak her yönüyle algılayan ve aktarmaya çalışan görelî bakış açısı, "perspektivizm"²⁶le birlikte, rasyonel ve nesnel bir bakış açısı kazanmıştır.

Ortaçağ boyunca yerin kendisi, üç farklı anlamda kavranmıştır. Bu anlamlardan ilki Aristocu düşünceden kısmen etkilenmiştir, diğer ikisi de yerin hareketsiz bir toplayıcı olduğu paradigmasından yola çıkmıştır:1-evrende yer, 2-evrenin yeri, 3-dünyalar arasında yer.²⁷

Buna paralel olarak **Rönesans** döneminde, değişen zaman ve mekan algıları, sonsuz mekan kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. 'Kronometre ile birlikte zamana da verilen sonsuzluk niteliği, Tanrı'nın sonsuzluğu ile yarışan bir zemin hazırlamış'²⁸, bu durum aynı zamanda aydınlanma projesinin kavramsal altyapısını da hazırlamıştır. Fizikteki gelişmelere- örneğin Galileo'nun çalışmaları ki kartezyen düşüncenin ilk temellerinin atılması açısından önemlidir- paralel olarak hareket fikri önem kazanmıştır. Dünyanın hareket edip etmediği, buna bağlı olan evren algısını ve beraberinde mekan kavramını etkilemiştir. 'Eğer dünya hareket etmiyorsa ve sonsuza kadar, atmosferle eşzamanlı olan aynı yeri işgal edecekse kosmozu aşan yer olarak, saran bir mekan olmalıydı ki bu boş-anlamsız olurdu. Ama dünya hareket

²⁴ Casey, 1997:71, 82-102

²⁵ Casey, 1997:103'den alıntı: Albert Einstein, Relativity, The Special and The General Theory, A Popular Exposition.

²⁶ HARVEY, David, 1996. Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınevi, İstanbul, eserinde geçen bu terim, 'dünyayı, bireyin "gören gözü"nü'nün bakış açısından kavramayı anlatmaktadır.', s:275-276.

²⁷ Casey, 1997:114-115

²⁸ Harvey, 1990:275

ediyorsa, içinde hareket edilen ve cennete kadar uzanan genişlikte bir mekan olmalıdır; böylelikle bir kez daha geniş ölçekli olarak yer, mekanın karşısındadır.²⁹

1600'ler mekan ve yer tarihinin kritik dönemleridir. Gassendi'nin 'yer, boş mekandan başka bir şey değildir' yaklaşımı ortak düşünce olmuştur. Böylece, yer, mekanla yer değiştirebilir hale gelmiştir. Ancak hala, Newton'un (17.yy'da) *Mathematical Principles of Natural Philosophy* adlı yayını çıkana kadar, mekanın yer üzerindeki egemenliği tam görülmeyecektir. Mekan ve yer arasındaki kritik dönüm, 16. yy. boyunca devam edecektir.³⁰

Mekanın fethi ve denetimi, mekanın kullanılabilir, değiştirilebilir ve dolayısıyla insan eylemi aracılığıyla hakimiyet altına alınabilir olarak düşünülmesini varsaymaktadır. Perspektivizm ve haritacılık bunu, mekanı nitelikleri bakımından soyut, türdeş ve evrensel olarak, düşünce ve eylemin sabit ve bilinebilir bir çerçevesi olarak kavrama yoluyla yapmışlardır.³¹

(modern mekanda), her yer bir diğeriyle eşittir.³²

17.yyda Gassendi ve Newton'un çalışmalarıyla, "genişleme ve hareket" (extension-uzam ve motion) kavramları ortaya çıkmıştır. Bu kavramlar, Galileo ve Descartes'in matematiksel çalışmalarıyla da mekan ve yer konusunda tezler ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yüzyıldaki mekan ve yer tartışmalarına, "zaman" kavramı da eklenmiştir. Yer, pozisyona indirgenmiş, mekan da "sonsuz evren" anlamını yüklenmiştir. Newton, yere ilişkin üç yaklaşım anlatır: yer, beden içinde olduğu mekanın bir parçasıdır ve mekana göre, kesin veya görecelidir. Benzer objelerin yeri için her zaman eşittir, ama yüzeyleri, farklı biçimlere sahip olmalarından dolayı genellikle eşit değildir. Pozisyonlar bir değere (quantity) sahip değildir, kendi başlarına bir yer olmadıkları gibi, yerin özellikleridir. Böylelikle, Newton'un da katkılarıyla, kesin, sonsuz mekan, tekrar, "öz"(matter)den bağımsız ve yerden çözülmüş olarak görülmektedir.³³ Yani bu dönemde mekan, soyut bir anlam kazanır.

Descartes'in ikili dünya görüşüne paralel olarak, yer, hiçlik değildir; boşluk gibi, hayal ürünüdür. Ona göre insan, tanrı ile hiçlik arasındadır, böylece, yer de mekanla öz arasındadır. Yani uzam (genişleme-yayımla boyutu) burada mekan kavramının içine girmektedir. Daha sonraları ise Leibniz, uzaklık kavramını tartışmıştır. Ona göre uzaklık, şeylerin, kendi özgün durum (site) veya konumuna sahip çıkarak

²⁹ Casey, 1997:103-104

³⁰ Casey, 1997:128-129

³¹ Harvey, 1990:285

³² Casey, 1997:133'den alıntı: Heidegger

birbirlerine göre duruşlarıdır ki bu, metrik bir uzaklığı anlatmaktan çok mekansal karakterlerini belirtir. Bu dönemde yer, mekanın içinde farklı biçimlerde kaybolmuştur: Birincisi, mekanın soyutluluğu içinde, ikincisi, mekanın sonsuzluğu içinde, üçüncüsü de mekanın göreceliliği içindedir. Leibniz, 'yer hakkında ve giderek mekan hakkında bir fikre sahip olmak için, konumlarını tayin ettiğimiz şeylerin dışındaki herhangi bir soyut gerçeklik hayal etmek gereği olmaksızın, bu ilişkileri anlamak ve değişimlerdeki kuralları anlamak yeterlidir' demektedir.³⁴ Mekan için uygun olmakla birlikte Leibniz'in ortaya koydukları, yerin, kendi özerklik ve gücünden sıyrılmasına yol açmıştır. Organizma metaforu ile ise yer, basit konumlandırmanın sınırlayıcılığından biraz kurtulmuştur.

'çeşitli yerler hakkında ne konuşulursa, biri diğerine sabit bir pozisyonla görelî olarak bağlı, aynı sınırsız mekanın parçasıdır'.³⁵

18.yyda, Kant' a göre tek mekan vardır. modern mekan eninde sonunda tektir: "bir bütünlük olsrak evrensel mekan" "tek ve aynı mekan". Bu mekanın kozmik ve öznel olması sonuç analizde birşeyi değiştirmez; öznenin içinde veya dışında konumlansın, mekan hep aynı kalır: soyut ve sonsuz, homojen ve bölünmez, düzenli ve çizgili, izotropik ve izometrik. Kant, daha sonra bedenle yer arasındaki bağı kurmaya çalışmıştır ve bu dönemde Whitehead-Husserl-Merleau-Ponty'nin de çalışmalarıyla birlikte "yer"in önemi, Batı düşüncesinde tekrar önem kazanmaya başlamıştır. 18. ve 19. yüzyıl boyunca mekan, evrensel ve kronometrik görülerek zamanın öznesi yapılmıştır.³⁶

1905'deki Einstein'ın rölativite teorisi, zaman ve mekanın göreceli hale gelmesinde önemli rol oynar.³⁷ 20. yy.da Heidegger ve Bachelard'ın ontolojik düşünceleri devam eder. Heidegger'in "jug" örneği "eşya"nın çevresiyle ilişkisini koyar. Moderniteyle başlayan, mekanın çevresiyle ilişkisi sorununa Bauhaus ise farklı bir yorum getirir; mekan için evrensel bir konsept geliştirmiş ve "şey"lerin, mekanda yer alan diğer tüm "şey"lerden bağımsız olarak yaratılamayacağı düşüncesini ortaya koymuştur.³⁸

Modern dönemde, Heidegger ise yer'in anlamına ilişkin önemli çalışmalar yapmıştır. Heidegger , yere kendi başına bir sorun olarak bakmıştır ve onun yere, bir tür varolma sorunu olarak yaklaşımı, yerin farklı bir boyut kazanmasında önemli

³³ Casey, 1997:137-150

³⁴ Casey, 1997: 161-175

³⁵ Casey, 1997:179-182'den alıntı: Kant

³⁶ Casey, 1999

³⁷ Harvey, 1990:300

olmuştur. Casey, Heidegger'in düşüncelerini 'postmetafizik' olarak adlandırmaktadır. Heidegger'in açtığı bu yolda, 20. yy.'ın varoluş (being) üzerine düşünenleri etkilemiştir. Heidegger'in yerin, farklı özelliklerine (yakınlaşma, toplanma, bölgenleme, şeyleşme), örneğin Faucolut(1967), "mekanın kendisi bir tarihe sahiptir" demektedir. Mekan ve yerin tarihsellikleri, anlık bir olay değildir: değişim kadar süreklilik, ikisinin de çağdaş manifestolarını karakterize etmektedir.³⁹

20. yüzyıla birlikte, yaşanan mekansal ve kentsel sorunlara bağlı olarak, bu konuda özellikle mimarların ve kentsel tasarım konularıyla ilgilenenlerin düşünceleri kendine yer bulmuştur. Örneğin, **Schulz (1980)**'a göre yer, 'farklı bir karakteri olan mekandır. ve yerleşmeden öte bir anlam ifade etmektedir. Yerin strüktürü, arazi ve yerleşme terimleri ile ifade edilmeli ve mekan ve karakter kategorilerinin anlamları ile tanımlanmalıdır. Karakter, herhangi bir yerin en kapsamlı özelliği olan atmosfere işaret etmektedir. Ona göre insanın temel ihtiyacı, varlığını anlamlı hale getirmek ihtiyacıdır.⁴⁰

Bu noktada insanın eşya ile olan ilişkisi anlam kazanmaktadır. İnsanın doğal ve yapay eşyalarla olan ilişkisinin zayıflamasıyla ortaya "yabancılaşıma" ortaya çıkmaktadır. Yani 'eşyanın kapsamı önemlidir. İnsan kendi amacı doğrultusunda, eşyaya ve çevreye yeni anlamlar katar. Bir yer tarafından toparlanan anlamlar, o yerin ruhunu oluşturur. Bunu Romalıların geliştirdikleri, 'her şeyin bir ruhu olduğu inancına' dayanan "**genious loci**" kavramında görmek mümkündür. Mimarlık, genious loci'yi görselleştirmeye uğraşır ve mimar da insana yaşayabileceği mekanlar yaratır.⁴¹

Rossi ise(1982), "locus" terimini kullanmaktadır. Ona göre "locus", belirli bir spesifik bölge ile o bölge içinde yer alan binalar arasındaki ilişkidir. Kentsel nesnenin karakteristik prensibi olarak "locus" kabul edilirse, locus'un içeriği, mimari, süreklilik ve tarihle birlikte kentsel nesnenin karmaşıklığını anlatır. Klasik dünyada bir bina için yer seçmek öncül bir öneme sahipti; yerleşme(sit) "genious loci" tarafından kuşatılmaktaydı ve yapılan uygulamalar bunun içinde olmalıydı. "Locus" kavramı ise, Rönesanstan – o zaman Palladio ve daha sonra Milizia tarafından topoğrafik ve fonksiyonel yaklaşımla ele alınmakla birlikte- bu yana kullanılan bir kavramdır. ⁴²

³⁸ Lefebvre, 1974:115-127

³⁹ Casey, 1997:278-299

⁴⁰ NORBERG-SCHULZ, C., (1980). Genius Loci, Academy Editions London, s:166

⁴¹ Norberg-Schulz, 1980

⁴² ROSSI, Aldo, 1982. The Architecture of The City, The MIT Press, New York, American Eddition, ilk basım:1966, s:63, 130

Yer konusunda benzer söylemleri olan **Lynch** ise daha çok yapılı mekanın strüktürü konusunda çalışmıştır. Ona göre 'arazi, sürekli alan olarak ele alınırken, yerleşme, kapalı varlık olarak ele alınmıştır. Aslında yerleşme ve arazi tıpkı, zemin-şekil ilişkisine benzemektedir. Genel olarak herhangi bir kapalılık, arazinin zemininde kendi manifestosunu yapar. Bir yerleşme, bu ilişki koptuğunda, tıpkı arazinin kapsamlılığını kaybetmesi gibi kimliğini kaybeder.'⁴³

Schulz'a göre, insan yapısı mekanlar doğa ile üç şekilde ilişki kurmaktadır. Bunlardan 'birincisi, insanın doğayı kusursuz hale getirmek istemesi, diğeri, eksik olanı tamamlamak istemesi, üçüncüsü de doğayı nasıl anladığını göstermek istemesidir. Bu üç ilişki de, insanın kendisi için küçük bir evren (mikro-cosmos) oluşturmak isteğini ortaya koymaktadır.'⁴⁴

Sonuçta, bir yerleşme, çevresiyle ilişki içinde olan 'biçimsel (figural)' bir kalite oluşturmaktadır ve bu kalite, o yerleşmenin bir "yer" olarak anılmasını sağlamaktadır. Biçimsel kalite, ise 'inşa edilmiş biçim ve mekan organizasyonuna dayanmaktadır.'⁴⁵

20. yüzyılın sonlarına doğru ise, mimarlık dünyasında yaşanan gelişmelere paralel olarak yer de, bu defa farklı bir anlamda sorgulanmaya başlamıştır. Yerin önemine ilişkin görüşler iki kolda toplanmıştır: bazıları onun 'ölümünü'⁴⁶ önerirken, bazıları da halen 'yer önemlidir (place matters)⁴⁷ fikrini savunmaktadır. Farklı disiplinler, yerin farklı bileşenleri ile ilgilenmişlerdir. Ekonomik coğrafyacılar, "konum"la ilgilenirken, mimarlar, kent tasarımcıları, fiziksel planlamacılar daha çok "yerin ruhu" yani insanların çevreyle olan bağlantılarını sağlayan noktalara ilişkin özellikleriyle ilgilenmişlerdir.⁴⁸

'Yer artık, ne olduğu, ne olmaya çalıştığı ve küresel kapitalin ve gücün onu ne yapmak istediği arasındaki bir gerilimdedir. Sonuç olarak mekanın bilgisine ait bileşenlerinde büyük dönüşümler söz konusudur.'⁴⁹

Artık mekanı, sadece tek boyutu olan bir tasarım aracı gibi değil, ama farklı boyutların da, mekanın varolma sürecinde etkili olma biçimlerinin ve doğalarının da anlaşılabilir olarak tasarlanması gerekmektedir.

⁴³ Schulz, 1980:5

⁴⁴ Schulz, 1980:19

⁴⁵ Schulz, 1985:33

⁴⁶ Arefi, 1999 :179-193'den alıntı: Toffler, 1970

⁴⁷ Arefi, 1999:179-193'dan alıntı:Massey&Allen, 1984;Shuman, 1998

⁴⁸ Arefi, 1999:179-193'dan alıntı:Altman&Low, 1992

⁴⁹ Arefi, 1999:179-193

1.1.2.Doğu Düşüncesinde (Çin ve Japon Örneği)

'İnsana göre, insan kaynağından olmayan herhangi bir şeyin doğa kaynaklı olduğu söylenebilir. Ancak insanın kendisi de sonunda doğanın bir parçası değil midir? Her şeyden önce kendisi de doğa-yapısıdır. İnsanda doğaya ait olmayan hiçbir şey yoktur. İnsan yapısı olan her şey insan yapısı olarak değil, doğa-yapısı olarak düşünülmelidir. Eğer dünyayı tanrı yarattıysa, insanı da onun bir parçası olarak yaratmıştır. Tanrı insanı, doğanın dışında denetleme gücü olması ve insan-yapısı şeyleri, doğa-yapısı şeylere karşı çıkarması için yaratmamıştır.⁵⁰

Batı felsefesinde, mimar (architect) kelimesi, köken olarak, Antik Yunan'daki "arche" kökünden gelmektedir ve tanrının evreni kendi iradesiyle oluşturması anlamında kullanılmıştır. Yunan düşünürü Platon'un Timeaus'unda, bir irade ve istenç halinde olan insanın, önceden belli olan bir amaca ve sona göre yapmasından bahsedilmektedir. Yunandaki "polis" kelimesi de benzer şekilde bir irade ve amaçla kurulan kentleri anlatmaktadır. Heidegger'e göre durum, kurucu ilke ve herşey üzerinde egemen ve bitirme gücüyle bir kent inşa edilmesidir. Bu anlamda polis, ontolojik bir anlama sahiptir. Türkçe'de de "umran", imar etmek kökünden gelen mimar, benzer şekilde medeniyet kavramıyla ortak anlama sahiptir ve şehir kurulurken bir de yasa koyulmayı beraberinde getirmektedir.⁵¹

Batıdaki insan figürü, kartezyen düşüncenin devamı olarak makine olarak algılanmaktadır. Çin düşüncesinde ise, insan içinden enerji hatları geçen bir olgu olarak algılanmaktadır.

Batıdaki mimar anlayışı, kendini ve hedefini görmektir ve çok önemli bir kiptir. Çin'de ise doğa esastır. Başlangıç ve varılacak yer yoktur, yolun kendisi bir amaçtır. Bu nedenle bahçeler çok önemlidir, binalar bahçelere eklenir. Japon geleneksel konutunda evlerin camları, kağıtla örtülüdür, çünkü batıdaki "techne"⁵²yi yani tekniği devreye sokarak, "an"ı yarmak ve bir eylemde bulunmak yoktur. Onun yerine, olanla birlikte yeniden oluş esastır.⁵³

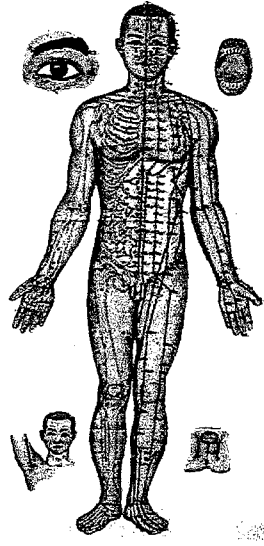
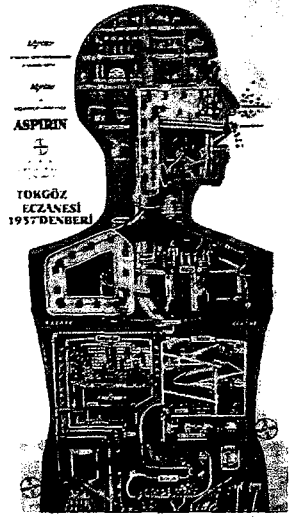
⁵⁰ AYVERDİ, Aligül, 1972. Japonya Mimarlığı Mekani, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları:65'den alıntı:SUZUKİ, D.T.; Zen Buddhism, Selected Writings, s:231.

⁵¹ SAYIN, Zeynep, 2004. "Arche-Techne / Yin-Yang", yayınlanmamış konferans notları, Mimari Tasarım Sorunları Bilim Dalı Konferansları, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

⁵² Yunanca 'techne', kavramını Foucault, bilinçli amacın yönlendirdiği pratik akılcılık olarak tanımlanmaktadır. Heidegger ise, bu kavramı, nesnenin olması gereken fiziksel özelliğini betimlemek için kullanmaktadır, karşıtı 'poesis' ile ilişki kurmaktadır. Aynı zamanda bir müdahale demektir.

⁵³ Sayın,2004.

İnsan vücudu bir fabrikaya benzer!



Şekil 1.1.

Doğu ve Batı düşünce sistemlerine göre insan algısı; Batı'da makine, Doğu'da (Çin) ise enerji.

Kaynak: Sayın 2004 konferans posterini.

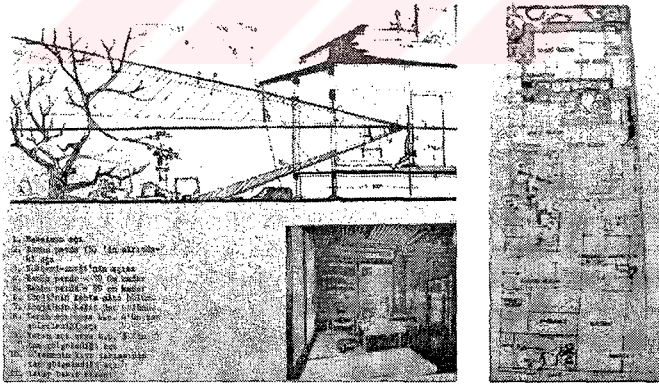
Çin felsefesinin temelini oluşturan Taoizm'de, Tao kelimesi, köken itibarıyla; 'yeryüzü' konusunda göklerin hareketi anlamına gelir. Göklerin bu hareketi, yeryüzünde fenomenin doğuş nedeni kabul edilmiştir. Tao, her şey etrafında döndüğü için kudret koltuğu olduğu kabul edilmiştir. Zamanla bu somut açıklama soyut bir nitelik almış, ve Tao yaşanan doğa düzeninin arkasındaki **evrensel kozmik enerji** olarak algılanmıştır. Bu kozmik enerji **varlık** olarak her yerde mevcut, ezeli ve ebedi; **oluş** olarak ise kendiliğinden hareket eden, düzenli, bencil olmayan ve sürekli bütün varlıkların azami iyiliği için çalışan bir güç sayılmıştır. Tao, **yin** ve **yang**'ı, negatif ve pozitif, doğanın dışı ve erkek ilkelerini meydana getirmiştir. Bunlar da karşılıklı hareketleri ve birbirlerini etkilemeleri sonucu gök ve yeryüzünü oluşturmuşlardır. Gök ve yeryüzü de bütün diğer varlıkları doğurmuştur. İnsani düzen ezeli ve ebedi enerjinin bir ürünüdür.⁵⁴ Çin felsefesine göre batı felsefesinde olan ateş-hava-su-toprak dört elementi yerinde, ağaç-toprak-maden-su- metal 5 elementi vardır. (i.ö. 2.yy. tung chung) Bu elementlerin hepsi birarada ve sırayla birbirlerini beslemektedirler. Tasarlanan bir model yerine, sürekli yeniden var olan bir evren anlayışı vardır. Çin' de mimarlar değil, "geoment"lar vardır ve enerji noktalarını bulmaya çalışırlar, yer seçimi buna göre yapılmaktadır. Evren bir enerji olarak algılanmaktadır ve batı düşüncesindeki karşıt kutupluluklar yerine, 'enerji-enerji yoksunu' ikilisi kullanılmaktadır. Dolayısıyla kent kurmak, başı sonu belli teorik bir modelle ve bunun pratiğe dayanmasına bağlı bir olgudur.⁵⁵

Bu anlamda, biçimsel yaklaşımdan öte, doğu felsefesinde (Çin) içeriğe ve öze ait yaklaşımlar bugün de halen geçerlidir. Tüm bu evren algısına bağlı olarak, mekan- yer ve zaman kavramları da farklı kavramsal içeriklere sahip olmuştur. 'Biçimle öz

⁵⁴ GELİŞİM BASIM VE YAYIN, "Çin Dinleri Bölümü", Dinler Tarihi Ansiklopedisi, cilt:3, s:632, İstanbul.

arasındaki farkın ifade edilişi, doğu felsefesinin öğretilerinin temelini oluşturur. Bu fark mekanla yer arasındaki ilişkiye de açıklık getirir. Doğru düşüncesinde varlığın yapısı "ming" maddesel biçim ve "hsing" ruhsal biçim olmak üzere iki kısımdan oluşur ve bu ikisinin varlığı ve dengesi yaşamsal öneme sahiptir. Dolayısıyla yerin, bu dengeleri koruyacak şekilde biçimlendirilmesi yaşamsal süreklilik açısından önemlidir.⁵⁶

Japon düşüncesinde de benzerlikler görülmektedir. Japonya'nın kendi coğrafi ve iklim şartlarının,(depremler, muson fırtınaları, deniz) insan yaşamı ve düşüncesi üzerindeki belirleyici etkisi, doğa ile "karşılıklı ilişki" kurulmasını getirmiştir. Dış dünyayı kendine karşı görmek yerine, kendini evrenin bir parçası olarak görme eğilimi vardır. 'Batı düşüncesine göre, doğa ile insan birbirinden ayırdırlar, Japon düşüncesinde ise insan, doğaya katılmaktadır.'⁵⁷ Bu katılma düşüncesinin içinde hem boyun eğme hem de uyum yoluyla direnme vardır, bu da Japon düşüncesinde karşıt uçların birlikteliğini sağlamaktadır. İnsanın doğaya katılmasını bir devamı olarak, Japon kültüründe ve mekanında görülen "yere oturmak kültürü" belirgindir. Bu kültürün mekansal karşılığını ise binaların hem bahçe yani dış dünya ile olan yakın ilişkisinde ve iççeliğinde, hem de mekan kuruluşunda görmek mümkündür; mekanın üç boyutu, insan ve doğa etkileşimini maksimum düzeyde sağlayacak biçimde ele alınır, geleneksel konutta ikinci kat genelde yoktur. Ayrıca "dış ile iç" in uyumu, yine doğa ile birlikteliğin bir devamıdır; iç dışa uzanırken, dış da içe bağlanır.



Şekil 1.2. Japon konutunda, doğayla insan ilişkisinin, yani tasarımda "yer" in belirgin olarak doğa boyutuyla kurulan ilişkinin, mekan oluşumundaki etkisi; iç-dış dengesi.

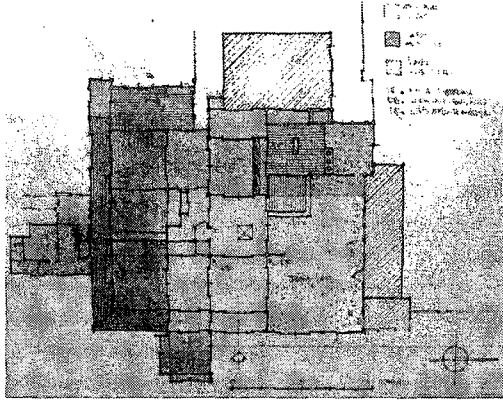
Kaynak: AYVERDİ, Aligül, 1972. Japonya Mimarlığı Mekanı, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Japon metafizik ve estetiğinde "geçicilik" egemendir. Bu durum zaman kavramını da değiştirerek, onu evrensel zaman kavramından farklılaştırmıştır; zaman; "kişinin içinde yaşadığı an"dır. Bunun mekansal karşılığını Şinto tapınaklarının her 20 yılda bir sökülüp yeniden yapılmasının mantığında bulmak mümkündür. Bu geçicilik olgusu, hem mekansal hem de işlevsel olarak kendini göstermektedir. Mekanlar,

⁵⁵ Sayın, 2004

⁵⁶ DEVİREN, Senem, 2001. Mimaride yer : yapının araziyle ilişkisinin kavramsallaştırılması (1980-2000),İTÜ, Doktora Tezi, s:22

geçicilik ilkesine bağlı olarak birbirine eklenip çıkarılabilecek esneklikte planlanır.⁵⁸



Şekil 1.3. Japon mekan oluşumunda, geçiciliğin, esnek planlamaya götüren etkisi.

Kaynak: AYVERDİ, Aligül, 1972. Japonya Mimarlığı Mekanı, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Özetle, tasarımın yerle ilişkisi, hem Çin hem de Japon düşüncesinde, evren algısına bağlı olarak, yani insanın evrenin bir parçası olduğu ilkesine dayanılarak kurulmuştur. Mekanın bu anlamda, "yer" in farklı boyutları arasındaki dengelerin gözetilerek oluşturulduğu görülmektedir.

Bu iki görece farklı yaklaşımın etkileri, tezin 2. bölümünde ele alınacak olan Türkiye'nin tasarım düşüncesinde görülecektir. Osmanlı toplum yapısının dayandığı evren algısı, doğu düşüncesindeki yaklaşımlarla paralellik göstermektedir. Bunda, yine ileride anlatılacak olan doğu uygarlıklarının dayandığı tarım ve üretim biçiminin de etkisi vardır; aslında bu yaşam biçimi ile evren algısı arasındaki ilişkinin diyalektik biçimde birbirlerini doğurdıkları söylenebilir.

1.1.3. Mekan Kabulleri

Mekan kelimesi 'arapça "kevn" kökünden gelmektedir ve var olma, vücut anlamına gelir.⁵⁹ 'Özdeğin (madde) var olma özelliği yer kaplamasıdır. Lefebvre de 'mekanın gövde ile işgal edildiğini boşluk olmadığını savunmaktadır ve Lefebvre'nin mekana ilişkin önemli bir üçlü ayrımı vardır:⁶⁰

-mekansal pratik, duyu organları ile algılanan mekan.

-mekanın temsili, üretim ilişkilerinde kaynaklanan kodlar ve göstergeler-ki bununla bilimsel, kuramsal ve teknolojik bilgiler kastedilmektedir.-

⁵⁷ Ayverdi, 1972:70'den alıntı: Suzuki, a.g.e., s:233.

⁵⁸ Ayverdi, 1972: 65-196.

⁵⁹ Osmanlıca-Türkçe sözlük, 1999:513

⁶⁰ Lefebvre, 1974:33- 39

-temsili mekan, kodlanmış ya da kodlanmamış karmaşık sembolik ifadelerin-ki kültürel inançların ve geleneklerin kurduğu “yaşanan” bir mekan amaçlanmaktadır.-

Mekanın anlamı veya kimliği ise ait olunan çevreyle insan arasında kurulan karşılıklı ilişkilerin birikimi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir anlamda Lefebvre'nin ‘kimlik, bağlamdan ayrılamaz’⁶¹ sözünün somutlaşmış formülü denilebilir.

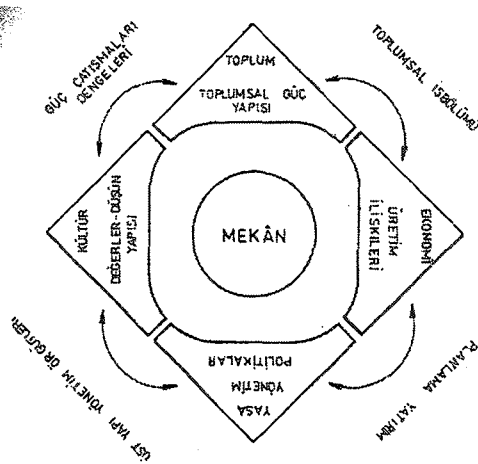
Lefebvre'nin mekana ilişkin getirdiği en önemli söylemlerden biri de, “mekanın çoğulluğu”dur. Ona göre mekanda sınır, soyutlama ürünüdür, çünkü mekan gerçek varlığını yolları ve bağlantıları, ördüğü ve parçası olduğu ağlar, yani girdiği karşılıklı ilişkiler sayesinde kazanmaktadır.⁶²

Buradan çıkan sonuç ise genel olarak mekanı kavramsallaştırmada iki ana yaklaşımın olduğudur:

1-kartezyen düşünceden doğan ve her yeri eşit gören, **fiziksel** (matematiksel) **mekan**

2-fenomenolojik açıdan yaklaşımla, Kant'ın tanımladığı şekliyle insana içsel bir yapının projeksiyonu olarak **yaşantısal mekan**.⁶³ (Schulz'a göre ise kavramsal mekan.)

Aslında, kentsel mekanın oluşumunda fiziksel mekanın geometrik özelliklerinin nesnelliği ile kavramsal mekanın imgesel özneliği birbirlerine dönüşme potansiyeline sahiptir.



Şekil 1.4.
Mekan ve Etkileyen Öğeler.
Kaynak: Nalçakan,1993:29.

Fiziksel mekanın algılanışına ve mimarlıktaki anlamına göre, **Giedion** (1966), günümüze kadar uzanan üç tür mekan konseptinden söz etmektedir. Birincisi, Mısır,

⁶¹ Lefebvre, 1974:149

⁶² MUTMAN, Mahmut, 1994. Toplum ve Bilim Dergisi, sayı:64, s:181-195.

⁶³ BILGIN, Nuri, 2004."Fiziksel Mekandan İnsani ya da insanlı Mekana", Mimarlık Dergisi, sayı:90/3, s:62-65.

Yunan ve Sümer mimarisinde görülen, iç mekanın ihmal edildiği, hacimlerin birbirini etkileyerek mekanın yaratıldığı konsepttir. İkincisi, Roma döneminde başlayan ve mimarlığın ana hedefi haline gelen iç mekanın örtülmesidir ve 18. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir. Üçüncü konsept ise, 20. yüzyıla başlamış ve perspektifin görüş ve bakış açısıyla ilgili getirdiği yeniliklerle başlamıştır. Bu gelişme insanın mekanı ve kenti algılamasında temel rol oynamıştır. Bu anlamda mimarinin heykele ve heykellin mimariye benzeşmesi noktasında, birinci mekan anlayışıyla bir benzerlik görülmektedir. Yeni elemanlar gelmiştir: o zamana kadar bilinmeyen iç ve dış mekan bütünleşmesi ve "hareket"i mimarinin ayrılmaz bir parçası haline gelmeye zorlayan farklı katmanların bütünleşmesidir.⁶⁴

Ching ise mekan için şunları demektedir: 'Mekan sürekli olarak varlığımızı sarıp sarmalar. Mekansal hacim boyunca hareket eder, biçim ve nesnelere görür, sesleri duyar, bahçede açan çiçeklerin kokusunu duyarız. Mekan ahşap ve taş gibi maddesel bir özdür. Ancak doğası itibariyle biçimsizdir. Onun görsel biçimi, ışık kalitesi, boyutları ve ölçeği tamamen toplam biçimin elemanları tarafından tanımlanan sınırlarına bağlıdır. Mekan kavranıp çerçevelendikçe ve bir kalıba sokulup biçimsel elemanlar tarafından düzenlendikçe, mimarlık varlık kazanır.'⁶⁵

Lefebvre ise bundan bir adım daha ayrıntılı biçimde mekanı sorgulayarak, mekan için 'fiziksel, algısal ve toplumsal alanların dahil edildiği bölünmez (unitary) bir teori arayışı esas almıştır. Ona göre, izole edilmiş bir kavram olarak mekan, tıpkı enerji veya zaman gibi anlamsızdır/eksiktir. Tarihi okumak ve kodlarını çözümlenmek, yeni kodların oluşumunda önemlidir.'⁶⁶

Lefebvre'nin bu önerisi, bu çalışmada da esas alınan yerin boyutları ile örtüşmektedir. Yani yaşantısal bir mekan-yer için, yaşamsal tüm dinamiklerin içinde olduğu bir bütünsellikle mimari tasarım sürecine başlanmalıdır. Bu noktada Dovey'in belirttiği gibi, 'yer tasarlanabilir mi?' sorusu akla gelmektedir. Ona göre yer duygusu şu özelliklerden kaynaklanmaktadır; 'içinde anılarımızın ve çabalarımızın barındığı ilgi alanı, gözlenen rutin eylemler, kamusal ritüeller, özel fırsatlar sonucu ortaya çıkan eylemler, büyük kutlamalar, törensel veya coğrafyaya ilişkin olaylar, ilginç ve

⁶⁴ GIEDION, Sigfried, 1966 (ilk basım 1941), Space, Time and Architecture, Harvard University Press, s:1vi

⁶⁵ CHING, Francis D.K., 2002.(ilk basım 1996, John Wiley and Sons, Inc.) Mimarlık –Biçim, Mekan ve Düzen, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, s:92.

⁶⁶ Lefebvre, 1974:11-17

dikkate değer arazi biçimi, özel işlevli binalar, düzenlemeler, simgeler, işaretler, anıtlar, yönlenmeye yardım eden doğal olaylar'.⁶⁷

Bu noktadan hareketle özet olarak, mekan, yaşantıyla, yani yaşamın tüm alanlarıyla bir etkileşim yaratarak, bir "yer"e dönüşmektedir denilebilir. Yaşantı kavramı, 'anlama ve yorumlama bilimi olan hermenötik açıdan, nesne-ortam-yorumcu arasında gerçekleşen ilişkilerin, ben-sen iletişim modeli çerçevesinde anlam, değer ve amaç birlikteliğine dönüşümü olarak adlandırılmaktadır'.⁶⁸ Epistemolojik açıdan mekan yorumuna göre de, anlam ve form arasındaki gerilimi yaratan öz, yaşamın işlevsel süreci ile duygusal ve düşünsel davranış biçimlerinin bütün öğeleri arasında "bütün"ü birarada tutan güçlü bir ilişki kurulmasını gerekli kılmaktadır. Bu noktada yaşantı kavramı, duyumsal kavrayış nesnesi olarak mekanı ve onun oluşumuna katkıda bulunan kültürel ve toplumsal güçler arasındaki, değişime ve gelişime açık, üretken birlikteliği yansıttığından, mekan yorumunu ortak bir zeminde buluşturur.⁶⁹

1.1.4.Kentte "Yer", Fiziksel ve Kamusal Mekan

Kentsel mekan bağlamında "yer" kavramından söz ederken, tasarlanmamış bir doğa parçası olarak değil, ama yaşamın getirdiği biçimlenmenin, mekandaki ifadesi ve bütünleşmesi olarak "yer" kavramında söz edilmektedir. Kent kurgusunun esasını oluşturan, kentsel yerleşmenin özünde de aynı zamanda yer alan yaşamsal pratiklerdir. Yer kavramı bu anlamda, kent kurgusu içinde, mimari yapıtın ve onu saran tüm çevrenin birlikteliğinden doğan bir uyuma işaret etmektedir.

Claude Levi-Strauss'a göre kent, doğal ve yapay elemanlar arasındaki dengeyi sağlamaktadır; doğanın nesnesi ve kültürün objesidir. Maurice Halbwachs ise bu analizi, hayal etme ve toplumsal belleğin kentsel parçaların tipik karakteristikleri olduğunu ortaya koyduktan sonra geliştirmiştir. Carlo Cattaneo ise kent ve ülke arasında bir ayrım yapmamaktadır. Ona göre tüm insan yerleşimleri insanın çalışmasıdır. Kent ve bölge, bellek ve sürekliliği sağlarlar. Kent, kendi tarihi içindedir.⁷⁰

⁶⁷ INCEOĞLU, Mine-Necati, 2004. Mimarlıkta Söylem, Kuram ve Uygulama, Tasarım Yayın Grubu, İstanbul, s: 33'den alıntı: DOVEY, D., 1985. (Johnson'dan) "Place and Place Making", Proceedings of the Conference, Melbourne.

⁶⁸ AYDINLI, Semra, 2002. "Epistemolojik Açıdan Mekan Yorumu", Mimarlık ve Felsefe, YEM Yayınları, İstanbul, s:40.

⁶⁹ Aydınli, 2002:41-42.

⁷⁰ Rossi, 1982:33

Kentsel mekan, kent planlama literatüründe, 'bina yüzeyleriyle tanımlanan içinde sosyal, ekonomik, estetik işlevlerin yer aldığı bina dışı kalan kesimler'⁷¹ olarak tarif edilmektedir. Ancak bu çalışma kapsamında, kentteki mekansal oluşumları doluluklar-boşluklar şeklinde yorumlamak yerine, kent yaşamı içinde (kasaba veya köy de olabilir; burada amaçlanan düzenli bir kamusal birlikteliği olan ülke mekanıdır), mimarlık/tasarım ürününün insan ve toplumla buluştuğu "yer" ler olarak ele alınmıştır. Ancak, kentteki 'bina yüzeyleri dışında kalan' bu alanların, bir yer olarak kentteki varlığı, diğer binaların anlamını kent dizgesi içinde bir örüntüyle birbirine bağladığı için, bu tür kentsel mekanlar, da yer olgusu içinde önemlidir. Bu bağlamda, **kentsel mekanları da yine, fiziksel ve yaşantısal anlamları ve açılımları** çok önemlidir.

Kenti incelemek için farklı yöntemler denenmiştir. Bunlar içinde en ağırlıklı olanı işlevsel sınıflama oluşturmaktadır. Ancak Rossi'ye göre böyle bir sınıflama yetersiz kalmaktadır. Diğer bileşenlerin ve özellikle de toplumsal boyutun mutlaka değerlendirme de dikkate alınması gerekmektedir. Bu konuda Jean Tricart'ın sosyal coğrafya ile ilgili çalışmaları önemlidir. Tricart'a göre kentin sosyal bileşeni, okuma için temeldir ve sosyal içeriğin incelenmesi, kentsel arazilere anlamını veren coğrafi "artifact"ların tanımlanmasında öncül olmalıdır. Bu konuyu esas alarak Rossi, kentsel gelişimin anlamlandırılmasında sosyal içeriğin önemini vurgulamaktadır. Kentsel topografya ve sınırların oluşumunda ve kentin temel elemanı olan kent arazisinde önemini vurgulamakta ve bu konunun ekonomik teoriyle de bağlantısını kurmaktadır.⁷²

Örneğin **Krier kent mekanından** söz ederken, '**sokak ve meydanların ana mekanlar** olduğunun altını çizer ve bunların kent mekanı olmasını sağlayan tipik özelliklerin ticari ve kültürel hareketler olduğunu'⁷³ vurgulamaktadır. Kentsel mekanın başarısını ise, mekanların 'geometrik karakterlerinin okunabilirliğine bağlamaktadır.'⁷⁴ Bu aşamanın bir öncesinde **Norberg-Schulz**⁷⁵ kentin biçimlenmesinde en önemli özelliklerin taşıdığı etkenin binaların getirdiği kütle yoğunluğu olduğundan söz eder. Burada üzerinde durulan kentsel mekan,

⁷¹ KARAMAN, Aykut, 1999. "Bir Displin ve Meslek Olarak Kentsel Tasarımın Yeni Konumu ve İçeriği", I. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi Bildiriler Kitabı-Kentsel Tasarım: Bir Tasarımlar Bütünü-26-27-28 Mayıs 1999, MSÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

⁷² Rossi, 1982:48-55

⁷³ KRIER, Rob, 1988. Urban Space, Academy Editions, 4th impression, Hong Kong.(ilk basım 1979), s:17-24

⁷⁴ YAMAÇLI, Ruşen, 1997. Mimari Tasarım ve Görsel Çevre Etkileşimi Bağlamında "YER" Kavramı: İstanbul Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı Aksı/Örneği, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tez, s:15'den alıntı:Krier, 1979.Urban Space, Rizzoli Publ.s:17

çevresiyle birlikte algılanan ve onu şekillendirmeye yardımcı olan “sert kentsel mekan” ifadesi ile belirlenmektedir. Bundan sonra ise kentsel mekan “yer”e bağlı olarak tanımlanmaktadır.⁷⁶

Kent kurgusunda mimari tasarım ve yere ait bir başka görüş **Colquhoun**’ un varolan kentlerde onların hala “okunabilirliğini” de sağlayan temel bir gerçeğin olduğu ve farklı geçmiş dönemlere ait biçemlerin aynı anda varoluşu ve yorumlanması şeklindedir.⁷⁷

Trancik de (1986) başarılı kent mekanlarını şu öğelerle tanımlamaktadır: 1- Üç-boyutlu çerçeve: kapalılık sınırlayıcı elemanların tanımlılığı, ölçü, oran, saydamlık, açılmalar, yüzey dekorasyonu, 2- İki-boyutlu çerçeve: yer düzleminin biçimlenmesi ve çok parçalı olarak düzenlenmesi, 3-Mekan içindeki nesnelerin yerleştirilmesi: ağaçlar heykeller su elemanları, kentsel mobilya, çiftler parmaklar, perde duvarlar vb. üç tematik alandan oluşmaktadır. Bu üç düzlemin etkileşmesiyle kentsel bütünlük oluşur.⁷⁸

Kentsel mekan olgusu içinde bu fiziksel anlamların ötesinde, **kent mekanlarının yaşantısal anlamları** da ayrı bir öneme sahiptir. Bu noktada kent mekanlarının varoluş gerekçelerinin anlaşılması, tarihsel süreçte kendini ortaya koymaktadır.

Daha önce ele alınan genel mekan kavramının Lefebvre’nin dediği gibi⁷⁹ aslında bir boşluğu değil, doluluğu ifade ettiği görüşü tez açısından daha uygun bir görüştür. Mekanı, evrendeki diğer eşyalardan bağımsız olarak, tek başına tanımlamak imkansız görünmektedir. Mekanı salt bir gerçeklik olarak ele almak ve tanımlamak mekanı soyutlaştırmak anlamına gelir. Ancak burada amaçlanan, mekanın zaten tek başına değil, ama onu saran tüm çevresel verilerle bütünleştiği zaman bir anlam kazanacağı yönündeki görüştür. Marx’ın, ‘mekandaki herhangi bir gerçeklik, kendi ortaya çıkış sürecinde açıklanabilir. Mekanın tarihinde, mekanın ne özne ne de nesne olmadığı, ancak sosyal bir gerçeklik olduğu düşüncesi vardır’⁸⁰ görüşü bu durumu açıklamaktadır.

⁷⁶ NORBERG-SCHULZ, C.,(1971) .“Existence, Space and Architecture”, Praeger Publishers, New York Washington, s:69

⁷⁶ Yamaçlı, 1997:16

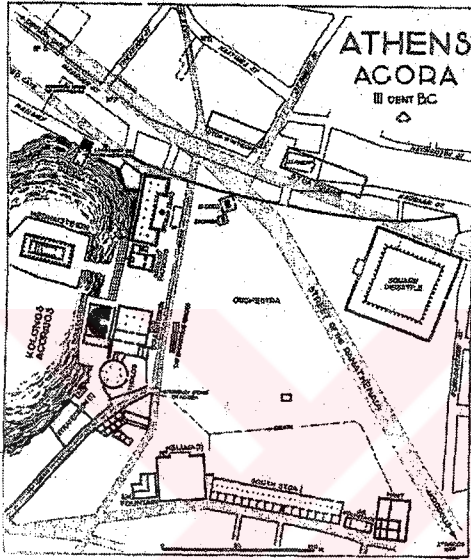
⁷⁷ Yamaçlı, 1997:16’dan alınıt: Colquhoun 1990. mimari eleştiri yazıları, çev.ali cengizkan, Şevki Vanlı Mim.Vakfı Yayınları, 20. yy. uluslararası mimarisi:1

⁷⁸ KARAMAN, Aykut, 1999a. “Kenti Okumak: Mikro Ortam Tasarımında Bilişsel Haritalama Kuramları”, 6. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Kolokiyumu, cilt:1, s:1-55, MSÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, s:1-2

⁷⁹ Mutman, 1994:181-195

⁸⁰ Lefebvre, 1974:115-127.

İnsanların yaşamlarını devam ettirmek ve türlerinin devamını sağlamak amacıyla var oldukları özel yaşam dışında kamusal bir hayatın olduğunu ilk fark eden antik Yunanlılardır. 'M.Ö. I. binin ilk yarısında gelişmeye başlayan Yunan kentleri M.Ö. 6. yüzyılda bağımsız birer siyasi organizasyon olan "polis" haline gelmişlerdir. Kentlerde, kendiliğinden yavaş yavaş inşa edilmiş agora, kent yaşamının en önemli ve ayırt edici mekanı haline gelmiştir. "agora" halkın bir araya geldiği yer anlamındadır.⁸¹ Antik Yunanla başlayan, özel ve kamu alanları arasındaki bu ayırım, hane ile siyasi alanlara karşılık gelmektedir; bugünkü anlamıyla ise toplumsal alan ne özel ne de kamusal niteliğiyle görece yeni bir görüngüdür.⁸²



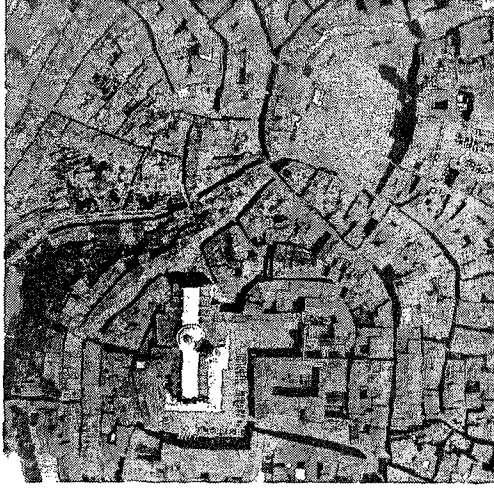
Şekil 1.5.
Atina, Agora, M.Ö. 3.y.y. Güney Stoa.
Kaynak: Wycherley, 1993:54

Habermas'a göre, kamusal ve kamu kavramlarının günlük dildeki kullanımı, bunların birbirleriyle uymayan çok çeşitli anlamlara sahip oldukları anlamına gelmektedir. Her iki kavram da özellikle 18. yüzyılda farklı anlamlar kazanmıştır. Almanca'da "kamu" sözcüğü, daha eski olan kamusal sıfatından "publicite ve publicity" ile benzerlik kurularak türemiştir. Kamu, özgül olarak aynı dönemde mal değişiminin ve toplumsal emeğin alanı olarak kendi yasalarına göre kurumlaşan "burjuva toplumu"na aittir. Bununla beraber "kamusal olan"dan veya "kamusal olmayan"dan çok önceden beri bahsedilmiştir. Yunan şehir devletlerinde kamusal hayat, pazar meydanında, agora da devam eder fakat mekansal olarak bağlanmış değildir. "Polis"ın alanı, şahıslara ait olan alandan kesin olarak ayrılmıştır. Ortaçağ boyunca, kamusal-özel kategorileri ile kamu, Roma hukukunun tanımları çerçevesinde "res publica" olarak gelenekselleştirilmiştir. Avrupa Ortaçağı boyunca, Roma hukukundaki özel ile kamu

⁸¹ WYCHERLEY, R.E., 1993. "Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?", çeviri:Nur Nirven-Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s:5

⁸² YILDIRIM, Sercan, 2000. "Tasarlanmış Derinliksizlik" Karşıtı "Tasarlanmış Derinlik" ve Nouvel Mimarlığı", Arredamento Mimarlık 2000/10, sayfa 81-86. Platform 2003 Küreselleşme ve Mimarlık

arasındaki karşıtlık kullanılmış olsa da bağlayıcı değildir; daha çok "temsili kamu"dan söz etmek mümkündür.⁸³



Şekil 1.6.
Ortaçağ kamusal alanları.
Siena Meydanı.
Kaynak: Kostof, 1991.

Toplum (society) kelimesi 'İngilizce'ye Yunanca "socius" yani paylaşma (sharing) , "ortak mekanda paylaşım" kökünden gelmektedir.⁸⁴ Bu anlamda toplumsal eylemlerin yansıma bulunduğu tek ortam, özel yaşamın dışında, kamu alanıdır. Hannah Arendt'in yaklaşımına göre, 'iş, emek ve eylemden müteşekkil insani faaliyetlerden sadece eylem, yerine konulamaz bir insanlık taşıır. Kendini belli etme, dışsallaştırma ve gerçekleştirme edimi iş ve emek süreçlerinin tersine hiçbir zaman tek başına kalarak gerçekleştirilmez. Daima diğer insanlara ve bu insanlar arasında örülmüş özgün bir iletişim ve etkileşim alanına ihtiyaç duymaktadır.⁸⁵ Başka bir bakış açısıyla ise kamu alanı tanımı genellikle özel mülkiyet alanı tanımı karşıtlığı üzerinden yapılır. Bir başka deyişle, tam olarak ücretlendirilmeyen ve bu yüzden pazarın sağlayamadığı ya da politik yönetimin fonlarla desteklemeyi seçtiği, kolektif olarak finanse edilen, mal ve hizmetlerin yer aldığı mekandır.⁸⁶

Mekanı tanımlayan ve oluşturan ve üreten aslında insanın kendi yaşam pratikleridir. Lefebvre'ye göre mekan 'sadece orası veya burası değildir, toplumsal olarak üretilmektedir. Fiziksel mekan ile toplumsal mekan arasındaki en önemli fark ise , doğal mekanın basitçe yan yana koyan, dağınık özelliklerine karşın, toplumsal

<http://www.arkitera.com/platform/kuresellesme/sercanyiidirim.htm>'dan alıntı: H. Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, çev: B.S. Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s: 47

⁸³ HABERMAS, Jürgen, 2003. Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, çev. Tanıl Bora –Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, ilk basım 1962, s:59-60

⁸⁴ Casey, 1997:xiv

⁸⁵ Yıldırım, 2000:81-86'dan alıntı: H. Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, çev: B.S. Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s: 47

⁸⁶ ÖZAYDIN, Gülşen-YAVUZ, Nuran, 2003. "Bir Kentsel Dönüşüm Sürecinin Hikayesi: Siyasal İktidarın Sanat Yapıtları Aracılığıyla Kamusal Alana Müdahalesi", Kentsel Yenileme ve Kentsel Tasarım Konulu 14. Uluslararası Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyum Kitabı, MSGSÜ Şehir ve Bölge

mekanın esas olarak birleştiren, belli bir noktada bir araya getiren bir özelliği olmasıdır.⁸⁷

Urry de benzer şekilde mekanın tek başına mutlak bir kendilik olarak görülemeyeceği gerçeğini, mekanın fiziksel ve toplumsal ilişkiler bütünlüğünde ele alınmasını zorunluluğunu vurgular. Bu ilişkileri belirleyen maddi ve toplumsal nesnelere farklı mekansal örüntüleri belirler. Mekansallık; toplumsal öğeler arasındaki ilişkilerden oluştuğundan, mekanlar arasındaki karşılıklı bağımlılıktan, toplumdan bağımsız olarak söz edilemez. Bir başka deyişle Urry' göre 'yalın mekan yoktur, sadece farklı mekanlardan, mekansal ilişkilerden veya mekanlaşmalardan söz edilebilir.'⁸⁸

Lefebvre'ye göre sosyal mekan, 'sosyal bir üretimdir.'⁸⁹ Lefebvre **sosyal mekanın**, 'metodolojik ve teorik olarak üç genel konseptle ilişkili olduğunu yazmaktadır: **biçim-
strüktür ve fonksiyon**. Başka bir deyişle, bir sosyal mekan biçimle, fonksiyonel ve strüktürel olarak analizlerle öznelenebilir(subjected). **Form**, daha çok dış sınırlara, alanlara, hacimlere işaret ederken, biçimsel ve **fonksiyonel analizler**, strüktürel analiz alanına giren, oran-ölçek-boyut ve seviye kavramlarının incelenmesini arka plana atmaz. Bu durum da, makro ve mikro seviyelerdeki bütün ve parça arasındaki ilişkiyi ortaya koyar.'⁹⁰

Toplumsal mekan	Biçim	Sınırlar-yollar
	Strüktür	oran-ölçek-boyut ve seviye(kent bütünüyle ve diğer kentsel mekanlarla ilişkisi)
	Fonksiyon	Toplumsal faaliyetler

Şekil 1.7. Toplumsal Mekanın Bileşenleri.

Kentsel mekan olarak kamusal veya sosyal alan kavramları aslında içinde, psikolojik, sosyal, politik, ekonomik, fiziksel ve sembolik olmak üzere pek çok işleve ve gereksinime cevap verdikleri görülmektedir.

Sokaklar, yollar, meydanlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan kamusal alanlar önemli **fiziksel roller** üstlenirler. Birinci olarak yollar, caddeler, kentin **iletişim kanallarını** oluştururlar. Hareketli objelerin, insanların ve bilginin ulaşması anlamına gelirler. İkinci olarak kentteki **açık alanları farklılaştırırlar**. Kentin **estetik kalitesini yükseltirler**. Son olarak da ekolojik olarak **sağlıklı çevrelerin oluşmasına** yardımcı olurlar. **Sosyal roller olarak**, insanların biraraya gelmesini sağlayarak farklı etnik,

Planlama Bölümü, MSGSÜ Yayını, s:161-172'den alıntı:MARSHALL, G., 1999, Sosyoloji Sözlüğü, "Kamu Alanı" maddesi, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara

⁸⁷ Mutman, 1994:181-195

⁸⁸ Özyayın-Yavuz, 2003:161-172'den alıntı: URRY, J., 1999. Mekanları Tüketmek, Ayrıntı

Yayınları:97, İstanbul

⁸⁹ Lefebvre, 1974:26

sınıfsal ve yaş grupları arasında iletişimi sağlar. İnsanların birbirlerinden birşeyler öğrenerek gelişmelerini sağlar. Bu ise “sosyal bütünleşme” (social coherence) açısından toplumsal hayat için önemlidir. **Politik roller** ise demokrasinin gelişmesini sağlar. Ekonomik anlamda ise, her dönemde ticaretin yapıldığı yerler olmuşlardır. Bazı düşünürler ise kentlerin sembolik rollerine çok önem vermişlerdir. Örneğin Jacobs(1961), kamusal alanların kente “kimlik” kazandırdığını belirtmektedir:⁹¹

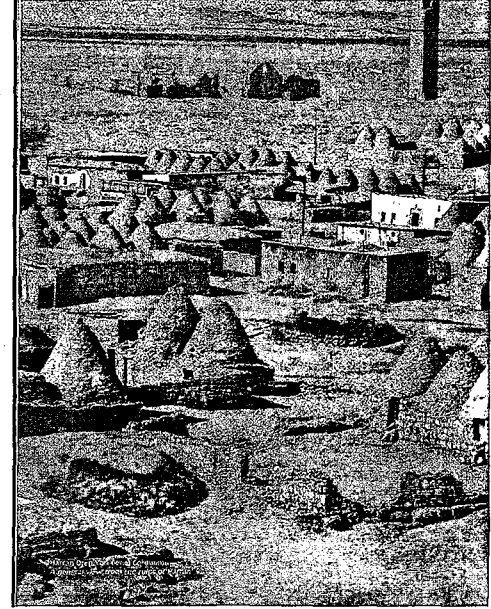
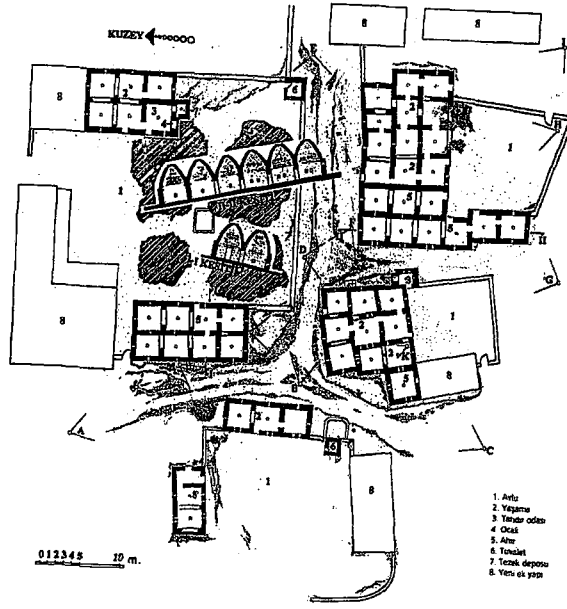
Bir toplumun iradesi biçiminde karşımıza çıkan kamu, kendi söylemlerini, ortak mekanlarda geliştirmiştir. Yani her dönemde, toplumun, ortak mekanları, toplumun ortak görüşlerinin geliştiği, ticari, kültürel, siyasi paylaşım alanları olmuştur. Bugünün kentlerinde, sosyal mekan olgusu ise sosyal adalet olgusu ile eşdeğer duruma gelmiştir. Modern ve modern sonrası dönem toplumlarının yaşam biçimlerinden kaynaklanan sosyalleşme, sosyal olma, komşuluk ilişkileri gibi kavramlar, geleneksel dönemde zaten yaşamın bir parçası olarak doğal bir süreçte yaşanırken, artık tekrar tanımlanması ve yaşam pratikleri içine dahil edilmesi gerekli olan kavramlardır. Bu sebeple, bu tür ortak kullanım ve buluşma/ iletişim mekanları, kentin fiziksel ihtiyaçlarına cevap verdiği kadar, toplumsal sürekliliğin, dengenin ve iletişimin de anahtarı durumuna gelmiştir. Bu bağlamda da, tasarım sürecinde, “yer”in önemli boyutlarında biri durumundadır. Kentte “yer”i tanımlarken, fiziksel ve sosyal-kültürel içerik önemli bir belirleyicidir.

1.2. Yer - Mimari Dil İlişkisi

Yerin kentsel mekanla ilişkisinin genel ifadesinin ardından, bir yerleşmeye özgü mekansal kurguyu ifade eden mimari dil kavramı, çevresel imaj veya kimlik olgusu ile birlikte ele alınmalıdır. Çünkü özellikle doku ölçeğinde ele alındığında, bir yerleşmenin mimari dilinin oluşumunda çevresel kimlik verilerinin önemli olduğu görülmektedir. Burada dilbilim açısından dil kavramının açılımları üzerinde durulmamıştır. Bu çalışmada mimari dil ile tanımlanan, bir yerleşmenin algısal, fiziksel ve toplumsal bağlamda, kendine özgü olmasını sağlayan, genel unsurlar, söylemler, ifade biçimleridir. Bu bağlamda, bir kentsel mekandaki mimari dil, aslında çevresel kimlikten bağımsız ele alınamaz. Burada kimlik bileşenleri, mimari dilin bir üst bileşeni olarak kabul edilmeli ve birbirlerini sürekli besleyen, şekillendiren diyalektik bir ilişki olarak algılanmalıdır.

⁹⁰ Lefebvre, 1974:147-158

⁹¹ AKKAR, Müge Z. , 2003. “Public Spaces in Britain As The Tools Of Urban Regeneration Schemes”, Kentsel Yenileşme ve Kentsel Tasarım Konulu 14. Uluslararası Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyum Kitabı, MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, MSGSÜ Yayını, s:177-191,İstanbul.



Şekil 1.8. Bir yerin zaman içinde oluşan kendini ifade biçimi; Harran örneği. Burada çevresel kimlik ve mimari dil birbirini etkilemektedir. Doğal çevre verilerinin baskınlığı, mimari dilin oluşumunda önemli bir belirleyici olarak görülmektedir. Kaynak: KÜRKÇÜOĞLU, Cihat, 2000. Yolların Buluştuğu Kent Harran, Şanlıurfa Valiliği Kültür Yayınları.

Bunun için öncelikle çevre olgusundan hareketle, diğer boyutların birbirleriyle olan ilişkisi irdelenecektir.

1.2.1.Çevresel Kimlik

Rapoport, çevreyi, 'insanlarla objeler arasında gelişigüzel olmayan bir örüntü oluşturan ilişkiler serisi'⁹² olarak tanımlar ve insanı saran çevreyi dört biçimde ele alır: davranışsal çevre; birey veya grupların eylemlerinin oluşturduğu bir sistem, algısal çevre; bireyin çevreyi algılaması ve anlamlandırması sonucunda zihinde oluşan çevre sistemi, işlemsel çevre; birey veya grubun eylemlerini gerçekleştirdikleri mimari mekanlar sistemi, coğrafi çevre; diğer çevre birimlerini saran doğal çevre sistemi.

Ittelson ise, çevreyi yedi bileşenden oluşan bir ekolojik sistem olarak tanımlamaktadır. Buna göre çevre; 'algısal (perceptual), betimleyici, estetik, uyumlu, bütünleştirici (integrative), nesnel ve genel ekolojik ilişkiler sisteminden oluşur.

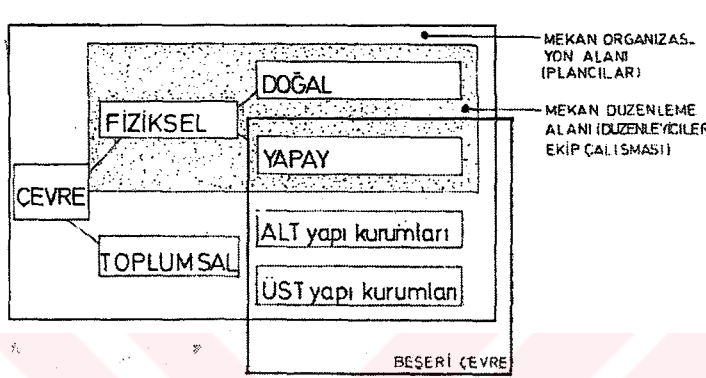
Lawson'a göre ise çevre, ekolojik bir sistem olarak benzer şekilde beş bileşenden oluşur; bireysel çevre, fizik çevre, kişisel çevre ve sosyal çevre.⁹³

⁹² RAPOPORT, Amos, 1977. A human Aspect of Urban Form, Pengamon Press, Oxford, England, s:9

⁹³ Rapoport, 1977:8

Özetle çevre için 'yaşamın oluşturduğu ilişkiler toplamının bütünüdür' denilebilir. Toplumsal çevre ise yine güçlü neden-sonuç ilişkileriyle birbirine bağlı bir 'altyapı (üretim ilişkileri) ve üst yapı(örf, adet, hukuk, kültür, politika..) dan oluşur.'⁹⁴

Tüm yapay çevre bazı insan gereksinimlerine cevap vermek üzere tasarlanır. Bu gereksinimler ise, 'tasarlanan çevrenin işlevsel beklentileri ve duygulara hitab etmeyi amaçlayan simgesel beklentiler şeklindedir. Bu iki gereksinimin bir arada olduğu durumlarda kurulan çevre anlamlı olabilmektedir.'⁹⁵



Şekil 1.9.
Çevre Sistemi.
Kaynak: Çubuk, 1979:42,
45.

Kimlik kelime anlamı olarak daha çok insanlar için kullanılmak üzere gelişmiştir 'Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin tümü, bir kimsenin belirli bir kimse olmasını sağlayan koşulların, onun kişiliğine ilişkin özelliklerin tümü'⁹⁶ne işaret etmektedir. Bu anlamda kimlik, 'benzerlikler ile değil, farklılıklarla oluşur'.⁹⁷

Kent kimliği ise, doğal, beşeri ve yapılaşmış çevre öğelerinin etki ve karşılıklı etkileşimi ile oluşur.⁹⁸ Mimari dilin ve kimliğin oluşumunda koruma planları, farklı üsluplar, politikalar, yapı malzemesi ve teknoloji kullanımı ve çevreye karşı tutum önemli faktörlerdir.

Beşeri çevreye ilişkin kimlik öğeleri, temelde, var olan kültürel yapı ile bütünleşmiştir. Yapılaşmış çevreden kaynaklanan kimlik öğeleri ise, onların biçimleri, yer seçimleri, kullanım amaçları ve kullanım tiplerine ilişkin tüm değerlerin temel yapısıdır.

Correa'ya göre ise kimlik, sonradan bulunmuş bir obje değil, bir süreçtir. Doğal olarak ise süreç olarak kimlik, üretilemez(not fabricated) ve kimlik, bilinçsiz bir şey

⁹⁴ ÇUBUK, Mehmet-KARABEY, Haydar-SEYMEN, Ülker, 1977. "Çevre Olgusu ve Çevre Düzenleme", Yapı Dergisi, İstanbul, s:30

⁹⁵ Rapoport, 1982

⁹⁶ PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, 1995. Türkçe Sözlük, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s: 968.

⁹⁷ LYNCH, Kevin, 1960. The Image Of The City, The Mit Press Cambridge, LYNCH, Kevin, 2001 (ilk basım 1981). Good City Form, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England.

⁹⁸ SUHER Hande, 2002. "İmar Planı Yerine Çevre Duyarlı ve Koruma Amaçlı Knet Planlaması", Mimarlık Dergisi, sayı:6, s:57-63

de değildir. Kimliğimiz, çevremizi ve kendimizi anlamaya çalışırken geliştiririz. Bu süreci kısaltarak, yapma(fabric) bir kimlik üretmeye çalışmak tehlikeli olabilir.⁹⁹

Schulz ise bir yerin kimliğinin, 'konum (location), genel mekansal düzen (general spatial configuration) ve karakter (characterizing articulation) ifadesi ile tanımlanabileceğini' söylemektedir. 'Bu üçü her zaman eşit değerinde katılarak bir yerin kimliğini oluşturmayabilir. Bazen bunlardan biri veya bazıları ağırlıklı olarak sonuçtaki etkiyi verebilir. Ama üçü de varsa ve etkili ise o zaman "güçlü" bir "yer"den söz etmek mümkündür.' Bir yerle ilişkide olup, oraya ait olmayı sağlayan unsurların temelinde 'kimliklendirme ve yönlenmenin' olduğunu belirtmektedir. Schulz'a göre "kimliklendirme", "şey"lerden oluşan dünya ile anlamlı ilişki kurmak demekken, "yönlenme", bunların birbirleriyle olan mekansal ilişkilerini verir.' Heidegger'e göre, kimlik, ' "şey"lerin anlamlandırılmasından oluşan bir dünya kazanmaktır ve "şey"i tanımlamak için bir çömlek örneği verir. Buna göre, böyle bir çömlek yapmak, "dünyayı bir çalışmaya sokmak"tır. Dolayısıyla, mimari çalışmalar, insan kimliğinin objeleridir, çünkü bunlar varoluşsal anlamlar vücuda getirirler.'¹⁰⁰

Bu kısa kabullerden yola çıkarak, bir "yer"in **çevresel kimlik bileşenlerini** şu şekilde özetlemek mümkündür:

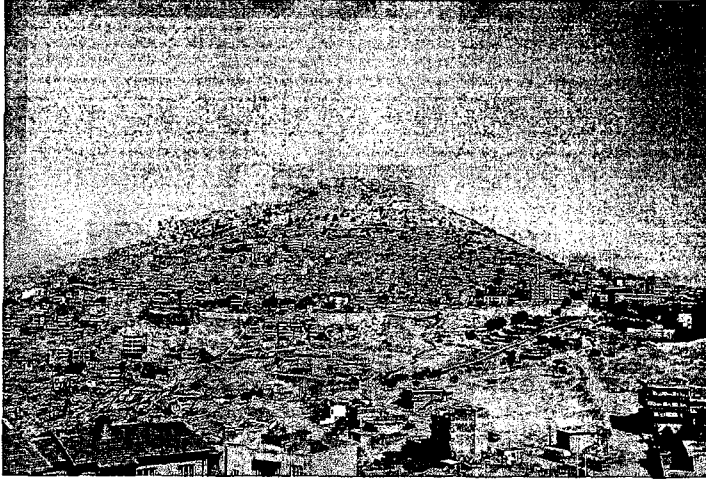
1.Fiziksel bileşenler

1.1.Doğal çevreden kaynaklanan kimlik elemanları; 1-topografik-coğrafi biçimler, 2-çevrenin mikro-klimatik-flora özellikleridir.

1.2.Yapılı çevre özelliklerin iki grupta ele almak mümkündür. Birincisi, objenin görsel etkisi (doku-renk-oran-ölçek..), objenin anlamı (tarihi ya da işlevsel ayırım), objenin kullanımından oluşurken (dini-eğitimsel-yönetimsel..), diğeri ise, 1-binalar, sokaklar, meydanlar, yerleşme grupları, 2-sokak ekipmanları, 3-yer işaretleri (landmarks) ve diğere sembolik ölçekteki sembolik elemanlardan oluşur.

⁹⁹ Correa, Charles

¹⁰⁰ Norberg-Schulz, 1985



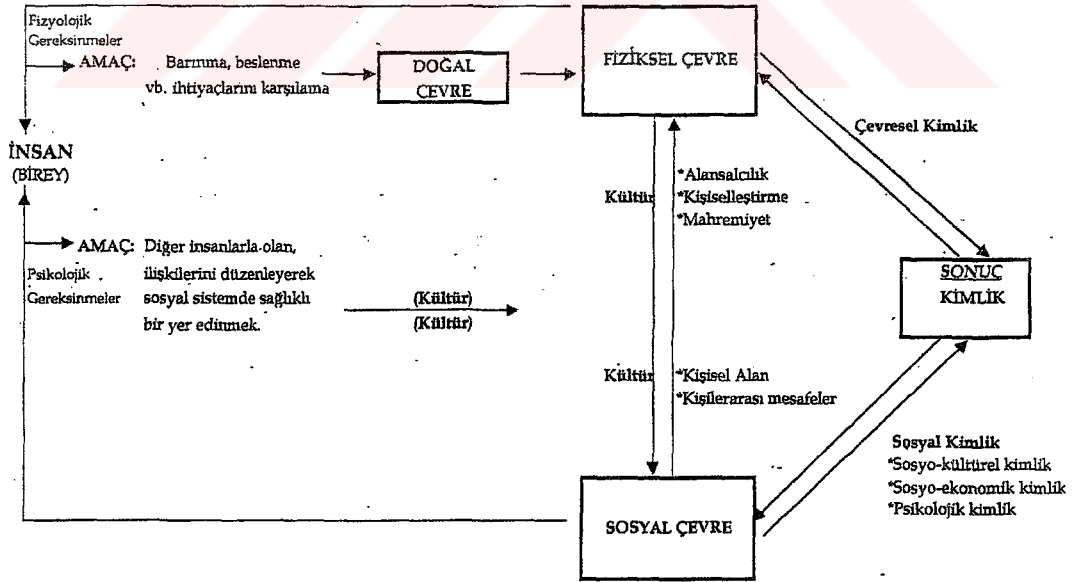
Şekil 1.10.
Doğal çevre verileri kentin kimliğinin ve imajının oluşumunda önemlidir. Mardin kenti silüeti. Fotoğraf: İ. Ö. Eren, 2004.

2. Kültürel ve sosyal çevreden kaynaklanan kimlik elemanları; 1-demografik yapı elemanları:nüfus büyüklüğü, yaş oranı dağılımı, çalışan nüfus, 2-kurumsal yapı elemanları; politik, hukuki, yönetsel, ekonomik, teknolojik, askeri, dini, eğitim, 3-kültürel yapı elemanları(soyut miras-zaman)dır.

2.1.Sosyo-kültürel faktörler: tarihi- folklorik özellikler, nüfus ve yoğunluk,kültürel özelliklerdir.

2.2.sosyo-ekonomik

2.3.davranışsal faktörler¹⁰¹



Şekil 1.11. Çevre-insan-kimlik etkileşimi. Kaynak: Avcı, 2001:14

¹⁰¹ HACIHASANOĞLU Orhan, ÖRER Güçlü, 1998."Architectural and urban identities of Istanbul", Open House International, Vol.23, No:1, 52-60- KONUK, Güzin, ve EKİNCİ, Oktay, 2004, Koruma ve Kimlik Yüksek Lisans Ders Notları 'ndan ortaklaşa hazırlandı.

Mekan kimliğinin başlıca özelliklerini Relph(1976) 'e göre mekanı oluşturan, fiziksel yapı, barındırdığı aktiviteler ve kullanıcıların oluşturduğu anlamlar belirlemektedir. Mekansal kimliği oluşturan farklı parçalar arasındaki ilişkiler ve süreçlerin değerlendirilmesinde beş eksen den bahsedilebilir:

Biçimsel eksende mekânın tipolojik özellikleri olarak adlandırılan kentsel mekânı oluşturan tüm fiziksel yapılar –topografya, yapılı çevre, peyzaj öğeleri ve diğerleri- yer almaktadır.

Fonksiyonel eksende kentsel mekân içindeki faaliyet ve kullanım türleri ve aralarındaki ilişkiler yer almaktadır.

Anlamsal ve algısal eksende kentsel mekânın sunumları, anlamsal özellikleri ve mekansal iletişimsel özellikleri kentte yaşayanların ve kentsel mekânı kullananların mekâna karşı davranışları yer almaktadır.

Tarihsel, Kültürel ve Sosyal eksende toplumsal yapı ile birlikte mekânın kullanım biçimleri ve değişen mekân kurguları yer almaktadır.

Sahiplilik ekseninde hukuksal bir yaklaşım içerisinde mekânın sahipliliği, sorumluluğu ve tasarrufu ile birlikte değişen sosyo-politik ve ekonomik süreçler içerisinde kentsel mekânın özelleştirilmesi tartışmaları yer almaktadır.¹⁰²

Özetle, kapalı çevreler, kendilerini diğerlerinden ayırdeden karakteristik özelliklere sahiptir. Bu özellikler sadece, coğrafi değil ama aynı zamanda kültürel ve sosyal da özellikler taşırlar. Bu karakteristikler, insanların yaşam tarzından ve insan yapımı biçimlerin etkileşiminden kaynaklanan bir etkileşimle sosyal yaşamda değişimlere yol açar. Bu süreç bir bütün olarak bir sistemin kimliğini belirler.

1.2.2.Mimari Dil

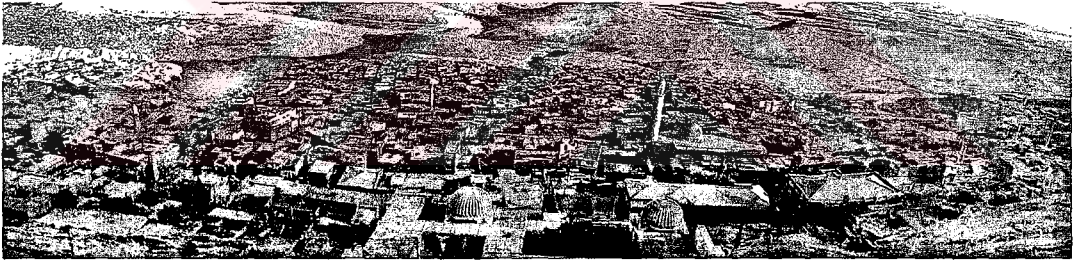
Schulz'a göre dil; 'bir yerin zaman içinde oluşmuş kendini ifade etme biçimidir.'¹⁰³ Buradan yola çıkarak, mimari dil, bir yere ait mimari kimlik değerlerinin eş zamanlı ve art zamanlı olarak tutarlı biçimde kendini devam ettirmesidir denilebilir.

Alexander (1977) ise dilin, bir tür ağ sistemi olduğunu öne sürmekte ve bunu belirleyenin kesin olarak ne olduğunun saptanamayacağını söylemektedir. Dokular,

¹⁰² YÜCESOY, Eda Ünlü- GÖKBULUT, Özlem, 1999. "Kentsel Tasarımda 'Mekansal Kimlik' Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme: Mekansal Kimliği Okumak", 1. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:71-77'den alınıt:Relph, E.(1976). Place and Placeness, Pion Ltd., London

(pattern) aynı zamanda dilin bir özetidir ve örneklere giden bir rehber gibidir. Dokular, birbirlerine bağlanan grupları bütünleyen cümleler arasında okunursa, dilin bütünü hakkında bir fikir oluşabilir. Alexander aynı zamanda bir kasabayı veya topluluğu tanımlayan dili oluşturan dokuların, bir hamlede tasarlanamayacağını veya inşa edilemeyeceğini, bireysel davranışın da bu dilin oluşmasında etkili olduğunu, yavaş bir biçimde yıllar içinde o toplumu oluşturan ve içinde tüm dokuları bulunduran bir süreç olduğunu anlatmaktadır.¹⁰⁴ Herhangi bir projede dili oluşturan bileşenlerin tasarımcı tarafından seçilmesi veya oluşturulması, sonuç üründe istenen dilin imajını oluşturur.

Burada ortaya çıkan, bir yerleşmedeki mimarlık ürünlerinin birbirleri ile olan bütünlüğüdür. Philip Johnson'a göre 'bütünlük, parça ile parçalar arasındaki ilişkiyi kurgular; bu parçalar bir şekilde bu kurgu içindeki yerlerini belirten bir kod taşırlar, bu kod onların bir ailenin parçası olduklarını gösterir, kodlama bir parçayı diğerine bağlar'¹⁰⁵ demektedir. Bu durumda, bir kasabaya veya komşuluğa biçim veren, sadece yasal düzenlemeler ya da planlar değil, aynı zamanda, mimarlık ürününün, çevrenin gelişiminde bir rol oynaması ve çevreye karşı bir sorumluluk taşıması durumunda kurulan birlikteliktir denilebilir.



Şekil 1.12.

Sosyo-kültürel, tipolojik, topolojik, ve morfolojik oluşumların etkileşimi, yere özgü zaman içinde oluşan bir dil kazandırır. Bu dil, benzer şartlar içinde kendini doğal bir süreç olarak eklemleme biçiminde devam ettirir. Bu da giderek o yere özgü kimliği oluşturur.

Mardin. Fotoğraf: İ.Ö. Eren, 2004.

¹⁰³ Schulz, 1985:26

¹⁰⁴ ALEXANDER, Christopher, (1977). A Pattern Language-Towns. Buildings. Construction, Oxford University Press, New York, s:xviii-xix

¹⁰⁵ İnçeoğlu, 2004:34'den alıntı: Johnson, P. A., 1994. The Theory of Architecture, Van Nostrand and Reinhold, NY.

Tıpkı insanların arasındaki iletişim gibi, yapı çevre de etrafındaki dünyayla farklı iletişim düzeylerine gerek duyar. Salingaros'un teorisine göre, 'mimarlık ve şehircilik, iki temel dile dayanmaktadır: dokusal dil ve biçimsel dil. Doku dili, insanın çevresindeki dünyayla etkileşimini sınırlar ve tanımlamalar; nasıl ve nerede oturup, çalışıp, uyuyup, binaya gireceğimizi anlatır. Biçimsel dili ise, Alexander¹⁰⁶, mimari stilin geometrik temelini açıklamak için kullanır; geometriktir ve binaya ilişkin verileri ortaya koyar.¹⁰⁷ Heidegger'in dil anlayışı ise, linguistik dil anlayışından farklıdır. Ona göre dil, iletişimin bir anlamıdır ve tarihsel boyutu vardır.¹⁰⁸

Bu doğrultuda mimari kimlik ve dili oluşturan değerler, tüm çevre verilerinin zaman içinde birbirlerini etkilemesi sonucu oluşan bir değerler bütünüdür denilebilir.

Mimari dilin ise bağımsız üç kurucusu şunlardır: **morfoloji-topoloji-tipoloji**.¹⁰⁹

1.2.3. Tasarımın "Yer"le İlişkisini Kuran Farklı Boyutlar

"Yer" kavramı ile amaçlanan, tüm yukarıda bahsedilen kabullerin ışığında, mimari tasarım sürecinde, mimarlık ürünü -tasarım- ile o tasarımın içinde doğduğu tüm çevresel koşulların anlamlı etkileşimidir. Bu etkileşim, sadece arazinin fiziksel özelliklerini kapsamadığı için, tasarımda, mimarlık ürününün o "yer"e ait olmasını tanımlayan başka faktörler de tasarım sürecine girmektedir. Bu doğrultuda, bu bütüncül ilişkiyi tamamlayan, diğer boyutların da tanımlanması gerekmektedir. Ancak, burada, yeri sadece boyutlarından oluşan bir kavram olarak değil, ama bu ilişkiyi yaşamsal kılan, tasarım sürecindeki tüm bileşenlerin irdelenmesi olarak ele almak önemlidir. Ancak yerin kendi gerçekliğini anlayabilmek ve mimari açıdan yorumlayabilmek için, bir anlamda kuramsaldan uygulamaya geçebilmek için, ancak sonunda tekrar bütünlük bir "yer" olgusuyla tasarıma yaklaşılması şartıyla, bir ara analiz olarak yeri, sahip olduğu boyutlarla irdelemek mümkündür.

Bu konu ile ilgili yapılan bir çalışmada,¹¹⁰ yapının araziyle ilişkisinin kavramsallaştırılması sürecinde, yerin sahip olduğu boyutlar, 'kavramsal ve fiziksel

¹⁰⁶ SALINGAROS, Nikos, 2003. "Two Languages for Architecture", International Seminar About, Architecture, Community, and Participation: Which Language?, at University of Rome III, 4-5 April 2002. Published in Plan Net Online Architectural Resources, <http://sphere.math.utsa.edu/sphere/salingar/twolanguages.html>

alıntı: Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein, M., Jacobson, M., Fiksdahl-King, I. and Angel, S. (1977). *A Pattern Language*, Oxford University Press, New York

¹⁰⁷ Salingaros, 2003.

¹⁰⁸ NORBERG-SCHULZ, C., 1993 (ilk basım,1985). *The Concept of Dwelling*, Rizzoli International Publications, New York, s:117.

¹⁰⁹ Norberg-Schulz, 1993:26

¹¹⁰ Deviren,2001.

olarak ayırmakta ve bunları zemin-zaman ve varlık/deneyim boyutu' olarak sınıflanmaktadır. Yine başka bir çalışmada ise¹¹¹, yer kavramı, mimari tasarım sürecinde, görsel çevre ile etkileşimi irdelenirken, kent kurgusu bağlamında ele alınmıştır. Bu çalışmada ise , mimari tasarım sürecinde, tasarımın "yer"le olan etkileşimini belirleyen, diğer bir ifadeyle tasarımın "yer"le ilişkisini kurmada etkili olan, fiziksel, sosyal, psikolojik ve zaman faktörlerinin, bütüncül ve diyalektik bir yaklaşımla tanımlanması esas alınmıştır. Bundan amaçlanan, ise dönüşüm sürecinde değişen toplumsal, ekonomik, teknolojik v.b. bileşenlere bağlı olarak, tasarım ürününün; mimarlığın ve kent dizgesi içindeki oluşum mantığının, kendini yeniden tanımlamasında, mimari dilini yeniden üretmesinde etkili olan boyutların – yer bağlamında- ortaya konabilmesidir.

1.2.3.1.Fiziksel Boyut (morfoloji, topoloji, tipoloji ve arazi koşulları)

Yerin fiziksel boyutunu, bina ölçeğinde, arazi şartlarına bağlı hacimsel-ölçülebilir bileşenler oluşturmaktadır, yani en-derinlik ve yüksekliktir. Doku ölçeğinde ise yerin mimari dilini oluşturan fiziksel boyutları, morfoloji, topoloji ve tipoloji bileşenleri üzerinden irdelemek mümkündür.

a-Morfoloji

Mimarlıkta morfoloji en yalın anlamda 'biçim ve mekansal yapı ile ilgilenen evrensel bir bilimdir. Morfoloji, ilk kez Goethe'nin(1875-1966) botanikte, bitkilerin sınıflandırılması, özet sunumlarının yapılması ve mevcut temel elemanlardan oluşan kombinasyonları ifade etmek için geliştirdiği, biçimsel yapıyla ilgili olarak kullandığı bir ifadedir. Daha sonra ise D'Arcy Thompson(1860-1948), bu kavramı botanik alanından çıkararak morfolojiyi, "biçimin bilimi" olarak ele almıştır.¹¹² **(Ek 1 Morfolojik Çalışmaların Ortaya Çıkışı)**

'Madanipour ise kentsel anlamda morfolojiyi şöyle tarif etmektedir: "kentsel morfoloji kentlerin ve kasabaların inşa edilmiş yapısının biçim, plan, yapı ve fonksiyonlarına, bu yapının zaman süresince gelişme biçimine ilişkin sistematik çalışmadır".¹¹³

Morfoloji, 'yerleşmelerin nasıl oluştuğu, durduğu ve açıldığı sorusunu analiz eder. Mekan sınırları ile ilgilidir. Heidegger'in (1889-1976) dediği gibi: "Bir sınır,

¹¹¹ Yamaçlı, 1997.

¹¹² STEADMAN, J. Philip, 1983. Architectural morphology : an introduction to the geometry of building plans, London:248

¹¹³ DÜRSÜN, Pelin, 2002. Trabzon Kentsel Dokusunda Morfolojik Analiz, İTÜ, Dr., s: 1'den alıntı: Madanipour, 1996

Yunanlıların tanımladığı şekliyle; bir şeyin bittiği nokta değil, tersine, başka bir şeyin varolmaya başladığı noktadır.”¹¹⁴

Yücel'in 'kentsel okumanın her defasında bir üst ölçekte sürdürülmesi, mekan birimi ve yapıdan başlayan çözümlmeyi parsel, yapı adası ve sokak gibi morfolojik birimler aracılığıyla kent ölçeğine dek götürmektedir'¹¹⁵ tespiti mikro ölçek ile makro ölçek arasındaki bağlantıyı kurmaktadır 'Bu yeni ölçek birimleri içinde yapıya en yakın olanı parseldir. Parselin kentsel dağılım ve gelişiminin bilinmesi, hem mülkiyet ve ekonominin mekansal dağılımını bildirmesi açısından işlevsel bakımdan; hem de inşa edilmiş parsellerden oluşan kent mimarisinin en küçük birimini oluşturması açısından morfolojik olarak önemlidir. Dolayısıyla parsel, hem bir işlevin hem de bir biçimin taşıyıcılığını üstleniyor.'¹¹⁶

Bu konuda üç biçimsel ölçüte dayanan bir parsel tipolojisi önermektedir: '**parselin biçimi,parselin büyüklüğü ve parselin çevresiyle ilişkileri.**'¹¹⁷.

'Parseli tekil ve boş bir arsa değil, ama yukarıdaki tipolojik özelliklerinin yanısıra, üzerindeki yapıyla ve yapının çevresiyle ilişkileriyle birlikte almak tipolojiden hareketle kent biçimine ve "kent mimarisine"¹¹⁸ ulaşmanın ilk adımı olmaktadır. Tipin tarihsel ve kültürel belirlenmişliği bu morfolojik oluşum içinde de geçerlidir. Çünkü parsel derinliği, genişliği, yapının parsel üzerindeki konumu gibi konular, ekonomik/toplumsal koşullarla ilişkili olarak dönemler ve kültürlerle bağımlı gelişmektedir. Parsel düzeni, kent morfolojisinin en küçük birimi olmakla birlikte bu morfolojinin tek bileşeni değildir. Morfolojik çözümleme, **parsel**-yada inşa edilmiş parsel-tipolojisinin ötesinde başka morfolojik birimlerin analizini kapsar: bunların başlıcası **yapı adası** ve **sokaktır**. Konut bölgelerinde değişik parsel tiplerinin yapı adaları ve sokaklar üzerindeki dağılımları, köşe parsellerinin karşılıklı çözümleri, hem kent biçiminin hem de kent mekanının önemli bileşenleri olmaktadır.' Morfolojik çözümlenmenin ilk çabası bir kentsel doku içinde bu morfolojik birimlerin ayırt edilmesi; parsel-ada-yol bağlantılarının kurulmasıdır. Bu, doğal olarak parseller üzerinde gelişen konutların tipolojik özellikleriyle bütünleştiği oranda bir mekansal sürekliliği daha büyük bir doğrulukla açıklayabilecektir. Tipolojik çözümlenmede

¹¹⁴ Norberg-Schulz;1993:27-43

¹¹⁵ YÜCEL Atilla, "Beaubourg, tipin ölümü yada dirilişi", Philippe R. Panerai'den çeviri, Çevre Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi, Mayıs/Haziran 1979, sayı 3, s:72-79 İ.T.Ü. Mim. Fak. Yak. Sayı 2, s:20, Mart 1976

¹¹⁶ YÜCEL, Atilla, 1981. Mimarlıkta biçim ve mekanın dilsel yorumu üzerine, İTÜ Mimarlık Fakültesi,s:66

¹¹⁷ Yücel, 1981:66'dan alıntı,F.BOUDON-A.CHASTEL,19977'den alıntı

¹¹⁸ Rossi,1978

olduğu gibi morfolojik çözümlenmelerde de baştaki eşzamanlı biçimsel analizin bir tarihsel analizle tamamlanması gerekmektedir.¹¹⁹

Ayktut Karaman'a göre ise şehir morfolojisi, 'kent dokuları içindeki değişimleri ve fiziksel biçimlenişleri sosyal-ekonomik ve tarihi etkileşimler içinde inceleyen bir çalışma koludur. Bu konu paralelinde bir "yer" in ,fiziksel bileşenlerini biçimsel üç kategori altında ele alarak açılımlarını şöyle sınıflamaktadır¹²⁰:

1.bina biçimleri, tek bir sokak için ele alınabileceği gibi bina gruplarının kütsel özelliklerini de veya bölge içinde ele alınabilir. Ele alınan ölçekte elde edilen imaj önemlidir. Örneğin bir sokakta, binanın yüksekliği, genişliği, büyüklüğü bir imaj yaratır.

2.çevresel dokular, çevrenin aksesuar niteliğindeki özelliklerine işaret eder. Örneğin binaların dokuları, çatı biçimleri, arazi ve zemin-yüzey-düzlem karakteristikleri, ışık, sanatsal çalışmalar ve objeler.

3.malzeme, renk ve ışık



şekil 1.13.
Kentin morfolojik yapısına örnek:
Mardin sokak ve konut dokusu.
Fotoğraf: İ.Ö. Eren, 2004.

Topoloji

Topoloji kelimesi, Fransızca kökenlidir ve ilk olarak matematikte kullanılmıştır. 'Cisimlerin nitel özelliklerini ve bağlı konumlarını , biçimlerinden ve büyüklüklerinden

¹¹⁹ Yücel,1981:67-68

¹²⁰ KARAMAN, Ayktut, 2002. "Urban Morphology:A Conceptual Framework and Study in The Cities of Mardin, Urfa and Diyarbakır", Traditional Environments in a New Millienium, 20-23 Temmuz 2001 Bildiriler Kitabı ,ed. Hülya Turgut –Peter Kellet, Amasya,Türkiye, s: 136-144

ayrı olarak ele alıp inceleyen geometri dalıdır.¹²¹ Mimarlıkta ve kentsel tasarım alanında ise mekânsal düzen ile ilgili konuları içermektedir.

'Elemanların biraraya geliş biçimlerini ya da gruplanma biçimlerini inceler. Topoloji ile geometri arasında sıkı bir ilişki vardır. Temel yerleşme dokuları, genellikle Gestalt yasalarını izlemektedir. Mekan organizasyonu yönünden, elemanların gruplanış biçimleri olarak üç tip tartışılabilir:

-küme (cluster); basit bir yakınlık ilkesi içinde herhangi bir geometrik düzen aramadan gruplanmış elemanları(binaları) ifade eder.

-sıra(row); sürekli bir çizgi üzerinde konumlanmayı ifade eder.

-kapalılık(enclosure); bir mekandaki elemanların kapalı bir şekil oluşturmalarını ifade eder.¹²²

Topolojinin strüktürel bileşenleri ise;¹²³

1.arazi biçimi (landform), bir alana ait, iklimik şartlar, topoğrafya, su ögesi ve florayı içeren imajın bileşenlerinden birisidir.

2.mekan, bir alana ait kimlik veya imaj bileşenlerinin en önemli bileşenlerindedir. Mekansal konfigürasyon, bir yerin anlamını doğurur. Başka bir deyişle, mekansal kalite bir anlamda kapalılık-açıklık, geniş-dar gibi karşıtlıklarla ifade edilen kavramlara denk gelir. Anlamı oluşturmada etkili olan bu mekansal çeşitlenmeler şöyle sıralanabilir: yoğun mekan x yayılmış mekan, açık mekan x kapalı mekan, düşeylik x yataylık, yatay çizgide sağ ve sol, düşey hatta aşağı ve yukarı.

3.yerleşme dokuları (settlement patterns), yerleşim, dokuyu oluşturan tekrar eden elemanların bütünleşmesi/toplanması sonucu biçimlenir. Bunların dokuları ile sentez edilirler.

'Kent biçimi(urban form) , kent dokusu(urban pattern) olarak adlandırılan farklı pek çok elemanın düzenli bir bütünlükte bir araya gelmesi sonucudur. Dokular, kentsel alanların göze çarpan biçimsel özellikleridir. Dokular sürekli, altyapıdan gelen biçimsel sistemin fiziksel ifadesidir. Lozano'ya göre, dokuların fiziksel görünüşleri bir takım dualitelerin içinden kavranabilir: a.inşa edilmiş biçim-inşa edilmemiş mekan. Kentsel tasarım tarihi içinde bu dualite iki biçimde tartışılabilir: Birinde mekan sürekli

¹²¹ Püsküllüoğlu, 1995:1512.

¹²² Norberg-Schulz;1985:41

bina cepheleri içinde kamusal alanı sınırlayan binalarla tanımlanırken, diğerinde ise mekan içinde binalar serbest olarak yer alır, b.sürekli-süreksiz dokular, c. tekrarlayan-tekil dokular.

Bütün bu ilişkiler içinde, bir yerin mekansal konfigürasyonu, yerleşme dokuları terimleri ile şöyle kategorize edilebilir: Geniş-dar, Açık-kapalı, dağınık-yoğun yerleşmeler. Bu ilişkisel birleşmeler ise, binalar ve dokular arasındaki mekansal ayrıma ve bir mekansal çerçeve içinde yer alan binaların ve dokuların yönlendirilmesine dayanır.¹²⁴



Şekil 1.14. Topolojik oluşum ve bu oluşumun konut tipolojisini etkilemesi; Mardin kent planı ve konutlardan kesit. Kaynak: ARU, Kemal Ahmet, 1998. Türk Kenti, YEM Yayınları, İstanbul.

Tipoloji

Tip kelimesi, Yunanca "typos:iz" dan kaynaklanmaktadır. Ortaya çıktığı dönemde, taklit edilmesi gereken bir nesne ya da biçim değil ama çoğaltmanın somut bir yolu olarak kavranmıştır. Örnek-nesne olarak geniş bir topluluğu kolayca kavrayabilmek için soyut bir yapısal şema kurmaya yaramaktadır. Bunu yaparken de sıradan bir sınıflara ayırma işinden öte, birbirini izleyen indirgeme işlemleri sayesinde, evrensel bir görüş içinde ele aldığı konuya eksiksiz bir iç bağlantı önerisi getirir. Mimaride ilk tipoloji anlayışı bir bilme aracı olarak ortaya çıkar ve ancak mimarının kültür boyutundan dolayı salt bir inceleme olarak kalmaz. **Mimarlık kuramında tip, yeni üretim için bir öneri işlevi içerir.** Tarih içinde ise tip, belirli bir dönemde ve belirli bir toplum için mimarlar, yapı ustaları, müşteriler için hem mekansal düzenlemeler hem stilistik öğeler bütünüyle somut ve simgesel bir kullanım uygunluğu sağlanması şeklindedir. Teknik bilgileri de içeren bu anlaşma ve süreklilik, toplumca onaylanarak yaşamıştır. 19. yy.'a dek süren bu onaylı tipler, zanaatkarların, girişimcilerin geleneksel bilgileri, yalın bir kurallar bütününe uyulmasıyla ve basit düzenlemeler üzerinde ortak anlaşmayla yaşamıştır.

¹²³ Karaman, 2002:136-144

¹²⁴ Karaman, 2002:136-144

Mimaride tipoloji, çözümlemeci(analitik) ve türetmeci olarak iki anlamda görülmektedir. Çözümlemeci tipoloji, planların geometrik özelliklerinden yola koyulan, bu planların altında yatan işlemleri karşılaştıran ve onları örgütleyen temel şemaları ortaya koyan bir çalışma biçimidir. Türetmeci tipoloji ise yeni tiplerin ve oradan hareketle çeşitli tasarımların yaratılması yoludur. Nesnelere birbirinden ayrı düşünmek yerine onları bir bütün olarak ele alan bir bağıntı sistemi olan tipoloji, inşa edilmiş çevrenin rastgele değil, tersine bu oluşumun belirli tarihsel durumların karşılığı olan derin yapısal temellere oturduğunu göstermektedir.¹²⁵

Sanayi devrimiyle birlikte yeni tiplerin tasarlanması eşzamanlı olgular olarak görülür. Bu tipler önceki dönemlerde olduğu gibi açıklanmadan varolan üstü kapalı tasarım ürünleri değil, inşa edilen çevrenin üretilmesinin araçları olarak açık biçimde yapılan yeni önerilerdir. Başka deyişle **“tip”** sözcüğünün mimarlık alanında ortaya çıkışı, bu sözcükte anlatılmak istenen kavramın özünün değişmeye başladığı tarihsel ana rastlamaktadır. Yeni yapı tipleri ve ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkan tipolojik ölçekteki değişme, inşa edilen tiplerle kent biçimi arasındaki ilişkinin köklü değişiminin göstergesidir. Sanayi öncesi dönemdeki tipolojik uyum, nesnelere sonsuz çeşitliliğine engel değildir; daima bir yerel konuma bağlı kalan örtülü onaylanmış tipler, sanayileşmiş üretimin standartlaşma gereklerinin dayanaklarını oluşturmaktadır. Böylece tip, artık standartla eş anlamlı olmuş, bir nesnelere ailesinin genel niteliklerini ve yapı ustalarıyla kullanıcılar arasındaki uyumu anlatmaktan uzaklaşmıştır. Tipoloji, yani inşa edilmiş çevre tipolojisi, bir kent ya da bir mahallede yapımsal dokuya nitelik kazandıran tipler bütünü, kentsel biçim(morfoloji), kenti toplu bir bütün olarak anlatan deyimdir. Tipoloji, yani tiplerin incelenmesi, kategorik bir konu olarak değil bir araç olarak, kentsel olguların incelenmesine olanak veren bir araç olarak sunulmaktadır. İnşa edilmiş tiplerle kentsel biçim arasındaki ilişkinin incelenmesi, kentin yapısını aynı zamanda hem bir sürecin tarihsel sürekliliği olarak hem de bu sürekliliğin kısmi oluşumu niteliğiyle kavramanın bir yoludur, bu inceleme kendi başına bir amaç oluşturmaz, bir kentsel yapı öğeleri çözümlemesiyle büyüme süreçleri analizini içerir. Çünkü amaç, kenti zaman ve mekan içinde etkileyen değişimlere önem vererek, çağdaş kentin biçim kazanma olgusunun kökenindeki kopuklukları kavramaktadır. Tipolojik inceleme proje için yarar sağlayacaksa bu incelemenin yalnızca görünümünü değil, ama düzenlemelerin mantığının kavranmasıyla mümkün olacaktır.¹²⁶

¹²⁵ Yücel, 1979:71-79

¹²⁶ Yücel, 1979:71-79

Rossi'ye göre ise tip, hem ihtiyaçlardan hem de estetik duygunun ihtiyacından gelişmiştir. Tip, bir yaşam tarzından gelişmiştir ve toplumdan topluma çeşitlenir. Dolayısıyla tipolojiyle ilgili konular, mimarının tarihine girmekte ve kentsel sorunlarla yüzleşildiğinde ortaya çıkmaktadır. Böylelikle tip, kendini, ihtiyaca bağlı bir karakterle ortaya koymakta ancak önceden belli olmakla birlikte, tekniğe, fonksiyona ve stile bağlı olarak ve aynı zamanda toplumsal karakterle ve kişisel mimari etkilerin etkisiyle birlikte diyaletik olarak tekrar şekillenir.¹²⁷

Mimarlık kuramının ilk yazımında 17.-18. yüzyıllarda ortaya çıkan, 20. yüzyılın ilk yarısında uzun bir unutulma dönemi geçiren tipolojik çözümleme, 1960'lardan sonra tarihsel ve yapısalcı boyutlar kazanarak güncelleşmiştir.¹²⁸ Bugün tipolojik çözümleme salt biçimler envanteri oluşturma çabası olmayı aşmış ve bir okuma, anlama, değerlendirme aracı olarak anlaşılmaktadır. Toplumsal değişme ve onunla içiçe olan kültürel değişimin de hep bir öncekini temel alması, aradaki ilişkinin kurulması ve doğru anlaşılması için önemlidir. Toplumsal değişimlerle birlikte günümüzde, geleneksel mimarının kuvvetli örüntüsü yerini çeşitliliğe bırakmıştır.¹²⁹

'Biçimsel (morphic) çözümlenmeler içinde tiplerin ortaya konması, karşılaştırılması ve tipolojik ilişkilerin oluşturulmasını kapsayan tipolojik analizde, yöntemin bazı ortak sistematik aşamaları vardır: Bunlar, çözümlemenin bir envanter çalışmasıyla başlaması, ardından bunların sınıflandırılması aşaması vardır. Bu aşamada çözümleme, "kaçınılmaz olarak indirgemeci" niteliktedir ve "nesnelerin özel niteliklerini silerek yalnızca genel çizgilerini" bırakır. Böylece yorumlanmış repertuvardan (belirli bir mimarlık kültürü ve belirli bir çevre içinde kalan yapı tipi:kent konutu gibi) seçilmiş envantere, oradan "tip"lerin belirlenmesi yoluyla bir tipolojik sınıflamaya, son olarak da ele alınmış yapı tipinin içinde yer aldığı mimarlık kültürü içindeki tüm gelişme mantığını açıklayan bir tipler bilgisine: tipolojiye ulaşılmaktadır.¹³⁰

Karaman'a göre ise tipoloji, 'güçlü bir imaj veren temel strüktürlerle ilgilenir; bileşenleri aşağıdadır:

1.tip, güçlü imaj olarak algılanan kısmi bir tiple ilgilenir. Topolojinin tersine tipoloji, mekansal bütünlükleri ve aktivite dokularını içeren çevrenin fonksiyonel görünüşleri analiz eder.

¹²⁷ Rossi, 1982:41

¹²⁸ Nalçakan, 1993:82'den alıntı:Yücel, A., "mekan okuma aracı olarak tipolojik çözümleme", çevre , Yapı ve Tasarım dergisi, M. Pultar, ÇEVRE VE mimarlık Bilimleri derneği, Ankara, s:382, 1979

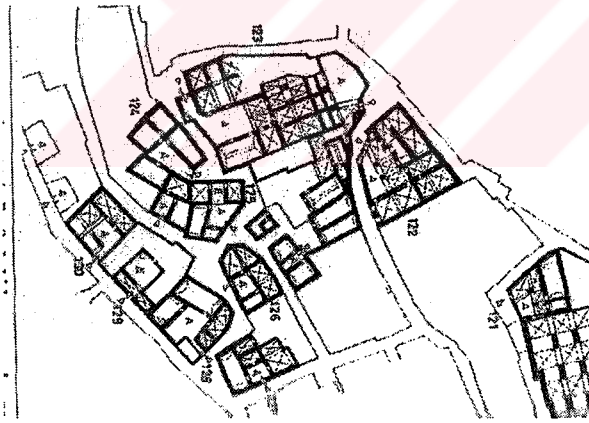
¹²⁹ Nalçakan, 1993:83

2.aktivite dokuları, davranış açısından bakıldığında aktivite tipleri, oturma-alış-veriş-çalışma-eğlence- buluşma gibi eylemleri içerir. Davranışsal doku terimleri içinde bir yerin kimliği, ne zaman ve nereye soruları üzerine dayanmaktadır.

3.sirkülasyon dokuları, bir yerin algılanmasında etkili olan yollara, yolların konumlanışına ve karakteristiklerine işaret eder. Tüm bu bileşenler bir yerin dilini ve imajını oluşturur.¹³¹

Bu noktada tip ve tipoloji kavramları arasındaki farka dikkat etmek gerekmektedir. Tip, zaman içinde oluşan bir biçimi anlatırken, tipoloji ise bir yöneme işaret etmektedir. Tip, tek başına devam eden bir belirlenmişlik değildir, onu yerine, tipin oluşumunu sağlayan tarihsel süreçte yer alan kültürel, hukuksal arka plandır. Bu arka plan aynı zamanda, morfolojinin, parsel ve ada bilgilerine ait oluşumların da gerisindedir ve dolayısıyla morfolojik ve tipolojik oluşumlar ortak toplumsal koşullardan çıkan ve birbirini etkileyen diyalektik bir ilişki içindedir.

Krier, geleneksel kent mimarisi üzerine yaptığı çalışmasında, mimaride **bina tipolojisini** üç ana başlık altında incelemiştir: a.iç mekan tipolojisi, b.cephe tipolojisi ve c.zemin kat ve bina formu ilişkisi.¹³²



Şekil 1.15.
Plan tipolojisine örnek. Tipolojik, topolojik ve morfolojik oluşumların ardındaki mekansal oluşum mantığı ortak olduğu için, bu üç bileşen birbirlerini doğurmaktadır. Mardin'den grup ev planı. Kaynak: Alioğlu, 2000:56.

1.2.3.2. Psikolojik Boyut (algı, anlam ve estetik)

İnsanın mekanı anlatmak için tasarladığı çeşitli kavramlarla ve kişilerin isteyerek ya da istemeden nesnelere arasında uzanan aralıklar boyunca hareket ettiklerinde karşılaştıkları uyaranlara tepkileriyle ilgilenen çevre psikolojisi, birey ve grubun

¹³⁰ Yücel, 1981:50-60

¹³¹ Karaman, 2002:136-144

¹³² Nalçakan,1993:85'den alıntı, KRİER R., Elements of Architecture, Architectural Design Profile, London, 1983

davranışını etkileyen çevresel değişkenleri inceler.¹³³ Bu bağlamda, insanın ve toplumun çevresiyle karşılıklı etkileşimi, tasarım sürecinde göz önünde bulundurulması gereken yaşamsal boyutlardan biridir.

Tasarımın yerle ilişkisinde, en önemli bileşen aslında insandır. Yapılan her mimarlık eylemi, aslında insanların ve toplumların faydasını temel almaktadır. Bu anlamda psikoloji disiplini, mimarlık disipliniyle buluşmakta ve önemli boyutlardan birini oluşturmaktadır. Psikolojinin çok farklı alanları olmakla birlikte, burada kent ve mekan kalitesi bağlamında, algı, anlam ve estetik bakımından ele alınmıştır.

a-Algısal Boyut

Algı terimi, batı dillerindeki karşılığında olduğu gibi, “almak” kökünden gelmektedir ve nesnel dünyayı duyular yoluyla öznel bilince aktarma’ anlamına gelmektedir. Algı işlevi, tarihte, duyumcular tarafından sadece duyuların, usçular da sadece usun ürünü saymışlardır. Gerçekte ise algı, ‘duyusal-ansal’ bir işlemdir.¹³⁴

Algılama ise, ‘bir nesnenin varlığını, duyum yoluyla yalın bir biçimde ve enerji harcayarak bilinç alanına alma, anlama, sezme, kavramadır. Çevre algılama ve obje pek farklı iki sorun olmamakla birlikte çevre algılama bir bütün, obje ve form algılamada o bütünün alt öğeleridir. Daha önceki dönemlerde, görsel, işitsel, tatsak algılama olarak bölünmüş olan algılama olgusu için bugün, algılamanın belli bir andaki fiziksel uyarıların toplamı olmadığı görüşü paylaşılmaktadır. Algılama görelî ve nesne aynı olduğu halde farklı koşullara göre değişebilen bir olgudur. Çevreden gelen fiziksel uyarılardan bağımsız olarak, geçmişteki birikimlere bağlı olarak meydana gelir.¹³⁵

Gerçeklik ile algısal gerçeklik arasındaki farklılık, tümüyle duyusal yanılma nedeniyle değil, kavramların toplum yaşantısındaki farklı anlamlandırılmaları nedeniyle oluşur.¹³⁶

J.J. Gibson(1979), algılamayı, düzlemler sisteminin algılanması olarak açıklamaktadır. Nesnelerin mekandaki konumlarının algılanmasının bir derinlik algılaması olarak ifade edildiği düşüncelere karşı bir kuram geliştirmiştir. Bu kurama

¹³³ KIZIL, Fehmi, 1998. “Mimari Tasarım Sürecinde Çevre Psikolojisi Fikir ve Yöntemleriyle Boyut Belirleme”, Mimari Tasarım Sorunları Ders Notları Kitabı, MSÜ, Yayın No:21, s:56.

¹³⁴ HANÇERLİOĞLU Orhan, 1997. Ruhbilim Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul:”algı” maddesi, s:17.

¹³⁵ Çubuk, 1977

¹³⁶ AYNAN, Recai Ersin, 1998. “Mimari Tasarımda İletişim”, Mimari Tasarım Sorunları Ders Notları Kitabı, MSÜ, Yayın No:21, s:103-113

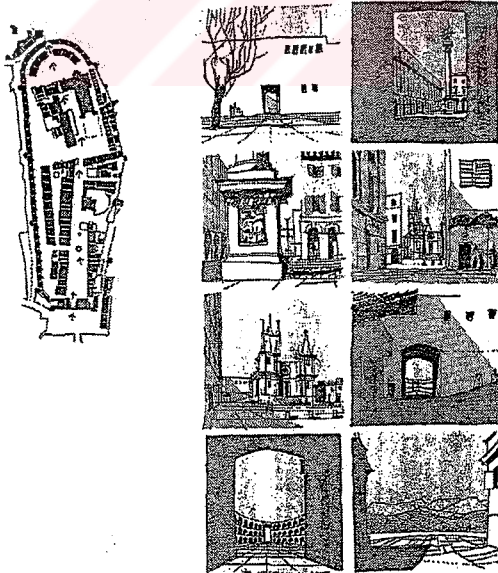
göre nesnelere, mekandaki fizik ve geometri çerçevesinde açıklanan mekandaki soyut konumlarının ötesinde, mekan ve nesnelere algılanmasını yüzeylerin ve bunların kenarlarının algılanmasının analizi olarak savunmaktadır. Lynch (1960), Thiel (1962), Cullen (1961), Appleyard (1964), Bacon (1974) bu durumun kent tasarımında ve kentin algılanmasındaki önemine değinmişlerdir.¹³⁷

Buradan yola çıkarak, algının, bellekte biriken eski algılarla birlikte yeniden yorumlanan bir süreç olduğu söylenebilir.



Şekil 1.16. Mekan algısını güçlendiren geçişler. Zal Mahmut Paşa Külliyesi, Eyüp ve Kara Ahmet Paşa Medresesi. Kaynak: Kuran, Aptullah, 1986. Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları.

Yamaçlı, çevre algılanmasını üç düzeyde ele almaktadır: 1-bilişsel algılama (işlev stil gibi), 2-sembolik düzeydeki algılama ve 3-ilişkisel algılama (görsel olarak ifade edilen değerlere yani estetik boyuta ilişkindir)¹³⁸



Şekil 1.17. Kentsel mekanda yürüyen kişi gözünden ardışık olarak algılanan mekansal imgelemeler. Kaynak: Karaman, 1999:32'den alıntı: CULLEN, G. (1961-1975). The Concise Townscape, Van Nostrand Reinhold Co., New York.

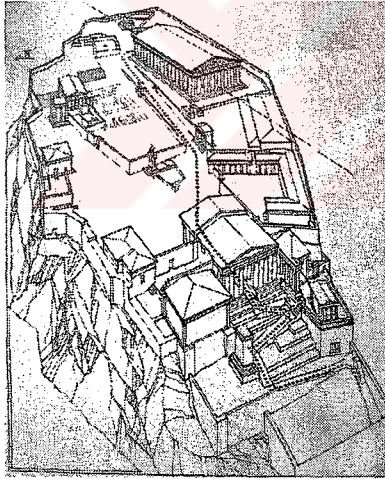
¹³⁷ KARAMAN, Aykut, 1999a. "Kenti Okumak: Mikro Ortam Tasarımında Bilişsel Haritalama Kuramları", 6. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Kolokiyumu, cilt:1, s:1-55, MSÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

¹³⁸ Yamaçlı, 1997:10'dan alıntı: Tekeli, İ. 1994. "Bir Kentsel Tasarım Düşüncesinin Geliştirilmesi Üzerine Düşünceler", Kent, Planlama, Politika, Sanat, 2. Kitap, ODTÜ Mimarlık Fak. Ankara: s:596

Çevrenin algılanması ve bu algıya ilişkin özel bir yer olması, o yerin kendine özgü bir kimliğinin olmasıyla mümkün olur. "Tanımsız yerler" de ise insan, algıladığı çevreyi kendisiyle işselleştirip, belleğinde bir yer ayıramamakta ve durumda da kişi ile çevre arasında bir yabancılaşma, iletişim kuramama sorunları ortaya çıkmaktadır.

Zihnin, kendisine gelen uyarıları (biçim ve örüntüleri) nasıl yorumladığına ilişkin en geçerli kabul, Gestalt kuramı¹³⁹dır. Buna göre, ratgele veya bilinmeyen görsel bilişyle karşılaştığında zihin, veriyi belirli kalıplanmış tercihlere göre düzenlemektedir. Bu tercihler; yakınlık, yinelenme, en yalın ve en büyük şekil, süreklilik ve kapanma ve şekil-zemin ilişkisidir.¹⁴⁰

Lynch'e göre bu algılama süreci içinde **çevresel imaj** üç bileşen ile analiz edilmektedir: 'Kimlik, strüktür, anlam'. Gerçekte bir imaj için öncelikle nesnenin onu, diğer nesnelere ayıran ve farklı bir nesne olarak tanımlayan kimliği olmalıdır. Kimlik, burada bireysellik, tek ve özgün olmak anlamındadır. İkinci olarak imaj, nesnenin diğer nesnelere veya gözlemcilerle olan ilişkisine dair mekansal veya dokusal ilişkisini içermelidir. Sonucu olarak ise nesne, pratik ve duygusal olarak gözleyici için bir anlama sahip olmalıdır.¹⁴¹



Şekil 1.18.
Kentsel mekanda algılama ve yönlendirme
Kaynak: Ching, 2002:236

Lynch daha sonra kent imajını oluşturan fiziksel elemanlar üzerine yoğunlaşmış ve bu fiziksel elemanları beş grupta incelemiştir: yollar (paths), sınırlar (edges), bölgeler (districts), stratejik noktalar (nodes) ve önemli işaretler(landmarks).¹⁴²

Bu bağlamda **kent imajını** oluşturan önemli iki faktörden söz edilebilir:

¹³⁹ Max Köhler, Kurt Koffka ve Kurt Lewin tarafından geliştirilmiştir ve Almanca biçim, şekil anlamına gelmektedir.

¹⁴⁰ ROTH, Leland, 2002 (ilk basım 2000). Mimarlığın Öyküsü, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, s:91

¹⁴¹ LYNCH, Kevin, 1960. The Image Of The City, The Mit Press Cambridge

¹⁴² Lynch, 1960:46

Kent estetiğini; 1-zemin-şekil, topografya-kent ilişkisi, 2-kentsel korunum, süreklilik, 3-kentsel yoğunluk; 4-toplumsal çevre, kentsel yaşam, 5-anıt yapılar, 6-bütün ve parça arasındaki ilişkiler tanımlarken,

Kentsel belleği de; 1-süreklilik, 2-kişiler(kent-kişi ilişkisi), 3-binalar, 4-kentsel mekanlar, 5-işletmeler, 6-kentle ilgili anılar¹⁴³ belirlemektedir denilebilir.

Kent imajı-çevresel imaj	Kimlik	Kentin fiziksel donanımı	Yollar	
			sınırlar	
			bölgeler	
			Stratejik noktalar	
	Kent estetiği	Anlam	Kentsel yerel bellek	İndmarksa
				Zemin-şekil ilişkisi
				Kentsel yoğunluk
				Toplumsal yaşam
	Strüktür	Kentsel yerel bellek	Kentsel yerel bellek	Anıt yapılar
				Bütün-parça arasındaki ilişki
			Süreklilik	
			binalar	
			Kentsel mekanlar	
			İşletmeler	
			anılar	

Şekil 1.19. Kent imajını oluşturan bileşenler

Bu anlamda örneğin, mekan algısının 'görünür olması, yani okunabilir olması için, kentsel imgeler ve boşluklar önem kazanmaktadır. M.Merleau-Ponty, mekansal algıyı görüngübilim açısından şöyle değerlendirir: Mekan algısı, bütüncül, birçok yaşantının birlikteliğinde, bilinç düzeyinde oluşan bir gerçekliktir. Bu açıdan bakıldığında bir kenti algılamak, birçok yaşantı ve imgelerin toplamı olarak değerlendirilir. Söz konusu olan yapısal form ile anlamın kent söylemi içinde birbirlerine nasıl dönüştüklerini Lynch şöyle dile getirir: '...bu dönüşümün ritmi, fiziksel kurgunun algısını zihinsel imgeye dönüştürür.'¹⁴⁴



Şekil 1.20. Kent imajına etki eden anıt yapılar, topografya, toplumsal yaşam öğeleri; Üsküdar'dan bir örnek: Şemsi Paşa Külliyesi, Rumi Mehmet Paşa ve Ayazma Camisi.

¹⁴³ HACIHASANOĞLU, Orhan, 2003-2004. Güz dönemi i İ.T.Ü. Y.Lisans "Mimari ve Kimlik" Ders notları

¹⁴⁴ Aydınlı, 1999:155-165.

b-Anlam Boyutu

Mimarlık ürünleri, sadece nesnel dünyaya ait bir oluşum değildir, aynı zamanda anlamlandırılan ve anlam taşıyan bir özelliğe de sahiptir. Husserl'in, 'nesnel bilincimize nasıl görünüyorsa öyledir, bilinç ise nesnelere ve dünyayı anlamlandırmamızın bir ürünüdür' tanımına göre, 'bilincin nesnelere anlam, ya da öze, algılama, anımsama ve imgeleme sonucu ortaya çıkmaktadır.'¹⁴⁵

Anlamın söz konusu olduğu bir ortamda imge, simge ve işaret kavramları iç içe olarak ortaya çıkmaktadır. İmge genelde bir şeyin benzer yada kafada canlandırılan şekil olarak tanımlanır. Simge soyut anlamda başka bir şeyin yerini tutan başka bir şey olarak tanımlanır. İşaret ise herkesçe bilinen bir şeyin yerini açıkça tutan bir biçimdir.¹⁴⁶

Rapoport(1977), "a human aspects of urban form" adlı kitabında şöyle demektedir: "mekan, zaman , anlam ve iletişimin organizasyonuna rehberlik eden kurallar bir düzen gösterir çünkü onlar sistematik olarak kültürle ilişkilidir. Bir kültürü tanımlamaya çalışmadan onun öğrenilen ve iletilen, bir dizi değer, inanç, dünya görüşü ve sembol sistemini paylaşan bir grup ile ilgili olduğu söylenebilir. Bunlar kural ve davranışlardan oluşan bir bütün yaratır. Bu sistem idealleri ortaya koyacak ve inşa edilmiş biçim gibi, bir yaşam tarzı, davranışlar, roller, yöntemler şekillendirecektir. İnşa edilmiş bir çevreyi diğerinden ayıran ise onun içinde şekillendirilmiş ve kodlanmış olan bu kuralların doğasıdır. Kentsel tasarımın mekanın, zamanın, anlamın ve iletişimin organizasyonu olduğu kabul edilirse, elemanların kendilerinden elemanlar arasındaki ilişkilere ve temel teşkil edici kurallara daha çok önem verilecektir. Tüm kentlerin fiziksel bileşiklerinin aynı olduğu, hepsinin evler, sokaklar, toplayıcı mekanlar, dini yapılar, bitkiler, v.b... olduğu ileri sürülebilir. Farklılığı yaratan ise bu mekanların organizasyonunda ve ilişkilerinde temel olan kuruluş ilkeleri ve anlamlardır.'¹⁴⁷

Burada Schulz'un dediği, bir mekana yerleşirken, 'çevreye verilen karakter doğrultusunda bir psikolojik anlam kazanılmış'¹⁴⁸ olacağı yönündeki görüşü bunu desteklemektedir. Bu durum aynı zamanda, bir mekandaki kimliğin oluşumunda, o dizgenin ardındaki düzenlenme mantığının bir ilişkiler ağı kurmasıdır. Bu anlamlı çevre içindeki önemli (örneğin anıtlar) yapılar da ancak bu dizge içine bir anlam

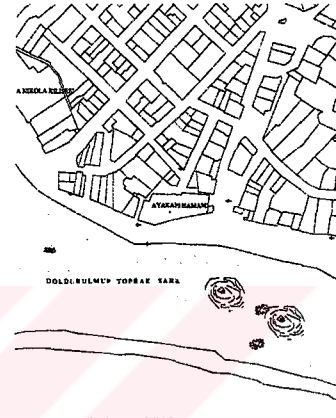
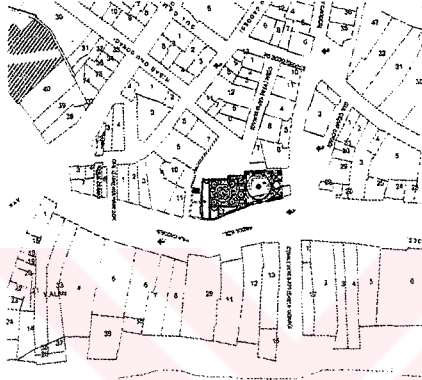
¹⁴⁵ Aydın, 2002:42

¹⁴⁶ Karaman, 1999a:16

¹⁴⁷ Dursun, 2002:6-7'den alıntı: Rapoport, 1977

¹⁴⁸ Norberg-Schulz , 1980:19

kazanmaktadırlar. Kendi anlamı dizgesinden kopan bir tarihi çeşmenin farklı bir yere taşınması buna örnektir, kendi başına bir değeri olmakla birlikte, ancak bütününden kopan bir parça kadar anlamlı olabilmektedir.



Geçmişinde kent dizgesi içinde anlamlı bir yeri olan bir anıt

Bugün, bu dizgeden kopmuş ve kensel anlamını yitirmiş durumu (Haliç, Ayakapı Hamamı-Mimar Sinan Eseri)

Şekil 1.21. Kent Dizgesi İçinde Anlamlanan Yapılar

'mimarlık, plastik bir olgudur' ¹⁴⁹

c- Estetik Boyut

Estetik varlığın temelinde, estetik değer, estetik özne, estetik nesne ve estetik yargının ontik bütünlüğü yer almaktadır. Bu anlamda, objenin estetik olarak algılanması öncelik taşımaktadır ve algılama yoluyla anlam kazanan nesnelere, estetik bir boyut kazanabilir. Tarihte, nesnelci ve öznelci estetik görüşlerin dönemlere göre farklılık gösterdiği değişim, bugün hem öznenin hem nesnenin hem de nesne ve öznenin arasındaki ilişkinin gözönünde bulundurulduğu, bütüncül bir estetik felsefesi esastır. ¹⁵⁰

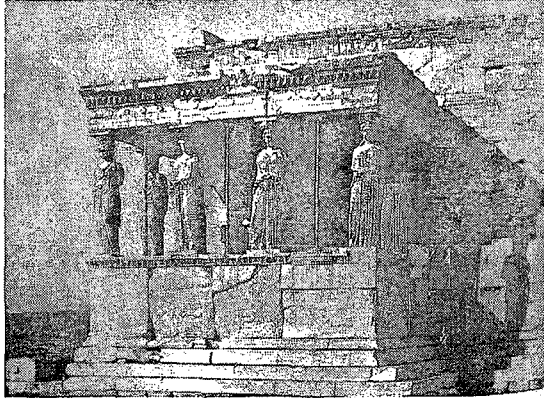
Mimarlık Harvey'in belirttiği gibi, aynı zamanda "zaman dehşeti"ne karşı bir savunmadır. Örneğin modernitenin estetik yönelişinin büyük bölümünü, değişim içinde bu sonsuzluk duygusuna erişme çabası oluşturmuştur. Walter Pater'in

¹⁴⁹ Le Corbusier, 2005.(ilk basım 1923) Bir Mimarlığa Doğru, Çeviren, Serpil Merzi.Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

¹⁵⁰ TUNALI, İsmail, 2005(ilk basım 1989). Estetik, Remzi Kitabevi, İstanbul, s:18-23.

belirttiği gibi “her sanat, müziğin durumuna öykünmektedir”, çünkü müzik estetik etkisini tam da zamansal devinimi aracılığıyla iletmektedir.¹⁵¹

Bu anlamda, içinde kültürel boyutun toplumsal bellekle ilgili boyutlarını da barındıran estetik olgu, toplumların kendi kültürel pratikleri içinde zamanla kazandıkları anlam ve algılama duyumlarıyla birlikte şekillenen birikime işaret etmektedir.



Şekil 1.22.

Estetik değerlerin, kültürel altyapıyla birlikte bir bütün olarak anlam kazanması.

Kaynak: AHUNBAY, Zeynep, 1996. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yem Yayınları, s:54.

1.2.3.3. Sosyal Boyut (kültürel ve politik)

Yunanlı düşünür Aristoteles insanı ‘zoon politikon’¹⁵² yani toplumsal çevresi olan canlı olarak tanımlamıştır. İnsanın içinde yer aldığı doğal çevre, sosyal çevre ve yapısal çevre ile karşılıklı ilişkileri ve etkileşimi bir sistem özelliği göstermektedir. Mimari ürün olarak ortaya çıkardığı yapıtlar ve çözümler, mevcut verilerden etkilenerek çevreyi oluşturmaktadır. Mimari ürün, toplumsal hareketlerin izlendiği bir süreçtir. Her toplum kendine özgü mekanlar kurmaktadır. Dolayısıyla bir sosyal çevre içinde yer alan yapısal bileşenlerden bazılarının veya tamamının değişimi ile birlikte, o topluma ait mimari yapıtlar ve kentler de değişime uğramaktadır.

a-Kültür

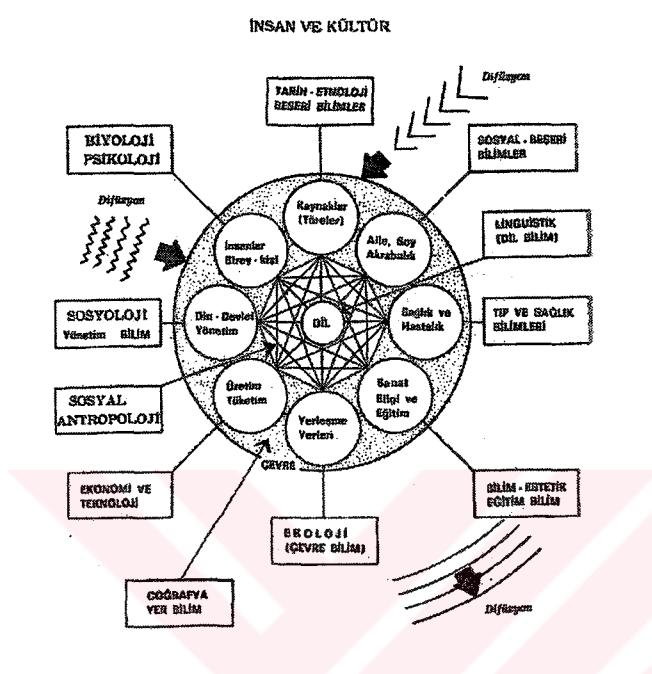
Güvenç’in tanımına göre kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek, görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür. Kültür öğrenilir, süreklidir, toplumsaldır, idealleştirilmiş kurallar sistemidir, ihtiyaçları karşılayıcıdır, değişir, bütünleştiricidir, bir soyutlamadır. Kültürel bileşenler birbirini etkiler.¹⁵³

¹⁵¹ Harvey, 1996:232-233

¹⁵² Aristo'nun zoon politikon olarak tanımladığı insan, hanede varolan doğal birlikle ilgisiz olmakla kalmaz, buna “zoon logon ekhon” (konuşmaya muktedir varlık) olarak yaptığı ikinci tanımı insan tanımını eklenmeden tam olarak anlaşılmayacak bir karşıtlık gösterir.” [Yıldırım, 2000:81-86’den alıntı: H. Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, çev: B.S. Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s:45

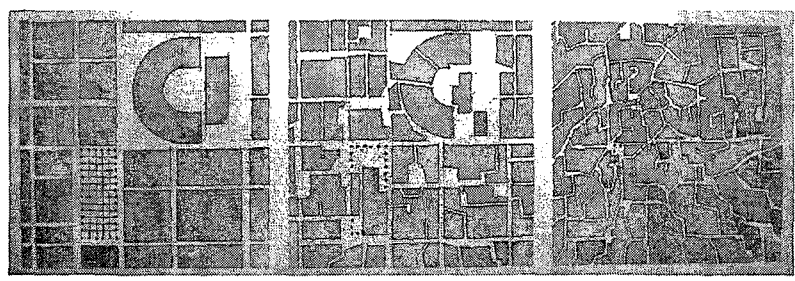
¹⁵³ GÜVENÇ Bozkurt, 2002. “İnsan Ve Kültür”, Remzi Yayınevi, İstanbul, s:97-109

Kültürel yapı, 'toplumsal yapıdan ayrı olarak, belli bir toplum ya da grup üyelerinin ortak davranışlarını yöneten, örgütlenmiş bir seri normatif değerlerdir'¹⁵⁴. Aslında birbirinden ayrılması olanaklı olmayan toplumsal yapı ve kültürel yapı, yani insan ilişkileri ile, insanların kullandıkları araçlar ile değerleri, kuralları, anlamları, bir arada sosyo-kültürel yapıyı, ya da sosyo-kültürel olayları meydana getirirler.¹⁵⁵



Şekil 1.23. Kültür Kavramı: Ana Öğeler ve Kültür Haritası. Kaynak: Güvenç, 2002:106'dan alıntı: B.Güvenç, 1970:107

'Çalışma sürecinde doğal ortam üzerinde etkin olan, doğanın ayrılmaz parçası insan, aynı süreçte kendi üzerinde etkili olur. Marx'a göre, "insan doğa içinde onun bir parçası olarak etkir, çevresi üzerinde çalışıp onu değiştirirken kendi doğal yapısını da değiştirir". Çalışma, bir toplumsal kategori olduğuna göre, insan-doğa ilişkisi geçmişte olduğu kadar bugün de toplumla kendisini çevreleyen doğal ortamın ilişkisi ve temelde toplumsal bir sorundur.'¹⁵⁶



Şekil 1.24. Roma Kolonisinin, kültürel bağlamda İslam kentine dönüşmesi. Solda roma grid sistemi üzerine kurulan açık Pazar ve amfityatro mekanının, zaman içinde kamusal alanların özel kullanıma doğru değiştirilerek anlam ve biçim değiştirmesine örnek. Kaynak:Kostof, 1991:49

¹⁵⁴ KONGAR, Emre, 2004. Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Yayınevi, 10. basım,, İstanbul, s: 34'den alıntı:Robert MERTON, Social Theory and Social Structure, The Free Press, Glencoe, Ill, 1964, s:162
¹⁵⁵ Kongar;2004:35
¹⁵⁶ Çubuk, 1977

B-Politik Boyutu

Politika, 'siyasal ya da toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin ya da bir toplumsal sınıfın davranışlarına yön veren politik, hukuksal, bilimsel, felsefi, dinsel, moral, estetik düşünceler bütünü'¹⁵⁷ olarak tanımlanan ideolojidir. Başka bir tanıma göre ise 'yol, yöntem'¹⁵⁸ anlamına gelmektedir.

Yasal verilerin bir parçası oldukları "haklar" anlamına gelen hukuk kavramının bu konu ile ilgili tanımı da, 'toplumu düzenleyen ve devletin yaptırım gücünü belirleyen yasaların tümü'dür. Yani yasaların, devletin bir ideolojiyi uygulamaya geçirmede kullandığı araçlar olduğu, mimariye etki eden yasal verilerin de devletin uygulamaya çalıştığı ideolojiye uygun fiziksel çevreyi, yaşam alanını oluşturma araçları olduğu söylenebilir.¹⁵⁹

Ancak bugün, mekanın siyasi anlamda ideolojik kullanım etkisi arka plana kaymış onun yerine, küresel gelişmeler paralelinde, mekanın kendi başına bir politik söylem oluşturması ortaya çıkmıştır. Bu noktada ortaya önemli bir kavram, "mekanın ekonomi politik" çıkmaktadır. '**Ekonomi politik** , üretimin toplumsal yönünü inceler ve üretimle değil, üretimin toplumsal yapısıyla ilgili incelenimi dile getirir. Bireylerin üretim sürecindeki toplumsal ilişkilerini inceler.'¹⁶⁰

1.2.3.4. Zaman Boyutu (Hareket, Bellek ve Güncellik)

Aydınlı'ya göre, 'yaşantı kavramı çerçevesinde mekan, "yer"e dönüşür, zaman ise tarihsel bir serüven olarak "yer" kavramına anlam kazandırmaktadır. Yaşantı kavramının özünde ise anlam, değer ve amaç yer almaktadır.'¹⁶¹

Mekanın algılanmasında harekete bağlı zaman faktörü önemlidir. Ancak bir yere ait zaman olgusu, sadece harekete yani eşzamanlı bir devinime bağlı değil, ama aynı zamanda tarihsel yani artzamanlı bir devinime de sahiptir. Bu anlamda yerin hem tarihsel hem o ana ait harekete bağlı oluşan bir boyutu hem de ait olduğu dönemin izlerini veren güncellik boyutu söz konusudur.

Bunun en açık örneğini geleneksel dönemde yaya hareketine bağlı oluşan kentsel mekan dizgesinin ardından, endüstrileşmeyle birlikte gelen araba ve ona bağlı hız

¹⁵⁷ ARDAMAN, Emel, 1998. "Politik Bir İfade Olarak Yasal Verilerin Mimari Tasarıma Etkisi", Mimari Tasarım Sorunları Ders Notları Kitabı, MSÜ, Yayın No:21, s:126

¹⁵⁸ TDK, "politika" maddesi, 1992:1194

¹⁵⁹ Ardaman, 1998:126

¹⁶⁰ Hançerlioğlu, 1977:26

¹⁶¹ Aydınlı, 2002:46.

ve bu hıza bağılı değişen kentsel mekan dizgesi verilebilir. Bu durum özellikle modern-sonrası dönemde, Venturi'nin belirttiği, 'yol kenarı mimarisi'¹⁶²n oluşmasına kadar varmıştır. Bu mimaride, insanların arabayla geçerken, gittiği hızda mekanları algılayabilmesi için, mimarinin önüne geçen bir reklam yarışının ön plana çıktığı görölmektedir.

Tarih, 'zamanın insanoğluna ait faaliyetleri içeren bölümüdür. Daha geniş ifadeyle, zamanın akışı içinde insanoğluna ait faaliyetlerin diyalektik gelişimiyle oluşan dinamik bir süreçtir.'¹⁶³ Bu anlamda, 'düşüncelerin bir zaman ve mekan içine yerleştirilmesi sonucu bellek oluşturulabilmekte ve anımsanabilir bir nitelik kazanmaktadır.'¹⁶⁴

Bu noktada "yer"nin belleği ile karşılaşılmaktadır. **Bellek**, kişisel bir özellik olmakla birlikte, toplumsal bellekten de söz edilmektedir. 'Anımsama bireysel olmaktan çok, kültürel bir etkinlik olarak ele alınırsa; onu toplumsal bellek olarak kültürel geleneğin hatırlanması olarak kabul edilebilir. Halbwachs(1877-1945); bireylerin geçmişe ilişkin birikimlerini; toplumsal gruba üyelikleri yoluyla; özellikle akrabalık, dinsel ve sınıfsal bağlantıları yoluyla edinebildiklerini, belleklerinde bir yere yerleştirebildiklerini ve anımsayabildiklerini öne sürmektedir. Kültürün sosyalleşme yoluyla kişiyi biçimlendirme özelliği vardır. Ve insanlarda ortak bir kişilik türü biçimlendirir. Bir toplumun bireyleri aynı kanun, eğitim, dil, aile, akrabalık düzeni gibi kurumların ve aynı ekolojik çevrenin etkisinde olduklarından birbirlerine benzer karakter özellikleri gösterirler. İnsan kendisi ve gerçeklik arasında kültürel mirasın şekillendirdiği, simgesel bir çevre oluşturur. Ittelson ve arkadaşları bireylerin çevrelerini bir kazanım olarak gördüklerini ve dolayısıyla çevrelerini değiştirmeye pek istekli olmadıklarını belirtmektedirler. Tomlinson'a göre kültür bir alın yazısı değil, bir karar meselesidir. Bu yüzden kaybolmakta olan kültürleri yaşatmak kolektif irade oluşturan süreçlerin başarısıyla mümkündür. Bir kültürün varlığını sürdürmesi kültürel uygulamaların varlığını sürdürmesidir. Çünkü geçmişin imgeleri ve geçmişin anımsanan bilgileri uygulamalarla taşınmaktadır.'¹⁶⁵

Bir toplumun kendi ortak değerlerinin gelecek kuşaklara aktarılması toplumsal bellektir. Kolektif bellek ise bundan daha geniştir. Bir ailenin de dünyanın da kolektif

¹⁶² VENTURI, Robert-BROWN, Dennis Scott, 1993(ilk basım 1972), Las Vegas'ın Öğrettikleri, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları (Learning From Las Vegas), Çeviren:Serpil Merzi Özaliöğlü.

¹⁶³ ÖZER, Bülent, 1993.Yorumlar, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul, s:323

¹⁶⁴ Aydınli, 1999:163

¹⁶⁵ AKTÜRK, Dilek, 2003. "Kentiçi Dönüşüm Alanlarının Benimsenmesinde Geçmişle Kuulan Kültürel Bağın Önemi", Kentsel Yenileşme ve Kentsel Tasarım Konulu 14. Uluslararası Kentsel Tasarım ve

belleği olabilir. Her ülkenin kendisinin elle tutulamayan ama hafızasında yaşattığı ortak belleği vardır. (tangible/intangible) ¹⁶⁶

Boyer de benzer şekilde (1994) kenti "kollektif bellek" olarak tanımlamaktadır. ¹⁶⁷

Connerton'a göre, toplumsal bellek, aslında biçimsel olarak kendini daha çok kültürel ritüellerde gösterir. Bir topluma ait geçmiş bilgileri, toplumda hem bilinçli hem de bilinçsiz olarak devam eder. Bu süreç içinde, bellek kuramının paralelinde anımsama, önemli yer tutar. Connerton , belleğin şu üç türünü inceliyor; kişisel bellek, bilişsel bellek (deneyimsel bellek), (matematik denklemleri, şarkılar, bir kentin planı) ve alışkanlık belleği (nerede ne zaman kazanıldığı hatırlanmayan bellek türü, ör: bisiklete binme, okuma). Toplumsal belleğin önemini kabul etmekte kalmayan, belleğin toplumsal yoldan kuruluşunun biçimlerine , özellikle Halbwachs olmuştur. Yapıtlarında, bireylerin anılarını bir toplumsal gruba üyelikleri yoluyla edinebildiklerini, belleklerinde bir yere yerleştirebildiklerini ve anımsayabildiklerini öne sürmüştür. Ancak, bu farklı grupların kendilerine özgü farklı anıları olduğu kabul edilirse, bunların kuşaktan kuşağa nasıl geçirildiği sorusunun cevabı Halbwachs'da cevapsız kalır. Connerton ise bunun, yani belleğin toplumsal oluşumu üzerinde çalışmanın, birlikte anımsamayı olanaklı kılan aktarma eylemlerini incelemek olduğunu savunur. ¹⁶⁸

'Kent'in ruhu, kent'in tarihi -belleği, ayırteci karakteri -haline gelmektedir. Halbwachs şöyle demektedir ¹⁶⁹:"bir grup, bir mekanın parçası ile karşılaştığında, onu hayalinde dönüştürür, ama aynı zamanda kendini ortamda baskın olan materyal şeylerine adapte eder. Kendisini, çevreleyen bir çerçeveye sınırlar. Kent, toplumsal belleğin "locus"udur. Locus ve toplumun insanları arasındaki ilişki, kent'in baskın imajı olur. Yere ait toplumsalın ilişkisi olan toplumsal bellek olarak görülen tarihin değeri, ki bize kentsel strüktürü anlamada yardımcı olur, onun kişiselliği ve kişiselliğinin biçimi olan mimarisidir. Bu kişisellik orijinal 'artifact'a bağlıdır. Böylelikle geçmiş ve gelecek arasındaki birleşme, tıpkı bir insanın hayatının hafızasında olduğu gibi bir kent'in varlığında mevcuttur. Ve gerçekleşebilmesi için sadece şekille değil, gerçekle şekillendirilmelidir. Bu biçimlenme, kent'in tekil 'artifact'larından, anıtlarından ve

Uygulamalar Sempozyum Kitabı, MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, MSGSÜ Yayını, s:141-143, İstanbul.

¹⁶⁶ AYGEN, Zeynep, 2004. "Avrupa Birliği ve Kentlerinde Koruma", Konferans Notları, MSÜ.

¹⁶⁷ YÜCESOY, Eda Ünlü- GÖKBULUT, Özlem, 1999. "Kentsel Tasarımda 'Mekansal Kimlik' Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme: Mekansal Kimliği Okumak", I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:71-76'dan alıntı: Boyer, C., 1994. The City of Collective Memory, The MIT Press

¹⁶⁸ Connerton, 1992:40-64

sahip olduğumuz fikrinden dolayı sürekli, zamansaldır(permanent) Bu aynı zamanda antik dönemde bir kentin kurulmasının neden bir mitoloji olduğunu da açıklamaktadır.¹⁷⁰

Colquhoun ise mimarlığı bir anlamda "toplum içindeki iletiler sisteminin "bir parçası olarak ele almış ve bu biçimlerin tipolojik modeller olarak kullanımlarını yadsımakta özgür olunmadığını, eğer özgür olduğu varsayılırsa o zaman da belleğin önemli bir kısmı üzerinde denetimin ve diğer inanlarla ilişki kurmada zorluk çekileceğini" belirtmektedir.¹⁷¹

Tasarımın yerle kurulan ilişkisinde, zaman boyutunun önemli bir bileşeni de, tasarımın güncelliğidir. Ait olduğu dönemin özelliklerine sahip olan bir tasarım, hem geçmişteki referanslarla bağlantı kurup hem de gelecekle ilişkisini sağlayabilir; böylelikle güncel olabilir. Bu güncelliğin yakalanmasında teknoloji, kültürün bir parçası olarak önemli bir unsurdur, bunun yanında işlevsel ve içerik bakımından da zamana uygunluk, önemlidir.

Tüm bu bileşenler, aslında, yerle etrafındaki evrene ait ögeler arasındaki **bağlamsal ilişkiye** işaret etmektedir. Bağlam, kelime anlamı olarak, '1-herhangi bir olguda, olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü ve ya bağlantısı, 2-bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü, kontekst'¹⁷² anlamına gelmektedir.

'Yapılan araştırmalar, kentsel çevrede bağlamsal uygunluğu sağlayan ölçütlerin bazı normatif değerleri açıkladığı görüşünde birleşmektedir. Uygunluk- zıtlık/kontrast, birlik içinde çeşitlilik, bütünlük, görsel denge, görsel ritm gibi "Gestalt" ilkeleri, normatif yargılar, çevresel ve kültürel değerlere bağlı olarak gerçekleştirildiğinde bağlamsal uygunluk sağlanabilmektedir. Tarihsel bir dili bugün için yeniden yorumlamanın, kullanmanın bir açıklaması "bağlamcı" düşünce ile gerçekleşmektedir. Kentsel tasarımda görsel bütünlüğü ve bağlamsal uygunluğu kuran temel niteliklerden biri, dokusal sürekliliğin sağlanması olarak görülmektedir. Özetle, bağlamsal uygunluk, yere ve zamana ilişkin anlam taşıyan, çevrenin

¹⁶⁹ Rossi, 1982:130-131'den alıntı:M.,1950, La Memorie Collective, Presses Universitaires de France;geniş.1968

¹⁷⁰ Rossi, 1982:130-131

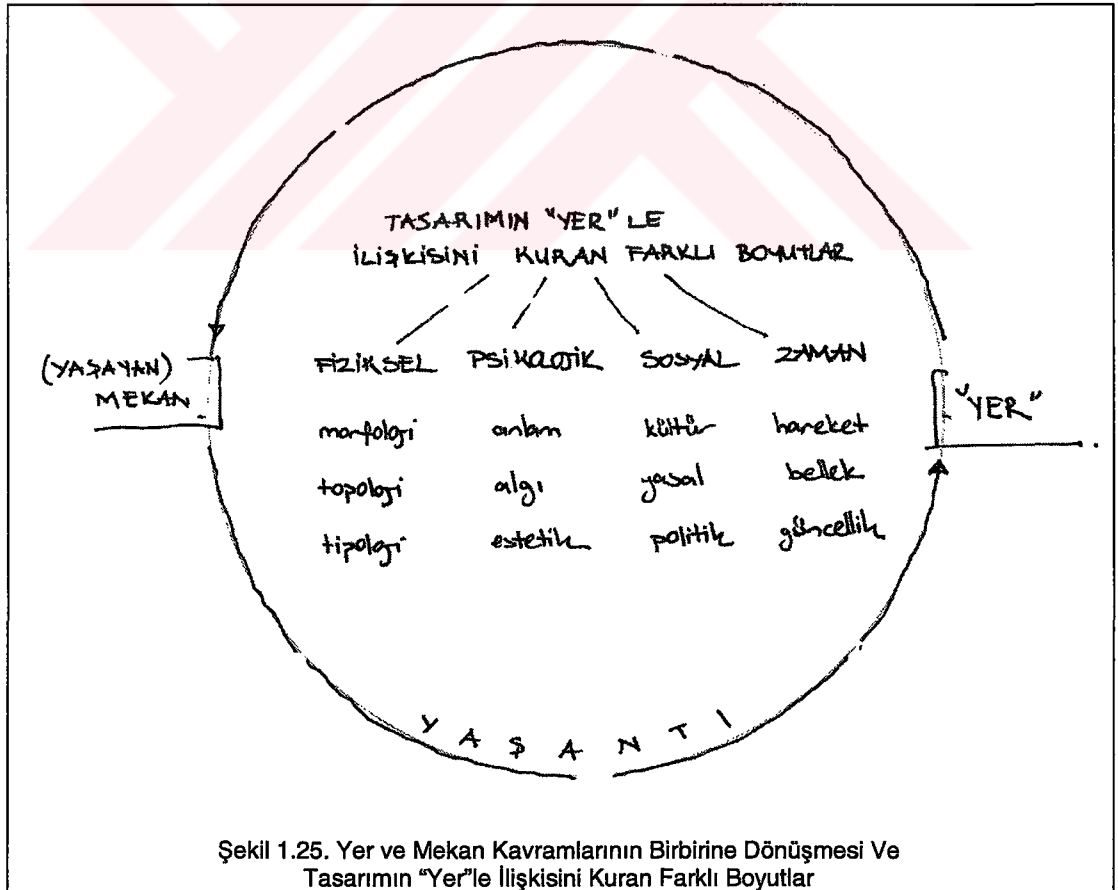
¹⁷¹ Venturi-Brown, 1993:135'den alıntı:Colquhoun, Alan, 1967, "Typology and Design Method", Arena, Journal of Architecture Assosiaton, s:11-14.

¹⁷² Tdk,1992, "bağlam" maddesi:128

morfolojik özelliklerine olan bağımlılığı nedeniyle görsel ilkelerin kültürel düşüncelerle birarada ele alınması gerekliliğini savunan bir kavramdır.¹⁷³

'Mimaride yeni bir kavram olan, "bağlamsal uygunluk" yaklaşımı çoğu kez, bina biçimi ve çevresel konum arasında algılanan uygunluğu test eden kavramsal bir strüktüre dayanmaktadır. Groat (1988) tarafından yapılmış olan bir araştırmada kavramsal strüktür çevresinde önerilen üç bileşenin sabit fiziksel özellikleri şöyle belirlenmiştir; a.çevresel konum organizasyonu, b.kütleli devinim, c.cephe kompozisyonu. Görüldüğü gibi R. Krier'in bina tipolojisinin görsel ağırlığı olan iki ana başlığı bu yaklaşımda kullanım alanı bulmaktadır. Bu yaklaşım, görsel ilke ve değerlerin kültürel düşüncelerle birarada ele alınması gerekliliğini vurgulamaktadır.¹⁷⁴

Özetle tüm bileşenlerin, tasarım sürecinde, yer olgusunun mimariyle örtüştüğü noktada farklı örüntülerle biraraya gelerek, "yer"e özgü bir mimariyi meydana getirdiği söylenebilir. Burada, tasarlanan olarak mekan, yaşamın kendi dinamikleriyle ve gerçekleriyle buluştuğu zaman "yer"e dönüşmektedir denilebilir.



¹⁷³ AYDINLI, S., "Mimarlıkta Yeni bir Kavram Bağlamsal Uygunluk" Yapı Dergisi, Sayı 108, s:45

¹⁷⁴ Nalçakan, 1993:87'den alıntı, GROAT, L.N., "Contextual Compatibility in Architecture: An Issue of Personal Test?" Environmental Aesthetics, Cambridge University Press, 1988, s:228

I.Bölüm Sonucu

Bu bölümde, öncelikle, geleneksel dönemde, tasarımın yerle ilişkisi bağlamında yer, mekan gibi kavramlar birbirlerine göre çok bağımsız anlamlar içermediği için, "yer" in açıklamasının daha çok mekanla ilişkisi bağlamında yapılmaya çalışıldığı görülmüştür. Buna paralel olarak da yer ve mekan kavramların tarihsel süreçle birlikte kazandıkları çeşitli anlamlar, bugüne uzanan süreçte genel olarak ele alınmıştır. Çalışma kapsamında, yerin kent dizgesi içindeki anlamı ağırlıklı olduğu için, kentte yerin ne anlama geldiği irdelenmiş ve farklı yaklaşımlar çerçevesinde ortaya, kentin anlamından gelen sosyal, algısal ve fiziksel boyutlarının olduğu görülmüştür.

Bir yerin zaman içinde oluşan kendini ifade etme biçimi olarak ele alınan mimari dilin, morfolojik, topolojik ve tipolojik bileşenlerinin, yerin farklı boyutlarıyla bütünleşmesinden, yere özgü mimari dilin ne anlama geldiği ortaya konulmaya çalışılmış, mimari dil bütünlüğünün, bu "yer" kavramıyla nasıl biraraya geldiği incelenmiştir.

Son olarak da, yerin, salt bir gerçeklik olarak ele alınamayacağı, tasarım sürecinde, yeri anlamlı hale getiren, tüm "bağlayıcı"larla birlikte bir bütün olarak ele alınması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda da, tasarımın "yer"le ilişkisini kuran, fiziksel, sosyal, psikolojik ve zamana ilişkin farklı boyutların olduğu ortaya konmuştur. Bu doğrultuda, bir mimarlık ürününün, ancak bu çevresel bağlayıcı boyutlarla ilişkisi kurulabildiği zaman, kent dizgesine eklenerek anlamlı bir ifade kazanabileceği, yaşam bulabileceği ifade edilmiştir.

Bu doğrultuda 2. bölümde, tarihten günümüze uzanan süreçte, tasarım-yer ilişkisi bağlamında, mimari dilin değişen ifade biçimleri ele alınacaktır. Bundan amaçlanan, aradaki kırılma ve kopma noktalarının-eğer varsa- belirlenmesi, bunların nedenlerinin çok boyutlu bir bakış içinde ama yine mimarlık bağlamında ortaya koymaktır. Böylelikle, bugün için, günün şartlarına uygun, yeni bir yorum "türetmek"¹⁷⁵ gerekliliği ortaya konmaktadır.

¹⁷⁵ .Burada üretmek değil, türetmek kavramı kullanılmaktadır, çünkü tamamen yeni bir şey bulmak değil ama yaşanan süreçlerin ardından deneyimler ışığında yeniden bir yoruma gidilmesi kastedilmektedir.

II. BÖLÜM

MİMARİ TASARIMDA“YER” ve MİMARİ DİL İLİŞKİSİNİN GEÇİRDİĞİ SÜREÇLER

Mimarlıkta tasarım ve yer ilişkisinden doğan bir mekan üretim süreci olarak mimari dil, bağlı olduğu toplumsal koşullarla uyum göstermektedir. toplumsal, ekonomik, teknolojik, siyasi, kültürel altyapının yansıması olarak mekan, içinde doğduğu koşullardan ayrı düşünülemez, çünkü daha önceki bölümde belirtildiği gibi, mekan da, uzaydaki diğer kavramlar gibi, yalıtılmış olarak bir anlam ifade etmemektedir.

Geleneksel dünyada, yaşam, doğanın kendi döngüsü ile biçimlenmiştir; güneşin doğuşuyla başlayan gün, batışıyla sona ermekte, günlük yaşamsal aktiviteler buna göre şekillenmekte, üretim, teknolojiye ve enerji kaynaklarına bağlı olarak tarıma bağlı olarak yapılmaktadır, toplum yapısı da bu döngüye paralel biçimde organize olmuştur. Bu yazılı olmayan ama ortak koşulların belirlediği benzer yaşam şartları içinde tasarım da yerle ilişkisini yine doğal biçimde kurmuştur, mimar da bu sürecin doğal bir parçasıdır, yapı ile teknik ve konfor gereksinimlerini zanaatle birleştiren kişidir, daha çok anıtsal ve kamusal yapılarda uygulama yapmaktadır. Mekan üretimi, yaşamın içinden gelen doğal bir gereksinimdir. Dolayısıyla tasarımı, yere bağlayan olgular, doğal çevrenin bir parçasıdır. 'Modern bilimin yükselişinden önce sanat ürünleri, ister kullanıma yönelik, ister dini amaçlı olsunlar, gelenek, alışkanlık ve yansılama yöntemiyle üretiliyorlardı.'¹⁷⁷

Ancak endüstrileşme ile başlayan modern dönemde yaşamdaki günlük değişimler, önceleri üretim alanında değişime yol açmış ardından mekan ve kent yaşamına uzanan bir ölçekte, ulaşım, çalışma ve konut alanlarının ayrılması gibi anlamsal değişimlere yol açmıştır. Yeni yaşamın yeni sorunlarına, yeni çözümler aranmıştır. Bu durum yerleşmelerin mekan sorunları için de geçerlidir. Daha önce, mekan üretim sürecinde farklı bir konumda olan mimar da bu dönemde anlam değiştirmiş, kendine, toplumları değiştirme ve düzenleme biçiminde görülen önemli roller yüklemiştir. Yaşamın içinden gelen gereksinimler yeni arayışlara yol açmıştır. Yaşanan kentsel ve mekansal anlam kayıplarına karşın, kentin, başarılı bir yerin nasıl olması gerektiğine dair arayışlar, beraberinde yer tasarlama düşüncesini

¹⁷⁶ Tercan, 2000:8'den alıntı: William Churchill bu sözü, G. Childe 'dan alıntı yaparak, II. Dünya savaşı bombardımanlarında yıkılan parlamento binasının yeniden yapım tartışmaları sırasında söylemiştir.

¹⁷⁷ COLQUHOUN, Alan, 1990(ilk basım1981), Mimari Eleştiri Yazıları, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, s:43

getirmiştir. Modern sonrası dönemle birlikte farklı arayışlara giden ve bugün de halen arayışın devam ettiği bu sürecin değerlendirilmesi doğal olarak bütüncül bir bakışı gerektirmektedir. 'Bütün olguları, ilişkileri açıklayan tek bir çizgi yerine, birbirinden farklı, çoğu birbiriyle kesişen, üstelik düz olması gerekmeyen çizgilerin birarada bulunduğunu keşfetmek bütüncül anlayışın temel unsurudur.'¹⁷⁸ Ve ancak bu bütünsel anlayışın devamı olarak, kavramların gerçekte birbirleri ile olan ilişkileri doğru kavranabilir.

2.1. Sistem Kavramı, Sosyal Sistemler ve Dönemler

Bu bütüncül bakış açısının bir gereği ve aynı zamanda da sonucu olarak, mekanı üreten toplumsal koşullar, -ekonomik, siyasi, kültürel, teknolojik bileşenleriyle birlikte- ile tasarım süreci birbiriyle örtüşen bir ilişkiye sahiptir. Bu ilişki içinde, hangi bileşenin ne zaman öne çıkacağı veya bunun, sonuçta gözlenen değişimlere etkisinden çok, önemli olan bileşenlerde yaşanan değişimin, zaman içinde diğer bileşenleri de bir şekilde etkilediğidir. Bu noktada, tüm bu tasarım-yer ilişkisi içinde rol alan olguların, birlikte bir sistem biçiminde hareket ettikleri söylenebilir. **Burada sistem kavramı ile, sınırları belli, katı bir bütün değil, öğeleri karşılıklı olarak birbirini etkileyen bir bütünlük amaçlanmaktadır.**

Genel olarak, bir sistem, 'yapısalcı bir yaklaşımla tanımlanırsa, belli kurallarla birbirine bağlanmış yapılar bütünüdür denilebilir.' Bu kavramdan faydalanmanın en önemli yararlarından biri ise incelenen olgunun açıklanmasında, mümkün oldukça fazla değişkenin etkisini çözümlenmeye katabilmektir. Ancak böylelikle olgular gerçek durumları içinde ele alınabilir, tüm ilişkiler ağı içinde incelenebilir, neden-sonuç bağıntıları kavranarak açıklanabilir. Olguyu oluşturan ne kadar çok değişken incelemeye katılırsa, bilimsel incelemenin geçerlilik ve güvenlik derecesi o kadar artar. İncelenen hiçbir olgu, onun oluşunu sağlayan kültürel, sosyal ve doğal içerikten ayrı olarak ele alınamaz. Bu da olaylara bütüncül bir açıdan yani sistem açısından bakmayı gerektirmektedir.¹⁷⁹

Bu süreç içindeki ilişkileri irdelerken, eğer "dönemler"den söz ediliyorsa, burada bir değişim faktörü, yani bir dönemi diğerinden ayıran bir nokta olmalıdır, çünkü ancak değişimden söz edilen bir ortamda karşılaştırmalar yapmak mümkündür. Burada "değişme" kavramının 'belirli bir karakteri yoktur; ne iyiyi ne de kötüyü ifade eder. Sadece öteki durumdan, önceki koşullardan farklı bir durum, farklı koşullar

¹⁷⁸ Aydın, 1999:155

¹⁷⁹ ARMAĞAN, İbrahim, 1983a. Yöntembilim-I, Bilimsel Yöntem. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No:16-a, Ticaret Mat., İzmir, s:7-10

gösterir.¹⁸⁰ Değişimle birlikte sıklıkla kullanılan dönüşüm ve gelişme kavramları da farklı anlamlar içermektedir. Gelişme, doğrusal bir anlam taşıırken, dönüşüm için Polanyi, 'toplumun bireyleri açısından, davranışları belirleyen amaçlarda bir değişiklik' olarak tanımlamakta ve örnek olarak 'geleneksel dönemdeki geçim amacının yerini, endüstri devrimi ile birlikte kazanç amacının almasını göstermektedir'¹⁸¹ demektedir. Bu bahsedilenler daha çok artzamanlı okuma için esas kabul edilmelidir. Eşzamanlı bir okumada böyle bir ayırım mümkün olmayabilir. Bu türden bir okumada, kültür değişkeni, mekanı doğrudan etkileyebilen sonuçlar doğurmaktadır.

Benzer şekilde, insanla, insanların toplamından farklı bir anlamı olan toplum arasında da etkileşim söz konusudur. Giddens'in yapılanma teorisine göre birey, 'toplumsal yapı ile karşılıklı etkileşim çerçevesinde ele alınan hem toplumu etkileyen, hem de toplumdaki etkilenen bir değerlendirmeye konu olmaktadır.'¹⁸²

Özetle çevre olgusu içinde, toplum ve mekânın bir bütünlük göstermesinden yola çıkarak, değişme ve değişmeye bağlı yeniden oluşum arasındaki diyalektik ilişki, tarihsel bir süreç içerisinde bütünsellik göstermektedir denilebilir.

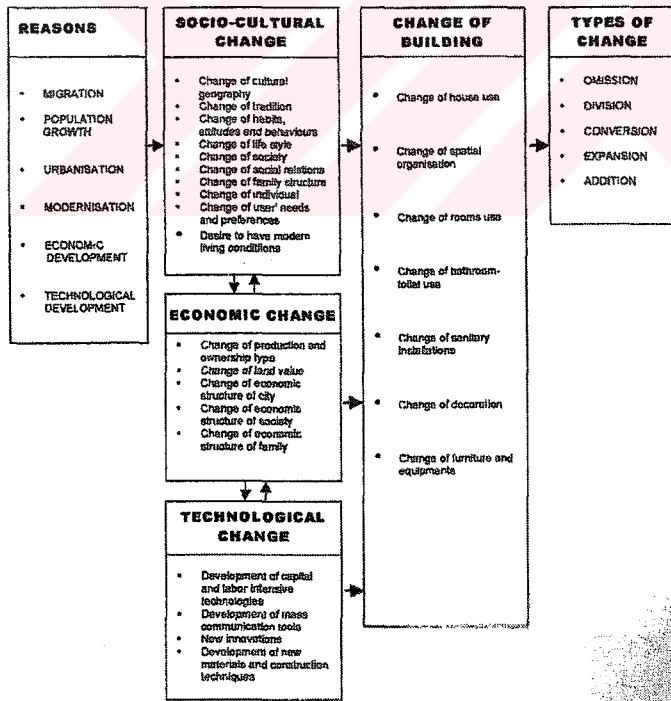


Figure 2. Reasons of change and their effects to building (Sağdıç, 2001)

Şekil 2.1.
Değişim ve mekânı etkileyen öğeleri.
Kaynak: Sağdıç-Gökmen, 2001:314'den alıntı: SAĞDIÇ, T., 2001. Geleneksel Kastamonu Kent Dokusunda Sosyo-kültürel değişimin Konut Mekanına Etkisi, Y. Lisans Tezi, İTÜ.

¹⁸⁰ Nalçakan, 1993'den alıntı: MERAY, S.L., Toplum Bilim Üzerine, Hil Yayınları, İstanbul, S:36, 1982

¹⁸¹ POLANYI, Karl, 2000. Büyük Dönüşüm, Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri, İletişim Yayınları, Çev.:Ayşe BUĞRA, İstanbul, s:83

¹⁸² ASLANOĞLU, Rana, 2004. "Bir Modernite Sosyoloğu Olarak A.Giddens'in Teorik Yaklaşımında İnşa Edilen Birey Ve Kimlik Projesi", <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/2/rana/rana.html>.

Bir **sosyal sistem** Tekeli'nin kabulüne göre,

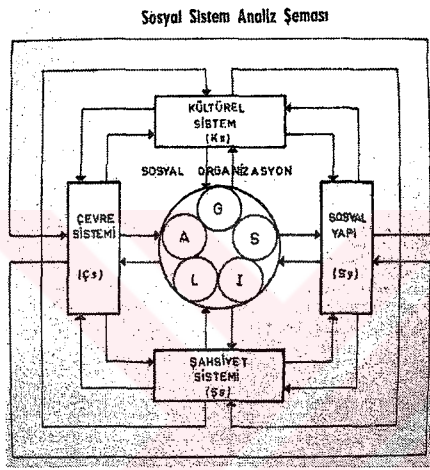
1-çevre alt sistemi,

2-kültürel alt sistem,

3-sosyal alt yapı sistemi,

4-kişilik alt sistemi ve

5-sosyal organizasyon alt sistem¹⁸³ bileşenlerinden oluşmaktadır.



Şekil 2.2.
Sosyal Sistem Şeması.
Kaynak: Tekeli, 1969:20.

Çevre alt sistemi içinde, sosyal ve psikolojik olmayan, fiziksel ve biyolojik (kaynak, mekandaki yeri), tüm bileşenler girmektedir.

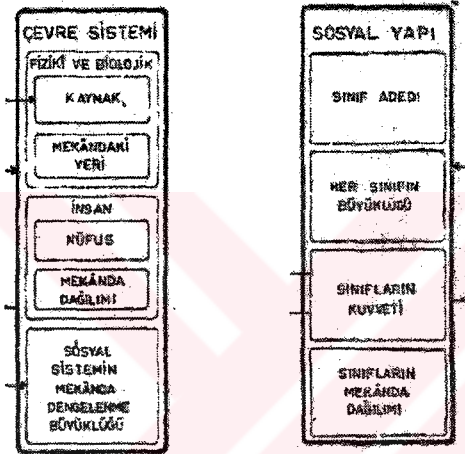
Kültürel alt sistem içinde , kültürü oluşturan dört büyük birim vardır. Bunlar; **ideolojik** (sosyolojik, vaziyet alışsal) ve **teknolojik** (enerji ve alet) birimlerdir. Kültürün ideolojik sistemi, inançlar bütününden oluşmaktadır. Sosyolojik bileşeni, adetler, kurumlar ve insanlar arasındaki ilişkileri oluşturan kültürel bütünlere dir. Vaziyet alışlar, kültürün ideolojik bileşenine bağlı olarak zaman içinde oluşan toplum içindeki ünitelerin motivasyonlarını organize etmektedir. Kültürün teknolojik bileşeni ise sosyal organizasyonun biçimini ve içeriğini belirleyen önemli bir unsurdur. Teknoloji bileşeninde önemli iki unsur alet ve enerjidir.

Sosyal yapı alt sistemi, içinde, bir sosyal yapıyı tanımlamak için, sınıfların veya tabakaların sayısı, bunların her birinin büyüklüğü, her tabakanın tesiri veya sınıfın kuvveti ve mekan içindeki dağılımları belirlenmelidir.

¹⁸³ TEKELİ, İlhan, 1969. "Sosyal Sistemler, Sosyal Değişme ve Yerleşme Yapısı", İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.

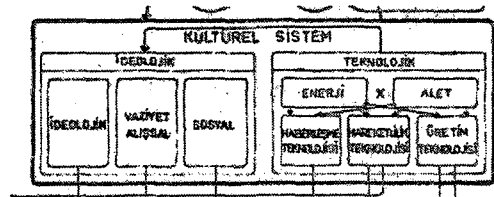
Kişilik alt sistemi içinde, bireylerin teker teker sosyo-psikolojik durumlarından öte, sosyal organizasyonu etkileyen duruma yönelme, motivasyonel yönelme ve değer yönelmeleri önemlidir.

Sosyal organizasyon alt sistemi ise kendi içinde beş alt gruba ayrılmaktadır. Bunlar; sistemin çevreye uyma organizasyonu (politik organizasyon), sistemin amaca ulaşma organizasyonu (üretim ve ekonomik organizasyonu / amaca ulaşmak için teknik araçların devreye sokulması sürecidir), sistemin bütünlüğünü sağlama organizasyonu (varlık-kuvvet-bağlılık) ve sistemin biçimini devam ettirme organizasyonu (saygı, prestij, kültürel değerlerin devamı gibi) ile sistemin mekan içindeki dağılımı organizasyonlarından oluşmaktadır.¹⁸⁴

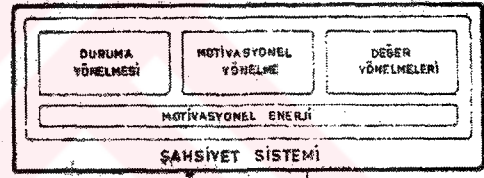


Şekil 2.3. Çevre Alt Sistemi. Kaynak: Tekeli, 1969:55

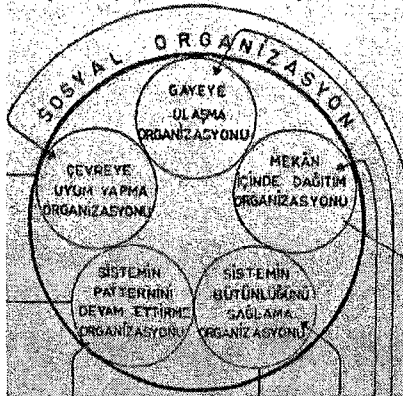
Şekil 2.5. Sosyal Yapı Alt Sistemi. Kaynak: Tekeli, 1969:55



Şekil 2.4. Kültürel Alt Sistem. Kaynak: Tekeli, 1969:55



Şekil 2.6. Kişilik Alt Sistemi. Kaynak: Tekeli, 1969:55



Şekil 2.7. Sosyal organizasyon alt sistemi. Kaynak: Tekeli, 1969:55

Latince "cultum" kökünden gelen kültür, zaman içinde yaratılmış, genel olarak kabul edilen ve beklenen, ideolojiler, değerler, alışkanlıklar ve teknik bilgilerdir.¹⁸⁵ Bu doğrultuda mimari bir ürün, içinde üretildiği toplumun sözü edilen verilerinden bağımsız oluşturulamaz.

¹⁸⁴ Tekeli, 1969:31- 92

¹⁸⁵ Tekeli, 1969

Kıray da bu gruplamayı başka bir şekilde yaparak, sosyal yapıya şeklini veren değişkenleri ve özelliklerini dört büyük grupta toplamakta ve bunların birbiri ile çok sıkı ilişki içinde olup birbirlerine bağımlı olduklarını belirtmektedir.

1.Doğal kaynaklar

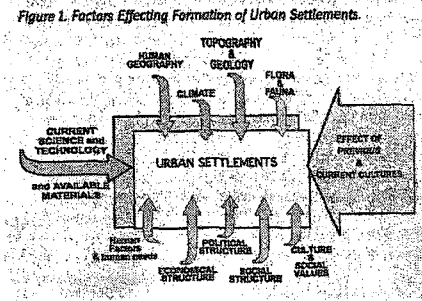
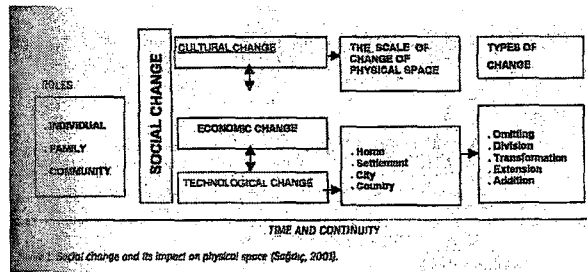
2.Bunları işlemek için kullanılan teknoloji

3.Nüfus ve özellikleri

4.Sosyal organizasyon

5.Bunların hepsinin etkileşiminden doğan değerler sistemi.¹⁸⁶

'İster ilkel, ister tarımsal, ister modern ve kentsel sanayi toplumu, ister bunların değişim sürecinde ortaya çıkan çeşitlenmelerinden biri olsun, her yapı bir bütün oluşturur. Bu bütün, toplumsal kurumlardan, insan ilişkilerinden ve bunların karşılıklı etkileşiminden doğan toplumsal değerlerden oluşur; bu unsurların tümü karşılıklı olarak birbirini etkiler. Bir toplumsal yapıyı meydana getiren unsurlar arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi, değişimin rasgele bir şekilde gerçekleşmesini engeller, olası alternatifleri sınırlar. Bu iç ilişkiler aynı zamanda, yapının bir unsurundaki değişimin diğer unsurları da etkilemesini sağlar. Değişim toplumun her yönünü içine alacak şekilde zincirleme bir reaksiyon şeklinde gelişir.Sonuçta her toplum, sürekli değişse de, birbirine bağımlı kurumların, ilişkilerin ve değerlerin çok hassas bir denge durumunda kaldığı bir sistem olma özelliğini korur.'¹⁸⁷



Şekil 2.8. Sosyal değişim ve Mekandaki Etkileri. Kaynak: Sağdıç-Gökmen,2001:314'den alıntı: Sağdıç,2001.

Şekil 2.9 .İnsan Yerleşmelerini Etkileyen Faktörler. Kaynak: GÖKHAN, B. Ç.,2001. "Effect of Different Professionals on Renovation of Traditional Settlements", Traditional Environments in a New Millienium, 20-23 Temmuz 2001 Bildiriler Kitabı,ed. Hülya Turgut-Peter Kellett, Amasya,Türkiye, s:115.

Bu kabullerde önemli olan dönemlerin ortak özellikleri ve bunların mekan örgütlenmesi ve üretimi konusunda ortaya koyduğu pratikleridir. Her dönem için

¹⁸⁶ KIRAY B., Mübeccel, 1999,Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s:155

aslında ortak olan nokta, toplumsal örgütlenme biçimlerinin, karşılığının mekanda da izlenmesidir. Dolayısıyla, dönem özelliklerinin irdelenmesi, o döneme ve toplumsal yapılanmaya ilişkin verilerin, mekan kuruluşunu ve kentsel oluşumu nasıl etkilediğinin ortaya konulması açısından önemlidir. Ayrıca, bu dönemlerin irdelenmesi, yer ve mekan dilinin oluşumu arasındaki ilişkinin nelere bağlı olarak değiştiğinin izlenmesi, kırılmaların tespit edilmesi ve bugüne ışık tutması açısından önemlidir.

Bu bölümde ele alınan dönemlerin mekansal ilişkilerini ve tasarımın oluşma mantığının çözümlenebilmesi için, **yöntem olarak** öncelikle dönemin genel özellikleri, yapısal bir arka plan analiziyle ele alınacak ve bunun, mimari tasarım sürecindeki etkileri, tasarım-yer bağlamında incelenecektir.

Bu anlamda kentsel okumalar önem kazanmaktadır. Mekansal örgütlenme mantığının okunmasında eşzamanlı ve artzamanlı olmak üzere iki ayrı okuma düzeyi ortaya çıkmaktadır. Artzamanlı okuma, 'dizgenin dönüşüm yasalarını ve büyüme biçimini ele alır' ve tarihsel bir boyut gerektirirken, eşzamanlı okuma ise mekansal karşılaştırmayı gerekli kılmaktadır ve 'eklemlenme (articulation), dizim (syntax) ve tipoloji çözümlenmelerini içerir.'¹⁸⁸ Kentsel mekanı okuma, 'bir çevreyi yere dönüştüren niteliklerin ve yaşamsal dinamiklerin varlığı ile başlamaktadır.' Bu bağlamda, kentin birincisi biçimsel, ikincisi ise toplumsal, kültürel ve ekonomik yapısına bağlı olan çözümlenme yaklaşımları söz konusu olmaktadır. 'Bu noktada ortaya çıkan, "yaşantı" kavramı (bu kavramın özünde zamansal ve mekansal ilişkiler bağlamı olarak anlam-değer ve amaç yatmaktadır, bunlar, çevre kodlarının çözümlenmesinde ve yeniden kodlanmasında ve yeni bir kurgunun belirlenmesinde belirleyici rol oynar.) dayalı olan "görüngübilim" ile üstüste çakışır. Bu bağlamda okuma, kentsel mekana ait görsel imgelerin-kodların sürekli birbirine dönüşen kavramlarla bellekte yeniden üretilmesi olarak kabul edilebilir.'¹⁸⁹ Aslında gerçek bir çözümlenme, bu yaklaşımların, birbirlerine dönüşme potansiyelleri ve etkileşim düzeylerini de gözönünde bulunduran bir yaklaşım olmalıdır.

Eğer sistem, mevcut yapısı içinde dengeye ulaşamıyorsa, uyumunu sağlayabilmesi için değişikliğin olmasına sosyal değişim denir. Evrim, bir tip sosyal değişimdir. Diğer sosyal değişimlerden ayıran ise ;

¹⁸⁷ Kıray, 1999:329

¹⁸⁸ KÖKSAL, Aykut, 1994. "Kentsel Koruma Bağlamının Tanım Sınırları", Kentsel Korumada Uygulama Sorunları Yöntemler, Teknikler ve Araçlar , 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:74-76

¹⁸⁹ Aydın, 1999:155-165

1-geriye döndürülemez bir sosyal değişme

2-artan veya azalan bir kritere göre değişme ve safhaların sıralanması vardır., yani değişmenin belli bir yönü vardır.¹⁹⁰

Güvenç'e göre 'insanoğlunun biyolojik ve kültürel varlığı için genel olarak üç kültürel devreden geçmiş ve iki büyük devrim gerçekleştirmiştir.

1.paleolitik : eski taş, yontma taş veya üretim öncesi evresi

2.neolitik: yeni taş,cilalı taş ya da üretim evresi-tarım devrimi

3:endüstri: makine, enerji ya da yoğun üretim evresidir-endüstri devrimi¹⁹¹

Toffler ise bu dönemleri "üç dalga yaklaşımı" ele alınmaktadır. Ona göre üç büyük teknolojik buluş ve temel üretim araçlarındaki değişme tüm toplumsal yapıları, kültürleri, değerler sistemini baştan aşağı değiştirmiştir; bunlar dalgalar halindedir ve tüm insanlığın bu aşamalardan ya geçmiş ya da geçmek zorunda olduğunu söylemekte ve bu dalgaları da tarım, sanayi, bilişim dönemleri olarak sınıflamaktadır.¹⁹²

İnsanlığın deneyimledikleri, tarih içinde pek çok farklı biçimde sınıflanmıştır. Konu ile ilgili uzmanlar, bir sosyal sistemi diğerinden ayırırken, belli bir alandaki bileşenin değişimini esas alarak farklı kabuller yapmışlardır. Toplumsal yapının alt ve üst yapı bileşenleri ve bunların ayrımında kültür önemli bir belirleyici olarak durmaktadır. Değişimin izlenebileceği pek çok iz olmakla birlikte, burada esas olan mimarlık ve kent mekanında değişimlerin izlenmesi ve irdelenmesine ışık tutacak olan kültür ve üretim sistemindeki hareketlere bağlı olarak mekanın izlenmesi esas alınmıştır. Dolayısıyla, kültürel-yasal-politik öğelerin bir alt açılımda (örneğin Türkiye özelinde bu konuya değinilecektir) irdelenebileceği genel bir bakış açısı esas alındığı dönemsel ayırım esas alınmıştır. Dönemlerin analizinde, tasarım sürecinde etkili olan toplumsal analiz genel olarak anlatılacak ve ardından bu alt yapının mekanı ve yerle mimarinin buluşma sürecini nasıl etkilediği incelenecektir.

2.2. Sanayi Öncesi Geleneksel (Tarım) Dönem

Geleneksel dönemde, tasarım sürecinde etkili olan yerin farklı boyutlarıyla mimari, birbiri üstüne örtüşmektedir. Çünkü mekan üretim sürecinde etkili olan bileşenler,

¹⁹⁰ Tekeli 1969:120

¹⁹¹ Güvenç, 2002:149

aslında geleneksel yaşamın kendi dinamiklerinden türemektedir. Bu anlamda da, tasarımda yere özgü mimari dil, zaten yaşamın kendi içinden gelen ortak paylaşımlardan çıkan yine ortak bir ifade biçimidir.

Geleneksel dönemin sosyal analizinde, Sjoberg'in tespitleri önemlidir. Ona göre, 'endüstri öncesi dönemin toplumsal-sosyolojik-psikolojik-teknik analizleri, endüstri dönemi uygarlığının yaşadığı geçiş dönemi için bir ışık kaynağı olmalıdır. Bu amaçla bu dönemlerin analizi son derece önemli sosyal içeriğe sahiptir.'¹⁹³

'Sjoberg'in kuramsal yaklaşımında ki kentlerin yapısal analizine ilişkin önemli yaklaşımlardan biridir, kentsel yapı bağımlı değişken, teknoloji ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır ve sanayi öncesi kentlerin sosyal ve mekansal karakterlerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Sanayi öncesi kentin sosyal ve mekansal ayrışmasını yaparken, sanayi kentleri ile olan ayrımına dikkat çekmektedir. Ona göre temel farklılaşmalar, enerji türü -ekonomik eylemlerin örgütlenme biçimi-haberleşme ve güçlü sosyal kontrol alanındadır.

Mekansal olarak geleneksel ve modern dönem arasındaki farkı ise;

-merkezi bir alanın sosyal tabakaların dağılımına bağlı olarak ortaya çıkışı,

-etnik, mesleki ve aile bağlarına göre özelleşmiş mahalle ve sokakların görülmesi,

-mekanda konut ve işyeri farklılaşmasının olmayışı olarak belirtmektedir.'¹⁹⁴

Endüstri dönemi öncesi kentinin mekansal oluşumunu hazırlayan sosyal organizasyon şeması genel olarak hemen her toplumda paralellik göstermektedir ve **Sjoberg**, bunu şöyle özetlemektedir: 'Kent merkezindeki idari ve dini yapılar, ticari etkinliklerden ağırlıklı olarak elde tutar. Kent merkezine yakın olarak üst sınıfın konutları yer alır. Bu halkalanma, çalışanlar, daha düşük sınıflar olarak gider, kent duvarının hemen dışında ise etnik gruplar yaşar. Endüstri öncesi toplumda belirli sınıflar vardır, bunlar içinde aile en önemli kurumlardandır. Toplumda kadın-erkek arasında belirgin bir işbölümü vardır. Ekonomik faaliyetler, geleneksel yöntemlerle ve teknikle sınırlıdır. El yapımı işler ve ticaret ağırlıklıdır. Ücretlerde standart yoktur. Bu ekonomik yapının bağlı olduğu politik yapı ise daha çok üst sınıfın elindedir.

¹⁹² TOFLER, Alvin, 1981. Üçüncü Dalga.

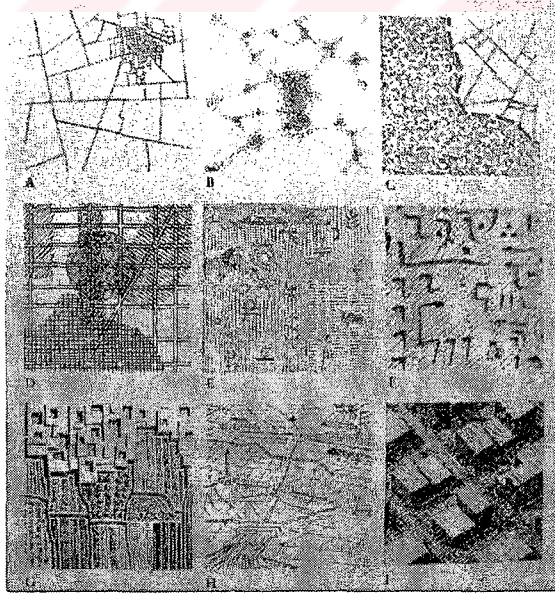
¹⁹³ SJOBERG, Gideon, 1960. The Preindustrial City, University of Texas, The Fere Press of Glencoe, Illinois, s:343

¹⁹⁴ ASLANOĞLU, Rana 1998. Kent, kimlik ve Küreselleşme, Asa yayınları, Bursa, s: 34-35'den alıntı:Sjoberg, 1965, The Preindustrial City, The Fere Press, New York.

Merkezi yönetim esastır. Politik bürokrasi, eğitimsel ve dini sistemler, katı bir hiyerarşi içinde sıralanmaktadır.¹⁹⁵

Geleneksel dönem ile üstüste binmekle birlikte, bazı bakımlardan kendine özgü nitelikleri olan **neolitik dönemde**, 'toplayıcılık ve avcılığın ardından tarıma geçilmesiyle ilk köy yerleşmeleri ortaya çıkmış daha sonra, sulu tarımın sağladığı artı ürün sonucu ortaya çıkan kentlerde, işbölümü, para ve pazar ekonomisi, yazının ve matematiğin icadı, mülkiyet ve eğitimin kurumsallaşması, hukukun, yönetimin, bilim, düşünce ve inançların sistemleştirilmesi, çanak-çömlek yapımı ve dokumacılık ortaya çıkmıştır. Küçük köy yerleşmeleri tükettiklerinden çoğunu üretmeye başlayınca, yaşamak için besin üretmek zorunda olmayan, sayıca az fakat nüfusça kalabalık olan kasaba ve kentler ortaya çıkmıştır. Kentleşme devriminin ikinci büyük adımı ise kuru tarımdan sulu tarıma geçiş olmuştur. Bu durum beraberinde yerleşme niteliklerini de etkilemiştir. İlk tarım kenti; yöneten-yönetilen, varlıklı-yoksul ekseni, kentli-köylü ekseni, üreten-tüketen ekseni gibi farklı katmanlaşmalar süreci içinde bir topluluk biçimindeydi.¹⁹⁶

Kostof'da benzer şekilde, kentlerin ortaya çıkış sürecinde, pazar, savunma ve inanca dayalı bir kapalı yerleşme gereksiniminin etkili olduğunu söylemektedir. Ona göre, kentlerin karakteristiklerini bu anlamda, belli bir yoğunluk, kent kümeleri, fiziksel şartlar, farklı işlevler, kent kaynakları, yazılı belgeler, kent ve ülke kenarları, anıtsal çerçeve, binalar ve insanlar belirlemektedir.¹⁹⁷



Şekil 2.10. Kentlerin Karakteristikleri
Kaynak: Kostof, 1991:31

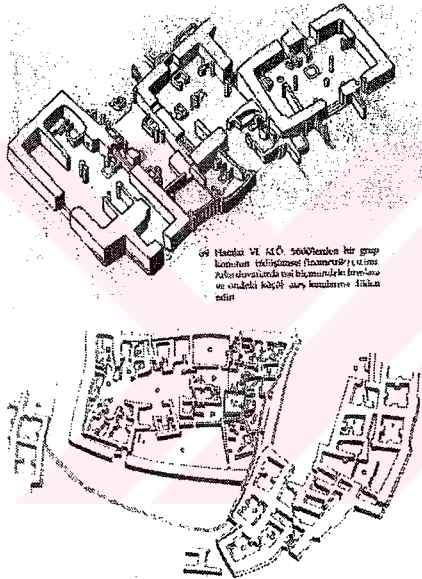
¹⁹⁵ Sjöberg, 1960:321-329

¹⁹⁶ Güvenç, 2002:166-176

¹⁹⁷ KOSTOF Spiro, 1991 The City Shaped, Urban Patterns and Meanings Through History, Thames and Hudson Ltd. London, s:31

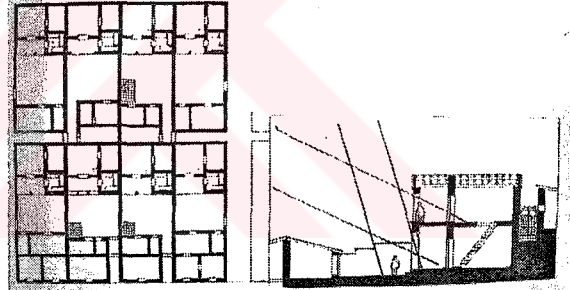
Neolitik dönemde temel tasarlama mantığı, tarımsal faaliyetin sürdürülebilirliğini sağlamak ve enerji elde edebilmek amacıyla doğal çevre verilerine uyumdur. Bu enerji verimliliği ilkesi ise toplumun üretim kalıpları ile ilgilidir. İnsan eylemleriyle, doğal çevre arasında enerji üretim biçiminden kaynaklanan açık bir karşılıklı bağımlılık ilkesi vardır.¹⁹⁸

Örneğin, Yakın Doğu'nun en büyük Neolitik yerleşmelerden biri olan Çatalhöyük'te (6500-M.Ö. 5650), 'konut ve tapınaklar aynı plandadır ve kerpiç temeller üzerine biçim verilmiş çamur tuğladandır. Dört ya da beş odaya bir tapınak hizmet etmektedir. Her konut/tapınak doğal savunmayı sağlayan, bir katlı, kendi duvarının yüksekliğinde ve çatıdan girilen bağımsız birimler şeklindedir. Benzer şekilde Geç Neolitik döneme ait olan Hacılar yerleşmesinde de konutta ikinci bir katın gelmesi dışında çok büyük farklılık görülmez.¹⁹⁹



Şekil 2.11.
Hacılar VI. M.Ö. 5600'lerden Bir Grup Konutun
İzdüşümsel Çizimi. Kaynak: Mellaart, 1988:86

Şekil 2.12.
Hacılar II A, M.Ö. 5400 Savunma Duvarlı Yerleşmenin
İzdüşümsel Çizimi: c.avlu, g.tahıl ambarı, gr.bekçi
odası, p.çömlekçilerin işlikleri, w.kuyu, s.tapınak.
Kaynak: Mellaart, 1988:86



Şekil 2.13.
Priene'den konut bloğu. Kaynak: Tercan, 2000:83'den
alıntı: Sol Power The Evolution of Solar Architecture.

Mısır mimarisinde ise, özellikle anıtsal yapılarda yatay ve düşey güçlerin bir tür dengelenmesi anlamına gelen biçimlenme görülmektedir. Kentin oluşumunda, doğal çevre verileri içinde en etkili olanı çöldeki tek yaşam kaynağı olan Nil nehridir. Nehir, kuzeyden güneye uzanmaktadır ve güneş de doğudan batıya hareket etmektedir. Bu iki baskın hareket, yaşam biçimini de etkilemektedir ve kentin biçimlenişi, bu akslar üzerinde bölünmüş bir ortogonal sisteme dayanmaktadır. Bu yaklaşım içinde -ki mekansal örgütlenmede, yine daha çok anıtsal yapılara bağlı olarak gelişmiştir- anıtsal yapılarla birlikte, konut bölgelerindeki yapılarda da görülen, kapalılık, aksa

¹⁹⁸ TERCAN, Ahmet, 2000. Mimarılıkta Tasarım-Teknoloji İlişkisi Bağlamında Enerji-Verimli Tasarım Kavramının İrdelenmesi, MSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, s:81-84

bağlı giriş, avlu, devasa kütle ve ortogonal düzen, yaşamın ve kendi mitolojilerinin içinden gelen bir arka fikir, plana paralel olarak oluşmuştur. Yaşam gibi, mekan da 'kesin'dir. Mekanda görülen kapalılık, 'bir yere ait olma' ihtiyacından doğmaktadır, bu da bir iç mekan olgusu yaratmıştır. Ama Mısırlılar yaratılan bu iç mekanlarda yerleşmemişlerdir. Mekan oluşumunda önemli olan bu anıtsal ve büyük yapılar arasındaki alanda ifade edilen, bir yaşam tarzına ait ifadedir. Bu anlamda kütleler mekandan daha önemlidir ama aynı zamanda kütleler, mekansal ilişkileri tanımlarlar.²⁰⁰

Bu dönemde mekanın oluşum mantığının arkasında, doğrudan yaşam pratiklerinden ve özellikle mitolojik inançlardan gelen bir ortak biçimlenme görülmektedir. Yere özgü mekansal üretim, bu iç dinamiklere bağlı olarak, yaşamın içinden ve gereksinimlerden yola çıkarak üretilmektedir. Anıtsal yapılar dışında konutlaşma, kent dizgesi içinde eklemlenme yoluyla ve benzer yaşam biçiminin getirdiği ortak tipoloji şeklindedir.

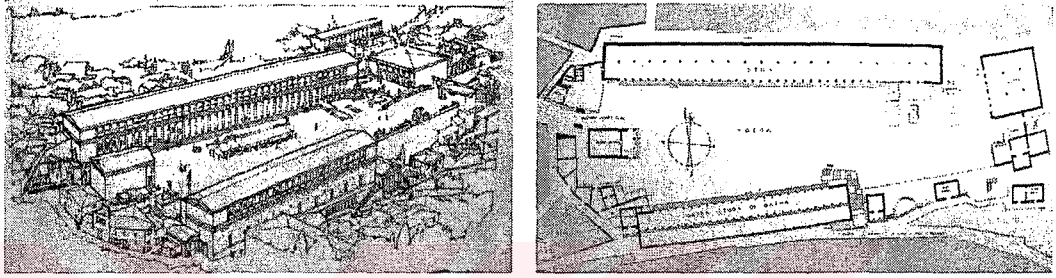
Yunan mimarisinde kentlerin nerede kurulacağı konusunda, basit yerleşmelerden hangisinin daha yüksek bir siyasi ve mimari gelişime ulaşacağı konusu, doğal konum, stratejik ve ekonomik sebepler etkili olmakla birlikte, tasarlanan bir süreçtir. Kent, akropolün çevresinde yayılmıştır. Kentin aşağı bölümünün merkezini ise toplanma yeri anlamında olan "agora" oluşturmaktadır.²⁰¹ Yunan mekanı, bir 'heterojenlikle' ifade edilebilir. Mısır mimarisinde görüldüğü gibi aynı seviyede mekan yasalarına sahip olmamakla birlikte, organizasyon biçimlerinde bir çeşitlilikten söz edilebilir. Yunan kentlerinin konumları gereği, çevre verilerinin baskın olması nedeniyle, insan etkisi geri plana çekilmiştir. Buna bağlı olarak, her yerin kendine özgü bir biçimlenişi vardır. Topoloji, bu anlamda Yunan kentlerinde çok belirgin bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Anıtsal yapıların ve tapınakların gruplanması, geometrik bir gruplamadan öte, yerin doğal özelliklerine göre konumlanmıştır. Çoğu durumda ise 'temenos' (kutsal kapalı alan) ile ifade edilen ve 'mekan içinde mekan' etkisi yaratan ortamlar söz konusudur. Yunan yerleşmelerinde de bir düzenlilik söz konusudur ancak, her yerleşme, 'kişisel yer' olarak davranmaktadır. 5. yüzyıldan sonra görülen ızgara (grid) sistem, Mısır'da görülen sembolik ortogonal düzenin yerine Yunan'da daha çok pratik nedenlere bağlı olarak görülmektedir ve demokratik yaşamın gereği olarak yurttaşlara eşit imkan vermeye dayanan bir yönü

¹⁹⁹ MELLAART, James, 1988. Yakındoğu'nun en eski uygarlıkları; çev. Bilgi Altınok Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul s:75-102

²⁰⁰ Norberg-Schulz, 1981:6-19

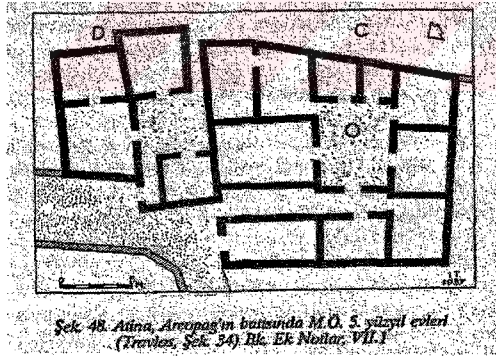
²⁰¹ WYCHERLEY, R.E., 1993. "Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?", çeviri:Nur Nirven-Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s:4-9

de vardır.²⁰² Yunan mekanı 'çoğulcu'dur; tapınak mimarisi ile konutlar farklı özellikler gösterirler. Tapınaklar, iyi tanımlanmış karakterleri ile kendilerini ortaya koyarken, yerleşme birimleri daha çok işlevsel olarak gelişmiştir. Anıtsal yapıların oluşturduğu gruplarda topolojik kümelenme esastır. Konut mimarisi ise topolojik ve ortogonal özellikleri birleştirerek, işlevsel özgürlüğe imkan tanır.²⁰³ Halkın yaşadığı evler, aralarından dar sokaklar geçen, çoğunlukla düzensiz gruplar halinde biraraya toplanmıştır. Kent kapılarından içerilere yönelen ve dış yolların uzantısını oluşturan ana caddeler, agorada düzensizce birbirine yaklaşır. Kamusal yapılar da, topografya verileri paralelinde yine agora yakınında yer alır.²⁰⁴

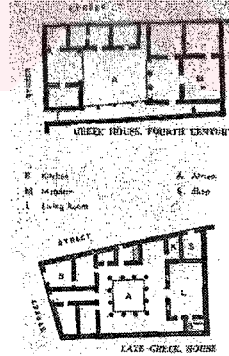


Şekil 2.14. Antik Dönem Kent Mekanı. Assos Agorası, Anadolu, M.Ö. 2. y.y. Kaynak: Ching, 2002:62.

Mekan yine, yerin kendi koşullarına göre şekillenmiştir. Doğa ile olan etkileşim düzeyi ve yaşam biçiminin getirdiği geleneksel ortak yönelimler vardır.



Şekil 2.15. Atina, Areopag'ın batısında M.Ö. 5. yüzyıl evleri (Treviolo, Şekil 54) Bk. Ek Notlar VII.



Şekil 2.15. Atina, Areopag'ın batısında M.Ö. 5. yüzyıl evleri
Kaynak: Wyrcherley, 1993:175

Şekil 2.16. Yunan Evleri, 4. y.y. ve geç dönem Yunan evi.
Kaynak: Gallion, 1963:16

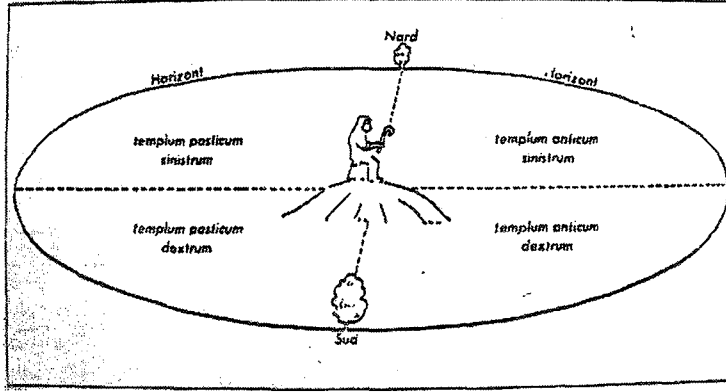
Roma döneminde ise, kentsel mekanlar olarak yollar oldukça önemlidir. Romalılar doğaya teknik ve mekansal olarak müdahale etmişler, yollar ve suyolları da bunun bir manifestosu olmuştur. Roma mitolojisinde daha önceki dinlerde görülmeyen bir "Janus" tanrısı vardır ve içinden yol geçen tüm geçit ve kapıların tanrısıdır. İç ve dışı gözleyen ve gidiş ve dönüşü de içinde barındıran iki taraflı bir anlamı vardır. Roma'da "yer"ler, ayrı karakterlerinden dolayı kutsal kabul edilmiştir. Bir Latin

²⁰² Norberg-Schulz, 1981:23-24

²⁰³ Norberg-Schulz, 1981:39

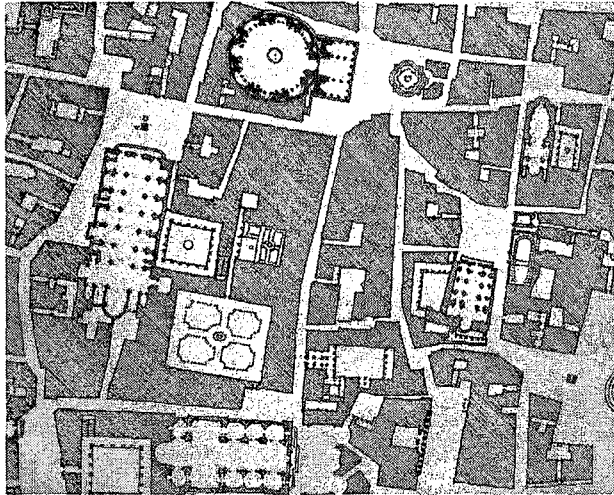
²⁰⁴ WYCHERLEY, R.E., 1993. "Antik Çağda" Kentler Nasıl Kuruldu?, çeviri: Nur Nirven-Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s:4-9

kavramı olan 'genious loci' vardır. Herhangi bir yerleşim veya tasarımda söz konusu olan esas, yerin dört ana eksene bölünerek gelişmesidir. Bir anlamda Romalıların kozmik düzen anlayışının ifadesidir ve her Roma 'yer'i bu bağlamda kendi manifestosunu yapmaktadır.²⁰⁵



Şekil 2.17.
Bir mekan oluşumunda,
Roma Augur'u tarafından
mekanın bölgelere
ayrılmasını anlatan
şema.
Kaynak:Norberg-Schulz,
1981:44

Mekansal imaj, doğal olguların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır -tıpkı, antik dönemlerin sembolleri olarak kardinal noktalar, 'ruhani' düşey, 'profane' yatay, ve merkez ve yollardan oluşan dörtlü ayırım gibi-.Bu dönemde mimari, sistematik ve işlevseldir. Çalışan nüfusa yönelik olarak farklı işlevlerde, tiplerde ve teknik özelliklerde mekanlar üretilmiştir. (ör. Hamamların ısıtma sistemi gibi) Roma'da kentler, küçük birer mikrokozmoz olarak görülmüştür ve tek yapılar için de aynı arka plan esastır. Her yapı, bütünlüğün bir ifadesidir ve her yer de roma insanının ait olduğu dünya düzenini hatırlatmaktadır.²⁰⁶



Şekil 2.18.
Roma Haritasından bir bölüm, 1748,
Giambattista Nolli tarafından
çizilmiştir. Kentteki şekil-zemin ilişkisini
gösteriyor. 'Pozitif elemanlar olarak
binaların algılandığına bağlı olarak,
biçim ve mekanın şekil-fon ilişkisi bu
haritanın belli bölümlerinde tersyüz
edilebilir. Bazı bölümlerde, binalar
sokakları tanımlayan pozitif biçimler
olarak görülüyor. Bazı bölümlerde ise
kentsel meydanlar, avlular ve önemli
kamusal binaların içindeki mekanlar
sokağın uzantısı olarak okunuyorlar ve
böylelikle de çevredeki bina kütlesinin
oluşturduğu arka plana karşı pozitif
elemanlar olarak gözüküyorlar.
Kaynak:Ching, 2002:95.

Yani bu döneme gelindiğinde, sonsuz ve durağan imaj yerine, hareket kavramı gelmektedir.

²⁰⁵ Norberg-Schulz, 1981:42-43

²⁰⁶ Norberg-Schulz, 1981:53-55.

Ortaçağ' da Hıristiyanlığın yükselişiyile birlikte, roma ve yunan kentlerinin karmaşık görünümünden farklı olarak, merkezde yer alan kilise, kale ve etrafında şekillenen yerleşme birimleri olmak üzere daha net bir oluşum görülmektedir. Kiliselerin iç mekanları, sonsuz 'civitas dei'nin bir yansıması ve dış mekan da bunu bütünleyen bir oluşum olarak ortaya çıkmaktadır. Ortaçağ kasabalarının kuruluşu fiziksel bir kapalılık yaratmaktan öte, ruhani bir kapalılık anlamı da içermektedir ve 'bir yerde olma' hissi yaratmaktadır. 11. yüzyılla birlikte aratan nüfus, ekonomik ve kültürel etkileşimler, bu küçük kasabaların büyüyerek, daha büyük yerleşmelere dönüşmesine yol açmıştır. Büyüyen bu küçük kentlerde, meydanlar, özellikle , Mumford'un deyiimiyle 'mıknatıs' gibi bir çekim alanı oluşturmaktadır. Kilise etrafında şekillenen din kardeşliğinin yerine, sosyal paylaşım gelmiştir.²⁰⁷

Kent tüccarlara ve zanaatkarlara aittir. İfade edici öğeler kilise, pazaryeri, lonca yapıları ve kent kapılarıdır.²⁰⁸ Feodal toplumda siyasi otoriteyi elinde tutan kişi ve ailesi, eski şehirlerin çekirdeğini oluşturan ilk kuruluşu hazırlamışlardır. Feodal toplumda ekonomik bağımsızlığa ulaşan halkın, kentin dışına taşmasıyla, eski kent merkezleri büyümüştür. Kilise ve sarayın genellikle merkezi bir belirleyiciliğinin olduğu kentlerde ortak kamusal mekanlar buralara bağlı olarak gelişmiştir.²⁰⁹ Pazaryeri geometrik açıdan olduğu kadar yer olarak da merkeze dönüşmüştür; Logosun simgesidir ve ideal olarak politik gücün gerçek odağıdır. Kent, sokaklarla oyulan, meydanlarla boşaltılan ve kamu yapılarıyla eklemlenen bir katı cisim olarak kavranır. Tek ev onun imgesine katkıda bulunmaz. Barok ve Neoklasik kentte kamusal gerçekliğin, benzeştirilen sokak cepheleri ve konutlarla çevrili meydanlar aracılığıyla uzatılması, özel konutun statüsünü kökten değiştirmemiştir. Cephelerin arkasındaki evlerin teker teker tasarımı, çoğunlukla özel kişilere bırakılmıştır.²¹⁰

Ortaçağ kenti sokağında her ev kendiliğinden oluşan bir bütündür. Fakat bu bütünlüğü kuran parçaların oran ilişkileri açısından, komşu evden farklılaşır. Endüstri öncesi bağlamda, biraraya geliş kültüre kazanmış bir öğeyken ve bireyin sorunu sadece bu biraraya gelişin ele alınışıyla oynamakken, modern bağlamda, hem biraraya geliş ve hem de bunun ele alınış biçimi bireyin seçmesine bağlı kalmaktadır. Bu dönemde mimarın rolü, 'bu değerleri taşıyıcı yapı ve süslemeye çevirebilen "teknik adam" rolüdür.²¹¹

²⁰⁷ Norberg-Schulz, 1981:58-94.

²⁰⁸ Colquhoun, 1981:82

²⁰⁹ ŞAHİNLER, Orhan, 1964. Merkezi İtlaya'da Ortaçağ Şehirlerinin Meydanlarına ve Çevre Mahallelerine Ait Etüd, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, Yayın no:27, İstanbul, s:1-29.

²¹⁰ Colquhoun, 1981:82

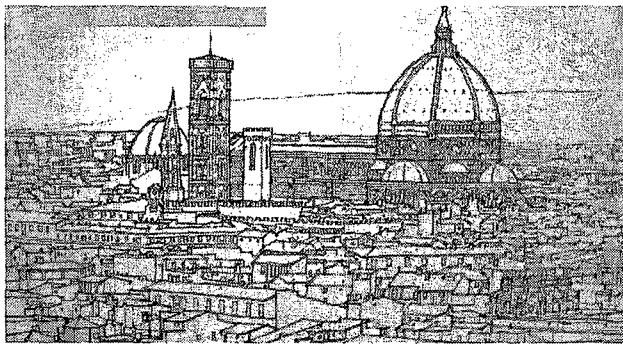
²¹¹ Colquhoun, 1981:96-136



Şekil 2.19.
Bir ortaçağ kenti, Perugia, İtalya.
Kaynak: Şahinler, 1964:28

Rönesans döneminde de benzerlikler vardır. Özellikle Copernicus'un çalışmalarıyla, Rönesans dünya algısı, deneysel homojen mekan ile ideal merkezi formunu bütünleştirir. Rönesans mekanı, geometrik düzene sahiptir. Formun kusursuzlaştırılması, işlevsel anlamın yerini almıştır. Mekanın homojenleşmesi çevresel imajın yeni temel unsurudur.²¹²

Yer artık kütlelerin doğal olarak toplandığı yer değil, "logos"un simgesel ifadesidir. Hem Ortaçağ hem de Rönesans kenti, içinden toplumsal, politik ve ansal topluluk yaşamının söylencesini simgeleyen binaların çıktığı, farklılaşmayan bir evler ya da barınaklar kütesinden oluşmuştur. G.C.Argan Rönesans kentinin üç temel özelliğini şöyle sayar: İlk, kenti ticari bir bütünlükten politik bir bütünlüğe dönüştüren yeni bir tarihsel bilinç; ikincisi, evrenin doğasının geometrik olduğuna ilişkin Platoncu öğretinin yeniden canlandırılması; üçüncüsü, Filippo Brunelleschi'nin buluşu olarak tasarım yönteminde bir değişim. Yalnız yapılar değil kentlerin tümü bu yolla projelendiriliyor ve Rönesans'ın üçlü değer dizgesini yansıtıyordu: politik anlamlılık, geometrik kuruluş ve bilinçli bütünsellik.²¹³



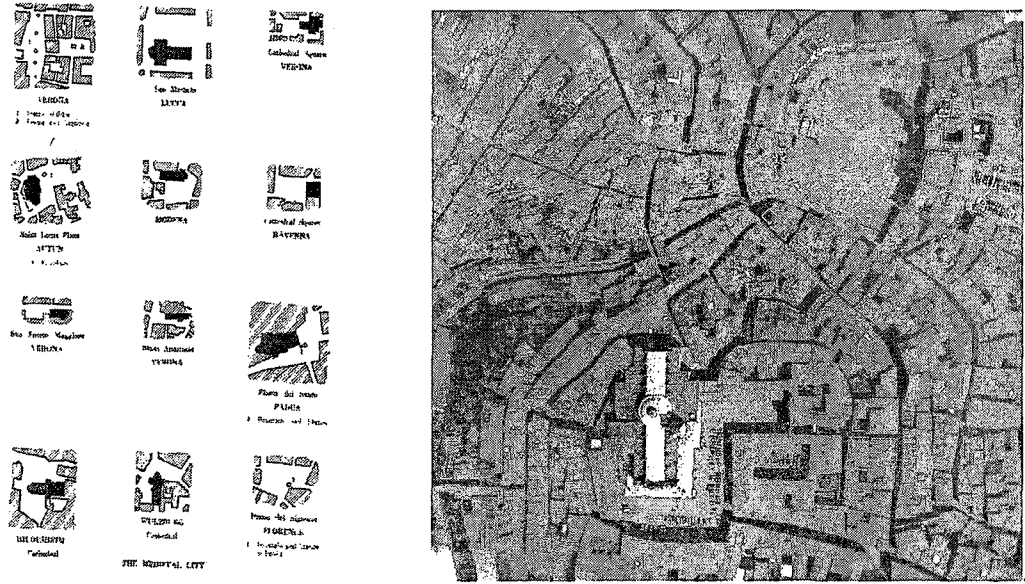
Şekil 2.20.
Katedralin kentteki baskın etkisi, Floransa kentinde bir görünüm.
Kaynak: Ching, 2002:341

Ortaçağ ve rönesans döneminde, kentsel mekan olarak kamusal alanlar, yaşamsal gereksinimler için kullanılmışlardır. Kent ve gündelik yaşamın bir parçası olarak ortaya çıkan bu mekanlar, doğal olarak kendilerini saran diğer yapılarla birlikte bir

²¹² Norberg-Schulz, 1981:127.

²¹³ Colquhoun, 1981:82-85

bütün mekan oluşturmaktadırlar. Tipoloji de yine malzemeye, teknolojiye ve yaşam biçimine bağlı olarak kente eklenir.



Şekil 2.21.Ortaçağ Kenti. Kaynak: Gallion, 1963:380.

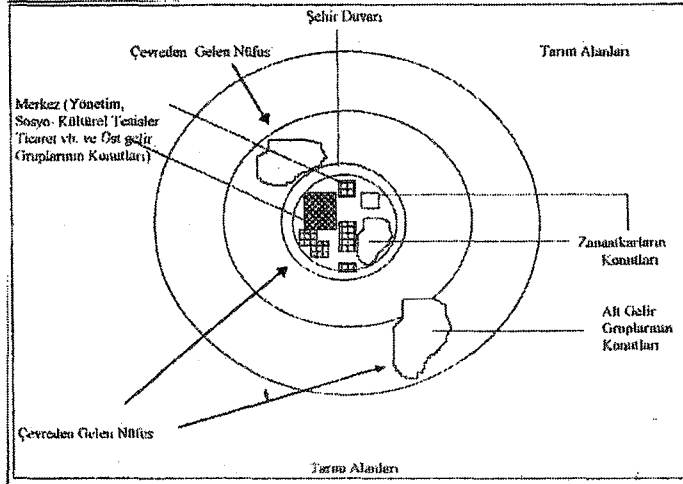
Şekil 2.22.Sienna. Kaynak: Kostof,1991

Avrupa feodalizminin egemen olduğu ortaçağ boyunca, göreceli olarak kendi içlerine kapalı olan dünyalarda, yer (mahal) kavramı, 'belirli bir hukuki, politik, toplumsal anlam taşımakta ve belirlenmiş toprak sınırları içindeki toplumsal ilişkilerin ve topluluğun göreceli özerkliğine'²¹⁴ işaret etmektedir. Ancak rönesans döneminde köklü bir değişiklik olmuş ve artan coğrafi gelişmelere paralel olarak, insanların dünyaya bakışı değişmeye başlamıştır. Giderek keşfedilen ve böylelikle küçülmeye başlayan dünyada, 'coğrafi bilgi, değer verilen bir meta haline gelmiş ve mekan konusundaki kişiselleşmiş bilgi ve mekan üzerinde bireysel denetim önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle perspektivizmin de gelişmesiyle birlikte Brunelleschi ve Alberti tarafından yeniden işlenen perspektif kuralları, ortaçağ anlayışından kopuşa yol açmıştır. Bu dönemle ortaya çıkan sonsuz mekan ve sonsuz zaman anlayışı, belirli bir "yer"de yerleşmiş hiyerarşik otorite ve iktidar sistemine de karşı çıkışı getirmiştir. Perspektivizm ile bireycilik arasındaki bağ önemlidir. İleride Aydınlanma projesinin bir parçası haline gelecek olan kartezyen rasyonalite ilkeleri için maddi bir temel oluşturmuştur.'²¹⁵ Böylelikle başlayan süreç, zaman ve mekan konusunda, aydınlanma projesinde temel olan akıl-insan ilişkisinden yola çıkarak, önceden tanrı adına yapılan düzenleme ilkelerini, bu defa insanın kendi iradesiyle yapması anlamında ciddi bir anlamsal değişim katederek moderniteye kadar uzanmıştır.

²¹⁴ Harvey, 2003:271.

²¹⁵ Harvey, 2003:273-275

Geleneksel mimarlığın nesnesi olan mekan, insana bağlı bir gerçeklik olarak varlık kazanırken, derinlemesine bir dünya görüşüne dayanmaktadır. Mekanın soyut varlığı, algılanması, dili, kültürel ve toplumsal boyutu, mekan oluşumunun ontik bütünlüğünü açıklamaktadır.²¹⁶



Şekil 2.23.
Sanayi öncesi dönemi
kentlerin fiziksel gelişim
süreci.
Kaynak: Eyüboğlu, 1997:20

Özet olarak tüm bu çözümlerinin ortak mekansal kuruluşlar yarattığı söylenebilir. Bu dönemde, yapı ile çevresi simbiyotik bir ilişki içindedir. Toplumsal hiyerarşiye bağlı olarak kentteki kademelenmeler göze çarpmaktadır. Yapı üretiminde "mimar" kavramı geri plandadır. Geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılan bir yapı sistemi teknolojiye bağlı olarak süreklilik göstermektedir. Sokaklar ve meydanlar, toplumsal buluşmanın, ticaretin, siyasetin yapıldığı gelişme-iletişim noktalarıdır.; kent merkezlerini bu alanlar oluşturur. Diğer konut bölgeleri, her birinin yaşam alanı farklı olmakla birlikte birbirleri ile ilintilidir. Yani tasarım, "yer"le kurduğu ilişkisinde, hemen tüm boyutları ile örtüşmektedir; mekan ile arkasında yatan sosyal, kültürel, teknolojik, tarihsel, algısal bileşenler birbiriyle örtüşmektedir. Tasarlanan mekan ile, bu tasarım ortamını kuşatan yerel veriler bir bütünlük gösterir. Dolayısıyla geleneğin belirlediği mekan oluşumu, kendiliğinden oluşan yazılı olmayan hukuksal, teknik, politik ve yaşantısal kurallara bağlı ortak bir dile sahiptir.

²¹⁶ Aydınlı, 2002:41

2.3. Aydınlanma ve Sanayi Dönemi

19.yüzyılla birlikte endüstrileşmeyle başlayan ve etkileri tüm dünyaya yayılan, toplumların dokusuna derinden nüfus eden, giderek modernite projesine dönüşen değişimi anlayabilmek, kent ve mimarideki dönüşümü çözümleyebilmek açısından önemlidir. Bu dönemde yaşanan sosyal ve endüstriyel devrimler, geleneksel dünyadan farklı bir dönüşüme işaret etmektedir.

2.3.1. Endüstri devrimi ve Modernite Projesi

Aydınlanma felsefesi, esas olarak, bilim-ahlak ve estetik alanlarını birbirinden bağımsız ayrı alanlar halinde tanımlayarak nesnel ve akılcı bilim anlayışıyla, insan düşüncesini dinin baskısından kurtararak özgürleştirmek amacını taşımıştır. Bu dönemin düşünürleri, gerek doğal, gerekse de toplum bilimlerinin tek bir dış gerçeklik esasına göre nesnel olarak kurulabileceğine inanmaktadır. Bu kabul, her sorunun tek bir doğru cevabı olduğu çıkarsamasını getirmiştir. Bilimin ve tekniğin farklı bir dinamizmle yeni bir yol almasıyla, doğanın getirdiği sınırlayıcılık kırılacak ve 'toplumlar böylece refah ve mutluluğa kavuşacaktır'.²¹⁷ Bu inançla yola çıkan aydınlanma düşünürlerini destekleyen doğa bilimlerindeki gelişme ve önemli buluşlar, 19. Yüzyılla birlikte üretime de yansımaya başlamış ve artan üretim Avrupa devletlerinin ekonomik refahını yükseltmiştir. Bu dönemle birlikte Sander'in belirttiği gibi, 'daha önce var olmayan bir üretim-tüketim döngüsü'²¹⁸ ile birlikte yeni bir dönem başlamıştır.

Aydınlanma düşüncesi ile birlikte gelen araç-amaç ilişkisi beraberinde sorunlar da getirmiştir. Doğaya hakim olma duygusu, beraberinde insana ve onun yaşadığı yerlere de hakim olmayı getirmiştir. Kent yaşamının, sosyal yaşamın, bilim dünyasının yeni anlamlar yüklendiği bu dönem, 'katı olan herşey buharlaştığı'²¹⁹ önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemdir.

Ortaçağın kapalı ve sınırlayıcı dünya algılayışının ardından gelen rönesans ve aydınlanma dönemiyle birlikte, aklın ön plana çıkması, mimarlıkta ve yaşamın yansımaları olan kentlerde de karşılığını aramaya başlamıştır. Bu bağlamda, ortaya

²¹⁷ Tercan, 2000:94-95

²¹⁸ SANDER, Oral, 2000. Siyasi Tarih, 1. cilt, İmge Kitabevi, İstanbul, s:186

²¹⁹ BERMAN, Marshall, 1999(ilk basım 1982). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, İletişim Yayınları, İstanbul.

çıkan modernizm, Harvey'in deyimiyle 'modernleşme süreci tarafından yaratılan modernite koşullarına sıkıntılı ve yalpalayan estetik bir cevaptır.'²²⁰

Mimar ve mimarlık disiplini de ı bu değişimlere uygun olarak farklı "anımlar" kazanmıştır. Mimar, bir mekansal biçimin kuruluşu aracılığıyla belirli değerleri iletmeye çalışır, mimarlık da bu süreçte, geleceğe uzanan bir anlam kazanarak 'zaman dehşetine karşı bir savunmadır'.²²¹ Modernitenin estetik yönelişinin büyük bölümü değişim içinde bu sonsuzluk duygusuna erişme çabasıdır ve. Walter Pater'in belirttiği gibi "her sanat , müziğin durumuna öykünmektedir", çünkü müzik estetik etkisini tam da zamansal devinimi aracılığıyla iletmektedir.Bu iki düşünce akımının birbirlerine karşı etkileri incelenerek, ekonomik-politik değişimin kültürel pratiği ne tarzda etkilediği daha iyi anlaşılabilir.²²² 'Frank Lloyd Wright ise bu dönemde, sanatçının "çağın ruhunu yakalamakla kalmayıp, çağı değiştirme sürecini başlatması gerektiğini" savunmuştur.'²²³

Modern mimarlık sadece biçimler repertuarını değil yeni bir düşünce ve yaşam biçimini ve toplumsal ilişki ve kurumları yeniden tanımlama iddiasını da içermektedir.²²⁴

Bu genel değişimlerin yaşama ve mimarlığa yansımalarını inceleyen Giddens'a göre değişimin izlendiği önemli noktalardan biri de toplumsal kurumlardaki değişimlerdir. Ona göre 'modern toplumsal kurumları geleneksel toplumsal düzenlerden ayıran süreksizlikleri belirlerken söz konusu olan üç özellik vardır:

1.değişim hızı

2.değişim alanı

3.modern kurumların doğası'²²⁵:

Modernliğin geleneksel kültürlerle arasındaki süreksizliklerin doğasını anlayabilmek için, modernliğin kendi dinamiklerine bakmak gereklidir. Modernliğin dinamizmi;

1.zaman ve uzamın ayrılmasından,

²²⁰ Harvey, 1996:120

²²¹ Harvey, 1996:232-233

²²² Harvey, 1996:232-233

²²³ Harvey, 1990:31-35

²²⁴ Tercan, 2000:113

²²⁵ GIDDENS, A., 1998. The Consequences of Modernity, Cambridge, Polity Press, 1990. (Türkçe çevirisi: Modernliğin Sonuçları, Ayrıntı Yay, 1994 çev: Ersin Kuşdil), s:15-16

2.toplumsal sistemlerin yerlerinden çıkarılmasından,

3.düşünümsel olarak düzenleme süreçlerinden kaynaklanmaktadır.²²⁶

Giddens aynı zamanda "modernleşmenin" toplumlar üzerinde yaptığı etkiyi şu başlıklar altında toplamıştır:

-Süreksizlik (discontinuity); sıçramalı bir gelişme eğilimine işaret eder. Ortaya çıkan yeniliklerin geçmişle (yani toplumun belleğiyle, alışkanlıklarıyla, kültürüyle) ilişkisinin kesildiğini; geçmişle şimdiki zamanın ilişkisinin tesadüfi olmanın ötesine geçemediğini gösterir.

-Bağlamdan koparma (decontextualise); ilişkilerin, kurumların ve nesnelerin bir yere ait olma özelliklerini yitirme eğilimlerine işaret eder. Yeni bir ilişki biçiminin, kurumun ya da nesnenin bir yerde ortaya çıkmasının onu oraya ait kılmadığını, dünyanın her tarafına taşınabileceğini, her şeyin her yerde olabilirliğini gösterir.

-Düşünümsellik (reflexivity); doğallığın, dolayımsızlığın, kendiliğindenliğin yitirilmesine, kendinin farkına varma eğilimine işaret eder. Her şeyin zihinsel süreçler üzerinden dolayımlanan bir projeye, vizyona dönüştüğünü gösterir ki bu özellikleri, geleneği, aidiyeti, doğallığı hemen ortadan kaldırmayan, ama sürekli aşındıran, eskisinden farklı bir zaman, mekan ve varoluş biçimini ortaya çıkaran eğilimler olarak kavramak gerekir.²²⁷

²²⁶ Giddens;1998:24

²²⁷ BİLGİN, İhsan, 2005."Anadolu'da Konut ve Yerleşmenin Modernleşme Süreci",http://www.uzaklar.net/html/anadoluda_konut_ve_yerlesmenin.html(1 Tarih Vakfı tarafından Habitat II etkinlikleri kapsamında Haziran 1996'da yayınlanan "Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme Sergisi" kataloğunda, serginin "Modernleşme" bölümünün konsept metni olarak yayınlanmıştır (s.472-490).)

	ETMENİN AÇIKLANMASI	ETKİSİ
COĞRAFİK VE DOĞAL YAPI	Yerleşme yeri seçiminde hammaddede kaynaklarına yönelmesi	Hammaddede kaynaklarına yakın olan şehirlere gelişmesi veya bu bölgelerde yeni şehirlerin kurulması
EKONOMİK TEKNOLOJİK BİLİMSEL GELİŞMELER	Teknolojik gelişmelerin hızlanması, çelik, petrol ve elektriğin kullanılması; telgraf, telefon, radyo, otomobil, tren ve buharlı gemilerin geliştirilmesi, betonun kullanılması	Şehir duvarlarının işlevini yitirmesi Şehirlerin inşasında ulaşım sistemlerinin ön plana çıkması Şehirlerdeki ulaşım kanallarının değişmesi Eski şehir dokularının tahrip edilmesi Şehirlerin yayılması Yüksek yapıların inşa edilmesi
	Sanayinin tarım sektörünü öndüme geçmeye başlaması, tarım makinelerinin girmesi	Üretim biçiminin değişmesiyle, büyük ölçekli sanayi tesislerinin inşa edilmesi Tarımsal alanda işgücünün açığa çıkması ile şehirsiz alanlara göçün yoğunlaşması Ailevi ve yerel boyutları aşan üretimin ulusal ve uluslararası hale gelmesi, ihracat, ithalat limanlarının büyümesi
	Sermayenin toplanması	Geleneksel şehirlerin köhnelmesi, yeni şehirsiz alanlarda alanların oluşması Büyük ölçekli işletmelerin ortaya çıkması Sanayi tesisleri yanında büyük konut alanlarının ortaya çıkması, sanayicilerin yönetiminde ve planlamada söz sahibi olması
	Amerika'nın uluslararasılaşmaya başlaması	Amerika'nın, Avrupa'dan çektiği kalifiye nüfus ile önemli bir güç haline gelmeye başlaması
SOSYAL KÜLTÜREL DEĞİŞİMLER	Fransız İhtilali ile başlayan sosyal hareketlerin tüm Avrupa ve Amerika'ya yayılması	Kitle ve krallığın gücünün ellerinden alınıp, halkın egemenliğinin kabul edilmesi, insan haklarının gündeme gelmesi Sosyalizm akımına önem kazanması, şehirlerde sosyal ve kültürel tesislere önem verilmesi Amerika'ya göçün başlaması ve yeni şehirlerin kurulması
	Tarım makinelerinin girmesi ve tarımsal alanda işgücünün açığa çıkması	Kırlarda işsizliğin ortaya çıkması ve şehirlere göç başlaması Şehirlerde işçi kesiminin ağırlık kazanması, işçi komitelerinin artması
	Otomobil, tren ve buharlı geminin ulaşımına girmesi	Kültür kayıplarının hız kazanması, mekansal zenginliğin artması
	Şehir duvarlarının işlevini yitirmesi, şehirlerin yayılması	Şehirsiz nüfusun desantralizasyon sürecine girmesi
	Teknolojik gelişmelerin artması	İnsanın geri planda kalması, sosyal ilişkilerin zayıflamaya başlaması ve şehirlerin birer teknik tesis haline gelmesi Şehirsiz nüfusun gereksinimlerinin artması, tüketim olanaklarının artması, tüketim toplumunun meydana gelmesi Daha iyi bir çevrede yaşamaya karşı duyulan özlemin artması, açık alan ve kültürel tesis düzenlemelerine ağırlık verilmesi Yeni şehir düzenlerinin aranmasına hız verilmesi
POLİTİK ÖRGÜTLENME	Demokrasi ve liberalizm görüşlerinin yayılması	Monarşik yönetimlerin azalması, cumhuriyetlerin artması, sermayenin yöneticilere girmesi

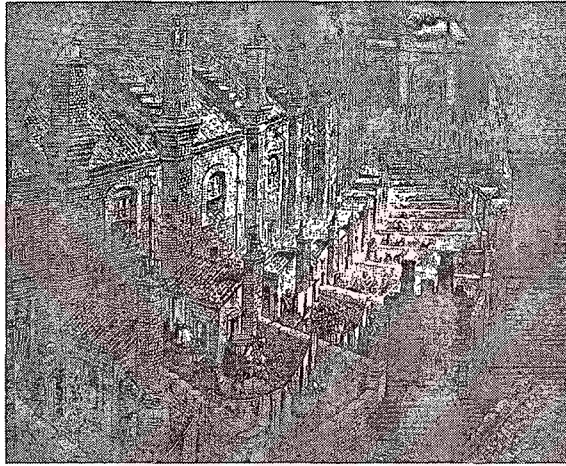
Şekil 2.24.

Sanayi Sonrası Dönemi Kentlerin Gelişmesini Yönlendiren Etmenler. Kaynak: Eyüboğlu, 1997:26

2.3.2. Değişen Kent ve Mimarlık, Mimarın Rolü

Modernitenin bu yeni evreni algılama biçimi, 19. yüzyılda başlayan sosyolojik, ekonomik, teknolojik, siyasi alanlarda yaşanan dönüşümlerin bir devamı olarak ortaya çıkmış ve beraberinde toplumsal değişimlerin izlendiği, kent ve mimarlıkta da farklı dönüşümlere yol açmıştır. Özellikle, endüstrileşmenin ilk etkilerinin yoğun olarak yaşandığı İngiltere'de, değişen tarım esaslı üretimin yerini, sanayileşmenin alması, kent yaşamında, önemli değişikliklere yol açmıştır. Bunlardan bir tanesi,

büyük toprak sahiplerinin ve toprağa bağlı çalışanların, kentlerdeki sanayi bölgelerine doğru kaymayalarıdır ki bu durum, hem büyük arazilerin zaman içinde parsellenerek farklı biçimde kullanılmasına yol açmış hem de kentlerde ve sanayi alanlarında, konut, sağlık, ulaşım gibi “yer”leşme ölçeğinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Başka alanlarda da görülen bu hareketliliğin, kentlerde nüfusun şişmesine, buna bağlı konut ihtiyacının artmasına ve bu ihtiyacın ada-parcel ilişkilerine kadar inen morfolojik değişimlere yol açtığı görülmektedir. Değişen yaşam şartlarına bağlı olarak kent yönetiminde, konut ve yerleşme alanlarında yaşanan sosyal ve fiziksel değişimler modernitenin mekandaki karşılıklarının ilk izlenmeye başladığı alanlarını oluşturmaktadır.



Şekil 2.25.
Trenyolu altında bir konut yerleşmesi,
Londra, 19. yüzyıl.
Kaynak: Anderson, Stanford(ed.)1986.
On streets, The MIT Press.

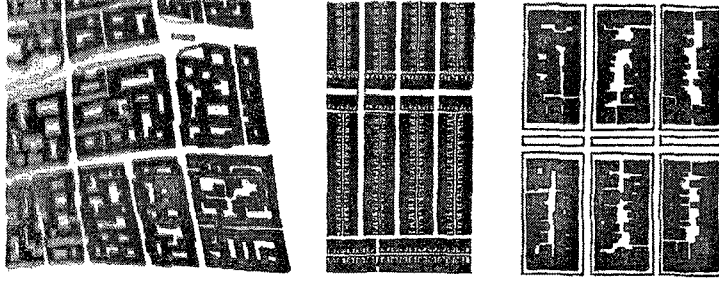
Rossi, endüstrileşmenin ardından kentlerin yaşadığı fiziksel ve politik değişimlere göre endüstrileşmenin getirdiği bu değişimi üç fazda açıklamaktadır:²²⁸

Birincisi, kentlerdeki dönüşüme, ortaçağ kentinin strüktüründeki temel bozulma ile işaret edilmektedir. Ticaret ve evcil ekonomideki -konut ve ticaretin geleneksel olarak aynı yerde olması durumu- değişim, yaşam tarzını da etkilemiştir. Böylelikle çalışan evi, konut kütlesi, kiralık ev gibi hem konut sorununa hem de sosyal içerikli sorunlara işaret eden kavramlar türemiştir. Kent yüzeyi genişlemiştir.

Endüstrileşmenin kentlere getirdiği yeni yaşam ve çalışma şartlarına bağlı olarak, yeni nüfusa konut sağlamak amacıyla yapılan hızlı konut çalışmaları paralelinde, kent mekanında geleneksel dönem dokularından ayıran belirgin farklar yaratmıştır. Artan konut ihtiyacını karşılamak için kent yakınlarındaki büyük arazi sahipleri arazilerini bu amaca yönelik olarak dönüştürmüşlerdir. Bu süreçte arazi sahibi için karlı olan, aynı zamanda kentteki sıkışıklık içinde yeni yerler açma sıkıntısıyla, bu

²²⁸ Rossi, 1982:159

yapılarda kalite ve yaşam konforu gibi sağlık konuları araka plana atılmış, çoğu durumda ışık, havalandırma, açık alan, sosyal aktivite gibi önemli ihtiyaçların ihmal edildiği konutlar, apartmanlar ve bunlara bağlı şekillenen kentsel mekanlar ortaya çıkmıştır. Özellikle 1830-40'larda İngiltere ve Kıta Avrupa'sında ciddi salgın hastalıklara yol açan bu durum, İngiltere'de yasal bir müdahale ile Henry Roberts'ın tasarladığı ve yüzyılın geri kalanında, işçi-sınıfı evlerinin tasarımına damgasını vuran bir plan tipi oluşturulmasına yol açmıştır.²²⁹



Şekil 2.26.
Yeni konut ihtiyacının, kent mekanında yarattığı değişimlerin karşılaştırılarak izlenmesi; 17. y.y. gecekodu mahallesi, 19. y.y. mekanik gecekodu bölgesi ve 20.y.y. kent dokusundan örnek.
Kaynak: Gallion, 1963:68

İkincisi, endüstrileşmenin yayılması ve komşuluk ilişkilerinin mekana bağlı olarak değişmesidir. Konut ve çalışma alanlarında farklılıkların ortaya çıkması, yönetimsel yeni merkezlerin doğmasına yol açmıştır. 'Kilise, saray ve kent meclisinden oluşan eski dağarcık'²³⁰ değişmeye başlamış, yerine, adli, siyasi, eğitim, sağlık, çalışma, altyapı hizmetleri, ulaşım alanlarına ait yeni gereksinimlere yönelik , yeni işlevsel tipler gelmiştir.



Şekil 2.27.
İngiltere'de sanayi bölgesine ait bir yerleşim.
Kaynak: Kostof,1991:170.

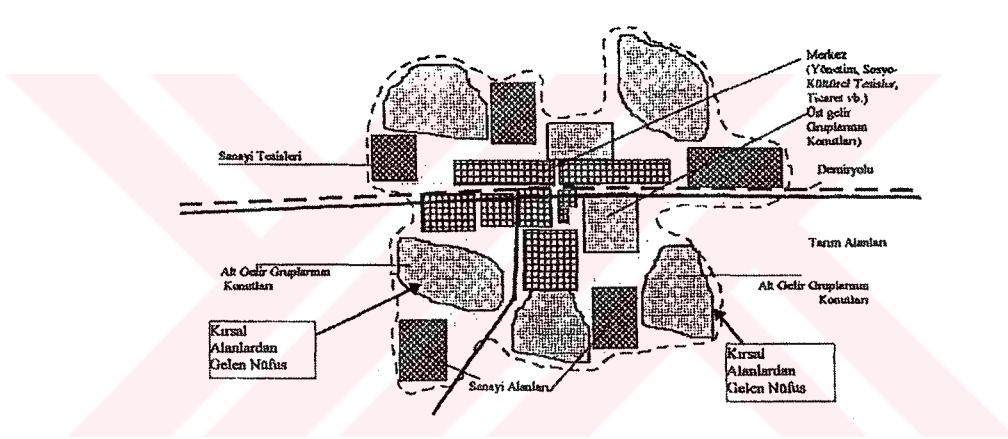
Çalışan nüfusun barınma problemi önemli mekansal değişikliklere yol açtığı gibi, ortaçağ döneminden kalan sokak ve meydan dokuları da artan ulaşım ve altyapı hizmetlerinin karşılanması gereğiyle büyük ölçek ve anlam değişikliklerine uğramıştır. Örneğin Paris'te Haussmann, -politik ve ekonomik nedenleri de olmakla beraber- Seine nehrine bağlı olan kentin su ve yol problemini çözmek için kentte

²²⁹ FRAMPTON, Kenneth, 1992. Modern Architecture; A Critical History, Thames and Hudson Ltd. London., s: 20-28.

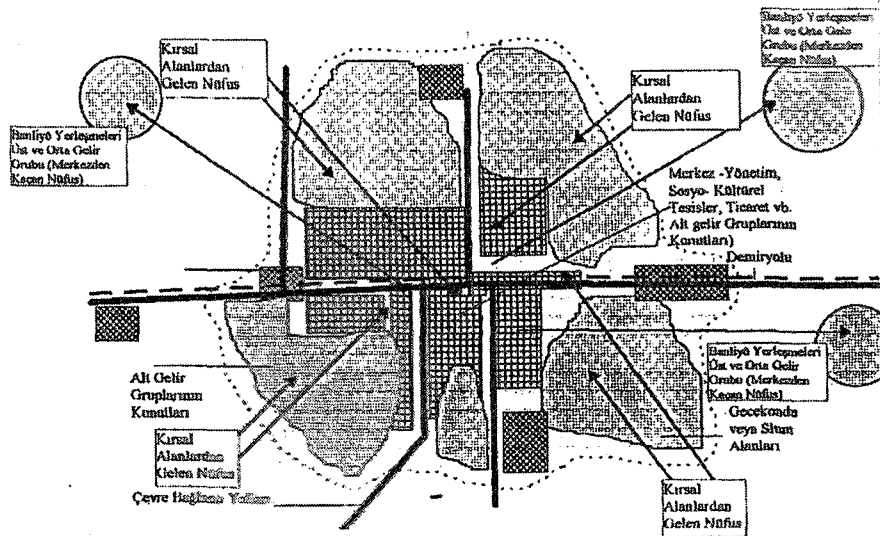
²³⁰ Colquhoun, 1981:87

önemli mekansal değişiklikler yapmıştır. 'Açılan yeni bulvarlar, beraberinde standart konaklama tiplerini, düzenlenmiş cepheleri, ve aynı standarttaki şehir mobilyalarını getirmiştir. Bu dönemde Camillo Sitte'nin dediği gibi 'kent mekanı artık farklı amaçlara' hizmet etmektedir.'²³¹ Yani bir yandan sanayileşen ve hem nüfus hem de mekansal olarak büyüyen kentlerde, "yer" in, ekonomik ve politik nedenlere bağlı olarak biçim ve anlam değişmelerine sahne olduğu görülmektedir.

Üçüncüsü ise, kişisel taşımacılığın-ulaşımın artması, konut ve çalışma merkezlerinin birbirinden kopmasını getirmesi ve buna bağlı gelişen, herkesin toplu taşıma veya bireysel taşıma ile istediği yere gidebilir, oturabilir olmasıdır. Konut ve çalışma, birbirine temelde "zaman" ile bağlanmıştır. Özellikle Fordist üretim tarzının getirdiği saatli çalışma, günün çalışma-dinlenme gibi bölümlere ayrılmasını getirmiş, bu da geleneksel dönemin zaman algısından farklı bir zaman kavramını getirmiştir.



Şekil 2.3: Sanayi Dönemi İle Şehirlerin Fiziksel Yapısındaki Gelişmeler

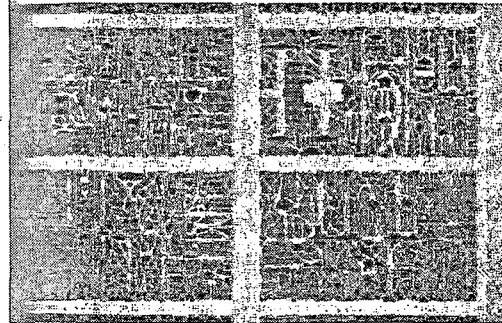
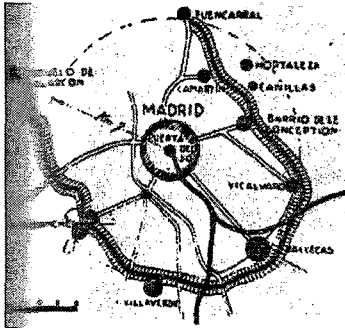


Şekil 2.28. Sanayi Sonrası Dönemi Kentlerde Fiziksel Yapıdaki Değişmeler.
Kaynak: Eyüboğlu, 1997:23

²³¹ Frampton, 1992:20-28

Bu gelişmeler etkisinde, modernizmin erken döneminde, yani 1848'den I. Dünya savaşına kadar olan dönemde, 'endüstrileşme, kendisini daha çok kentsel bir olgu olarak ortaya koymuştur. Mimaride ve kentlerde, yeni bir yapım sistemi, yeni yaşam biçimleri, türetmiştir. İlerleme fikrine kucak açılması ve tarih ve gelenekle kopuşu hedefleyen anlayış, 18. yüzyılda Habermas'ın andığı "modernite projesinin"²³² temellerine dayanmaktadır. Bu bağlamda modernizmin bir kanadı, kentsel örgütlenme, yoksullaşma ve yoğunlaşmanın yarattığı derin krize bir cevap olarak biçimlenmiştir.²³³

Geleneksel kentlerdeki kent duvarları aşılmış, ekonomik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak, geleneksel organik yerleşmelerin yerini, farklı tiplerdeki yapılardan oluşan bir çeşitlilik almıştır. 'Doğa ve kentin amacı geri plana kaymıştır. 19.yüzyılda , kent projelerinin esasını, aynı zamanda sosyal sorunların da bir çözüm yolu gibi görülen ve 'sınırsız ve sürekli bir mekana' işaret eden, 'açık alan' oluşturmaktadır. Bu anlamda ilk olarak Soria y Mata, sonra Ebenzer Howard ve Tony Garnier gibi düşünürler kentsel ölçekli planlamalar önermişlerdir. Bu dönemdeki kentsel en önemli sorunlardan biri, açık alanlarla esnekliği, anlamlı bir mekansal düzenlemeyle biraraya getirebilmektir.²³⁴ Kent merkezlerinde yaşanan sağlık sorunlara çözüm olarak, kent dışında sağlıklı, konforlu ve yeşille birlikte olan kent dışı –bahçe kent- yerleşmeler gelişmiştir. 'Ledoux, Fourier ve Owen çalışma yeriyle ilişkiyi öne çıkaran yeni kasabaları koymayı önermişlerdir. Bunun sonucu olarak ya birbirinden yalıtılmış ama geometrik olarak ilişkili ya da Rönesans kenti ya da Barok Sarayı üzerine geliştirilen tek fiziksel birimler biçiminde çok geniş "tasarlanmış" birimler ortaya çıkmıştır.²³⁵



Şekil 2.29.
Soria y Mata,
Lineer kent-
Madrid,
İspanya, 1882.
Kaynak:Krier,
1988:64.

Ancak bu tür, kentten kopuk alt-kentlerin yapılmasıyla, kentteki organik doku daha da çözülmüş, artan altyapı ve ulaşım ihtiyaçlarına paralel gelişen çözümler, **anlam**

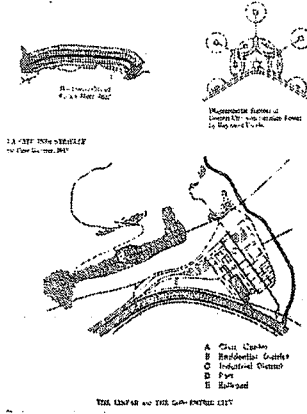
²³² Habermas, 1983:9

²³³ Harvey, 1990:31- 43

²³⁴ Norberg-Schulz, 1981:168-183

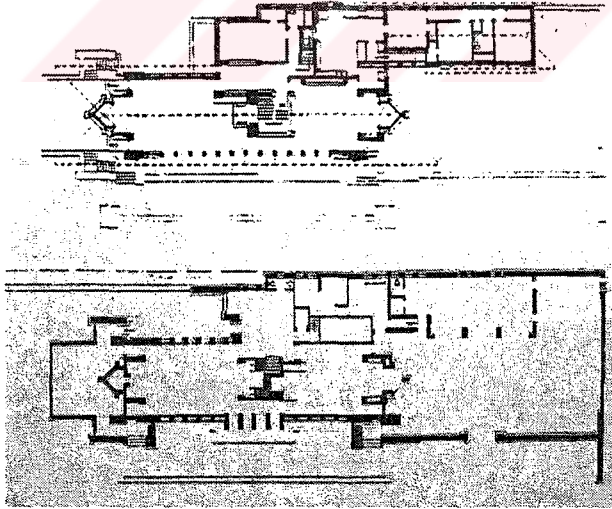
²³⁵ Colquhoun, 1981:88

ve ölçeği değiştirmiştir. Bu dönemin 'mekan imajı, eski dönemlerin sistemlerinden bir kopuşu hedeflemektedir.'²³⁶



Şekil 2.30.
La Cite Industrielle by Tony Garnier, 1917. ve The Linear city of Soria y Mata, 1882.
Kaynak: Gallion, 1963:70

Kentsel mekanda bir sorun olarak ortaya çıkan açıklık ve yeşil alan gereksinimi, aslında bir anlamda, **tasarım-yer ilişkisinde kaybolmaya başlayan denge** üzerine arayışların, etkilerini, örneğin F.L. Wright'ın (1869-1959) Robie evinde görmek mümkündür. Bu tasarımda, açık alan arayışı, insan ölçeğine getirilerek, 19. yüzyılın karmaşık mimarisine karşıtık olarak bir 'köksüzlük ve özgürlüğün yeni yorumu'nu birleştirme çabası vardır. Açıklık fikri, 'demokratik mimari' eksenindedir, bu anlamda iç ve dışın dengeli bir arayışı söz konusudur.²³⁷



Şekil 2.31.
Frank Lloyd Wright, Robie Evi, Chicago, 1909.
Kaynak: Norberg-Schulz, 1981:182.

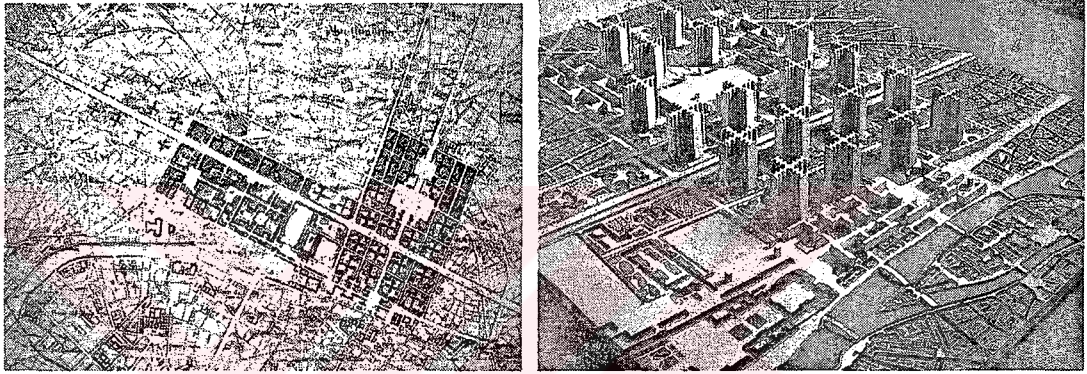
İki savaş arasındaki dönemde yaşanan derin çöküntülere yönelik olarak bu dönemde, mekan üretimi daha çok yıkılan kentlerin yeniden kurulması üzerine olmuştur. Bu bağlamda, hızlı bir konut üretiminin yanında, kentlerde yönetim ve ticaret yapılarının yoğunlaşması olmuştur. Bu süreçte **işlevsel** bir eğilim kazanan

²³⁶ Norberg-Schulz, 1981:184.

²³⁷ Norberg-Schulz, 1981:182.

modernizmde, örneğin W. Gropius'un 'transparan strüktürler'²³⁸ olarak adlandırdığı eksende, uluslararası üslubun etkileri görülmektedir. Bu dönem kentinde, Le Corbusier'in, "düzenin tesisi yoluyla özgürlük yaratmak" düşüncesine paralel olarak, çağdaş metropolde özgürlüğün rasyonel düzen ile ilişkide olduğu vurgulanmaktadır. Evlerin ve kentlerin açık biçimde içinde yaşanılacak makinalar olarak kabul edildiği bir dönemdir.²³⁹ 19. yüzyılın sorunlu kentlerine bir çözüm aranan tasarım alanında, bahçe kent fikri yanında, Le Corbusier'in önerdiği 'düşeyde bir yeşil kent'²⁴⁰ fikri de gelişmektedir.

Kentler, artık tamir edilmesi gereken bozuk birer makinadılar ve bir anlamda hasta olan bu kentlerin tamir edilmesi gerekmektedir. Bunu da, yine insan yapacaktır.



Şekil 2.32. Le Corbusier, Plan Voisin, Fransa, 1925. Kaynak: Le Corbusier, 1922-1925. The Radiant City, Faber And Faber Limited, London.

Bu dönemde ortaya çıkan yüksek katlı ve çevresinden kopuk binalar, Colquhoun'un ifadesiyle "süperblok" oluşumu, hem, yaşama birimiyle ilişkileri hem de ifadesel olarak kent içindeki anlamları bakımından özel ve kamusal gerçeklik kavramlarının anlamsal değişimiyle yakından ilgilidir.' 19.Yüzyılda var olan konut çevrelerindeki süperbloklar henüz kentin anonim yapısının parçasıdır çünkü ortak bir "yapı dili" kullanılmaktadırlar. Yani bütünü oluşturan parçalar, (pencere, korniş, cephe yatay bantları vb.) belli bir tipin görüntüsü olmak yerine mimarlığın kendi parçalarıdır.²⁴¹ Oysaki bu yeni süperbloklar, 'bireyle kent arasındaki herhangi bir gerçek aracılığı bozmakta ve kenti, özdeş-yaşam birimlerinin insancıl olmayan bir biçimde yinelenmesine indirgemektedir. Konut bloğunun bu dönüşümü, buna koşut olan kent dışı yerleşimlerin (suburbia) gelişimiyle de sıkı sıkıya ilişkilidir.²⁴²

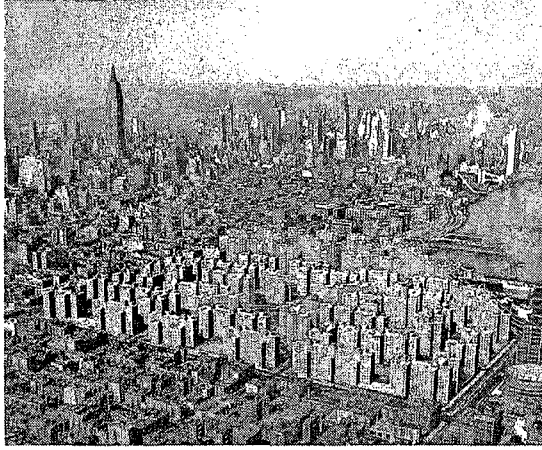
²³⁸ Norberg-Schulz, 1981:186.

²³⁹ Harvey, 1990:23-53

²⁴⁰ Norberg-Schulz, 1981:188.

²⁴¹ Colquhoun, 1981:81-96

²⁴² Colquhoun, 1981:96

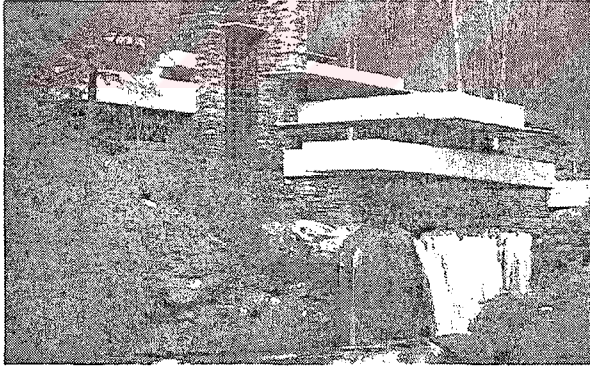


Şekil 2.33.

New York'da, Ville Radieuse modelinden esinlenerek tasarlanmış bir yerleşme (Stuyvesant Kasabası ve Peter Cooper Köyü)

Kaynak: Anderson, Stanford, 1986. On Streets, The MIT Press.

Tasarım-yer ilişkisi bağlamında, topolojik özellikleri, geleneksel dönemde kent meydanı, sokaklar, farklı binalardan oluşan sokak dokusu ve iç mekanlar belirlerken, bu dönemde, elemanter kapalılık, dokunulabilirlik, çevresel sıcaklık ve bir tema içinde çeşitlilik gibi anlamlar ağırlık kazanmıştır.²⁴³ Tipolojik anlamda da, arayışların sorgulandığı bu dönemde, Le Corbusier, 'katı akılcı ilkelere göre yeni tiplerin yaratılmasına öncelik verirken, Aalto ise tipe, zaten tarihsel ve kültürel gerçeklik olarak varolan bir şey olarak bakmaktadır.²⁴⁴ Bu iki mimar arasındaki yaklaşım farkı, erken dönemden, rasyonel mimariye geçişin izlerini de taşımaktadır. Benzer şekilde, Le Corbusier'in Villa Savoy (1929-31) ve F. L. Wright'ın Şelale Evi (1936-37) de 'zeminden ve geleneksel strüktürden ayrılarak sembolizmin bu dönem örneklerini oluştururlar.'²⁴⁵



Şekil 2.34.

Şelale Evi, F. L. Wright, 1936-37.

Kaynak: İnceoğlu, 2004:44.

İkinci dünya savaşı sonrasında ise modernizm, toplumdaki iktidar ile yakın ilişkiindedir ve standartlaşmış bilgi ve üretim koşulları altında doğrusal ilerlemenin, toplumsal düzenlerin rasyonel biçimde planlanmasına olan inanç güçlüdür. Ortaya çıkan modernizm bundan dolayı "pozitivist, teknoloji merkezli ve rasyonalist" bir karakter taşımaktadır.²⁴⁶ Bu dönemde Alvar Aalto (1898-1976), örneğin Finlandiya

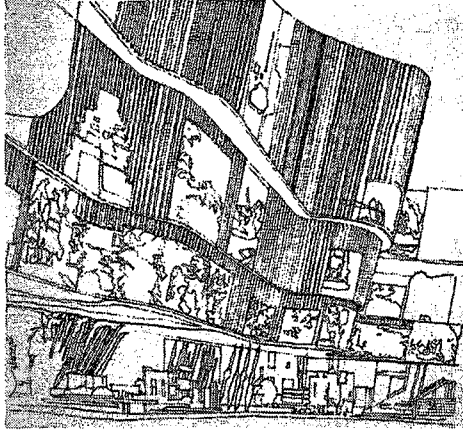
²⁴³ Norberg-Schulz, 1981:200.

²⁴⁴ Colquhoun, 1981:73

²⁴⁵ İnceoğlu, 2004:138.

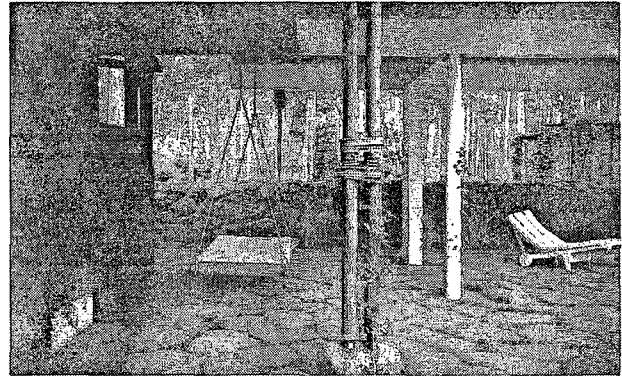
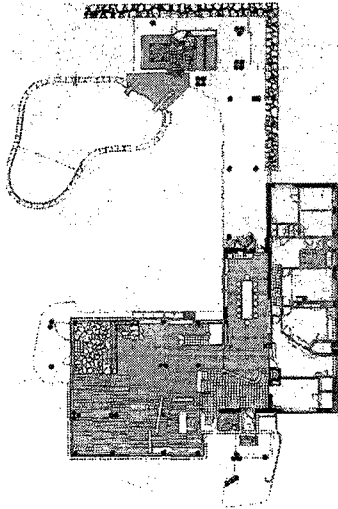
²⁴⁶ Harvey, 1990:23-53

Pavyonu'nda, topolojik biçimlerle doğal elemanları yeniden tanıtmalarıyla önemli bir rol oynamıştır.²⁴⁷



Şekil 2.35.
Finlandiya Pavyonu, New York, 1939
Kaynak:Ching, 2002:24

Aalto'nun yapıtlarıyla, işlevsel mimariye karşı duruşu önemlidir. "Biçim işlevi izler" sloganı gibi dışarıdan dayatılan düzenleme kuralları, özellikle Viipuri Kitaplığı'nda (1933-35, Finlandiya) işlemez, onun yerine hem içten hem dıştan gelen özelliklere göre ve 'bir üçüncü kriter olan mekanı kullanan insanoğlunun gereksinimlerine' göre biçimlenir. Benzer şekilde Villa Mairea (1938-39, Finlandiya) ile konutun 'ana temasını oluşturan yaşamsal çeşitlilik ve zenginlik kavramları' o dönemin mimari anlayışına farklı bir boyut getirmektedir. Bu binasında, rasyonel-irrasyonel, akılcı-duygusal, oyunlu- işlevsel gibi, insanın diğer gereksinimlerini de gözetilen bir anlayış görülmektedir. Venturi'nin ifadesiyle, Aalto'nun mimarisi, örneğin Mies Van Der Rohe'nin 'ya o veya bu' yaklaşımı yerine 'hem o hem de bu' yaklaşımına dayanmaktadır.²⁴⁸



Şekil 2.36. Alvar Aalto, Villa Mairea, 1938-39, Finlandiya. Kaynak: Aalto, 1999:15-16.

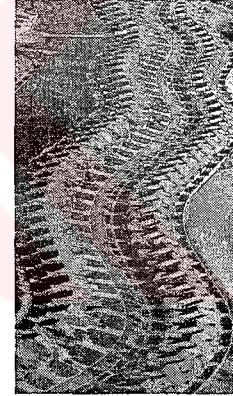
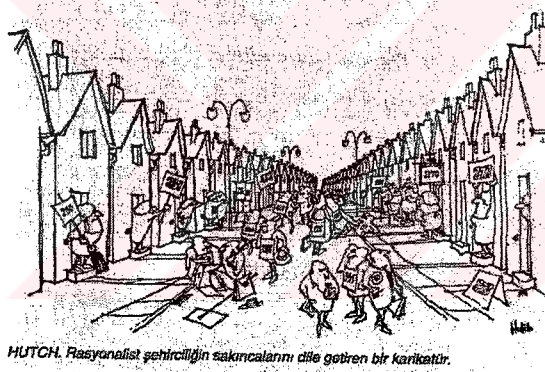
²⁴⁷ Norberg-Schulz, 1981:204.

²⁴⁸ NERDINGER, Winfried, (ed.)1999. "Alvar Aalto's Human Modernism", Alvar Aalto, Toward a New Modernism, Prestel Verlag, Munich, London, New York, s: 15-19.

Bu farklı yaklaşımlarda, mimarın kendi tercih ve yetilerinin rolü olmakla birlikte, yaşadığı zamanın koşullarından soyutlanmayacağı için, o dönemde yaşanan olumlu-olumsuz yaklaşımların analizinin ardından bu tasarım anlayışına gelindiği söylenebilir.

Modern kente yapılan eleştiriler, Colquhoun'a göre güdübilimsel (sibernetik) ve biçimsel olmak üzere iki alanda gelişmiştir. Bunlar da kenti biçim ve süreç olarak ele alan iki modelde temellendirilmiştir. Kenti bir biçim olarak gören düşünce okulunun da kendi içinde iki türü vardır; ilki Gestalt psikolojisinin buluşlarını kent biçiminin sorunlarına uygulamaya çalışmıştır, ikinci tür ise, araçlar yerine sonuçlardan söz etmişlerdir.²⁴⁹

Trancik'e göre modern hareket, 'her yeni proje için bir dinamik arayışı sebebiyle, geçmiş ile o gün arasında bir kopma yaratmıştır.'²⁵⁰ Bu da , modern mimariye yapılan en ciddi eleştirilerden biri olan, "anlam"dan yoksun, sıradan ve yabancılaştırıcı çevreler yarattığı yolundaki görüşü desteklemektedir.



Şekil 2.37. Modernizmin "Aidiyeti Yokeden" Yaklaşımı ve konut dizgesinde, aynılık ve anlam kaymasına örnek: Florida, Palm City, 1941
Kaynak: 1- Özer, 1993:444'den alıntı: Hutch. Rasyonalist Şehirciliğin sakıncalarını dile getiren bir karikatür 2-. Kaynak: Kostof;1991:81

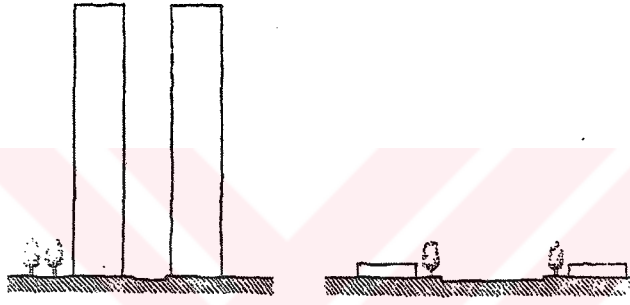
Modernizmin tasarım-yer ilişkisinde yarattığı farklı etkiler olmuştur. Getirilen eleştiriler içinde, Trancik'in (1986) "tanımsız mekan" olarak adlandırdığı soruna yol açan gelişmelerin ortak noktası ona göre; 'araba, modern mimarının getirdiği açık alan düzenlemeleri, kent yenileme sürecinde kenti bölen bölgeleme (zoning) ve arazi kullanım politikaları, çağdaş kurumların kamusal kent çevresi için sorumluluk almakta isteksiz olması ve askeri, taşımacılığa ait veya endüstriyel alanların kent merkezinden çekilmesi'²⁵¹ dir.

²⁴⁹ Colquhoun, 1981:88

²⁵⁰ TRANCİK, Roger, 1986. Finding Lost Space, Van Nostrand Reinhold, New York, s:60

²⁵¹ Trancik, 1986:4

Bu gelişmeler etkisinde ortaya çıkan, -özellikle kent mekanında-, sosyal içeriği olmayan büyük alanlar, meydanlar, otoyollar, 'insanların yer değiştirmelerine (social disorientation) yol açmıştır. Geleneksel kentlerde profil, alçak ve "yatay"dır ve binaların içindeki yaşam ile sokaktaki hareket bağlantılıdır. Ancak modern mimari ile yükselen binalar insanları sokaktan ve oradaki yaşamdan koparmıştır. Izgara (grid) sistemin, aktiviteleri organize edip tanımlanmış bölgelere kenti bölebilmek için sağladığı uygunluk, öte taraftan, bir merkez oluşmasına izin vermez, ayrıca ana caddeler de, ticari faaliyetlerin ve yerleşik komşu ilişkilerinden beslenen sosyal merkez olma özelliğinden yoksun kalmışlardır.²⁵² Bu da kentsel mekanlarda insanların yönlendirilmesini zayıflatmıştır. Yani bir anlamda, 'modern kentte, geleneksel kentteki "hareket" yoktur.'²⁵³



Şekil 2.38. Modernite Projesinde, İdeal Arayışların Mekansal Örnekleri; kent ve alt-kent sokak kesitleri.
Kaynak:Trancik, 1986:80.

İnsancıl (hümanist) konseptin özne ve nesne arasında bir uyum yaratma çabasına rağmen, modernist hareket, bunların ayrımına gitmiştir. Rossi'nin dediği gibi, 'kentin gerçeği, mimarın kendi iç süreçlerinde ve inşa edilme gerçeklerinde yatmaktadır.'²⁵⁴ Böylece, özne yani mimarın kendisini yeniden tanımlanmaktadır.

Modern hareket endüstri öncesi mimarlıkta varolan teknik ve dil bütünlüğünün farkındadır ve yeni bir anlamlandırma dizgesi ile endüstriyel yapı tekniği arasında benzer bir bütünlük kurmaya çabalamıştır. Bu yaparken de, teknoloji ve işlevden modern ekonomi ile organik olarak uyumlu olan mimarlığı söküp almak ve zamandışı estetik değerlere dayanan bir mimarlığı "de novo" yaratmak²⁵⁵ biçiminde iki önemli sorunla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Yer, mutlaka tarihsel bir boyutla da açıklanması gerekirken, mekan tarihsel olmayan, estetik bir içeriğe sahiptir. Fonksiyonalizme göre mekanda, evrensel zamandan kırılarak ayrılan kişisel zaman ön plandadır. Tarihsel yer ise, daha çok kartpostallarda, fotoğraflarda yaşayan bir olgudur.²⁵⁶

²⁵² Trancik, 1986:6-10, 66.

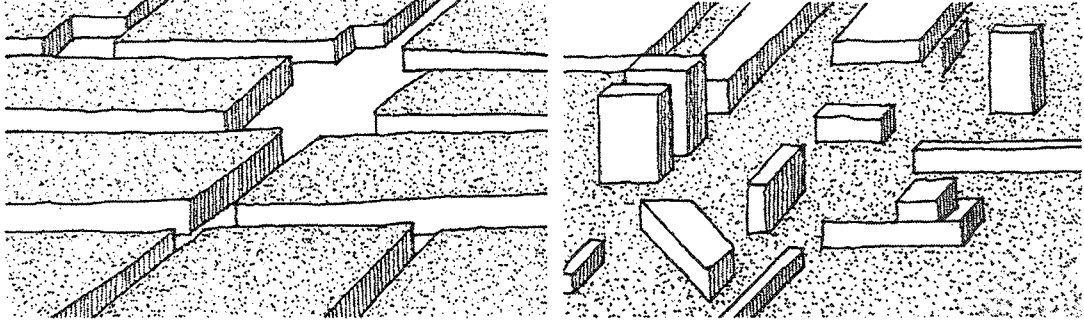
²⁵³ Frampton, 1992:27

²⁵⁴ Rossi 1982

²⁵⁵ Colquhoun, 1981:99

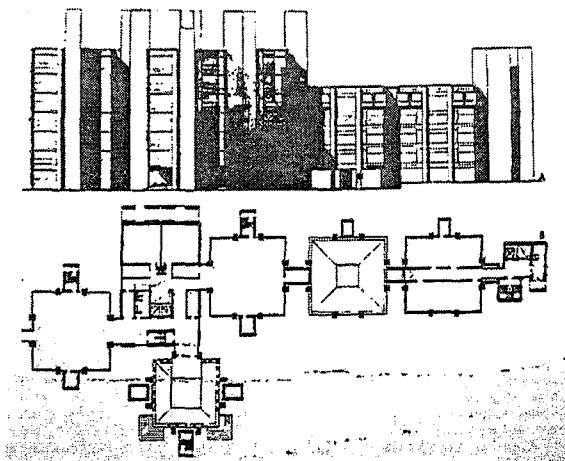
²⁵⁶ NIKULA, Riitta, 1999. "Alvar Aalto and The City", Alvar Aalto, Toward a New Modernism, Prestel Verlag, Munich, London, New York, s:46.

Özetle bu dönemde, endüstrileşme ile birlikte, kent kurgusu-mimari tasarım ve yer etkileşiminde farklılıklar olmuş, tasarım sürecinde, yapı ile “yer” ayrı ve bağımsız olarak gelişebilmişlerdir. Geleneksel dönemdeki tasarım-yer ilişkisindeki bütünlük, bu defa, Giddens’ın bahsettiği anlamda bir bağlamsal kopmaya yol açmıştır. Moderniteyle birlikte aynı zamanda, geleneksel dönemde bir zanaat olan mimarlık, bölünerek, teknik ve estetik olarak ikiye ayrılmıştır.



Şekil 2.39. Geleneksel ve modern şehir biçimleri. Çizimler, geleneksel mekan strüktürü ile kırılan modern mekan strüktürünü anlatmaktadır. Geleneksel kentte, kent blokları hareketi ve yönlenebilirliği düzenlerken, modern kentte, kırılan ve karışık strüktür yönsüzlük yaratmaktadır.
Kaynak: Trancik, 1986:19

Modern mimarinin 1950'lere kadar deneyimlediği, “yer”den yalıtılmış, önce ihtiyaçlara bir cevap olarak gelişen, ardından da, daha çok belli ilkelere dayanarak gelişen mekan üretimi, bu gelişmelerle birlikte, mimarinin vazgeçilmez ontolojik bileşenini oluşturan, yere, yani zamana, kullanıcıya, doğal şartlara, psikolojik gereksinimlere duyarlı, yaklaşımın yeniden mimariyle buluşması gerekliliğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yaklaşımın ortaya çıkış sürecini ise, modernite projesinin belli dönemlerinde belli ilkelere sınırlanmış olan, tasarım-çevre ilişkisinin yeniden gözden geçirilerek çözümlenmesi oluşturmuştur. ‘Genious loci, çoğulcu mimarinin, izole edilmiş bir elemanı olarak değil, ama Louis Kahn’ın dediği gibi, ‘dünya içinde dünya’ anlayışıyla tekrar önemli bir bileşen olmuştur.²⁵⁷



Şekil 2.40.
Louis Kahn, Richards Medical Research Buiding, Philedelphia, 1958-60.
Kaynak: Norberg-Schulz, 1981:182.

²⁵⁷ Norberg-Schulz, 1981:204.

2.4. Bilişim Dönemi (1960'lardan Günümüze Uzanan Süreç)

1960'lı yıllarla birlikte, daha farklı ve hem sosyal hem de mekansal anlamda önemli dönüşümlere yol açan bir dönemin etkileri gözlenmektedir. Bu dönemi mimarlık alanında postmodernite tanımlarken, sosyal anlamda bir bilişim devriminin yaşandığı tartışılmakta, öte taraftan ise ekonomik, kültürel ve sosyal anlamda küresel boyutlardaki değişimlerden bahsedilmektedir. Tüm bu süreçler ve kavramlar aslında kendi içinde, bir bütünsel değişime işaret etmektedir. Bu çalışmada,, noktasal olarak sadece mimarlık disiplininde izlenen değişimler değil ama ardında yatan evren algısıyla birlikte bütünleşen ve anlam kazanan bir tasarım-yer ilişkisi esas alındığı için, üsluplar ve kavramlardan öte-bunlara değinilecek olmakla birlikte- ortamı bütün olarak görmek ve buna göre bütün-parça analizlerini yapmak amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında dönemlerin üslup olarak mimarideki karşılıkları değil, ama dönemlerin bir bütün olarak toplumsal yaşam biçimlerini ve bu biçimlerin mekandaki izlerini irdelemek olduğu için bu tartışmaların ayrı bir düzlemde ele alınması gerekliliğinden yola çıkarak, modern sonrası dönemde yaşanan gelişmeler olarak ele alınacaktır. Bunlara ek olarak, moderniteden bu yana yaşanan gelişmelerin sadece, -genel olarak postmodern dönem olarak adlandırılmasına rağmen- modern döneme referans verilerek açıklanmasının yeterli olamayacağı düşüncesi de önemli bir çıkış noktasıdır.

Bugün artık toplum yapısının temel bileşenlerinde dahi gözlenen önemli dönüşümler sözkonusudur. 19. yüzyılda, örneğin çalışma ve dinlenme yerlerinde sadece biçimsel olmayan ama anlamsal olarak da görülen değişimler, bugün de yine farklı tetikleyici unsurların etkisiyle farklı bir biçimde gözlenmektedir. Artık ev-ofislerin arttığı, iletişime bağlı olarak uzaklıkların kalmadığı, kentsel kamu yaşamının farklılaştığı bu dönem için çoğu düşünür, sanayi toplumunun yerini bilişim toplumunun aldığı görüşünde birleşmektedir. Örneğin Lyotard'ın -kendi dil oyunları çerçevesindeki yaklaşımının bir devamı olarak- da katıldığı bu görüş beraberinde 'teknolojinin dili işgal etmesini, bunun da bilginin statüsünde değişikliklere yol açmasını'²⁵⁸ getirmektedir. Jameson ise konuyu 'geç kapitalizmin kültürel mantığı'²⁵⁹ çerçevesinde, daha çok kültürel kodlardaki bir değişim olarak ele aldığı postmodernizmi, yine, post-endüstriyel toplum veya tüketici toplum ortak yaklaşımı içinde, sosyolojik gelişmelerle de paralel tutmaktadır.

²⁵⁸ ZEKA, Necmi, 1990. "Yolları Çatallanan Bahçe", Postmodernizm-Jameson, Lyotard, Habermas, Zeka, Kıyı Yayınları, İstanbul, s:23.

²⁵⁹ Jameson, 1990 :Jameson,1984, New Left Review dergisinde (sayı 146)yanınlanan makalesi.

1960'lardan günümüze uzanan sürecin, çoğu alanda postmodernizm olarak adlandırılmasına karşın, halen postmodernizmin, 'moderniteden bir kopuşu mu yoksa modernizmin içinde bir tür "yüksek modernizm"e karşı bir başkaldırıyı mı temsil ettiği'²⁶⁰ tartışma konusudur. Postmodernizm, konu ile ilgili düşününlerin bakış açılarına göre temelde ortak noktaları olmakla birlikte- bazı noktalarda farklılık göstermektedir.

Bu süreçte izlenen değişimler, bir taraftan kent yaşamı ve mimarlık disiplinindeki mekansal anlam değişmelerini kapsarken, diğer taraftan da küresel çapta yaşanan ekonomik, kültürel, sosyal ve teknolojik gelişmeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla, dar anlamda 1960'larla başlayan süreci tek bir başlık altında incelemek değil, onun yerine farklı etkileşimlerin olduğu bir dönem olarak ele almak daha doğru bir yaklaşım olabilir.

2.4.1. 1960'lardan Günümüze Uzanan Dönemin Altyapısı

Kent yaşamında ve mimarlık alanında, modernitenin ilkeleri dışında farklı yaklaşımların ortaya çıkması, sadece bir üslup farklılaşmasından öte, kent ve yaşam biçimleri üzerinde , diğer toplumsal alanlarda yaşanan gelişmelerin de etkisiyle derin izler açmış ve bugüne uzanan düşünce biçimleri üzerinde etkiler yaratmıştır. Özellikle küresel alanda yaşanan değişimler, birbirini etkileyerek, mekanın hem ekonomik ve politik, hem kültürel ve coğrafi hem de bağlamsal ilişkilerini dönüştüren bir etki yaratmaktadır.

Bir görüşe göre postmodernizm, modadan öte bir dönem iken, tarihsel olarak bakıldığında ise örneğin Jameson'un dediği gibi 'askeri ve iktisadi Amerikan hakimiyeti akımının üst-yapısal ifadesi ya da en azından Avrupa-merkezciliğin sonu olarak görülmektedir.'²⁶¹

Postmodern, bütünlük baskısından, bir üst söylemin otoritesi altında senteze varma baskısından kurtularak, daha ileri gitme eğilimi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda Lyotard'ın postmodernizminin temelini oluşturan 'dil oyunları perspektifi' çerçevesinde, üst-anlatıların ve tümel bir çerçeve içinde konuyu sınırlayan yaklaşımın yerine, 'mikrolojilerin'²⁶² çoğalması esastır. Bu anlamda postmodernitenin getirdiği parçalanmışlığın anlaşılması ekonomik, siyasal ve kültürel süreçler arasındaki bağlantıların anlaşılması ve aynı zamanda da zaman-mekan

²⁶⁰ Harvey, 1996:57

²⁶¹ Zeka, 1990:10

²⁶² Zeka, 1990:25.

tanımlamaları ile mümkündür. Mekanın önemi, tüm sosyal hayatın yaşandığı alan olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle mekanın kontrolü ve düzenlenmesi, sosyal hayatın düzenlenme dinamiklerini de içermektedir.²⁶³

Harvey ise, modernizmin postmodernizme dönmesini, ekonomik sistemdeki ve kültürel kodlardaki değişimlere referans vererek açıklamaktadır.²⁶⁴ Postmodernitenin temel koşullarından biri, tarihsel-coğrafi bir durum olarak tartışılmamasıdır. Tarihsel materyalizmin ve Aydınlanma projesinin bir yenilenme süreci yaşadığını söyleyen Harvey, anlatının imgeye karşı, etiğin estetiğe karşı, bir “oluş” projesinin “varlık”a karşı duruşunu başlatmak ve farklılık içinde birliği aramak, ama bütün bunları, imgenin ve estetiğin gücünün, zaman-mekan sıkışmasının yarattığı sorunların, jeopolitiğin ve “öteki”liğin öneminin açıkça anlaşıldığı bir bağlamda yapmanın mümkün olduğunu söylemektedir..²⁶⁵

Postmodernizmin en çok tartışıldığı alanlardan birinin mimarlık olması, ‘Foucault’un öne sürdüğü gibi 19. yüzyılın bir zaman ve tarih çağı olması, 20. yüzyılın ise bir mekan çağı olmasından dolayı²⁶⁶, mimarlık alanındaki tartışmaların, meslek içi tartışmaları aşmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Venturi’nin, “Complexity and Contradictions in Architecture” kitabıyla başlattığı, bu algısal değişikliğe paralel olarak, Modern Hareket’in, bir yapının işlevsel örgütlenmesinin kendi estetik anlamını oluşturan bölünmez bir mantığa dayandığını söyleyen düşüncesini çürütmektedir. Bir yapının tasarımında birçok “mantığın” işe karıştığını ve mimari tasarımın bir tümdengelimden çok bir “yerleştirim” süreci olduğunu göstererek, Venturi, modern mimarlık kavramında bir kaymayı resmen başlatmış ve mimarlık tasarımı ve söylemi için yeni bir yolun açılmasına yardımcı olmuştur.²⁶⁷

Postmodernizm, kenti ve mekanı, geçmiş zamanların birbiri üstüne bindiği bir yer olarak değerlendirmektedir.²⁶⁸ ‘Kenti bir bütün olarak görmeyi sağlayan mantıksal temelleri ortadan kaldırır, kenti, çeşitliliğin, farklılığın mekanı olarak görür ve bunu ön plana çıkarır.’²⁶⁹ Bu dönemin en önemli etkilerinden biri de Harvey’in dediği gibi, ‘etiğin, estetik tarafından boğulmasıdır.’²⁷⁰

²⁶³ Aslanoğlu, 1998:106-109

²⁶⁴ VELİBEYOĞLU Koray , 1999. "Urban Design in the Postmodern Context", <http://www.angelfire.com/ar/corei/ud.html>.

²⁶⁵ Harvey, 1996:393-394

²⁶⁶ Zeka, 1990:12

²⁶⁷ Colquhoun, 1981:11136

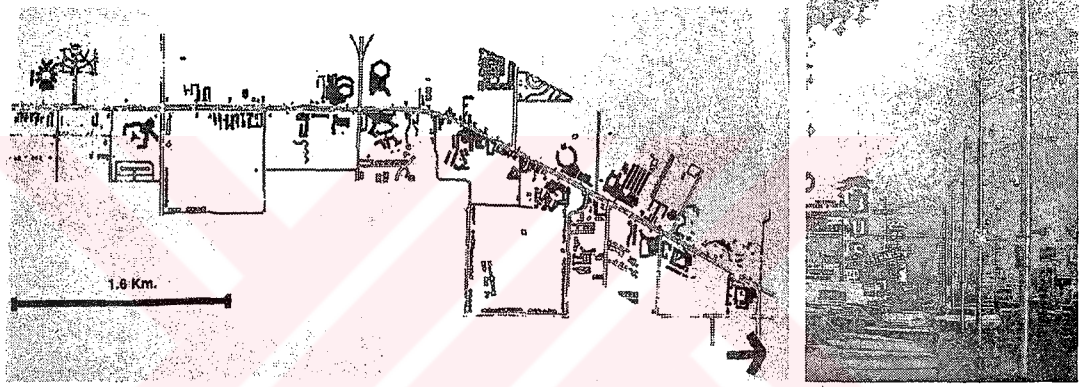
²⁶⁸ Aslanoğlu, 1998:115

²⁶⁹ ÖZBEK Ramazan, 2004. "Modernizm/ Postmodernizm Ve Kuantum Estetiği"

<http://www.kentli.org/makale/modernizm.htm>.

²⁷⁰ Harvey, 1996:393-394

Bu bağlamda, Venturi'nin Las Vegas üzerine yaptığı çalışmada gözlemlediği, mekan biçimlenişi de, mekanın ve mimarlığın anlamının değişmesine başka bir tür örnektir. Venturi bu çalışmada, modern dönemle birlikte ortaya çıkan arabaya bağlı ulaşımın getirdiği hız ve buna bağlı zaman-mekan değişimine bağlı, kenti algılama sürecine dikkat çekmekte ve Las Vegas üzerine yaptığı çalışmada buna bağlı oluşan mimarlığı "yol kenarı mimarisi" olarak adlandırmaktadır. 'Arabayla yüksek hızla geçilen yerlerde, yalın mimari mekanın inceliklerinin farkına varılamamakta, bunun sonucu olarak da dış mekanda simgenin biçime karşı kazandığı zafer'den bahsetmektedir. Las Vegas'da ticari ve simgesel yapıların gece başka bir anlatımının olduğunu, gündüz ise 'başka bir yer' olduğunu anlatır. Gündüzleri ana cadde üzerinde konumlanan binaların mimarisi, 'etki ve simgesel içerikleri açısından tabelalara göre ikinci planda kalırlar.'²⁷¹



Şekil 2.41. Las Vegas Planı ve Kentsel Mekan:Sokak. Kaynak: Venturi-Brown, 1993

Modernizmin doğrusal "sentagmatik", açık, kesin düşünce örüntülerinden, bugün doğrusal olmayan, "paradigmatik" çok anlamlı, açık sonlu düşünce örüntülerine bir geçiş söz konusudur. Modern ve modern sonrası düşünce biçimleri arasındaki farkın kendini en çarpıcı biçimde gösterdiği olgulardan ikisi, zaman ve mekan kavrayışlarıdır. Modernizm öncesinde gelenek ve mekan üstüste çakışırken, modern hareket içinde zamansal ve mekansal kategoriler, teknolojik gelişmeye paralel olarak birbirinden ayrılmış, modern sonrasında ise "zamansızlaşma" zamanı mekan içinde eritmiştir. Zaman faktöründeki bu daralma, kentsel algı mekanizmalarını sarstığı gibi, anlam kaymalarına ve kentsel mekanın insancıl boyutlarından koparmaya neden olmaktadır.²⁷²

²⁷¹ Venturi-Brown, 1993.

²⁷² Aydınli, 1999:160

2.4.2. Küreselleşme Olgusu

Küreselleşme olgusunun ardında yatan ticari ve kültürel etkileşim amacı bağlamında bakıldığında, bu durum, tarihsel olarak çok geriye uzanmaktadır. Ancak bugünkü, kültürel, ekonomik ve siyasi bağlamında ele alındığında ise yeni anlamlar yüklendiği ve farklı bir etki alanına sahip olduğu görülmektedir. Bu etki bireylerin yaşamına kadar giren bir yayılma alanına sahiptir. Küreselleşme kavramı, terminolojik açıdan ele alındığında, dünyanın bütünlüğe tek bir pazar olması anlamını taşıdığı söylenebilir. Tarihsel içeriği ile değerlendirildiğinde ise, içinde; ekonomik, siyasi ve kültürel anlamlar taşımaktadır.²⁷³

Bu tarihsel boyutun çözülmesinin devamında, kavramın güncel içeriğinin de tarihsel derinliğinden farklılaşan unsurlarıyla tanımlanması zorunludur. Bu noktada değişim öğeleri önemlidir. Hacısalihoğlu'na göre, kavramı, 'tarihsel derinliğinden farklılaştıran ve değişim öğelerini belirleyen husus; hız, içerik zenginliği ve mekansal derinliktir. Bu kavramlar yoğunluklu bir ortam yaratarak ekonomide ve teknolojiye bazı önemli değişim öğeleri yaratmıştır. Bunlar;

1-üretim biçimi, 2-sermaye hareketleri, konumu, yatırım tercihleri ve işgücü ilişkileri, 3-teknolojik gelişmeler²⁷⁴ dir.

Küreselleşme kavramının ekonomik, siyasi ve kültürel boyutu, her biri kendi içinde dinamik bir yapılanma göstererek, değişim öğeleriyle biçimlenmektedir. Ancak bu biçimlenişin hızı ve etki alanı, mekanla etkileşim göstermektedir. Küreselleşmenin mekansal etkileri aslında, sürecin tüm boyutlarının incelenmesiyle ortaya konan değişim öğeleriyle örülü bir mekanizmayı temsil etmektedir. Belirleyici olan değişim öğeleridir ve bu öğeler, toplumsal dönüşümün mekansal yansımaları olarak da yorumlanabilir. Bu noktada somut incelemeler yapılabilmesi için, öncelikle mekansal etkilerin kavramlaştırılması gerekmektedir.²⁷⁵

Burada Hacısalihoğlu, küreselleşmenin tüm boyutlarıyla birlikte yapılan irdelenmeden çıkan sonuçlara göre bazı anahtar kavramlar ve bunlara bağlı mekansal etkileşim unsurlarını ortaya koymaktadır.

²⁷³ HACISALİHOĞLU, İ.Yaşar, 1999. Küreselleşme, Mekansal Etkileri ve İstanbul, MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s: 4-32

²⁷⁴ Hacısalihoğlu, 1999:4-32

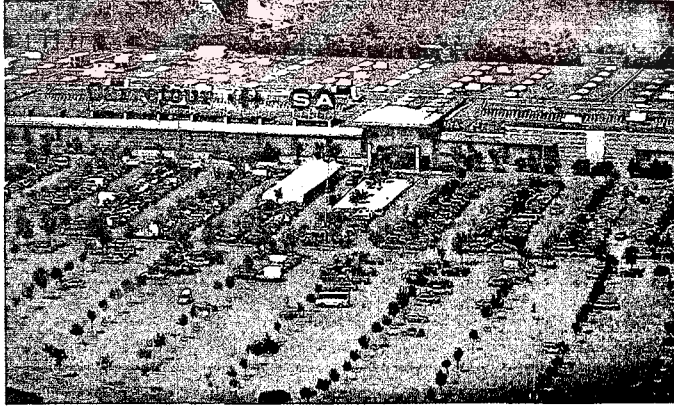
²⁷⁵ Hacısalihoğlu, 1999:63

Anahtar Kavramlar	Mekansal Etkileşimi
Ulus-Devlet Aşınması	Mekansal Arası mesafenin Göreceliği
Sermaye Akışkanlığı	Mekansal Yapı Üzerindeki Kamusal Şemsiyenin Kalkması
Çok Uluslu Şirketler	Mekansal Çekicilik
Üretim Biçimi	Merkezileşme-Dağılıma İkiliği
Bölgeselleşme	Mekansal Yapıda Bütünleşme, Farklılaşma ve Ayrışma.
Planlama İşlevi	Zıtlaşma-Entegrasyon İkiliği
Kültürel Aynileşme	İşlevsizleşme, Edilgenleşme ve bireyselleşme
Kültürel Kapalılık	Benzeşen Yaşam Alanları
	Bütünden Kopuş ve Parçalanma.

Şekil 2.42. Küreselleşmenin temel belirleyicilerine dayanarak üretilen anahtar kavramlar ve mekansal etkileşimi. Kaynak: Hacısalihoğlu, 1999:69

Bu etkileşimler sonucu, 'toplumsal çatıyı oluşturan çok boyutlu faktörler kümesi hepbirlikte kentsel mekanın gelişim ve değişim sürecini etkiler. Bu mekanizma içinde küreselleşme olgusunun çeşitli boyutlarıyla değerlendirilen değişim öğelerinin izlerinin kentsel mekanda izlenmesi, kentlere dönük değişim eşiklerinin varlığını ve biçimini anlamaya yardımcı olur. Bu bağlamda her değişim öğesini tekrar analiz etmek yerine genel kavramlar ve mekansal etkileşimleri üç ana başlıkta toplanabilir:

1-mekansal farklılaşma(kentlerin tüketim mekanı olarak ele alınması), 2-mekansal benzeşme, 3-kentsel tipolojide yeni tanımlar ve kentsel kademelenmenin değişen anlamı.²⁷⁶



Şekil 2.43. Mekansal Benzeşmeye örnek, büyük alış-veriş merkezleri, "yer" farketmeksizin aynı planı uyguluyorlar, örnek: İçerenköy Carrefour. Kaynak: YIRTICI, Hakkı, 2002. "Tüketimin Mekansal Örgütlenmesinin İdeolojisi", Çağdaş Mimarlık Sorunları: Mimarlık Ve Tüketim, Boyut Yayın, 2002:27-28.

Küreselleşmeyle birlikte yeniden anlam kazanan diğer bazı kavramlar gibi, mekan da farklılaşmış, daha çok ekonomik ve politik bağlamda bir ifade biçimi kazanmaya

²⁷⁶ Hacısalihoğlu, 1999:69

başlamıştır. Bu anlamda, 'planlamanın üzerine oturduğu temel amaçlardan biri olan kamu yararının yerini, uluslarüstü sermaye tekellerinin yararı ilkesi almıştır.'²⁷⁷

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan kavramlar (örneğin küresel kent), aslında hem mekansal hem politik hem de ekonomik anlamda belirli bölgelerin özelleşmesi anlamına gelmektedir. Bu kentleri özgün kılan boyutlardan biri de 'postmodernist ve yapısalcılık sonrası çevrelerde sıkça sözü edilen bilgi toplumu kavramına bağlı olarak, bu merkezlerin bilgi üretim ve dağıtım sürecinin de odağında olmalarıdır. Küresel kentlerde bu duruma bağlı olarak yaşanan bir diğer kentsel ikilik, bilgiyi elinde tutanlar ile bilgiye ulaşamayanlar arasındaki durumdur.'²⁷⁸ Bu küresel kentler arasındaki rekabet, kentlerin de birer imaj olarak üretilip, çekim merkezi haline getirilmesi fikrine yol açmıştır. Kentler, sermaye ve insan cezbetmek için bir araç haline gelmiştir. Bu özelleşmiş bölgeler içinde yer alan küresel ilişkiler ise kent mekanında 'sosyo-mekansal kutuplaşmalar yaratmaktadır'. Bu konuda yapısalcılık-sonrası bakışın kente ilişkin iki ilginç örneği Sennett ve Young'ın çalışmalarında bulunabilir. Sennett (1970) 'kent mekanının en önemli tanımlayıcı özelliklerinden birisinin farklılık ve diğeri ile bir birlik oluşturmadan yaşamak olduğunu, söylemektedir.' Böylece ekonomi temelli bir kent kurgusundan, kültür ve kimlik merkezli bir kent kurgusuna geçilmektedir. Young'a göre ise 'adil ve demokratik kent, farklılığı dışlamayan, birarada yaşayan, ancak bir cemaat oluşturmayan farklı grupların bir bütün oluşturmayan toplamından oluşmalıdır.'²⁷⁹ Bu noktada ortaya çıkan sosyal adalet kavramı, kent mekanlarının bugün en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir.

Bu konuyu kent mekanı çerçevesinde ilk kez kapsamlı biçimde ele alan çalışma Harvey'in "Social Justice and City" kitabıdır. En genel anlamıyla sosyal adalet kavramı, 'toplumda fayda ve maliyetlerin nasıl dağıtılması gerektiği sorunu ile ilgilenmektedir.'²⁸⁰

Özetle, küreselleşmeye bağlı bu değişimler, hem kent mekanında, hem de toplum yaşamında, politik, hukuksal, ekonomik ve kültürel anlamda önemli dönüştürücü etkilere sahiptir. Bu durum ise, tasarımın "yer"le ilişkisini kuran temel bileşenlerin bağlamını doğrudan etkileyen bir etkiye sahiptir.

²⁷⁷ GÖKSU, Sezai, 2000. "Küreselleşme ve Planlamanın Sonu", Dünya Şehircilik Günü 23. Kolokiyumu:3.Bin Yılda Şehirler:Küreselleşme Mekan Planlama, Kasım 1999, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayın no:TYÜ.MF.BK-2000.0582, İstanbul, s:59-67.

²⁷⁸ ŞENGÜL, Tarık, 2000. "Sosyal Adalet Kent Mekanı ve Küreselleşme", Dünya Şehircilik Günü 23. Kolokiyumu:3.Bin Yılda Şehirler:Küreselleşme Mekan Planlama, Kasım 1999, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayın no:TYÜ.MF.BK-2000.0582, İstanbul, s:78.

²⁷⁹ Şengül, 2000:80'den alıntı: Sassen 1991, Sennett, 1970:162, Young, 1990;bölüm 8

2.4.3. Kent, Mimarlık ve Mekanın Yeni Anlamı , Farklı Arayışlar

Bu bölümde, modernizmin eleştirileriyle başlayan süreçte karşımıza çıkan ve mimarlık alanında ilk belirgin etkilerini göstermeye başlayan postmodernitenin, giderek diğer sanat ve düşün alanlarında da yarattığı etkinin, mimarlık disiplininin farklı alanlarında yaşanan diğer gelişmelerle birlikte, örneğin teknolojik gelişmelerin tasarım konusunda önemli bir belirleyici olarak ortaya çıktığı süreç ve küresel gelişmelere bağlı gelişmeler bağlamında görülen, tasarıma yaklaşım biçimleri çerçevesinde konu ele alınacaktır.

Charles Jenks, modernizmin sonunun ve postmoderniteye geçişin sembolik tarihini, Le Corbusier'in "modern yaşam makinesi"nin bir versiyonu olan St. Louis'deki Pruitt-Igoe toplu konut bloklarının, içinde yaşayan düşük gelirlili insanlar için oturulamaz bir çevre oluşturduğu gerekçesiyle yıkıldığı 15 Temmuz 1972 tarihini verir. Harvey'e göre 'mimarlık ve kent alanında postmodernizm, kabaca, planlama ve gelişmenin geniş ölçekli, metropol çapında, teknolojik bakımdan rasyonel ve etkin kent planları üzerinde yoğunlaşması gerektiğinde ısrarlı olan ve bunu yapmacıktan uzak bir mimari ile destekleyen modernist düşünceden bir kopuştur. Bu anlayışa karşıt olarak, postmodernizm, kentsel dokuyu zorunlu olarak parça-bölük görür; geçmiş biçimler üstüste yığılmıştır, günümüzün kullanımları bunun üzerinde yer alan bir "kolaj"dır. Metropolün tamamını kontrol altına almak imkansız olduğuna göre, kent tasarımı, basit biçimde bölgesel geleneklere, yerel tarihçelere, tekil istek ve ihtiyaçlara duyarlı olmayı amaçlar. Modernistler mekanı toplumsal amaçlar uğruna biçimlendirilecek bir şey olarak görürken, postmodernistler ise mekanı, belki zamandışı ve "hiçbir çıkar gözetmeyen" bir güzelliğin kendi içinde bir amaç olarak elde edilmesi amacı hariç, herşeyin üzerinde yükselen bir toplumsal amaçla zorunlu hiçbir bağı olmayan estetik hedef ve ilkelere göre biçimlendirilecek bağımsız ve özerk bir şey olarak görmektedirler.²⁸¹

Lyotard'a göre ise postmodern mimaride görülen eklektisizm çağın değil, çok uluslu kapitalist dünya piyasasının ruhunu yansıtmaktadır.²⁸²

Modern mimarlığın, örneğin Gropius tarafından 'yeni bir stil değil, olası tüm stillerin aşılması' olarak tanımlandığı, ideal kentlerin tasarlama yetisini kendinde gören özne

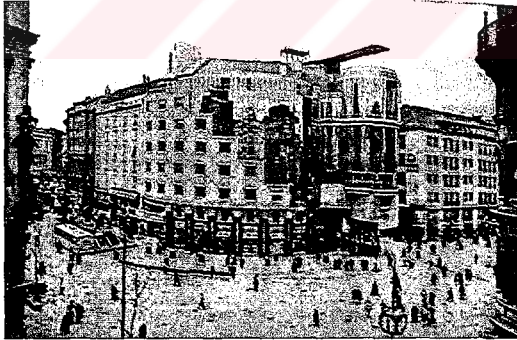
²⁸⁰ Şengül, 2000:71'den alıntı:Smith 1994

²⁸¹ Harvey, 1996:84

²⁸² USTA, Ayhan-USTA, GülayKeleş, 1995. "Türkiye'de Popüler Kültürve Mimari Eğilimlerin Toplumsal Bağlamı", Arredamento Dekorasyon Dergisi, sayı 75, s: 85-90'dan alıntı:J.F.Lyotard,1982, Postmodernizm, Kıyı Yayınları(1994)

merkezli yaklaşımı, postmodernistler tarafından, 'bitmiş bir mükemmellik, netlik, kesinlik ve çelişkisizlik'²⁸³ arayışı olarak eleştirilmiştir.

Postmodernizm aslında 'daha tatminkar bir çevre yaratmak amacıyla herşeyin serbest bırakıldığı bir dönemdir.'²⁸⁴ Özellikle kent planlamada, modernizmin bölgelere ayırma esasına karşıt olarak, farklılaşmış mekan ve bileşimlerin bir kolajı olarak algılanan kentsel gelişmeye, çoğulcu ve organik yöntemlerle yaklaşmak genel kural halindedir. Bu anlamda bu dönemin kente yaklaşımı, 'kolaj kent' teması etrafında şekillenmektedir. Modern kent planlamacıları, bilinçli olarak bir "kapalı biçim" tasarımı aracılığıyla, metropol üzerinde bir "bütünsellik" olarak hakimiyet kurmayı hedeflerken, postmodernistler kentsel süreci, "anarşi", ve "değişim" in bütünüyle "açık" durumlarda "oyun" oynadığı denetlenemez ve "kaotik" olarak görme eğilimindedirler.²⁸⁵



Şekil 2.44.
Hans Hollein, 1988-1990. Stevens Meydanı, Viyana.

Bu karışık kullanımlı-ofis, lokanta, dükkanlar- infill bina, bir ortaçağ katedralinin karşı köşesinde konumlanmakta ve dört farklı stilde kendini ifade etmektedir(barok, gotik, 20. yy. başı ve geç modernizm) Bu biçim aynı zamanda katedralla birlikte bir mekan içerir ve köşeyi dönünce arka sokaktaki dille buluşur. Hollein bu yapıyla, geçmiş-bugün ve gelecek arasında bir simbiyotik ilişki kurar. H. Hollein bu yapıyla karışık kullanıma ayrılmış, ofis-dükkan-lokanta gibi çeşitli fonksiyonlara ayrılmış bir bina tasarlamıştır. Bu binanın postmodern dili, Gotik, Barok ve modernizme ait kesitleri cephesinde sırayla yansıtmaktadır.
Kaynak: Jencks, 1991:11

Mimarlık alanındaki söylemlerde de aslında, örneğin Venturi'ye göre, 'bir yapı mimarın düşüncelerine alet olmamalıdır'²⁸⁶ şeklinde, kent için geçerli olan yaklaşımların benzerliği görülmektedir. Postmodern mimaride, çoğulculuk (pluralism) ve karmaşıklık (complexity) merkezde yer almaktadır. Kültürel çoğulculuk, mimarların kendi tutumları ve teknik yetenekleri ile kullanıcıların karışımından oluşan

²⁸³ Zeka, 1990:13

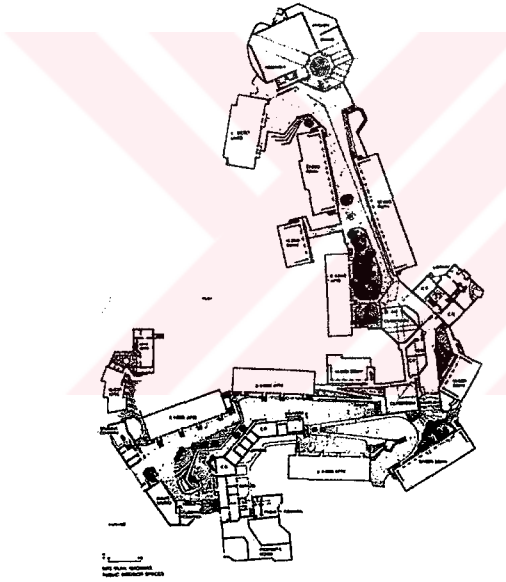
²⁸⁴ Harvey, 1996:56

²⁸⁵ Harvey, 1996:58

²⁸⁶ VENTURİ, Robert-BROWN, Dennis Scott, 1993(ilk basım 1972), Las Vegas'ın Öğrettikleri, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları (Learning From Las Vegas), Çeviren:Serpil Merzi Özaliolu, s:131

bir tür çift-kodluluktur (doublecoding). Dolayısıyla postmodern mimari, çok katmanlı (multi-level) bir dil gibidir.²⁸⁷

Modern mimari, biçimin içeriğini soyut mekan olarak ele alınmıştır. Bunun kökeni ise 19.yy.da Almanya'da "raum" yani mekan bir tür metafizik önceliğe sahip olduğu, sadece mekanın mimarının varlık temeli olduğu değil ama aynı zamanda her kültürün varlığını ve istediğini bu ortamda ifade ettiği döneme uzanmaktadır. Modern mekanın diğer bir geleneği, Chicago çerçevesi ve Le Corbusier'in bloklarından gelen, izotropik ve her yönden homojen anlayıştır. İzotropik olması yanında, soyutun sınırlandığı ve rasyonel veya mantıksal olarak çıkarılabilecek bütünden parçaya, parçadan bütüne şeklinde karakterize edilebilir. Buna karşıt olarak postmodern mekan, tarihsel olarak özeldir, bölgelemelede sınırsız, belirsizdir veya parça-bütün ilişkisinde dönüşümseldir. Postmodern mekan kesin bir amaca yönelmeyi hedeflemez.²⁸⁸



Şekil 2.45.
Charles Moore ve William Turnbull, Kresge Koleji,
Kaliforniya Üniversitesi, Santa Cruz, 1972-74.
Bu çalışmada ormanda yer alan yapı grubu, "yer"i tanımlaması için her plaza ayrı bir anıt olarak ele alınmıştır. Yerin ruhu aynı zamanda planın iki ucunda iki zıt fonksiyon verilerek desteklenmiştir. Altta giriş ve posta ofisi, üstte ise dinlenme alanları ele alınarak, öğrencilerin bu alanlar arasında kalan sokağı kullanması sağlanmıştır. Kaynak: Jencks, 1991:101.

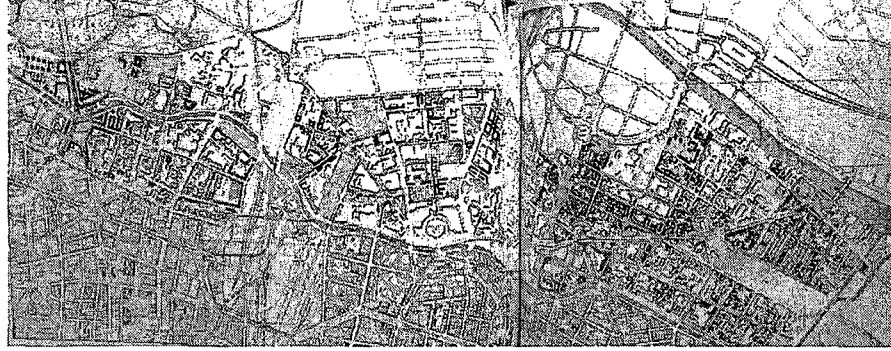


Kentsel tasarım alanında ise, özellikle 1980'lerde, Jacobs'un modern planlama anlayışına karşıt olarak geliştirdiği fikirler paralelinde, karışık kullanım, farklı dönemlerde binalar ve karışık sosyal gruplar gibi kavramlar, postmodernizmin, karışım ve çoğulculuk anlayışıyla buluşmuş ve bölgesel planlama ve "tabula rasa" yaklaşımının sona ermesini ve parçacı büyümeyi (piecemeal growth) getirmiştir. Özellikle IBA (international building exhibition)'nın Berlin'deki tasarımları, arka bahçede rekreasyon alanı yaratmak ve kentsel sokak yaşamına imkan tanımak

²⁸⁷ JENCKS, Charles, 1991(ilk basım 1977). The Language of Postmodern Architecture, Academy Editions, London, p:12

²⁸⁸ Jencks, 1991:96-100

adına gösterdiği çabalar, göz ardı edilemez.²⁸⁹ Bu çalışmaların özellikle morfolojik ve tipolojik yeniden sorgulama sürecinde etkili oldukları görülmektedir.



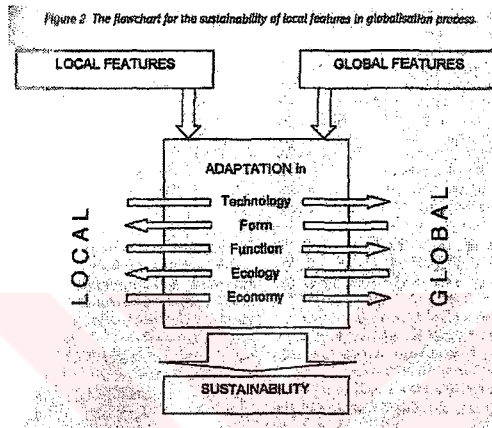
Şekil 2.46. IBA'nın Berlin'deki Uygulama Alanları, 1977-87. Kaynak: Ghirardo, Diane, 1996, *Architecture After Modernism*, Thames and Hudson, s:111

Bu dönemde, mekan ve kent yaşamı üzerine yapılan çalışmaların yanında, özellikle hem bu gelişmelerin hem de küresel olarak yaşanan değişimlere paralel olarak bazı kavramların tasarımda önemli belirleyici etkilerinin olduğu görülmektedir. Örneğin "kimlik" kavramının ekseninde görülen gelişmeler, mimarlıkta, tasarımın "yer"le ilişkisini farklı biçimlerde tanımlamaya çalışırken, kavramsal arka planı desteklemek için adeta her tasarımının vazgeçilemez ilkelerinden birini oluşturan bu kimlik kavramı, bugünün yaşanan koşulları ve çeşitlilik ve bütünleşme ortamı içinde, farklı anlamlar kazanmıştır. Bu kimlik tartışmalarının eksen olduğu bazı kavramlar da bu tartışmalara eklenmiştir. Özellikle küresel olarak, küçülen ve "tek"leşmeye doğru giden bir etkileşim dünyası içinde, "yerel" ve "yerellik" kavramları da önemli yer tutmaktadır. Küreselleşmeye bir tür tepki olarak ortaya çıktığı tartışılan "yerelleşme ve yerel özellikler" , genel-geçer kabullerin olduğu, kentlerin ticari olarak ön plana çıktığı bu ortamda, farklılığın vurgulanarak bir çekim alanı yaratılması amacıyla, aynı zamanda da bir içe kapanma, kendi değerlerine sahip çıkarak insanların ve toplumların küçülen dünyada kendi köklerine ihtiyaç duymaları ile de ön plana çıkan diyalektik bir ilişkiye sahiptir.

Yerel kavramı, 'coğrafi açıdan sınırlanmış belirli bir alanla, özel toplumsal ilişkiler biçimi üreten, toplumsal ve mekansal süreçler olmak üzere birbirine bağlı iki süreç grubuna gönderme yapmaktadır.²⁹⁰ Yerellik, yerel topluluklar ya da halkın günlük çalışma ve çalışma dışı hayatlarının tümünü geçirdikleri, kimliklerini geliştirip yaşadıkları ve eylemlerini yürüttükleri yerlerle yakından ilgilidir. Bu oluşumun üç nedeni vardır: ilki, yerel topluluklar küresel tekdüzeliğe karşı daha esnek ve

²⁸⁹ Jencks, 1991:177-178

uyarlanabilir seçenekler sunmaktadır; bunu da çoğu kez, yerel kimliklerin tarihsel, kültürel ve fiziksel özelliklerini koruyup yeniden üretilmelerine katkıda bulunarak gerçekleştirebilmektedirler. İkincisi, bireylerin iradesini ve sivil toplumun temsilini sağlayarak, hızlı bir biçimde dönüşüme uğrayan geleneksel ulus-devlet yapılarına farklı seçenekler sunmaktadırlar. Son olarak da genellikle ekonomik gelişmenin esas araçları arasında yer almakta ve özel olarak da toplumsal yeniden üretimin- uygun bir toplumsal çevre, yaşama koşulları, eğitim, öğretim ve yaşam kalitesi sağlayarak temelini oluşturmaktadır.²⁹¹



Şekil 2.47. Yerel Özelliklerin Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilirliği. Kaynak: YÜCEL, C.-KOZLU, H. 2002. "What to Sustain Locally in The Global Environment? An Exploration on Divriği Case", Traditional Environments in a New Millenium, 20-23 Temmuz 2001 Bildiriler Kitabı, ed. Hülya Turgut-Peter Kellett, Amasya, Türkiye, s:373.

Aslında yerellik, başta da belirtildiği gibi, mimarinin "yer"le ilişkisinin kurulmaya başlandığı noktada zaten kendiliğinden oluşan bir etkileşimi ifade etmektedir. Bugün mimaride farklı anlamlar yüklenmiş olarak ortaya çıkan yerellik kavramının içindeki gerçekliği doğru çözümleyebilmek gerekmektedir. Yerel verilerin, ele alınacak bir tasarımda, mekansal oluşum mantığının doğru kavranması noktasında, tasarımda etkili olma biçiminin doğru analiz edilmesi gerekmektedir. Burada hassas olan nokta, Frampton'un dediği gibi, 'tarihin geride bıraktığı biçimlerin imaj olarak geri çağırılması tehlikesidir. Esas olan ise, yine Frampton'un sözüyle, 'referanslarını belli bir "yer"den alan özgün bir mimarlık anlayışı' olmalıdır.²⁹²

Yine bu ekseninde ortaya çıkan bölgeselcilik ve evrenselcilik kavramları da benzer tehlikeler taşımaktadır. Evrenselcilik 'bölgeselciliğe (rejyonalizm) sığınan mimarinin karşı savunucuları tarafından, "uluslararası üslup" yaklaşımından hemen evrenselliğe atlayan ve evrenselliği de monotonluk ve şablonculukla eşit kılan bir anlayıştan ortaya çıkmaktadır. Ancak burada evrensel diye adlandırılan, aslında

²⁹⁰ ERKUT, Gülden, 2000. "Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Farklılaşma ve Mekan", Dünya Şehircilik Günü 23. Kolokyumu:3.Bin Yılda Şehirler:Küreselleşme Mekan Planlama, Kasım 1999, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayın no:TYÜ.MF.BK-2000.0582, İstanbul, s:187'den alıntı: Urry, 1995

²⁹¹ ÖKMEN, M.,(2003). "Globalleşme-yerelleşme dinamikleri ve bir insan hakkı olarak yerel haklar", ÇUKURÇAYIR, A., TEKEL, A., Yerel ve Kentsel Politikalar, Çizgi Kitabevi, Konya, s: 59

gerçek hayatın simgesi olmayan ve belirli ülkelerdeki belirli kimseler tarafından benimsenmiş öznel işaretlerdir.²⁹³



Şekil 2.48. Hassan Fathy, Yeni Gurna Planı ve sokaktan bir görünüş, 1948, Mısır.
Kaynak: Hassan Fathy, 1988. Architectural Monographs 13, Academy Editions, London

Kimlik arayışlarında Frampton(1983)'un “**eleştirel bölgecilik**” kavramı, ‘ne optimize edilmiş teknolojiye ne de nostaljik tarihselciliğe esir olmayan, gelenekten doğrudan alıntı yapmak yerine yerel nitelikleri özümleyip çağdaş terimlerle yeniden yorumlayan bir mimarlığı öngörmektedir.’²⁹⁴

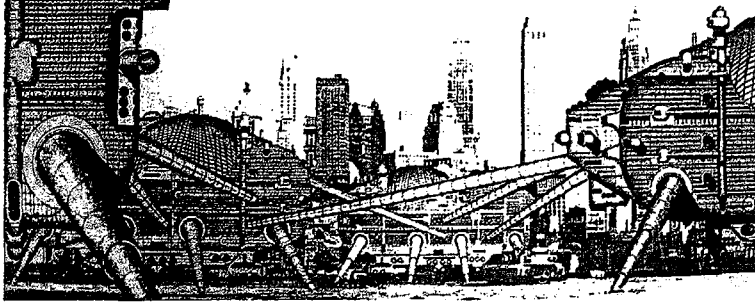
Evrenselciliği, kavram olarak tasarıma “eklemek” yerine, zaten tasarımın kendi dinamiklerinden olan, iç-dış etkileşiminin bir uzantısı olarak görmek gerekmektedir. Evrensel olmak, dünyadaki gelişmelerle etkileşim içinde olmak ise, bugün hem teknolojik hem de kuramsal anlamda tasarımın yerle ilişkisinde bu etkileşimden kaçınmak gerçek dışı bir yaklaşım olur.

Öte yandan teknolojinin yükselen bir “değer” olarak mimarlıkta yaygın bir uygulama alanı bulması, “ileri teknoloji”li (high-technology) olarak adlandırılan ve diğer güncel kavramsal yaklaşımlarda görüldüğü gibi, özünden uzaklaşmaya başlayan bir yaklaşım olarak kendini göstermeye başlayan bir mimarının de ortaya çıktığı görülmektedir. Bu teknolojik yaklaşımlar özellikle ilk kez, 1960’larda İkinci Dünya Savaşı’nın ardından yaşanan sosyolojik sıkıntıların da etkisiyle geleceksel (fütürist) bir anlam yüklenmiştir. Bu alanda İngiliz Archigram grubunun ‘yeni-geleceksel (neo-futurist)’ yaklaşımı, uygulama alanı bulmasa da, sergilediği kentsel ölçekli projelerle önemli bir değişime işaret etmektedir. Bu yaklaşım, mimarlıkta tasarım-yer ilişkisinde o dönem için gelinen farklı yaklaşımlardan birine örnektir. Tüm ‘sosyal ve yapılabirlik koşulları gözardı edilerek, insanların psikolojik anlamda da neden

²⁹² GÜZER, Abdi, 2000. “Modernizmin Yerellikle Uzlaşma Arayışı”, Steven Holl, Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi 2, Boyut Yayın Grubu, s:53-60.

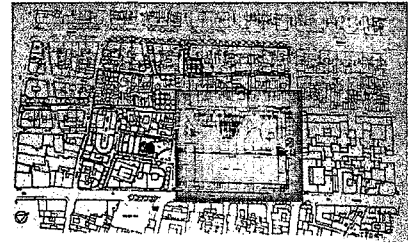
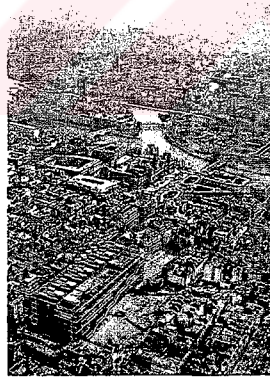
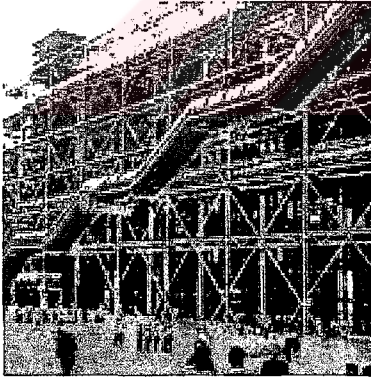
²⁹³ ÖZER, Bülent, 1993. Yorumlar, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul.

buralarda yaşamak isteyeceklerini açıklamaktan bile uzak²⁹⁵ bir yaklaşımla, tasarlanan projeler, bir anlamda postmodernitenin anlamsal içeriğine destek veren zemini hazırlamıştır.



Şekil 2.49. Ron Herron, Yürüyen kent projesi, 1964. Kaynak: Frampton, 1992:281

Bu ileri teknoloji, mimarlığın tasarım sürecinde yer alan önemli bir araç olmaktan çıkarak, teknolojinin kendini gösterdiği ve yeniden üretme araçlarına döndüğü bir anlam kazanmıştır. Ancak bu türden biçimsel tasarım yaklaşımlarının yanında, tasarımın “yer”le ilişkisini sorgulayan ve bu kavram ve güncel gelişmeleri, “amaç” değil, tasarımda “öz” olanı yakalamak amacıyla “araç” olarak kullanıldığı tasarımlar da mimarlık dünyası içinde yerini almıştır. Örneğin yine bu dönemlerde yapılmış olan Rogers’in Paris’teki Pompidou Merkezi, bunu iyi örnekleyen projelerden biridir. Kent içinde ani bir ölçek ve anlam değişmesi yaratan bu yapı, yine de kazandırdığı kentsel yaşam kalitesi ile olumlu bir değere de sahiptir.



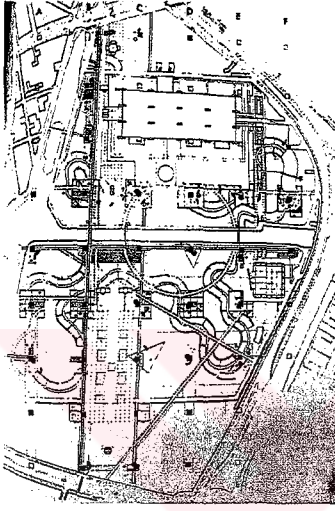
Şekil 2.50. Centre Beaubourg, Richard Rogers ve Renzo Piano, 1972-76, Paris Kaynak: Piano, Renzo, 1986. “Progetti e Architettura-1984-1986, Electa, İtaly.

Bu yeniden sorgulama sürecinde, kentsel mekanların anlamı da yeniden sorgulanmaya başlamıştır. Bernard Tschumi’nin Paris’teki Parc de La Villette için getirdiği tasarım yaklaşımı, geleneksel dönemde yaşanan kent mekanlarına benzer biçimde, yaşamsal hareketliliği, insanlara buluşma ve karşılıklı iletişim kurma

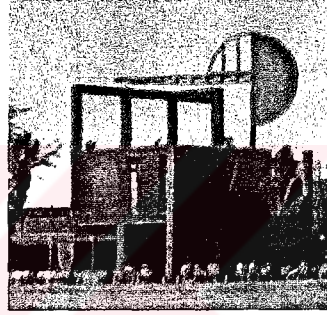
²⁹⁴ BALAMİR,, A.- ASATEKİN G., 1991.Ulusal Kimlik Sorusu Üzerine Karşıt Mimarlığı”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul. Düşünceler ve Konut Mimarisi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, cilt 11, sayı:1-2, s:73-87

²⁹⁵ Frampton, 1992:282

imkanını sağlayan ve farklı sosyo-kültürel kesimleri buluşturan bir amaca yönelik olarak biçimlenmiştir. Bu proje ile değişen kent yaşamının yeni gerekleri tasarıma taşınmış, tasarımda kentsel mekanlar için de “yer”in önemi vurgulanmıştır. Endüstrileşme ile başlayan kent yaşamı içinde mekansal ve sosyal uyumsuzlukların giderilmesi için önerilen geniş yeşil alanların pasif kullanımının ardından, “yer”e özgü dinamiklerin doğru analiz edilerek, sosyal, kültürel, politik, hatta teknolojik bakımlardan da kamusal mekanların doğru tanımlanması, bu tür mekanların mimari dili için yeniden yorumlanma sürecine bir örnek verilebilir.



Şekil 2.51.
Bernard Tschumi, Parc de La Villette, 1982-83, Paris.
Kaynak: Broadbent, Geoffrey, 1990. Emerging Concepts in Urban Space Design, Van Nostrand Reinhold, London, New York, s:317



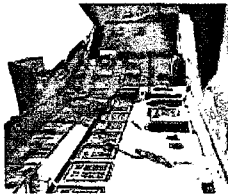
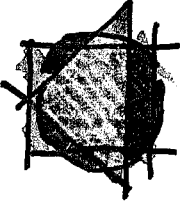
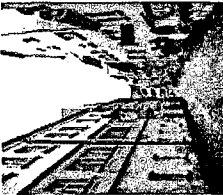
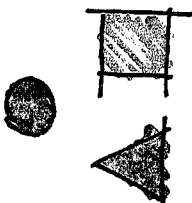
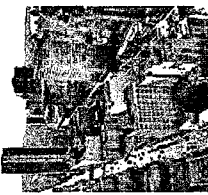
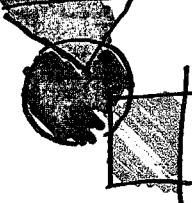
Özetle, 20. yüzyılın son yarısında belirleyici olan, ‘kurgu, parçalanma, kolaj, eklektizm, bütün bunların dokularına işlemiş bir gelip geçicilik ve kargaşa duygusu, bugünün mimari ve kentsel tasarım pratiğine hakim olan temalardır.²⁹⁶ Bu çeşitlilik ortamında, mimarın kendisini de yeniden yorumlamasını gerektirmektedir. Bu yorumlama, aynı zamanda, tasarımcının kendi durduğu ve söylemlerini ürettiği noktayı da yeniden üretmesini zorunlu kılmaktadır. Aldo von Eyck’in ‘mekanlar değil, yerler (places, not spaces)²⁹⁷ sloganı, 1970 ve 80’li yıllarda oldukça belirgin olan bu farklı yaklaşım biçimleri içinde, mimarlığın tasarım sürecinde nereye vurgu yapması gerektiğine dair olan arayışın önemli bir işaretidir. Bahsedilen farklı gelişmeler, mimarlık tarihinde her zaman olmuştur ve mimarlığın doğası da zaten bunu gerektirmektedir. Tezin başında da belirtildiği gibi, insanlığın, mimarlık eyleminde ve onun boyutlarına bakışında evren algısı temel çıkış noktalarından birisidir. Bu anlamda, her dönem kendi iç dinamiklerini, kuramsal tartışmalarını ve çözümlerini beraberinde yaşamaktadır. Önemli olan bu tartışmaların içinde ve kavramların gerisinde yatan esas “olgu”ları kavramaktır.

²⁹⁶ Harvey, 1996:119

²⁹⁷ BOHIGAS, Oriol, 2005. “Death of High Modernism”, The Architectural Review, volume:217, issue 1297, p:45-82.

DÖNEMLER	SOSYAL SİSTEM BİLEŞENLERİ				SOSYAL ORGANİZASYON SİSTEMİ				
	ÇEVRE SİSTEMİ (Değişim/büyüklüğü bakımından)	KÜLTÜREL SİSTEM (Bilgiye/Vaziyet/Alış bakımından)	KISILIK SİSTEMİ (Karar Yönelimleri bakımından)	SOSYAL YAPILAR SİSTEMİ (Sınıfsızlıklar bakımından)	Gayeye ulaşma (politik org.)	Mekan içinde dağılım org.	Çevreye uyum yapma (ekonomi, üretim)	Sistemin devam ettirmesi	Sistemin bütünlüğü sağlam org.
GELENEKSEL	Fiziksel ve biyolojik kaynak-mekandaki yer)	İdeolojik (ideolojik-vaziyet alışsal-sosyal)	Durum-motivasyonel-değer yönelmesi	Kölelik, feodal		Kademelenmiş emiş bağımsız mahalli merkezler	Endüstri öncesi-tarım		
ENDÜSTRİYEL	Köy ekonomisi	Teolojik	Geleneksel yönelme	Kapitalist, sosyalist		Tek büyük merkez	Endüstriyel		
ENDÜSTRİYEL SONRA	Şehir ekonomisi	Metafizik	Modern yönelme			Kuvvetli bölge merkezleri ve fonksiyonel olarak bütünleşmiş şehirler sistemi	Endüstri sonrası		
ENDÜSTRİYEL SONRA	Bölge ve dünya ekonomisi	Pozitif	Postmodern yönelme						

Şekil 2.52. Uygarlığın belli dönemleri arasındaki değişim noktaları
Kaynak: Tekeli'nin "evrim safhaları adlı" tablosundan yararlanarak teze göre yeniden yorumlanmıştır. (Tekeli, 1969:125)

DÖNEM	MİMAROLGUSU	TASARIM VE YER İLİŞKİSİ	GÖRSEL SEMA (tasarım-yer ilişkisinin toplum-mekân-mimar etkileşimi bakımından)
GELENEKSEL	 <p>Mimari, geleneğin içinden çıkar; mimar da yapım sürecinin doğal bir parçasıdır; teknik ve zanaatî birleştirebilir.</p>	<p>Mimarlık, yerden ayrı düşünülmez, tasarım yerin tüm boyutlarıyla, geleneksel düzenin sağladığı bütünsellikle uyumludur.</p> <p>Yaşam biçiminin mekana yansımaları, 'onu' bir "yer"e dönüştürmektedir. Mekanın soyut varlığı, algılanması, dili, kültürel ve toplumsal boyutu, mekân oluşumunun ontik bütünlüğünü açıklamaktadır.</p>	 <p>toplum-mekân-mimar üstüste çakışır; tasarım-yer ilişkisindeki örtüşme</p>
ENDÜSTRİYEL	 <p>Mimar (sanatçı), "çağın ruhunu yakalamakla kalmayıp, çağı değiştirme sürecini de başlatmalıdır" (F.L. Wright) Mimarlık yoluyla kentleri düzenlemek, yaşamı düzenlemektir.</p>	<p>İkili dünya görüşüne bağlı gelişen Kartezyen mekân, ontik bütünlüğünden kopmaya ve diğer olgulardaki gibi, bileşenlerine ayrılmaya başlamıştır.</p> <p>Modern düşüncenin kesinlik içerden doğrusal ilerleme mantığı, mekânı bileşenlerden oluşan bir toplam gibi görmüştür. Gerçeği kurgulayan "bütün" anlayışı kaybolmuştur.</p>	 <p>toplum-mekân-mimar, ayrılmıştır; tasarım-yer ilişkisinde çözümler</p>
ENDÜSTRİYEL SONRA	 <p>Mimar, yaşamı daha iyi kılmak için vardır. Yani görececilik boyutu kazanmıştır.</p> <p>Mimar, müşterilerle kendi istediğini birleştirir; çoğulculuk ve karmaşa.</p>	<p>Esnek, açık sonlu, belirsizlikler taşıyan ve çağrışımlarla dōngüsel olarak ilerleyen düşünme biçimine paralel olarak, mekânın boyutlarına ilişkin çok farklı yaklaşımlar söz konusudur.</p>	 <p>toplum-mekân-mimar ilişkisi sorgulanmaktadır; tasarım-yer ilişkisinde yeni arayışlar</p>

Şekil 2.53. Dönemlere Göre, Tasarım-Yer İlişkisindeki Temel Farklılıklar

2.4.4. Güncel Mimari Uygulamalarda Yer Kavramı

Bugünün tasarım ortamında tasarımın yerle kurulan ilişkisinde etkili olan farklı boyutların bazı durumlarda göz ardı edildiği görülmektedir. Nerede ve nasıl olduğu gibi bağlamsal sorulardan bağımsız gelişebilen mekan kavramı farklı boyutlar kazanabilmektedir. Bunda, postmodern ortama ait çoğulculuk ve çeşitlilik kavramları ve yaşanan zaman-mekan algısına bağlı olarak farklı mekansal anlam kaymaları etkili olmakla birlikte, küreselleşme olgusunun da getirdiği bir etki-tepki sonucu olarak yerelliğin ve aidiyetin önem kazanmasıyla ortaya çıkan, 'keşfedilmiş geleneğe' dayalı "yer"leşmelerde, mekandaki tarih ve yer boyutunun anlamının değişmesi de etkili olmuştur.

Bu konuya ilişkin olarak, 'Marc Augé 1992'de yayınladığı "non-lieux: Introduction anue antropologie de surmodernite" adlı kitabında bugünün dünyasında iki tür mekan bulunduğunu öne sürmektedir: "lieu" ve "non-lieu" (place and non-place) yani "**yer**" ve "**yok-yer**". Augé'ye göre mekanın üç temel özelliği vardır: Bunlar, kimlik yeri, ilişkiler yeri ve tarih yeri olmalarıdır. Bundan yola çıkarak "mekan ilişkisel, tarihsel ve kimlikli olarak tanımlanabilirse, tanımlanamayan yer de yok-mekan olacaktır".²⁹⁸

Bu bağlamda "yersizlik" kavramını tanımlayabilmek için, bir yeri anlamlı hale neyin getirdiğinin anlaşılması gerekmektedir. Bu da, öncelikle 'coğrafi olarak **hiçbiryerlik** (nowhereness) ve **diğeri** (otherness) kavramlarının, ikinci olarak da kimlik kavramının incelenmesini gerekli kılmaktadır. Agnew & Duncan'a göre²⁹⁹, "yer"in üç bileşeni **yerel** (locale), **konum** (location) ve **yerin ruhu** (sense of place) kavramlarının dönüşümü, kaybolmanın da söylemini oluşturmaktadır. Yerel, genellikle sosyal ilişkilerle ilgilenir, konum daha çok ekonomik hareketlerin yeri etkileme ve biçimlendirmesiyle ilgilenir, yerin ruhu ise, insanların yaşadıkları yere nasıl bağlandıkları veya hissetmenin strüktürü (structure of feeling) ile ilgilenmektedir.³⁰⁰

Webber(1964) tarafından ortaya atılan "yok-yer (non-place)", kavramı toplum ve mekan kavramlarıyla birlikte gelişmiştir. "Yerin toplumlari", yerine "ilginin toplumu" kavramı güncel hale gelmiştir. Teknolojiye bağlı olarak gelişen farklı iletişim biçimleri mekana bağlılığı zayıflatmıştır. Bu değişimler, bağlantının kaybolması (Kunstler,1993) ve sosyal zorunluluklarda değişim (Augé, 1995) şeklinde gelişmiştir.

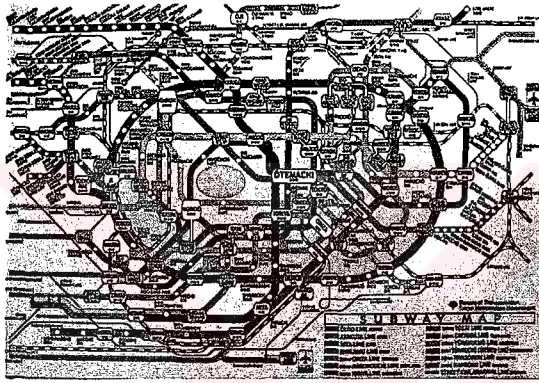
²⁹⁸ TANYELİ, Uğur, 2004. "Kitle Turizmi ve 'Yok-Mekan' Mimarlığı", Arredamento Mimarlık Dergisi, sayı:2004/07-08, sayfa:74-77, Boyut Yayınları.

²⁹⁹ Arefi, 1999:179-193'den alıntı: Agnew&Duncan, 1989, p.2

³⁰⁰ Arefi, 1999:179-193

Yok-mekan kentsel alanı, Fransız antropologu Augé (1995, p.94) tarafından “sözleşmeye dayalı yaptırımlar” a (contractual obligations) dayandırılmaktadır. Ona göre yok-mekan, geleneksel ortak değer ve inançlara dayalı toplu sözleşmeye dayalı yaptırımlar karşısında yalnız kalmaya doğru gitmektedir.³⁰¹

Modern sonrası dönemin getirdiği, yabancılaşma, yersizlik gibi kavramların karşısında, bir yere ait olma gereğini desteklemek amacıyla, Hobsbawm (1983)'ın ‘keşfedilmiş gelenek (invented tradition)³⁰² dediği kavram güncel koşullar altında farklı anlamlar yüklenmiştir. Gerçek geleneğin karşısında çıkan bu keşfedilmiş gelenek, modern yaşam biçiminin içinde yer aldığı, ödünç alınmış bir aidiyet eklemiştir.



Şekil 2.54.
Mekan kavramındaki kaymalar, yersizlik, sanal kent: Tokyo Metro Ulaşım Haritası.
Kaynak:Engindeniz, Emrah.2003."Tokyo Kent Sözlüğü", Arredamento Mimarlık, sayı:2003/12,s:66.

Küreselleşen dünyanın bir koşulu olarak belki, mimarlık da artık geleneksel dünyadaki gibi ihtiyaca yönelik bir eylem olmaktan çıkıp, kendisi adeta ticari söylemler üretip, “yer”e özgü dönüşümler dizgesini başlatacak güçte bir potansiyel yaratma durumuna gelmiştir. Bu geniş perspektifte, tasarımın özünü yakalayıp, “yer”e özgü esasları belirleyebilmek, tasarlanan ile tasarlananın “yer”i arasındaki bu iletişimi doğru algılayıp, neyin cevap olduğunu bulabilmek ayrı bir çaba gerektirmektedir. Bugünün dünyasında, her sorunun artık tek bir doğru cevabının olmadığı gibi, tasarımda da her sorunun tek bir doğru çözümü değil, **bir yaklaşım** esas olmalıdır. Bu ortam içinde, tasarımcıların aldığı bu “duruş”ları tamamen “dış”lamak, veya “iç”selleştirmek, mimarın kendi tavrını oluşturmaktadır. Ancak yadsınamayacak gerçek, bu farklı “yaklaşım”ların olduğudur.

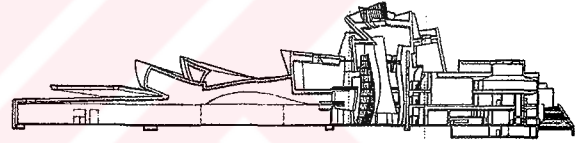
1990'lardan günümüze gelen süreçte yaşanan olguları, sadece postmodernizm bakışıyla açıklamak yeterli olmayabilir. Postmodernizmin bileşenleriyle ortak noktalar olmakla birlikte, küreselleşmenin ve mekânın ekonomik ve politik

³⁰¹ Arefi, 1999:179-193

³⁰² Arefi, 1999:179-193'den alıntı: Hobsbawm 1983, p.1

yönünlerinin farklı bir biçimde öne çıkması etkisiyle, bu dönem kendi dinamikleriyle açıklanabilecek farklı bir boyut içermektedir. Mimarlık eylemi artık çoğu durumda “yer”le birlikte şekillenen bir olgu olmaktan çıkarak, mimarlığın kendisi “yer”i dönüştüren bir niteliğe bürünebilmektedir. Aslında ayrı gibi görünmekle birlikte, postmodernizm ve küreselleşme olguları ortak bir süreçte yer almışlardır. Modernizmin eleştirisiyle kırılan zaman-mekan ilişkisi, küreselleşmenin tırmanışıyla kendine rahat ilerleme zemini bulmuştur. Öte yanda da, küresel imgelem bağlamında, mimari, ‘gösterinin yeni politik’³⁰³ anlamı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu tür yaklaşımın esas olduğu tasarımlara örnek olarak Guggenheim Müzesi (Bibao) verilebilir. İspanya’nın işlevini büyük ölçüde yitirmiş bir endüstri kenti olan Bilbao’da Frank Gehry’nin tasarladığı bu yapı, kent için sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda bir dönüşüm etkisi yaratmıştır. Bu da bir anlamda, mekanın ekonomik ve politik boyutunun bugün, bahsedilen küresel gelişmeler içinde mimari tasarım sürecindeki etkisine işaret etmektedir.

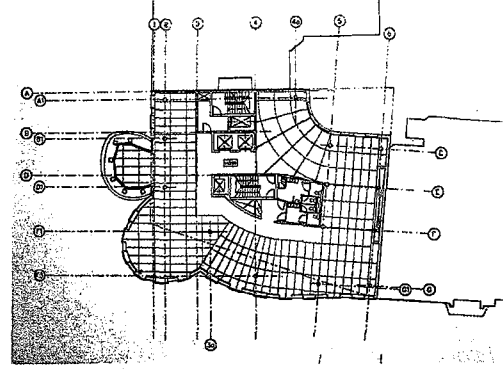
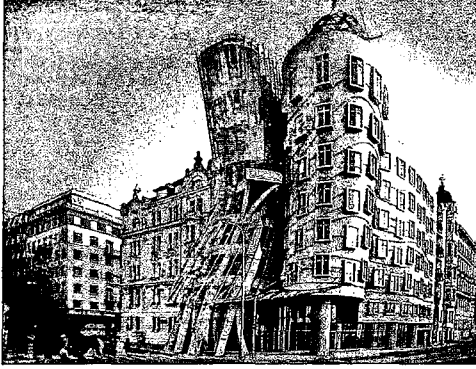


Şekil 2.55.
Frank O. Gehry, Guggenheim Müzesi, 1997, Bilbao.
Kaynak: Architectural Review ve Great Architects, 2002.
“Frank Gehry, Museo Guggenheim De Bilbao”, s:198.

Benzer eğilimleri, farklı biçimlerde, kentsel koruma ve planlama bağlamında bakıldığında da anlam değişikliklerine yol açan ve bu alanda da yeniden üretim ve yorumlamanın gerekli olup olmadığı tartışmasını doğuran mimari yaklaşımların olduğu uygulamalarda da görmek mümkündür. Bu türden tasarım-yer ilişkisindeki boyutların, tasarım sürecinde etkili olma biçimlerinin değişmesi, daha önce bahsedilen değişen evren algısına bağlı tasarım-yer ilişkisinde farklı yaklaşım biçimlerinin olduğu görüşünü desteklemektedir.

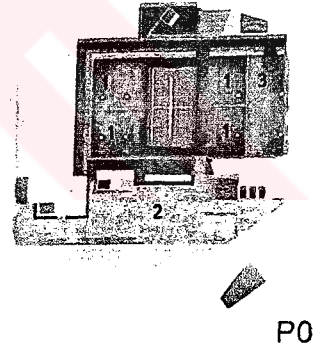
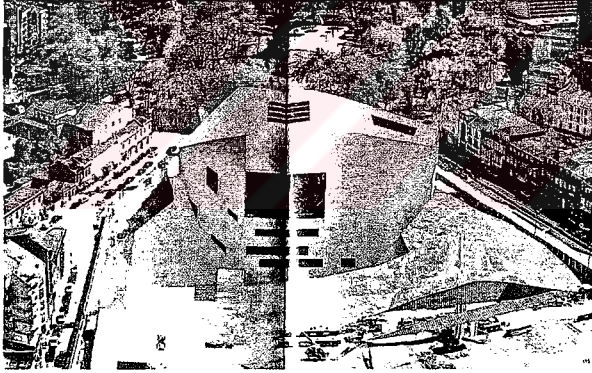
³⁰³ OCKMAN, Joan, 2001. “New Politics of The Spectacle: Bilbao and The Global Imagination”, çeviren: Esra Akcan, Domus, m, Mimarlık, Tasarım, Sanat, İletişim Dergisi, sayı: şubat-mart, s:71-74.

Örneğin Gehry'nin Prag'daki binasının, hem tasarımın yerle ilişkisi bakımından hem de kentsel koruma konusunda tartışılan farklı yaklaşımlar bağlamında, bugünkü tasarım dünyasının çeşitlilik ortamı içinde farklı tartışmalara yol açtığı söylenebilir.



Şekil 2.56. Ofis Binası, Çek Cumhuriyeti, 1992-96. Kaynak:Frank Gehry

Rem Koolhaas'ın yaklaşımı da benzer şekilde çeşitliliğe vurgu yapmaktadır. Ona göre herşey parçalanmış ve bir çeşitlilik içindedir. 'mimarlık, dünyaya bakışın ve üzerinde yaşamının eşitsiz bir ortam olduğu, eski zamanların bilgisiyle, çağdaş pratiğin oluşturduğu karmaşık bir amalgamdır'.³⁰⁴



Şekil 2.57. 'Casa da Musica', Rem Koolhaas, 2004, Porto.Kaynak: Koolhaas, 2004:304315

Bu tür yapıların konumlandığı "yer"in, aslında birer küresel kent olarak nitelenebilecek gelişmeler yaşanan kentlerde olduğu görülmektedir ve bundan dolayı kendi ortaya çıkış süreçleri ve oluşum mantıkları içinde değerlendirilmelidir. Küresel kentler, küreselleşme mantığı içinde mekan üretilen yerlerdir. Küresel kentleri tanımlamada farklı kriterler seçilmiştir. Örneğin 'işlevsel veya barındırdıkları firmaların niteliğine ve niceliğine göre'³⁰⁵ olmak üzere farklı yaklaşımlar vardır. Küresel kentlerle ilgili pek çok tanım vardır. Friedmann ve Wolff, 'küresel ekonominin

³⁰⁴ KOOLHAAS, Rem, 2004. Content-Triumph of Realization, Tashen GmbH, Germany, p:20

³⁰⁵ Dinçer-Dinçer 2003:54-61.

kontrol merkezleri³⁰⁶ olarak tanımlamaktadır. Sassen ise küresel kent tanımını, 'küresel ekonominin karar ve kontrol noktaları, ayrıca uluslararası şirketlerin yönetim merkezleri ile uzmanlaşmış üretim hizmetlerinin yer seçtiği ve aynı zamanda bu uzmanlaşmış hizmet ve finansman olanaklarının birincil pazarı olan kentler³⁰⁷ olarak tanımlamaktadır. Ancak bu tür uygulamaların daha çok metropoliten ve büyük şehirlerde zemin bulunduğu söylenebilir. Çünkü bu alanlar bir yerde küresel sermayenin kendini gösterme fırsatını bulunduğu alanlardır. Bu tür uygulamaları, küçük ölçekli yerleşmelerde yapmak, oradaki dilin tamamen farklılaşmasına ve bir kırılmaya yol açabilir.

Bu küresel etkilerin yanında, tasarımında "yer"le ilişkiyi önemli bir tasarım sorunu olarak ele alan yaklaşımlar da görülmektedir. Örneğin **Steven Holl**, bir yere ait olmak anlamında "anchoring" kavramını kullanmaktadır. Gemi çapalarından yola çıkarak, bir yere sabitlenmek anlamında kullandığı bu kavram ile referanslarını, ait olduğu yerden alan özgün bir mimarlık anlayışını savunmaktadır. "Yer" sadece yapının değil, tasarım düşüncesinin de üzerine kurulması gereken bir zemindir. Mimarlık ürünü, farklı "yerlerde" film, resim gibi olma şansına sahip olmadığı için, tasarımın tek duruma bağlı kalınarak gerçekleştirilmesinin gerekliliğini ve buna bağlı olarak tasarımların tutumlarının da değişmesi gerekliliğini getirir. Bu koşullar altında yer, bir çerçeve olmaktan çıkıp, bir "durum"u ifade eder.³⁰⁸ Mimarlık ve yerleşim alanı yaşantısal bir bağlantıya sahip olmalıdır. Bina ve konumu mimarlığın başlangıcından beri birbirini belirleyicidir. Geçmişte bu bağlantı bilinçli bir çaba olmadan, yerel malzeme ve işgücü kullanımıyla, o alanın tarihsel olaylar ve mitoslarla yaptığı çağrışımlar aracılığıyla açığa çıkmıştır. Bugün mimarlık ve konum arasındaki bağlantı, modern yaşamdaki yapısal dönüşümlerin parçası olan yeni yollarla kurulmalıdır.³⁰⁹

Bu anlamda, bir toplu konut projesi olan Japonya'daki Fukuoka Konutları'nda farklı mekansal arayışlar olduğu söylenebilir; 'planlar daha çok perspektif arayışlarına bağlı olarak gelişmiştir, belli bir mafsal çizgisinin etrafında konumlanan bloklar, sokağın eğrisel biçimine bağlı olarak yerleştirilmişlerdir. Bloklar arasında yaratılmaya

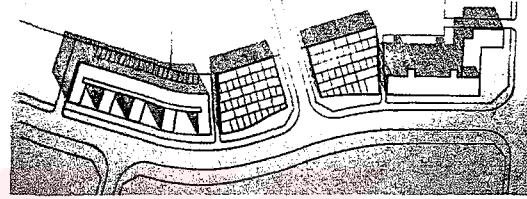
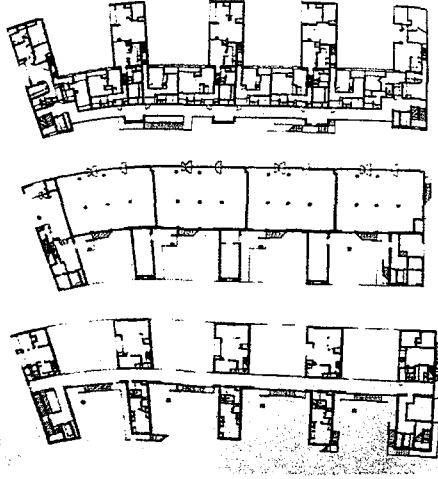
³⁰⁶ Dinçer, 2003:56-61

³⁰⁷ Dinçer, 2003:56-61'den alıntı: Sassen, 2001, The Global City, Princeton University Press, New Jersey.

³⁰⁸ Güzer, 2000:55-59

³⁰⁹ HOLL, Steven, 1991. "Anchoring", Princeton Architectural Press, New York, 3. baskı, 1991, s:9-11'den çeviren:Aslı ŞENER,2000, "Ankraj", Steven Holl, Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi 2, Boyut Yayın Grubu, s:91-102.

çalışılan avlular / kamusal mekanlar, aynı zamanda konut birimlerine gerekli mekanı ve ışığı sağlamaktadır.³¹⁰



Şekil 2.58. Steven Holl, Fukuoka Konutları, 1989-1991, Japonya. Kaynak: Holl, 1991:91-102.

Tadao Ando ise, Doğu kültürü içinden gelen bir mimar olarak, tasarımlarında bu kültürün izlerini taşıyan yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Ona göre, 'insan-evren (doğa) ilişkisi bir karşıtlık değil tersine, karşılıklı etkileşime dayalı bir ilişki biçimi'³¹¹dir. İnsan-doğa karşıtlığının olmaması beraberinde 'iç ile dış, mimari ile doğa arasında bir denge arayışını'³¹² getirmektedir.

Ando, yer kavramını ise, 'Newton fiziğinin mutlak uzamı, yani evrensel bir uzam değil ama kendisinin "shintai" olarak adlandırdığı kavramdan doğan bir ilişkiden kaynaklanan anlamlı bir yönlülüğü ve heterojen bir yoğunluğu olan bir uzam olarak' ele almaktadır. Burada shintai kelimesi, vücut anlamına gelmekle birlikte ruh ve vücudun birlikteliğini ele almaktadır. Vücut ile dünya arasındaki farklı boyutlarda yaşanan dinamik ilişki "shintai" haline dönüşmektedir. Boş bir arazinide durup o yerin bir bina isteği fenomeninde, bir tür, antropomorfik "genious loci" anlayışının uzantısı gözlenir.³¹³

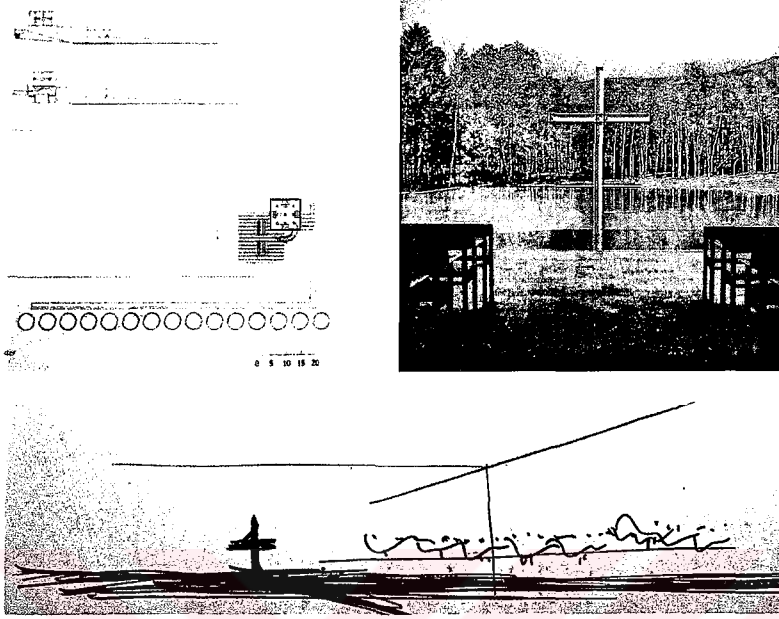
³¹⁰ GHIRARDO, Diane, 1996. *Architecture After Modernism*, Thames and Hudson, New York, p:125-126.

³¹¹ ÇEVİK, Ayla, 1999. Peter Eisenman-Tadao Ando; *Batı ve Doğu Kültürlerinde İnsan-Mekan-Doğa İlişkileri*, Mimarlar Odası, İzmir Şubesi Yayınları, s:27.

³¹² KAWAMUKAI, Masato, 1990. "A Dialogue Between Architecture and Nature", *Architectural Monographs-Tadao Ando-*, Academy Editions, St. Martin Press, p:7-11.

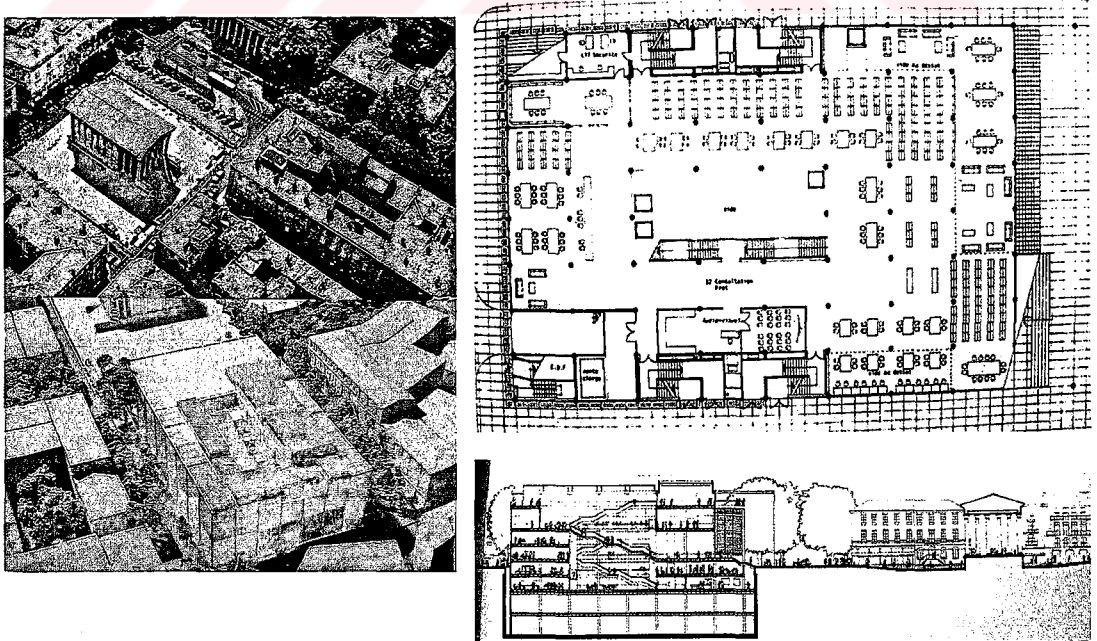
³¹³ SAĞDIÇ, Barbaros(derleyen). "Shintai ve Uzam-Tadao Ando'da Konut Mimarisi", *Mimarlık ve Dekorasyon Dergisi*, sayı 50, sayfa:52-103'den alıntı:T.Ando, "Shintai and Space", *Architecture and The Body*, New York, 1988.

Ando'nun Su Üstündeki Kilisesi, bu yaklaşımlar içinde, insana, doğadaki döngülerle içiçe yaşadığını hatırlatırcasına, 'kişinin doğayla iletişim kurabileceği bir sahne gibi'³¹⁴ tasarlanmıştır.



Şekil 2.59.
1985-88, Su Kilisesi,
Tadao Ando,
Hokkaido.
Kaynak: Ando,
Tadao, 1990.
Architectural
Monographs,
Academy Editions.

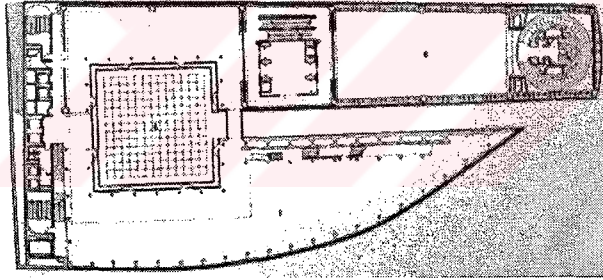
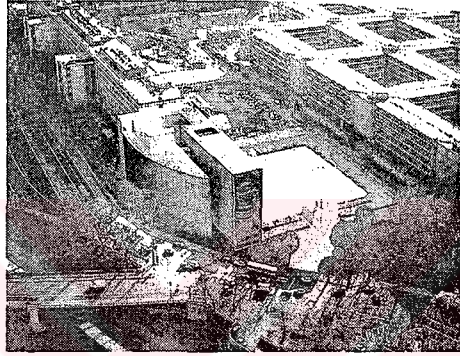
Bu yaklaşımlarla benzerlik göstermekle birlikte, günün teknolojik gelişmelerini, kültürün bir parçası olarak gören ama teknolojiyi amaç değil, araç olarak tasarımın yerle ilişkisinde önemli bir unsur olarak değerlendiren Norman Foster ise, bu yaklaşımıyla tasarımını ele almaktadır. Bunu örneğin, mimarın, Fransada'ki Carre d' Art uygulamasında görmek mümkündür.



Şekil 2.60. Norman Foster, Carre d' Art, Nîmes, 1984-1993. Kaynak: Architectural Monographs, No 20, 1992, Foster Associates-Recent Works, Academy Editions, St. Martin Press.

³¹⁴ Çevik, 1999:82.

Jean Nouvel'in Arap Enstitüsü Binası da tasarımın "yer"le kurduğu ilişkisi bakımından önemli bir örnektir. 'Mimarlık gözden çok ruha yönelmelidir; geçmişin kalıntılarını değil, yaşamakta olan kültürün ifadesi olmalıdır'³¹⁵ ifadesiyle yaklaştığı bu projede, iki kültürün farklılıkları diyalektik biçimde yorumlanarak, tasarıma geçirilmiştir. İçeride dönüklük / dışarı açıklık, tarih boyutu ve buna karşın güncel teknolojinin baskın unsur olmadan kullanılması gibi yaklaşımlar projede öne çıkmaktadır. 'Kentsel açıdan ise hafif cephe kuruluşu ve ince metal iskelet, etraftaki yapıların ölçeğini sürdürmekte ve bina kente açılan bir kamusal meydan da sağlamaktadır'.³¹⁶ Bunların tümünde, tasarımın "yer"le ilişkisinde, farklı boyutların mimari açıdan yorumlanarak, yeni bir senteze gidilmeye çalışıldığı görülmektedir.



Şekil 2.61. Jean Nouvel, Arap Enstitüsü Binası, 1985, Paris. Kaynak: Dosya, 1992. "Dünyada Mimarlık 1980'den 1990'a", Mimarlık ve Dekorasyon Dergisi, Özel Sayı:9.

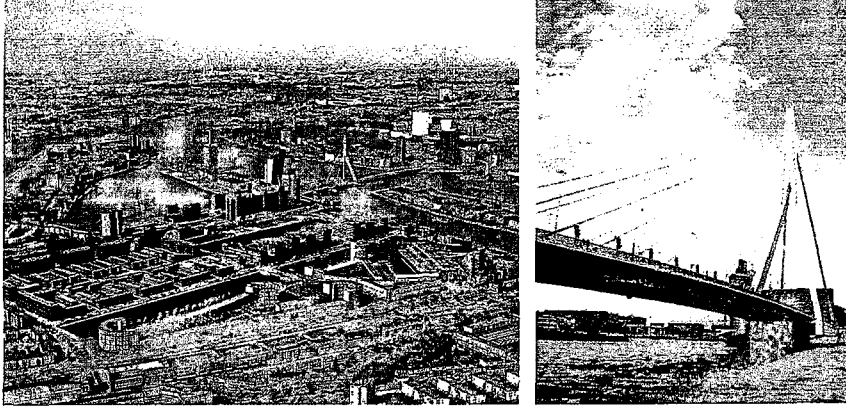
Bu tür bina ölçeğinde mimari uygulamaların yanında, kimi zaman tekil plastik değere sahip yapısal tasarımlarda veya mühendislik uygulamalarında da, tasarlanan ürün ile tanımlanmaya çalışılan mekan arasında gerekli iletişimin sağlandığı durumlarda, tasarım ürününün kendi tekil durumundan sıyrılarak, çevresiyle birlikte anlam kazanmaları ve bir "yer"e dönüşme ve dönüştürme potansiyeline sahip konuma gelmeleri de, aslında önemli olanın noktanın , insan yaşamıyla buluşma olduğunu vurgulamaktadır.

Örneğin Rotterdam'ın Kop Van Zuid bölgesi için öngörülen kentsel dönüşüm projesi kapsamında ele alınan farklı içerikli tasarımların içinde yer alan UN Studio'nun tasarladığı Erasmus Köprüsü bu türden bir örnek olarak tartışılabilir. Bu tasarım,

³¹⁵ ÇAĞLAR, Nur, 1995. "Jean Nouvel ve Arap Enstitüsü", Profil, Arredamento Mimarlık Dergisi, Boyut Yayınları, sayı 12, s:78-80.

³¹⁶ Ghirardo, 1996:207.

kente sağladığı işlevsel ve estetik katkısının yanında, aslında bu bölge için öngörülen dönüşüm süreci içinde farklı bağlantılar da (görsel, anlamsal, işlevsel) sağlayarak, bu bölgenin bir “yer”olarak dönüşümünde, yeniden tanımlanan bir mimari dili kurmaya da yardımcı olmaktadır.



Şekil 2.62.
Erasmus Köprüsü,
UN Studio, 1996,
Rotterdam.
Kaynak: Dosya:
“Kentsel Dönüşüm
Projeleri”, Beton
ve Mimarlık
Dergisi, 2004 kış
sayısı ve Un
Studio resmi
sitesi.

Burada ortaya çıkan, aynı zamanda bu çalışmanın vurgu yaptığı önemli noktalardan biri olan tasarım disiplininin, mimarlık, mühendislik, kentsel planlama gibi bölünmüş ve parçacı bir yaklaşımla değil, insan yerleşmesi için taşıdığı önem ve yaşama kattığı anlam bakımından, tasarımın “yer”le kurulan ilişkisinin bir bütün içinde alması gerekliliğidir.

Bu farklı tasarım yaklaşımlarını, sadece küresel kentlerin etkileriyle açıklamak da yeterli olmayabilir. Burada esas vurgulanmak istenen nokta, yaşanan yeni evren algısına, tüm teknolojik, ekonomik, kültürel, siyasi gelişmelere bağlı olarak, artık son derece çeşitlenmiş bir tasarım dünyasının içinde olunduğudur. Bu çeşitlilikte, mimarın kendi konumu ise, doğrudan bu ilişkileri bağlayabilecek veya yadsıyabilecek derecede bağımsız olabilmektedir. Tasarımın, yerle ilişkisinde, tasarımcı faktörü, doğrudan sonucu etkileyen bir konuma sahip olabilmektedir. (bkz Şekil 4.9.) İster tek yapı ölçeğinde ister kentsel ölçekte tasarımın kent dizgesine anlamlı biçimde eklenmesi sürecinde bu çok bileşenli faktörlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Tasarım-yer ilişkisi bağlamında, bir yerin kendini ifade etme biçimini etkileyen çok çeşitli faktörler söz konusudur. Bu ifade biçiminin, yaşanan dönüşüm sürecinde, yeni anlamlar yüklenerek ve geçmişten gelen değerlerin birbiri üstüne binerek, yeni katkılarla yeniden biçim alan, ama kendi değerini de içinde barındıran bir duyarlılıkla yaklaşılarak yakalanabileceğini, tasarım sürecinde tüm disiplinlerin ve özellikle mimarlık disiplininin gözönünde bulundurulması gerekmektedir.

"Bernier haklı olarak 'Türkiye, İran ve Hindistan'dan bahsederken, Doğu'daki bütün olayların temelini toprakta özel mülkiyetin yokluğunda aramalıdır' diyor. Bu Doğu cennetinin gerçek anahtarıdır."
"...doğuluların toprak mülkiyetine gelemeyişlerinin sebebi nedir? Sanırım ki bunun esası, Sahra'dan Arabistan, İran ve Hindistan'a ve Tataristan'dan yüksek Asya yaylalarına kadar uzanan çölün iklimi ve bununla ilişkin olarak toprağın cinsidir. Buralarda yapay sulama tarımın ilk şartıdır ve (bu iş) ya köyün, ya vilayetin, ya da merkezi hükümetin görevidir."³¹⁷

2.5. Türkiye'nin Sosyal Yapısı ve Değişim Süreci

Dünyada yaşanan değişimler, her toplum için farklı olduğu gibi, Türkiye için de farklı süreçler göstermiş ve farklı sonuçlar doğurmuştur. Burada bir tarih sorgulamasından çok, yaşanan bu gelişmelerin belirgin dönemlerde Türkiye üzerinde yarattığı toplumsal ve mekansal etkileşimleri izleyerek, bugünkü tasarım-yer ilişkisinde görülen kopukluklara -tezin amaçladığı arayış doğrultusunda- ışık tutabilmektir.

Endüstrileşme süreci, Osmanlı'ya bir yüzyıl geç ulaşmıştır. Bunun sebepleri ayrı bir konu olmakla birlikte, bugüne uzanan süreçteki gelişmeleri anlamak için önemlidir. Endüstrileşmeye gecikmiş olarak yetişilmiş ama arada oluşan kopukluklar, beraberinde bugüne uzanan kentleşme ve mekan sorunlarını getirmiştir. Endüstrileşmenin özellikle Cumhuriyet'le birlikte hızlanması, toplumsal değişimi de hızlandırmış, aradaki farkın kapatılmaya çalışılması bazı hamlelerin hızlı yapılmasına ve ilkesel düzeyde kalmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bu süreçlerin irdelenmesi, değişim ve kırılma noktalarındaki izlerin ortaya çıkarılması ve bu izlerin çözümlenmesi, günümüzdeki tasarım-yer ilişkisinin doğru kurulup yeniden yorumlanabilmesi açısından önemlidir.

Bu süreci, Türkiye'nin kendi sosyo-kültürel ve yasal düzenleme pratikleri (**Ek 2**) içinde ele almak daha doğru bir yaklaşımdır. Osmanlı'dan 1950'lere gelene kadar, aslında mekansal olarak, tasarımın "yer"le ilişkisinde çok büyük kırılmalar olmamıştır, çünkü politik ve toplumsal organizasyonda köklü değişiklikler yapılmış olmakla birlikte, geleneksel dönemin mekansal çözümleri bu döneme kadar pek gözlenmemektedir. Ancak 1950'lerle birlikte, Türkiye'nin yaşamaya başladığı toplumsal dönüşüm, daha büyük ölçeklerde olmuştur. Bu değişim sırasında sosyo-kültürel, ekonomik açıdan toplumu derinden etkileyen önemli bir süreç yaşanmıştır. Bu süreçte, yapılan planlama çalışmaları gerek yasal gerekse de tasarım açısından

³¹⁷ DİVİTÇİOĞLU, Sencer, 1981. Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu, Sermet Matbaası, Kırklareli-Vize, s: 17-18'den alıntı: Marks 1853 yılında Engels'e yazdığı mektup ve Engels'in ona verdiği cevap (The Correspondence of Marx and Engels, International Publishers, New York(mektup:London, June 1853, p.66)

değişen toplumsal dinamiklere uyum sağlayamamıştır. Aradaki bu “örtüşememe” durumu, sonuçta kontrolsüz ve kendi mantığı içinde gelişen bir mekan üretim ve biçimlenme sürecini doğurmuştur.

Türkiye, Doğu ile Batı arasındaki jeopolitik konumu gereği, her iki kültüre de ait unsurları içinde barındırmıştır. Ancak, sahip olduğu topraklar nedeniyle, üretim biçimi ve buna bağlı yönetsel biçimlenişi yönünden doğu özelliklerine daha yakın durmaktadır. Marx'ın girişte verilen sorgulamaları Türkiye için de geçerlidir ve bu anlamda Asya üretim tarzıyla ortak yönleri vardır. Bu üretim tarzının ardında ise daha çok üretim biçimine dayalı bir gelişme yatmaktadır. 'Asyal denilen bu üretim tarzı, diğer kapitalizm öncesi üretim tarzlarından (örneğin antik kölelik ve klasik feodalite) farklıdır.'³¹⁸

Mezopotamya ve İran'da sulama kanalları, su baskınlarına karşı toprağı bereketlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Suyu iktisadi ve ortaklaşa kullanmak ihtiyacı merkezi hükümetin müdahalesini gerektirmiştir. Bütün Asya hükümetlerine düşen iktisadi görev, kamu işlerini yapmaktır ve bunu yerine getirme görevi, toprak mülkiyetinin devlete ait olmasına sebep olmaktadır. Toprak, ya köyün müşterek mülkü ya da devletin mülküdür. Elde edilen artı-ürün devlete aktarılmakta, devlet ise kendine geçen bu artı-ürünü kamu işlerini yerine getirmek için kullanmaktadır. Marx'a göre Asya toplumlarında toprak mülkiyetinin devlete ait oluşunun iki nedeni vardır. Bunlar; köy ekonomisinin kendini-destekler karakteri ve devletin kamu işlerini üzerine almasıdır. Asya toplumlarındaki üretim şekli, bireyin üretimi sadece kullanma-değeri yaratmak için yapmasıdır. Üretilen nesnelere değışimi ve dolayısıyla meta üretimi söz konusu değildir. Bu bakımdan birey ancak toplumla birlikte oluşur. Özel ve bağımsız birey ortaya çıkmaz.³¹⁹

Marx ve Engels'e göre üretim tarzı, 'bireylerin belli bir faaliyet şeklidir. Bireylerin ne oldukları, üretimlerine, yani neyi ve nasıl ürettiklerine bağılı olarak ifade edilir.' Bu tanıma göre, üretim tarzı, bireylerin neleri ve nasıl ürettiklerine bağılı olarak sürdürdükleri iktisadi faaliyetlerdir.³²⁰

2.5.1. Geleneksel Dönemde Osmanlı Mekanı

Divitçioğlu'nun belirttiği gibi, 'Asya üretim tarzında yaratılan artı-ürünün devleti temsil eden hakim sınıf eline geçişi ticareti, ticaret de sanayinin gerçekleştiği şehirlerin

³¹⁸ Divitçioğlu, 1981:38

³¹⁹ Divitçioğlu, 1981:25-29

gelişmesine yol açmıştır'.³²¹ Bu paralelde, Asya toplumları ile ortak özellikler gösteren Osmanlı'da da kentler, sultanların yaşadığı yerlerde özellikle gelişmiştir. Ayrıca, Osmanlı'da sanat, mimarlık alanında gelişmiş ve kentler, iradenin temsil mekanı olarak, politik bir öneme sahip olmuştur.

Bu dönemde Osmanlı, geleneksel dünyaya paralel biçimde, 'mekanını geleneğin içinden'³²² çıkarmıştır. Mimari ve kent, yaşam biçiminin bir uzantısı olarak biçimlenmiştir. Teokratik ve dine dayanan bir siyasi düzene sahip Osmanlı'da sanat, bu anlayış içinde mimari ağırlıklı olarak gelişmiştir. Osmanlı'nın mekan algısı, 'doğa ile eşitlikçidir; doğaya hükmetmez; onu içine alır. Kentte alanlar veya meydanlar yoktur. Alan ve mimari öğelerin düzenlenme tavrı, İslam'da insanın kendini dünyada nasıl gördüğünün bir ifadesidir. Kentte, zorlama bir perspektif arayışı yoktur, insan gözü hareket ettikçe her an yeni perspektifler yakalamaktadır. Mimari de bu bağlamda, pragmatik bir anlayışına dayanmaktadır. Estetik ise, mimariyi anıtsal kılmak yönüyle çok önemli bir tasarım sorunu olmakla birlikte, işlevsellikten sonra gelmektedir, tasarımı şekillendiren işlev ve kültürel içerik önemlidir. Osmanlı mimarisinde kent ve mimari şeklinde bir ayırım yoktur; ikisi birbirinin içinde yer alır. Ancak kentlerin gelişmesi, tamamen doğal bir eklemlenme süreci ile olur. Kentler, yönetim merkezleri ve devlet ile kırsal bölgeler arası alışverişin olduğu üretim merkezleridir ve imparatorluğun "osmanlılaştırılması" açısından vazgeçilmez öneme sahiptir. Kentin bütünü, idarenin bir yansıma mekanı olarak önemlidir.³²³

Klasik İslami kent, iktidar ile cemaat arasında kentsel mekana egemen olabilmek için süren bir çatışmanın sahnesidir.³²⁴ Şeriat ile örf arasındaki çözülmemiş çelişki, aslında daha derin bir başka çelişkiye, Devlet ile İslam cemaati arasındaki çelişkiye dayanmaktadır. Bu anlamda İslam kentinde kamu alanından söz edilemez. Özellikle kişilere, hükümdara ve vakıflara ait özel mülklerin yanında, komşuların ya da bütün cemaatin ortak mülkiyeti altında bulunan alanlar vardır. Bütün cemaatin ortak mülkü sayılan iki tarafı açık yol ve yalnız sokak sakinlerinin (komşuların) ortak mülkiyeti sayılan çıkmaz sokak bu tür bir kent mekanına örnektir.. Böylece çıkmaz sokağın

³²⁰ Divitçioğlu, 1981:40'dan alıntı: Marx, K.-Engels, F., The German Ideology, Lawrence and Wishart, London, p:7

³²¹ Divitçioğlu, 1981:29

³²² Aydınli, 1999:155-165.

³²³ NECDET ERZEN, J., 1996, Mimar Sinan Estetik Bir Analiz, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, Ankara s:4.

³²⁴ GEORGEON François, 1999(ilk basım 1996), "Sunuş", Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Editörler: Paul Dumont, François Georgeon, Tarih Vakfı Yurt yayınları İstanbul, s:xi

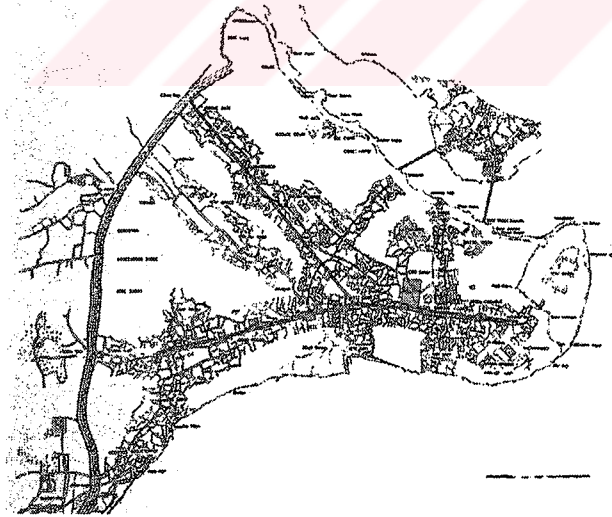
sakinleri ortak bir anlaşmayla, çıkmazın girişine bir kapı yaptırıp burasını dışardan gelen insanlara kapatabilirler.³²⁵



Şekil 2.63

Sokağın organik dokusu ve buna bağlı mekan algısının "yer"e bağlı olarak zaman içinde eklenerek oluşması; Bursa Hanlar bölgesi.
Kaynak: CEZAR, Mustafa, 1983. *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System*, Türkiye İş Bankası Yayınları, s:38.

Kent, morfolojik olarak konut yerleşmeleri, ekonomik etkinlikler ve dini-kültürel etkinlikler şeklinde üç ana işlevsel gruba bağlı bina komplekslerine ayrılmıştır.³²⁶ Topografya, bunların dağılımı üzerinde etkili olmuştur.³²⁷



Şekil 2.64.
Osmanlı Dönemi Kent Morfolojisi,
İstanbul Örneği

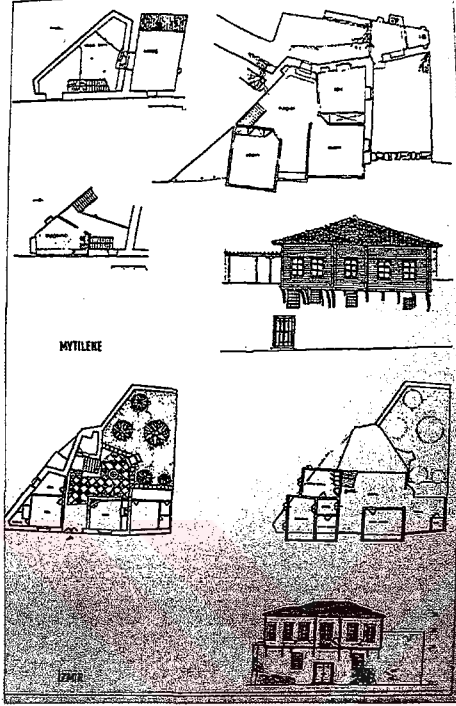
Konut bölgelerindeki morfolojik ve tipolojik oluşumda, mekan örgütlenme mantığı, geleneksel yaşam biçiminin içinden gelerek oluştuğu için, daha çok topografik ve hukuksal anlaşmalara dayalı bir zeminden hareketle ortak özellikler görülmektedir.

³²⁵ YERASIMOS, Stefan, 1999(ilk basım 1996), "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Editörler: Paul Dumont, François Georjeon, Tarih Vakfı Yurt yayınları İstanbul, s:10-14

³²⁶ CERASİ, M. M., 2001. *Osmanlı Kenti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s:82

³²⁷ MANTRAN Robert, 1986, *17.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, V Yayınları, Ankara.

Bu dönemde, mekan geleneğinin içinden çıkmaktadır ve çevre verileri, doğa ile olan yoğun etkileşime bağlı olarak belirleyici durumundadır. (İklim verileri, topoğrafya) Bu ortak oluşum mantığının, tasarımın coğrafi olarak benzerlik gösterdiği yerlerde, benzer oluşumlar yarattığı söylenebilir.



Şekil 2.65.
İzmir ve Midilli evlerindeki, iklim ve kültürel ortaklığın biçimlendirdiği tipolojik benzerlik, kent morfolojisinde de ortak yönelimleri doğrulabilmektedir.
Kaynak: LEVİ AKYÜZ, Eti, 1999. "Batı Anadolu Kıyıları Konut Mimarisi", Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı, Yem Yayınları, s:277-285.

Osmanlı kenti, kendi toplumsal ve kültürel dinamiklerine uygun olarak, 'polietnik yapısına uyum gösteren iki kurum geliştirmiştir: **mahalle**; (prensipde aynı etnik kökenden ve dinden gelenlerin birlikte oturduğu ve temelinde konut yer alan bölge) ve **imaret**; (toplumsal ve dini işlevler bütünü).³²⁸

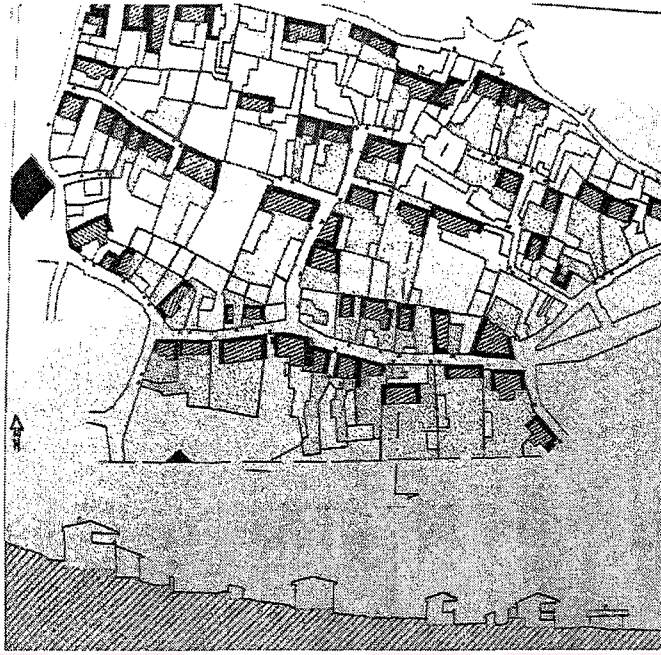


Şekil 2.66.
Mahalle Dokusu ve Hiyerarşik Düzeni.
Kaynak: Aru, 1998:203.

Bu mahallelerin sosyolojik oluşumunun yanında, geleneksel dönemin mekan oluşma mantığına paralel olarak, doğal çevre verilerinin baskınlığı nedeniyle, tipolojik

³²⁸ Cerasi, M. M., 2001.

oluşumda gözlenen benzerlik, morfolojik yapıda da kendini göstermektedir ve giderek kent morfolojisini oluşturan bir zemin hazırlamaktadır.



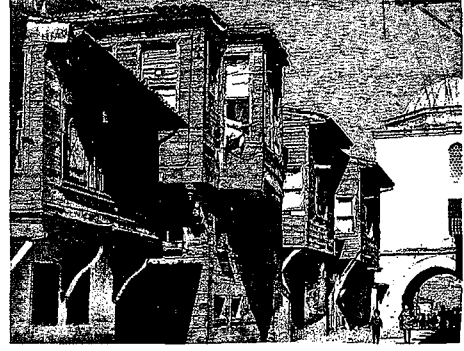
Şekil 2.67.
Muğla örneğinde, çevre verilerinin (iklim ve yön) geleneksel dönemdeki morfolojik oluşumu belirleyiciliği.
Kaynak: PINON Pierre, 1999. "Anadolu ve Balkanlar'daki Osmanlı Kentlerinde Kentsel Dokular Tipolojisi", Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı, Yem Yayınları, s:166-179.

İmaret sisteminin temelinde ise vakıf kurumu yer almaktadır. 'Yapı etkinliğinin kurumsal çerçevesini, İslam hukukuna dayanan ve temelinde süreklilik esas olan vakıf sistemi oluşturmaktadır. Bu tür kamusal yapılar aynı zamanda kent dokusunu belirlemektedirler. Bu yapılar arasındaki alanlarda ise konutların biraraya gelmesiyle oluşan dizgiler yer almaktadır. Özellikle kamusal yapıların yarı açık mekanları -çarşı ve cami gibi- aynı zamanda sosyal birleşmenin olduğu yerlerdir.'³²⁹

Bu iki sosyolojik durumun mekandaki karşılığı, sosyal anlamda bu kurumların uyumunun algısal olarak da morfolojik ve tipolojik bütünleşmenin kent genelinde gözlenmesidir. 'Osmanlı kenti tipolojik olarak kamusal yapılar ve konutlar olarak iki türe indirgenirse, bu durumun aynı zamanda fiziksel olarak birbirine zıt iki farklı biçimlenme ilkesi ve konstrüksiyon ile vurgulandığı söylenebilir.'³³⁰ Kamusal yapıların dayanıklı taş malzeme ile yapılması onların, kalıcılığına, konutların ahşap malzeme ile yapılması ise, mülkiyet hakkı ile de ilgili olmakla birlikte bu tipin geçiciliğine işaret etmektedir.

³²⁹ YILDIRIM, S., "Osmanlı Kentini Okumak; Osmanlı-Rumeli Kentlerinin Düşündürdükleri", Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı, Sayı 34, s: 498-503.

³³⁰ Erzen, 1996:15

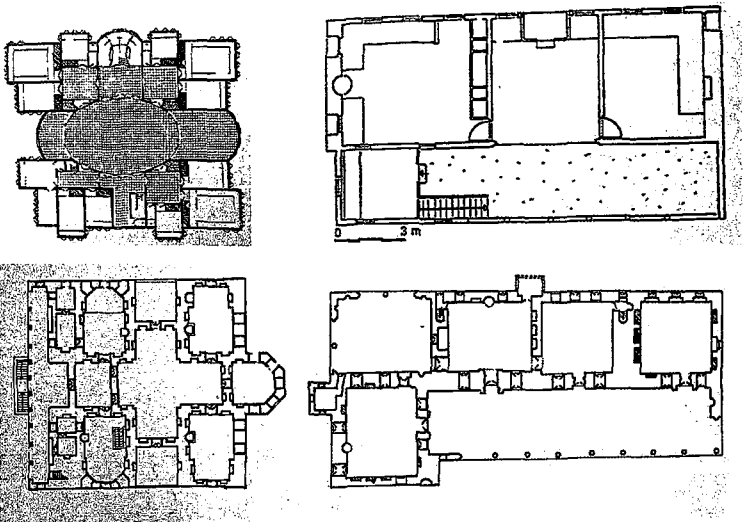


Şekil 2.68. Sokak Algısı İçinde Kamusal Ve Sivil Alanların Birlikteliği. Kaynak: Çelik, 1998.

Şekil 2.69. Fatih Semtindeki Mahalleleri Belirleyen Kamusal Yapıların Merkeziliği Ve Onları Saran Konut Dokusu

Osmanlı kentinde belirgin bir tipolojik oluşum gözlenmektedir. Bu tipolojik biçimlenme yaşam biçiminden hareketle oluşmuştur. 18. yüzyıla kadar yasal düzenlemelerin arazi mülkiyetine izin vermemesi sonucu, konutlarda kolay inşa edilebilir ahşap malzeme kullanılmıştır. Konut üretiminde tasarım ve uygulama süreçleri içiçedir. Yer seçimi doğal olarak belirlenir; mahallenin odağındaki dini bina ve onu çevreleyen ve bir başka mahallenin sınırına kadar uzanan, komşuluk ve mahremiyet kurallarını da gözeten alandır.

Konut tipolojisinde planlama, geleneksel yaşam biçimine uygun şekillenir. 'Zengin evi, sadece oda sayısı olarak diğer evlerden kendini fark ettirmektedir. "Türk evi" olarak adlandırılan ev planı tipi, benzer yaşam tarzının ve benzer çevre verilerinin ortak sonucu olarak ortaya çıkmıştır.³³¹ Dönemin idari yapılarına ait konut birimlerinde de aynı plan şemasının görülmesi bunu desteklemektedir.



Şekil 2.70. Osmanlı Mimarisinde Tipolojik Biçimlenmenin Mantığı. 1. Resim; Orta Sofalı ve Hayatlı Konut Planları 2. Resim Topkapı Sarayı Fatih ve Çinili Köşkü. Kaynak: Kuban, Doğan, 1998. İstanbul Yazıları.

³³¹ Erzen, 1996

Özetle, geleneksel dönem Osmanlı mekanının oluşumunda, daha önceki bölümlerde bahsedilen geleneksel dönem özellikleri ile ortaklıklar görülmektedir. Tasarımın çevresiyle kurulan ilişki, geleneksel dönemdeki yaşam biçimine uygun olarak, geleneğin ve yaşamsal pratiklerin içinden doğmaktadır. Bunun yanında genel olarak kentte, doğu düşünce biçimlerine yakın bir eğilim görülmektedir. Bu benzerlik hem üretim biçimine bağlı hem de evren algısına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında bu evren algısıyla, üretimin ve yaşam biçiminin de kendi içlerinde diyalektik bir ilişki oluşturdukları ve bunun bütünsel bir yaşam ve mekan mantığına dönüştüğü söylenebilir.

2.5.2. Endüstri devrimi ve Tanzimat Döneminde Kent Mekanı

Avrupa'da aydınlanma düşüncesiyle başlayıp, endüstri devrimiyle önemli bir dönüşüm başlatan gelişmeler, Osmanlı toplumunda 18. yüzyıla kadar çok etkili olmamıştır. 18. Yüzyıla birlikte bu değişimlere daha fazla kayıtsız kalamayan Osmanlı, Tanzimat dönemiyle endüstrileşmeye ve modern döneme geçişi başlatmıştır. Ancak bu değişimler, geç kalmış bir toplumun aceleciliği içinde düşünce örüntülerinin bu değişimi getirmesi beklenmeden yaşandığı için, bu içselleştirilemeyen değişim süreci beraberinde, kentsel dokuda mekansal bazı kopukluklara yol açmıştır. Geleneksel dönemde toplumsal yaşantının içinden gelerek şekillenen mekansal örüntüler, bu dönemde, dışarıdan kabul edilen değişim paketleri olarak algılanmıştır. Bu durum ise daha önce kendiliğinden oluşan mekanın yerine, kopmaların gözlendiği bir mekan anlayışını getirmiştir.

Tekeli'ye göre, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı kentlerinde çözüm bekleyen başlıca beş grup sorun olduğu söylenebilir. Kentin yeni karşılıklı ekonomik ilişkiler içine girmesinin ve bunlara eşlik eden idari reformun yarattığı yeni kurum ve kuruluşlar açısından, öncelikle bir merkezi iş bölgesinin yapılanmasına gerek vardır. Yeni ekonomik ve idari dönüşümlerin ürünü olarak sosyal tabakalaşmanın değişmesi nedeniyle, ikinci olarak konut alanında bir farklılaşma ihtiyacı doğmuştur. Üçüncü grup sorun kent nüfusunun hızlı büyümesiyle yeni konut alanlarına ihtiyaç duyulmasıdır. Dördüncü grup sorun yeni kent gelişimine hizmet edebilecek bir altyapının yaratılmasıdır. Beşincisi ise şehrin ahşap mahallelerinde sık sık büyük yangınlar çıkmasını engellemek için alınacak önlemlerdir.³³²

Bu gereksinimlerin, Tanzimatla birlikte rasyonel bir biçimde analiz edilmesiyle birlikte, zaten başlatılması gereken değişim hareketleri için bir zemin elde edilmiş ve

³³² Tekeli, 1999:20

'kent mekanı üzerinde, cemaatle devlet arasındaki sonu belirsiz kavgayı iktidar kazanmış ve kendi kent düzeni ile yönetim biçimi anlayışını dayatmıştır.'³³³.

Osmanlı toplumunda devlet ve birey ilişkisi gereği, bireyin Batı'da olduğu gibi serbestçe gelişmesini sağlayacak hukuki ve iktisadi hakları yoktur. Yani Osmanlı toplumunda birey yoktur; onun yerine, gerek hayatları gerek malları açısından padişahın iradesine bağlı "kul"lar vardır.³³⁴ Oysa, Batı'da kentlerde ticari etkinlikleri geliştirip, zenginleştirerek kentlere ve bu arada kendilerine özgürlük sağlayan bireyler, feodalizmin çözülmesine neden olmuşlardır. Batı'nın toplumsal yapısında gerçekleştirdiği bu gelişmelere karşın Osmanlı toplumundaki geleneksel toplumsal ve kültürel yapı egemenliğini sürdürmüştür.³³⁵

Mekansal değişimler ve yenileşme hareketleri beraberinde toplumsal yapı ve örgütlenme biçimindeki değişimleri getirmiştir. Özellikle 1860'lardan sonra liman kentlerinde bu değişimler açık olarak görülmüştür. Klasik Osmanlı kentinde bedesten etrafındaki çarşılarından, liman çevresindeki pazarlardan oluşan eski merkezlerin yanı sıra, modern bir merkez oluşmaya başlamıştır. Yeni ulaşım yolları, demiryolları, limanlar, rıhtımlar, antrepolar yapılmıştır. Yeni bürokrasiye paralel devlet daireleri kurulmuştur. Kent merkezleri büyümüş; modern ve geleneksel kesimler farklılaşmıştır. Araba, tramvay, vapur, banliyö gibi toplu taşıma araçları kente girmiştir. Yeni ekonomik ilişkilerin ve yeni örgütlenme biçiminin sonucunda toplumsal tabakalaşma değişerek 'yeni toplumsal sınıfların oluşmasına, konut alanlarındaki millet esaslı yerleşimin yerini, sınıf esaslı yerleşim biçiminin almasına neden olmuştur. Bir yandan kent içi ulaşımındaki gelişmeler, öte yandan kent nüfusunun artışı, kentlerin çevreye yayılması ve banliyöleşmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda kentsel yaşamın yeni dönemin gereklerini karşılayabilmesi için 1855'de Şehremaneti,³³⁶ '1857'de ise Belediye'ye bağlı Altıncı Daire kurularak ilk kez Pera, Galata ve Tophane'yi kapsayan bir örnek bölge seçilmiş ve Avrupa tarzında belediye hizmetleri verilmeye başlanmıştır.'³³⁷

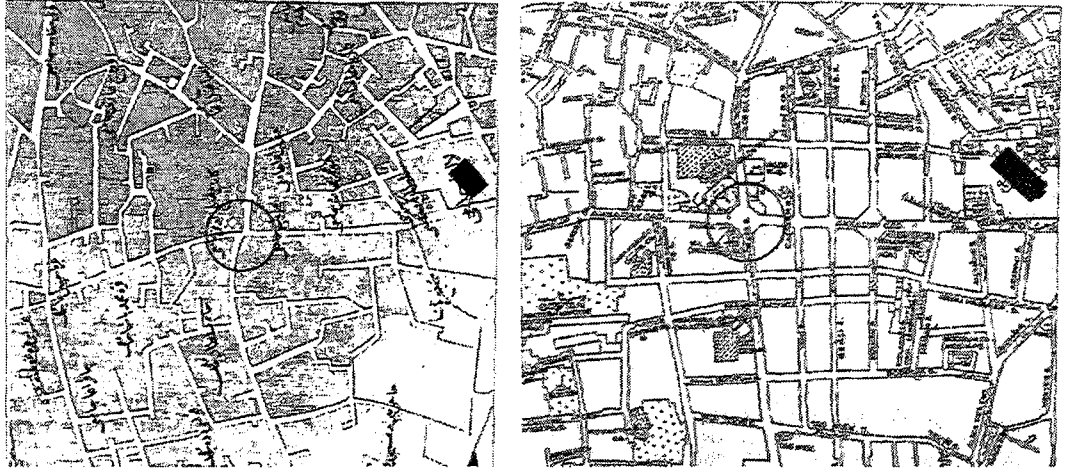
³³³ GEORGEON François, 1999(ilk basım 1996). "Sunuş", Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Editörler: Paul Dumont, François Georgeon, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul, s:xi

³³⁴ Mardin, 1994

³³⁵ Usta-Usta, 1995:84-90

³³⁶ Tekeli, 1998:2

³³⁷ FAROQHI, S., 1997, "Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s:274



Şekil 2. 71. Aksaray'da yangın sonrası yeni kent planlama çalışmaları. Kaynak: Çelik,1998.

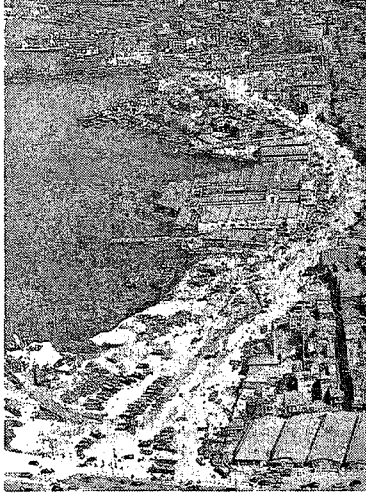
Tanzimatın önemli anahtar kavramlarından biri olan merkezîyetçilik, kent mekanında da kendini göstermiştir. Daha önceleri parçalar halinde ve gerekli durumlar karşısında geliştirilen kent planlama çalışmaları bu dönemde artık kentin bütün olarak ele alınması şeklinde dönüşmüştür. Bu kısmi planlar dışında kentsel ölçekte de planlama kararları alınmıştır. Örneğin ilk kez İstanbul için, 'sokak örüntüsünü düzeltmek amacıyla ayrıntılı bir haritalama çalışması (1910) yapılmıştır'³³⁸ Tanzimat fermanı ile yaşama geçirilen kurumsal reformların yansıması, geniş ölçekte kent dokusunda, daha dar ölçekte ise mimaride görülmüştür. Kent dokusunun düzenlenmesi amacıyla ortaya atılan tasarım ilkeleri tüm Osmanlı başkentinde ortak bir ilke izlemektedir ve felsefesi de değişimin bir parçasıdır. Bu dönemde planlama 'bilimsel ve yol şebekesi de 'kavaid-i hendese' kurallarına uygun olmalıdır.'³³⁹ Osmanlı'nın yeni ideolojisi olan Tanzimatın yansıma mekanı olarak meydanlar, sokaklar ve binalar farklı bir ideolojik anlam kazanmışlardır. Bu anlamda yol açma çalışmaları ve yangınla mücadele önemli kent sorunlarından biridir. Bu nedenle, 'çıkılmaz sokakların ortadan kaldırılması ve caddelerin düzeltilmesi öncelikli düzenlemelerden olmuştur.'³⁴⁰ Benzer yaklaşımlar, sahil kıyılarının düzenlenmesinde de görülmüştür. 'Artan deniz trafiğinin ve ticaretin düzenli rıhtımlara ihtiyaç duyması, kamu sağlığına zarar veren koşulların ortadan kaldırılması ve kentin imajının düzeltilmesi amaçlarıyla'³⁴¹ sahil düzenlemeleri ayrı bir öneme sahip olmuştur.

³³⁸ Tapan, 1998:76

³³⁹ ÇELİK, Zeynep, 1998 (ilk basım1986). 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s: 61

³⁴⁰ Faroqhi, 1997: 274

³⁴¹ Çelik, 1998: 61



Şekil 2.72.
Unkapanı yol açılması .
Kaynak.Tapan, 1998:85.

Bu tür düzenlemeler, mevcut kent dizgesi içindeki sokak-bina ilişkisinde hem morfolojik hem de tipolojik anlamda farklılıklar yaratmıştır. Geleneksel dönemde kentin eklenerek oluşan morfolojik dili, yapılan bu düzenleme çalışmalarıyla hem ölçek hem de anlam olarak değişmiştir. Kentteki sokak ve bina morfolojisi artık hem geleneksel yaşama ait izler, hem de yeni kent planlamasının ilkesel düzeyde etkilerini taşımaktadır. Yani bu dönemde, tasarlanan kent ve mekanı, tasarım sürecinde, “yer”den, hukuksal, politik, kültürel anlamdaki boyutlarından kısmen yalıtılmaya başlamıştır. Örneğin, kamu alanında sivil yapılara ait özelleştirme anlamındaki özel mülkiyet, 19. yüzyılın sonlarında yasal bir zemin bulurken, aslında kamunun kendi arasında halen geçerli olan, örneğin sokak kullanımına ilişkin kuralları kendi içinde geçerliyken, mekansal olarak ise yeni planlama kararlarının getirdiği çözümler görülmektedir; yani mekandaki izlerin okunması, toplumsal yapının izleri ile tam örtüşmemektedir.

2.5.3. Cumhuriyet ve Modernite Projesi (1923-1945)

Tanzimat dönemiyle başlayan modernleşme, Cumhuriyet’le birlikte, “eski”den bir kopuş anlamı kazanmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren “aydınlanma” hedefi içinde köktenci bir “çağdaşlaşma-modernite” projesi uygulamaya çalışılmıştır. Bu proje ise genel olarak bilgiye, sanata akılcı bir aydınlanma geleneği içinde yaklaşılması, ekonominin yapılandırılması, ulus-devlet ve demokrasinin kurumsallaşması ve son olarak da kanunlara dayanan özgür bireyler oluşturulması temeline dayanmaktadır.³⁴²

Bu dönemin mimarlığı da doğal olarak kendi kurumsal ve düşünce ortamını biçimlendirmiştir. Bu ortam içinde yeniden yorumlanan mekanda, hem anlam olarak

³⁴² Tekeli, 1998:1

hem de örgütlenme açısından önemli değişiklikler olmuştur. 'Ulus devletinin siyasal olarak kurulmuş olmakla birlikte, toplumsal bilinç düzeyinde yeniden kurulacak ve bunun başarılabilmesi için de mekansal stratejiler önemli yer tutacaktır.'³⁴³



Şekil 2.73.
Cumhuriyet Rejiminin Mekana Verdiği Önemi Gösteren Resim.
Kaynak: BOZDOĞAN, S., 2002, Modernizm ve Ulusun İnşası, Metis Yayınevi, İstanbul

Bu stratejiler ise 'birincisi ülke mekanının bir ulus-devlet mekanına dönüştürülmesi, ikincisi ise, kentlerin modernitenin yeri (place) halinde düzenlenmesi'³⁴⁴ olmak üzere iki eksenle ele alınmıştır. Bu bağlamda ele alınan 'mimarlık ve daha büyük ölçekte bayındırlık faaliyetlerinin de ideolojik ve devletçi ekonomi ve sanayi alanındaki yatırım girişimleri olmak üzere iki olgu etrafında şekillendiği görülmektedir. Dönemin yapı programı ve yapım politikasındaki öncelikler sıralaması bu gelişme amacı çerçevesinde, 1.Kentsel gelişimi yönlendirmek üzere belediye ve merkezi yönetim düzeyinde bayındırlık faaliyetleri, 2.Hizmet ve sanayi, 3.Sağlık ve eğitim yapılarını, 4.Sosyal konut yapımı, 5.Ankara'nın başkent yapılması olarak belirlenmiştir.'³⁴⁵ Bu yapım politikaları aynı zamanda o döneme ait mekan üretim ve oluşum sürecini de doğrudan etkilemiştir.

Bu süreçte etkili olan bir diğer alanı ise, yasal düzenlemeler oluşturmaktadır. Özellikle 1930-35 yılları, tüm kent yönetimi ve imar yasalarının değiştiği yıllardır. Bu yıllarda kentlerin yeniden planlanması önemli bir konu olmuş, Ankara ve İstanbul için yarışmalar açılmıştır. Bu eğilimlerin ardında aslında Türkiye'nin , geç kaldığı Avrupa kentleşmesine yetişme amacı, Tanzimat'tan o güne gelen bir olgu olmuştur. Bu dönemde farklı olarak, daha bilinçli ve biçimsel olanın ötesinde "öz"e ait arayışlar görülmektedir. Bu dönemde, 'mimarlık ve mühendislik mesleği için çıkarılan yasayla da, aynı zamanda, pratikte tam uygulanmamış olsa da, bina yapımı gelenekten koparılmış, meslek sahiplerinin tasarımına bırakılmıştır.'³⁴⁶

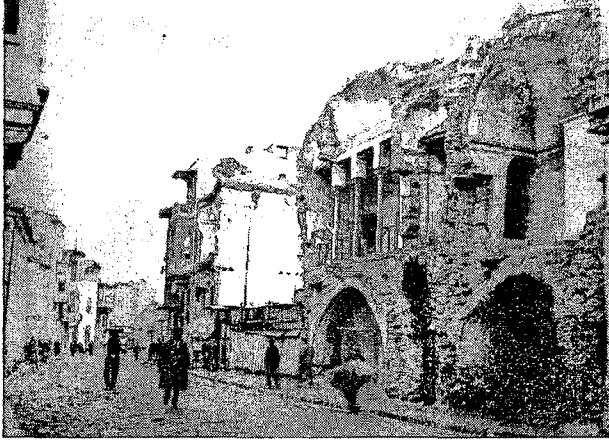
³⁴³ Tekeli, 2000:23-24

³⁴⁴ Tekeli, 1998:4

³⁴⁵ TAPAN, Mete, 1998. "İstanbul'un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s: 78-79

³⁴⁶ Tekeli, 1998:10

Yani bu dönemde yaşanan bir dizi, siyasi, yasal, hukuki değişimler, daha sonraki dönemlerde izlenecek olan mekansal değişimlerin zeminini hazırlamıştır. Bu dönemin en büyük etkisi, geleneksel sistemden, hem yaşam biçimi hem de mekan olgusu anlamında büyük bir dönüşümü, hatta kopuşu hazırlamış olmasıdır.



Şekil 2. 74.
Yeni yaşam biçimine uygun gereksinimlerin, kente girmesiyle, değişen kentsel mekanlar; sokaklar.
Kaynak: Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi

2.5.4. Değişime Bağlı Olarak Yerleşme Sisteminin Yaşamakta Olduğu Dönüşüm ve Mekansal Etkileri

Türkiye, Osmanlı'dan başarak yaşadığı kendi dinamikleri içinde yaşadığı dönüşümü, bu dönemde de yine kendine özgü gelişmeler paralelinde yaşamaya devam etmiştir. Özellikle, 1930'lardan sonra yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmeler mekanı da beraberinde dönüştürmüştür. Bu değişimler nüfusun ve sermayenin mekandaki dağılımına da bağlıdır. Genel anlamda kentleşmenin ardında, 'ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyo-psikolojik'³⁴⁷ olmak üzere dört ana etken vardır. Türkiye'nin bu bağlamda yaşadığı, yerleşme yapısındaki dönüşümleri üç grupta toplamak mümkündür:

1- Yerleşme sisteminin yaşadığı dönüşümünün makro özellikleri: Bu dönüşümü belirleyen iki temel süreç, nüfus ve sermayenin mekandaki dağılımıdır. Bu dönüşümün makro özellikleri ise 1) kentleşme oranının yükselmesi, 2) kıyaslaşma, 3) mekansal eşitsiz büyüme, 4) yerleşmeler arası ilişki ağlarının yoğunlaşması' olarak tanımlanabilir.

2- Yerleşmenin büyükük farklılaşmaları: Yerleşmeler yükledikleri işlevlere göre farklı büyüküklerde olduğu için büyükük dağılımı önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerde genellikle bir kent aşırı büyüyerek merkez haline gelir. Türkiye'de ise bunu İstanbul kenti üstlenmiş ve kentin büyüme hızı, Türkiye'nin büyüme hızından fazla

³⁴⁷ KELEŞ, Ruşen, 2000. Kentleşme Politikası, İmge Kitapevi, Ankara, s: 22-27

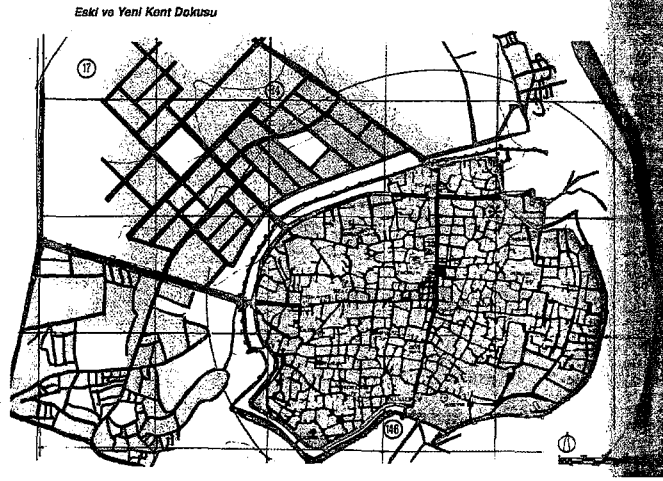
olmuştur. Bu ani büyüme ise, toplumun kabul ettiği kurallar içinde olmamış ve yaşam kalitesi istenilen düzeyde geliştirilememiştir.

3- Her bir yerleşmedeki mekansal farklılaşma ve büyüme süreçleri: Yerleşme sisteminin yaşadığı dönüşümü sadece yerleşmelerarası ilişkilerin ve konumların değişmesiyle tanımlamak yeterli olmayabileceği için her yerleşme içinde yaşanan dönüşümleri ayrı olarak betimlemek gerekir. Türkiye’de yaşanan bu dönüşümlerin arkasında üç farklı etkiyi görmek mümkündür: Bunlardan birincisi, kentlerin işlevleri ve çevresinde kurduğu denetim biçimlerindeki değişimler ile bunun paralelinde oluşan toplumsal katmanlaşmanın yeni biçimleridir. İkincisi, kentteki yapı sunum biçimlerinde ve kent içi ulaşımın örgütlenmesindeki gelişmelerdir. Üçüncüsü ise, yerleşmenin büyüklüğü veya ölçeğindeki değişimdir.³⁴⁸

Bu süreçlere bağlı olarak, Türkiye’nin kentleşme sürecinde, tarımsal düzenden sanayileşmeye geçerken, kent dışına doğru taşınmıştır. Sanayileşme sürecinde, genel olarak büyük sanayi gelişmesinin olduğu yerleşmelerin zaman içinde metropoliten bir yapı kazanarak, gelişmiş bir ulaşım ve haberleşme ağı ile birlikte, sanayinin uzak yerlere yayılması gözlenir. Anakentin çevresinde önce konut alt-kentleri, daha sonra sanayi alt-kentleri onun dışında da uydu-kentler, aralarda ise tarımsal boşluklar olacaktır. Böylece fiziki olarak bütünleşmiş bir kent yerine, büyük bir alana yayılmış olan yerleşmeler ağı metropoliten yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’de ise bu tür bir metropoliten yerine azmanlaşmış bir sanayi kentleşmesi görülmektedir. Bu durum karşısında kentin mevcut alt yapısı yetersiz kalmış ve yaşam kalitesi düşmüştür. Küçük sanayi siteleri ve organize sanayi bölgeleri artmış, bunlara bağlı toplu konut sunum biçimleri gelişmiştir. Bu zamana kadar tek tek yapıların eklenmesiyle büyüyen kentler, bundan sonra büyük lekelerin tek tek eklenmesiyle büyümeye devam etmiştir. Hatta gecekondü alanlarının açılması da, farklı ilişkiler içinde benzer şekilde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde otomobilin artması ile kent dışında yüksek ve orta gelirli grupların konut alt kentleri oluşmaya başlamıştır.³⁴⁹

³⁴⁸ HABİTAT II, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı, 1996. Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, İstanbul, s:18-30

³⁴⁹ HABİTAT II, 1996. Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı, İstanbul, s: 28-30



Şekil 2.75. Bahsedilen dönüşüm sürecinde kentsel ölçekte gözlenen değişimlerin Diyarbakır örneğinde gözlenmesi.

Kaynak (plan için): Aru, 1998.

Geleneksel dönemde belirli kurallarla birbirine bağlı olarak gelişen kent dizgesinin gerek kentsel mekan gerekse de yerleşme morfolojisinin, yeni "kurallarla" çözümlenerek tekrar üretilmesi. Ancak bu durumda tasarlanan mekanların yer bağlamında ilişkileri arasında oluşan kopma ve sıçramalı değişimler, mimari dilin, hem yol ağında hem de parsel oluşumunda çözümlenmesine yol açmıştır.

Türkiye'de 1940'lardan sonra ekonomik politikada görülen değişimler beraberinde kentleri ve mekansal gelişmeleri de doğrudan etkilemiştir. Bu değişimleri üç dönem olarak ayırmak mümkündür.

2.5.5. İkinci Dünya Savaşı'nın Sonundan 1960'a Kadar Olan Dönem

1950'lerle birlikte siyasi değişimlerin de etkisiyle hem toplumsal alanda hem de kentsel alanda önemli değişimler söz konusu olmuştur. Özellikle tarımda modernleşmeye ağırlık verilerek dışa açılma süreci başlatılmış, liberalleşme söylemi içinde özel kesime önem verilmeye başlamıştır. Kentleşme bu tarihten sonra hızlanmış, 'demiryolları ağırlıklı altyapı yatırımları stratejisinden, karayolları ağırlıklı bir stratejiye geçilmiştir.'³⁵⁰ Özellikle 1950'li yıllarda çok partili hayata geçiş ve batılılaşma süreçleri sırasında yaşanan sanayileşme hareketleri ve kırdan kente göç hareketi, etkileri bugüne uzanan bir süreç başlatmıştır.

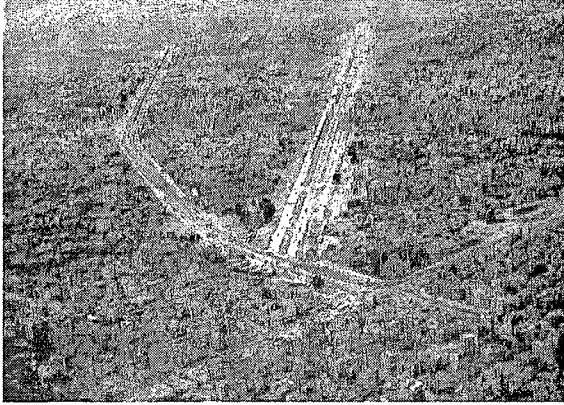
Bu süreçte yaşanan mekansal değişimlerin başında, kent mekanlarında, özellikle yol dokusunda görülen değişimler olmuştur. 2. Dünya Savaşı sonrasında yeterli düzeyde gerçekleştirilemeyen planlama çalışmalarından dolayı, güncel (spontane) çözüm arayışları olmuştur. Kentin büyümesinin yönlendirilmesinde bölgesel planlar söz konusu olunca, artan motorlu araç trafiğini düzenlemek için yeni yolların açılması adeta bir 'ülke sorunu'³⁵¹ haline gelmiştir. Bu dönemde 'çağdaş kent, yol-meydan-otomobil üçgeninde tanımlanmaktadır.'³⁵² Dönemin karayolları programı ile birleşen bu uygulama, özellikle eski kentin doku ve mekanını ciddi olarak değiştirmiştir. Sahil yolları, surları delen, tarihi yapıların üstünden geçen bulvarlar,

³⁵⁰ Habitat 2, 1996:15-17

³⁵¹ Tekeli, 2001:79-80

³⁵² Tapan, 1998:83

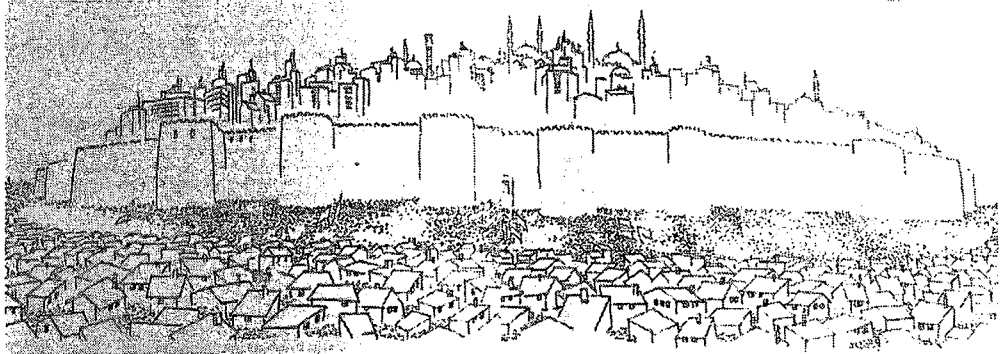
mevdan genişletmeleri, büyütülen limanlar, o güne kadar btnlgn az çok koruyan doku, mekan ve yapıları da parçalamış ve yeni bir kent leği oluşmaya başlamıştır.³⁵³



şekil 2.76.
Kent mekanlarında görülen ölçek ve doku değişimlerinde özellikle yol açma çalışmaları etkili olmuştur.
Vatan ve Millet Caddeleri, Cengiz Kahraman Arşivi
Kaynak: Tapan, M.,1998, İstanbul'un Knetzel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s:84.

Bu dönemin ön plana çıkan bir başka mekansal sorunu da, kentlerde, kişilerin ödeme gleriyle uyumlu yeterli sayıda konut sağlanamamasıdır. 'İkinci Dünya Savaşı sonrasında genel olarak bireysel konut sunum biçimi varken, Ankara'nın başkent olduğu dönemde bunun yetersiz kalması üzerine ilk kooperatifler ve ilk baraka-evler ortaya çıkmıştır. Bu tıkanıklığı bir ölçüde aşmayı sağlayan olgular ise zaman içinde oluşan "gecekondu" ve "yapsat"ılık olmuştur.³⁵⁴

Büyük kentlerde görülen nüfus artışına yeter sayıda konut imkanının olmayışı, bu konuda duruma özgü çözümleri de beraberinde getirmiştir. Kendine barınma yeri arayan halk, kendi konutunu kendisi ve kendi bildiği yöntem ve biçimlerde üretmeye başlamıştır. Böylelikle, Türkiye'de kentlerin etrafında bir gecekondu kuşağı biçimlenmeye başlamıştır. Bu durum ise, 'kentlerin moderniteye uygun olarak gelişen kesimleri ile kendiliğinden gelişen kesimleri şeklinde birbirinden ayrılan ikili bir yapı'³⁵⁵ya sahip olmasına yol açmıştır.



şekil 2.77. Tan Oral, "İkinci İstanbul Kuşatması". Kaynak: Tapan, M.,1998, İstanbul'un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s:76.

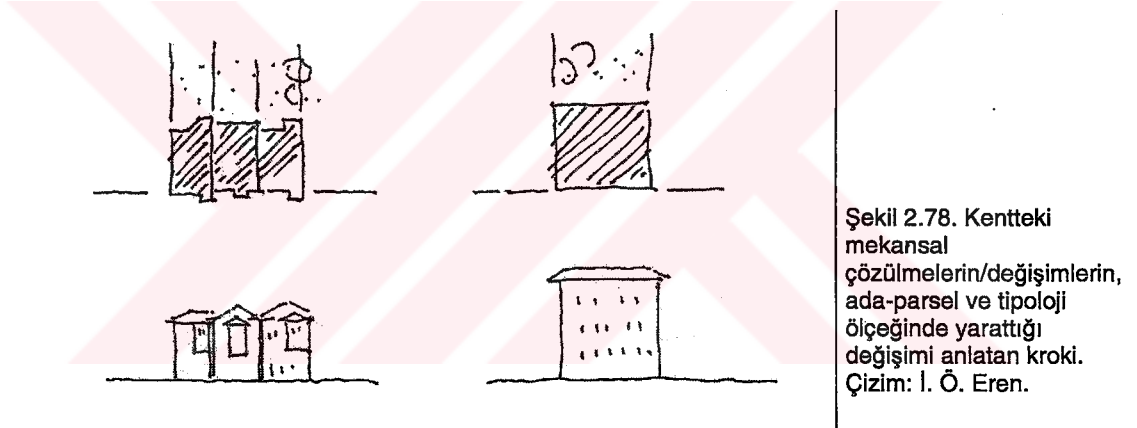
³⁵³ Yücel, 1996:189-195

³⁵⁴ Tekeli, 1998:13

³⁵⁵ Tekeli, 1998:12

Bu konut sorununa paralel gelişen diğer bir oluşum ise “apartmanlaşma”dır denilebilir. Yaşanan hızlı kentleşme ve imarlı arsa sunumunun arttırılmayışı gibi nedenlerle tüm kentlerde arsa fiyatlarının yükselmesi nedeniyle, orta sınıfların tek parsel üzerinde konut yapma olanağını kaybetmesiyle,. tek parsel üzerinde birden fazla kişinin biraraya gelerek gerçekleştirdikleri apartmanlarda kat sahibi olmaları bir çözüm olarak gelişmiştir. Ancak varolan yasaların böyle bir mülkiyet biçimine olanak tanımaması nedeniyle,. 1954 yılında Noterlik Yasa’sında yapılan bir değişiklikle bu sorunun çözülmesi “yapsatçı” türü konut sunum biçiminin ve kooperatif eliyle konut sunumunun gelişmesini kolaylaştırılmış ve hızlandırılmıştır.³⁵⁶

Bu ikili yapılanma ise, kentin hem morfolojik hem tipolojik hem de sosyo-kültürel yapısında önemli değişiklikler yaratmıştır. O güne dek belirli kurullarla birbirine eklenen kent dizgesi, bundan sonra, daha çok farklı eğilimlerin etkisinde bağımsız gelişen eklenmelerle gelişmiştir. Bu durum ise parsel ölçeğine kadar inen değişimlere yol açmıştır.

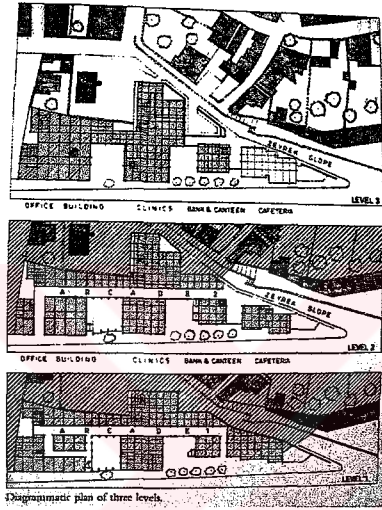


Toplumun önemli bir kesiminde bu sorunlar yaşanırken, diğer yanda da ülkedeki mimarlık ortamı, 1950’li yıllara kadar yaşanmış olan Milli Mimari üslup arayışlarından farklılaşarak, Türkiye’ye özgü koşullar içinde, evrensel anlamda yeni söylemler üretmek arayışına dönmüştür. Bu anlamda, mekanın yerle ilişkisi, mimarlar tarafından bu defa farklı bir anlamda ve yaşanan gelişmeler gözetilerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu arayışlar, bir üslup tartışmasından ve bazı kavramların ardında bulunmaya çalışılan gerçek mimarlık etkinliklerinden bir adım ileri giderek, mimarının “yer” le ilişkisinin, başta belirtilen bileşenleri ile birlikte sorgulanmaya başladığı bir dönemdir.

Örneğin bu döneme ait Sedad Eldem’in Zeyrek SSK yapı kompleksi, bu anlamda değerlendirilmesi gereken bir örnektir. 1962’de açılan bir sınırlı mimari proje

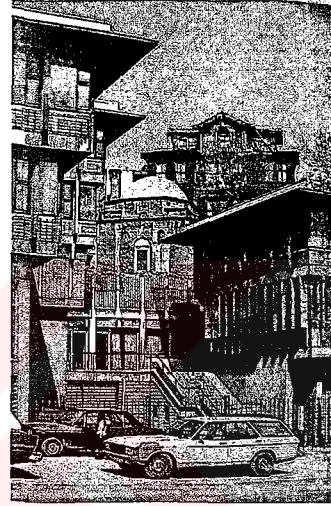
³⁵⁶ Tekeli, 1998:14.

yarışması sonunda projelendirilen yapı, işhanı, dispensanser, çarşı, banka ve bir kahve binasından oluşmaktadır. Projenin yapıldığı, 1960'lı yıllarda uluslararası üslubun, topografik, kültürel, geleneksel, iklimsel bağlamlardan kopuk, "cephesizlik", "yersizlik" gibi yaklaşımları içinde ortaya çıkmış olan yapı grubu, bu eleştirel ortamda, ortaya çıkan, "bölgesel", "organik", "brütalist", "bağlamsal" gibi ayrılmalarla birlikte, mevcut stilin cam ve beton kutularına, bağlam-bilinçli (context-conscious) bir kırılma çizgisi koyma isteği olarak bakılmalıdır. Eldem'in Zeyrekle ilgili bağlamsal bilinçliliği, fiziksel/topografik bağlamda kendini gösterir ve aynı zamanda tarihsel bağlamı da destekler.³⁵⁷

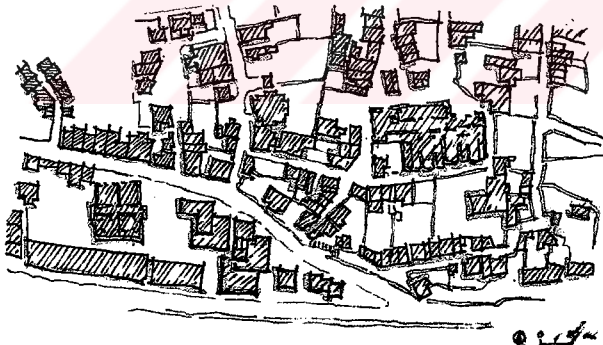


Diagrammatic plan of three levels.

kat planları



silüet



planı

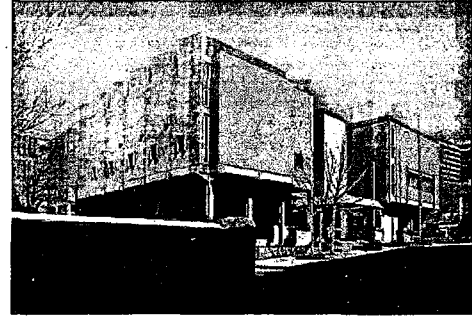
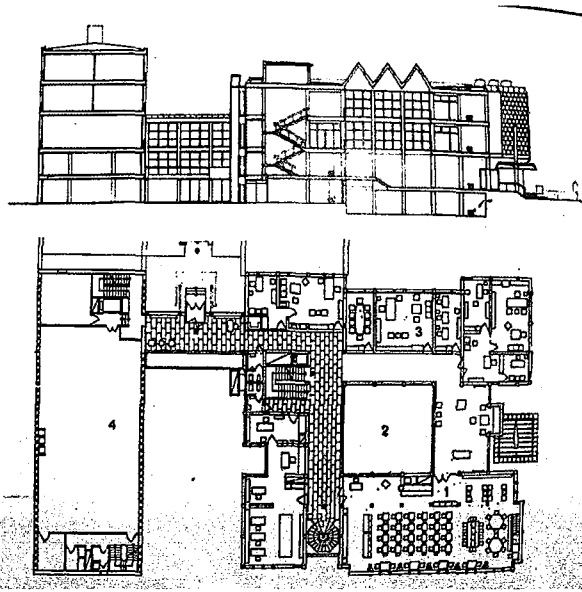
vaziyet

Şekil 2.79. Zeyrek SSK Yapı Kompleksi, Sedat Hakkı Eldem, İstanbul.
Kaynak: Bozdoğan-Özkan-Yenal, 1987.
(v.p. çizim: İ.Ö. Eren)

Benzer şekilde Turgut Cansever'in 1950'li yıllarda Ankara'da yaptığı Türk Tarih Kurumu Binası da, uluslararası üslubun etkisi dışında, kendi "yer"i ile dengeli biçimde ilişki kuran önemli bir örnektir.

Kültürel, teknolojik, estetik ve tarihi bağlantılarıyla ilişkileri gözetilen bu binaların, tasarım-yer ilişkisi bağlamında, o dönemin dönüşüm sürecinde, mimari dilin yeniden yorumlanması açısından önemli örneklerdir.

³⁵⁷ Bozdoğan-Özkan-Yenal, 1987



Şekil 2.80.Turgut Cansever (Ertun Yener ile birlikte), Türk Tarih Kurumu Binası, 1951-1967, Ankara.

Kaynak: Turgut Cansever, 1981.Türk Tarih Kurumu Yayınları.

2.5.6.1960-80 Arasındaki dönem

Bu dönemde geçilen karma ekonomi uygulamaları sırasında yaşanan petrol sıkıntısıyla birlikte ekonomik sorunlar olmuştur. Küresel bir ekonominin gerektirdiği yeni kurumları oluşturulmaya çalışılmıştır. Altyapı politikalarında da bilgi toplumunun gerektirdiği iletişim yatırımlarına ağırlık verilmiştir. Tarımsal kesimin sınırlı ürettiği bir yapıdan, ulusal ya da uluslararası pazarlar için uzmanlaşmış üretim yapan bir yapıya ulaşılmıştır. Bu dönemde artan iş olanakları, nüfusa istihdam sağlamakta zayıf kalmış, yöntemlerden biri göç olarak ortaya çıkarken diğeri de hizmet sektörünün şişmesi -tarımdaki duraklamanın da körüklemesiyle- ve enformel kesimin büyümesi şeklinde olmuştur.³⁵⁸

Siyasi açıdan yaşanan gelişmeler de yine bu gelişmelerle uyumlu olmuştur. Anayasa'da sosyal devlet ilkesi kabul edilmiş ve refah devleti anlayışı getirilmiştir. 'Devlet kendini, yurttaşlarının yalnız klasik hürriyetlerini sağlamakla değil, zorunlu olan maddi ihtiyaçlarını karşılamakla da görevli görmeye başlamıştır. Bu anlayış içinde Anayasa'da devletin yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut gereksinmelerini karşılamak için önlemler alınmıştır. 1961 Anayasası, refah devletinin ülke kaynaklarının akılcı kullanılması yoluyla gerçekleştirilmesi için planlı kalkınma ilkesini getirmiş ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın bir Anayasal kurum olarak kurulmasını sağlamıştır. Bu dönemde çıkarılan en önemli yasalardan biri 1966 yılında çıkartılan 775 sayılı Gecekondu Yasası'dır. İlk kez gecekondu kavramına bu yasa içerisinde yer verilmiştir. Bu yasanın, bir af yasaı olmanın

³⁵⁸ Habitat 2,1996:15-17

ötesinde özellikleri vardır.³⁵⁹ Bu yasadaki tanımına göre gecekondular, 'imar ve yapı yasalarına aykırı olarak, başkalarına ait arsa ve araziler üzerine ve arsa sahibinin rızası olmaksızın yapılan yapı'dır. Kent-bilim Terimleri Sözlüğü'nde ise gecekondular tanımını, 'bayındırlık ve yapı kurallarına aykırı olarak, gerçek ya da tüzel, kamusal ve özel kişilerin toprakları üzerine, toprak iyesinin istenç ve bilgisi dışında onamsız olarak yapılan, barınma gereksinimleri devletçe ve kent yönetimlerince karşılanmayan yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak türü' olarak tarif edilmektedir.³⁶⁰



Şekil 2.81.
'Gecekondular Kent', Altındağ-Ankara
Kaynak: Sey 1999. Fotoğraf: Cemal Emden

Süreç içinde ortaya çıkan imarsız "gecekondular kentleri" ile imarlı "apartman kentleri"nin gelişimi, hemen hemen paralel seyretmiştir. Gecekondular, bir gereksinimden doğan acil yaşamsal öneme sahip oldukları için, ihtiyaca yönelik olmanın mantığı içinde, ve kendi iç hukukunu, kendi yöresel akrabalık ilişkilerinden aldığı için kendi içinde görece olarak masum ve 'pitoresktir; birkaç on yılda yeşil içinde kaybolup uzaktan bakınca kentle uygun görünümlere kavuşanları olmuştur.³⁶¹

Kooperatifler yoluyla konut arzı 1960'lı yıllardan sonra Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) fonlarının sadece bu biçimde kullanılabilmesine imkan tanımıştır. 1970'li yılların ikinci yarısından sonra nesnel koşullarda değişimler başlamıştır. Kentte yapı sunum biçimleri sermayelerin biraraya getirilerek büyük yapı birimlerinin sunulmasına olanak vermiştir. Toplu konut sunum biçimleri gelişmiştir.³⁶² Buna bağlı olarak siteler oluşmaya başlamıştır.

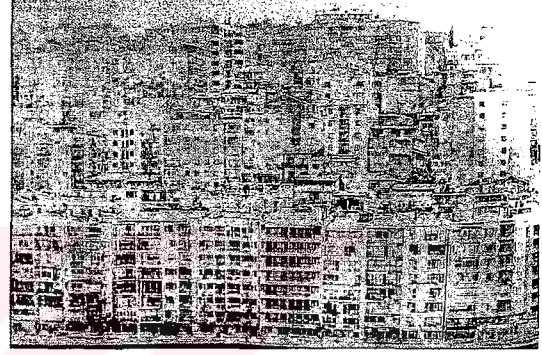
³⁵⁹ Tekeli, 1998:15-19

³⁶⁰ Keleş, 2000:385

³⁶¹ BALAMİR, Aydan, 2004. "Mimarlık ve Kimlik Terimleri- I: Türkiye'de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili", http://www.ahsapev.com.tr/Mimari_mimarlik_ve_kimlik_doc_dr_aydan_balamir.asp

³⁶² Tekeli, 1998:15-19

İmarlı apartmanların başlıca iki tipi söz konusu olmuştur: Balamir'e göre, 'küçük arsalar üzerinde tekil inşa edilmiş, aynı yapılaşma koşullarına sahip bloklar; ya da büyük arsalarda biçimsiz yığınlar halinde, çoğunlukla toplu olarak üretilmiş irili-ufaklı blok kümeleri. Bunlardan ilki, standart boyut ve benzeri kütle oluşumlarıyla, bir kent dokusu olmaya daha yatkındır. Mimarileri özenli, kentsel donanımı ve peyzajı yerinde olanları zaman içinde kente özgü bir heterojenliğe de kavuşmuşlardır. Diğerleri ise kent olmaya daha az yatkın olmuşlardır; banliyö morfolojisi ile toplumsal homojenlikleri bir araya geldiğinde, bu yerleşimlerin 'kent' olarak değil, 'şehir' hiç değil, ancak 'site' olarak adlandırılışı, kent kimliği açısından zamanla hissedilecek sorunun işaretlerini vermektedir.³⁶³



Şekil 2.82. 'Apartman Kent' (Sey 1999, Fotoğraf: Ara Güler) Balamir, 2004.

Şekil 2.83. Kaynak:Ekinci, Oktay, 2001. "Planlamanın "Ruhu" Mimarlık Mimarlığın "Yüreği" Planlamadır", Mimarist Dergisi, sayı, 3:s.18(Fotoğraf:Hüseyin Erciyas, Cumhuriyet Arşivi)

Bu kentleşme süreci içinde yaşanan önemli noktalardan birisi de kat mülkiyetidir. Bu olguyla yaşanan mekansal dönüşümler, bugün de hala etkisi göstermektedir ve kültürel sürekliliğin kesintiye uğramasında önemli rol oynamıştır. 'Yöre mimarisindeki iç-dış mekanlar dizgesinin oluşturduğu kentsel bütüne karşılık apartman düzeni, tek parseller üzerinde, bir bütünün parçası olmayan tekil blokların tasarımını zorunlu kılmıştır.' Dennis ve Ingersoll'a göre 'modern mimarlığın en bağışlanmaz hatalarından biri olan, tanımlı bir boşluğu çevrelemek üzere biçimlenen bina geleneğinden, tanımsız bir boşlukla çevrili tekil blok geleneğine geçiş,³⁶⁴ Türkiye'nin de yaşadığı yer-bağlam ilişkisinin kopma anına işaret eden önemli düğüm noktalarında birisidir. Kat mülkiyeti ile birlikte, yeni bir kentsel yaşam ve yapı kültürüne paralel olarak yeni bir toplumsal katmanlaşma oluşmaya başlamıştır. 'Aynılanan müşteri tipi, yetkin olmayan müteahhit ve ruhsat teknisyenliğine indirgenmiş mimarlık hizmeti, yapı-yaşam kültürünü değiştirmiştir.'³⁶⁵

³⁶³ Balamir, 2004

³⁶⁴ Balamir- Asatekin , 1991:74'den alıntı: Hofmann, 1980, Dennis, 1986; Ingersoll, 1989

³⁶⁵ BALAMİR, Aydan, 2004. "Mimarlık ve Kimlik Teminleri- I: Türkiye'de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili", kaynak: http://www.ahsapev.com.tr/Mimari_mimarlik_ve_kimlik_doc_dr_aydan_balamir.asp

Bu dönemdeki kentsel mekan anlayışı da bahsedilen morfolojik değişimlere bağlı olarak, “planlamadan arta kalan” alanlar haline gelmiştir. (“SLOAP”-space left over after planning-)³⁶⁶

Bu dönemin tasarım yer ilişkisindeki zayıflama, yani tasarım sürecinde, “yer” e ilişkin bağlamsal değerlerin gözardı edilmesi, bir tür kopukluğa yol açmıştır. Bunda, modern mimarlığının çok eleştirilen yönlerinden biri olan, kent formunda şekil-zemin ilişkilerinin tersine çevrilmesiyle sonuçlanan “nesne binalar”³⁶⁷ şeklinde ortaya çıkan bağlamından kopuk mekan anlayışı önemli olmuştur.



Şekil 2.84. Yaşanan değişimlere bağlı olarak tasarım yer ilişkisi bağlamında, mimari dilin kodlarındaki çözümlerin kentte, konut cephe tipolojisinin değişiminde izlenmesi; 1930'lar, 1950'ler ve 1980'ler.

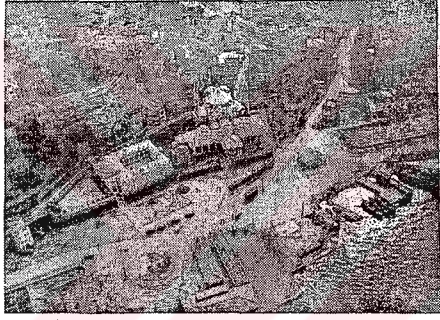
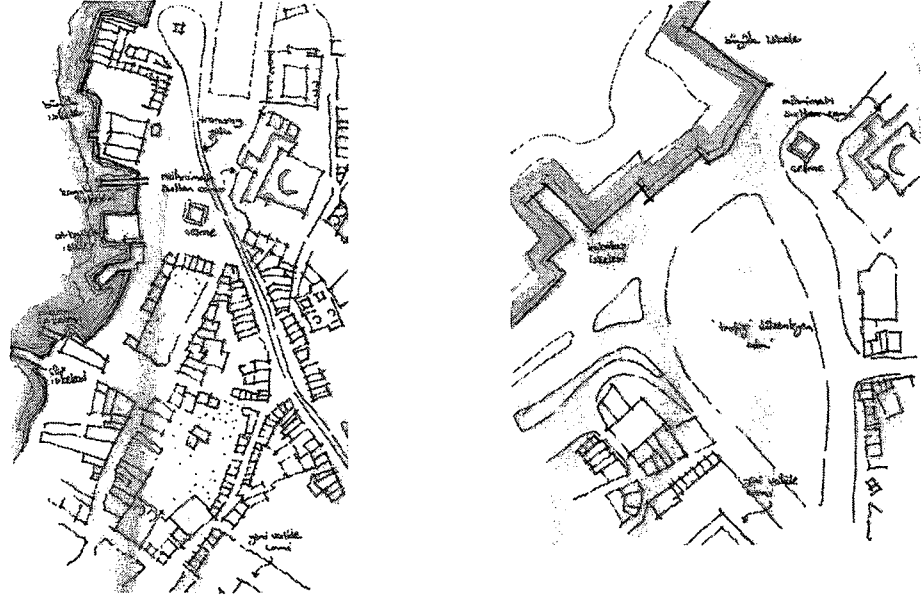
Aslında Türkiye'nin yaşadığı apartmanlaşma sürecinde ortaya çıkan kent imajlarına bakıldığında, burada da varolan bir 'bütünlük'ten söz edilebilir. Bütünlük kendi içindeki bazı alt bileşenlerle de uyumludur. Örneğin sosyo-ekonomik ve kültürel altyapı ve yasal boyutlarla mekanın biçimlenişi, kendi içinde bir bütünlük göstermektedir. Ancak sorun, bu farklı bütünlük, yaşamla kurduğu ilişki noktasında ortaya çıkmaktadır. Yürünemeyen sokaklar, çocukların oyun oynayacak yerlerinin olmaması, komşuluk ilişkilerini zayıflatan sosyal mekanların azlığı, bir kopukluğa; tasarımın “yer”le ilişkisindeki zayıflığa işaret etmektedir.

Türkiye'nin kentleşme sürecinde yaşadığı mekansal değişimleri, kentsel mekanlar üzerinde doğrudan görmek mümkündür. Tanzimatla başlayan, kenti düzenleme ve buna bağlı yol-meydan düzenlemeleri, aslında günümüze kadar uzanmaktadır. Özellikle kamusal mekanların , içerik değiştirerek, toplumsal etkileşimi değil, politik bağlamda, çevre düzenlemeyi daha çok trafik düzenleme ekseninde ele alan bir

³⁶⁶ ALKAN BALA, Havva, 1999. “Yürürlükteki Yasal Düzenlemelerin Kentsel Tasarım Bağlamında İrdelenmesi”, I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:92-109'dan alıntı:Charmayeff ve Alexander, 1963

³⁶⁷ Balamir- Asatekin , 1991:74'den alıntı: Dennis, 1986; Ingersoll, 1989

biçime bürünmesi, önemli anlam kaymalarına ve “yer”in, farklı boyutlarıyla birlikte tasarımı kurduğu yaşamsal iletişiminin yok sayılmasına örnektir.



Şekil 2.85. Sırayla: 1930'lar, Pervititch haritası ve 1950, 1950 hava fotoğrafı, 1986. Çizimler: İ. Ö. Eren, Fotoğraflar: Üsküdar Meydanı Kentsel Tasarım Proje Yarışması Şartname ve Analitik Etüdler Kitabı, Haz. Ümit SERDAROĞLU- Nermin SINEMOĞLU, Erhan İŞÖZEN, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, 1986.

2.5.7. 1980'den Günümüze Uzanan Süreç

Türkiye'de 1980 sonrası geçilen serbestleşme dönemi, ekonomik reformlar, altyapı ve konut yapımının geliştirilmesi, devlet kurumlarının özelleşmesi gibi pek çok konuyu değişim ve gelişime tabi tutmuştur. Bu dönemde kentleşme oranlarında bir düşüş yaşanmıştır. Ancak kent içindeki yerleşim sayısının ve nüfusun artması devam etmiştir. Bu dönemde kent merkezindeki üretici hizmetler yoğunlaşırken, tüketici hizmetleri örgütlenerek kent merkezinin dışında ayrı merkezler oluşturmaya başlamıştır. Kent merkezlerinde yoğunlaşan faaliyetlerin ana ulaşım ve çevre yollarını izleyerek yeni alt merkezlere doğru yayılmasının bir diğer nedeni de bu dönemde örgütlenerek artan toplu konut uygulamalarıdır.³⁶⁸

³⁶⁸ Osmay, 1998:147



Şekil 2.86.
Emlak Kredi Bankası, Ataköy
Yerleşmesi, İstanbul 1961 (Sey 1999,
Fotoğraf: Gültekin Çizgen) .Kaynak:
Balamir, 2004.

Özet olarak bu dönemde, ülkenin yerleşme yapısında önemli değişimler yaratan stratejik adımları;1-1980 yılına kadar izlediği iç piyasaya dönük, ithal ikamesiyle kalkınma modelini terk ederek, dışa açık ihracata yönelik bir kalkınma modelini benimsemesi, 2-altyapı politikalarında telekomünikasyon yatırımlarına öncelik verilmesi ve 3-küresel bir ekonominin gerektirdiği yeni kurumlar geliştirmek şeklinde üç başlıkta toplamak mümkündür. Ancak yine de bu dönemde, modernite projesinin gerçekleşmesinin devletin yönlendiriciliğinden çok, büyük ölçüde emrivaki oluşumlara bırakıldığı söylenebilir.³⁶⁹

1980'li yıllarda, toplumun sosyal ve kültürel yapısında, Cumhuriyetin ilk yıllarına göre ideolojik anlamda bir kopma yaşanmıştır. Ancak bu kopma Jameson'un postmodernizmi, kapitalizmin mantığı içinde irdelediği çalışmasındaki "kopuş" koşullarından oldukça farklıdır.³⁷⁰

Türkiye'nin her dönemi kendi iç dinamikleri doğrultusunda yorumlayarak yaşaması, 1980'lerden sonra yoğunluklu olarak yaşanan küreselleşmedir. **1980'lerden sonra** liberal politikalar doğrultusunda gelişen **küreselleşme** olgusuyla birlikte, küresel kent, dünya-kenti gibi, güncel mekansal değişimleri açıklamak ve tanımlamak amacıyla geliştirilen kavramlar paralelinde, 'kentlerin, dış dinamiklerin etkilerine açılmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle İstanbul'da kentsel merkezin ve işlevsel alanların değişim sürecinin mekansal işleyişi, iki temel etkinin yörüngesine gelişmiştir: 1-sanayi alanlarının yerinden oynaması, 2-hizmet alanlarının büyümesi ve yoğunlaşmasıdır. Küreselleşme süreciyle kentlerin dağılan eski mekansal sistemi, modernizmin işlevsel bölgeleme eyleminin yerine, karmaşık ve çok düğümlü bir yapılanmayı yansıtmaktadır.³⁷¹

³⁶⁹ Tekeli, 2000:20-32

³⁷⁰ Usta, 1996:270'den alıntı:Jameson, 1994

³⁷¹ Hacısalıhoğlu, 1999:103-160

Küreselleşen ulus-devlet ilişkilerinin zayıflaması kent mekanında sosyo-mekansal kutuplaşmalar yaratmıştır. Bu kutuplaşma ise kent mekanında; kent mekanına sonradan eklenen ve bütünleşmeyen adacıklar-siteler ve kentin çöküntü alanlarında görülen mahalleleşmeler olmak üzere iki şekilde gözlenmektedir.³⁷²



Şekil 2.87.
İstanbul'daki küresel kent gelişmelerine uygun olarak ortaya çıkan yeni merkezlerden, Levent'teki yeni yapılaşma biçimine örnek: Metrocity Alış-veriş merkezi, Doğan Tekeli-Sami Sisa.

Sürecin en belirgin değişim öğelerinden biri de, yerleşme eğilimlerindeki değişimdir. Kentlerin oturma işlevinde çözülme yaşanmıştır. Kent merkezinde büyük ölçüde çekilme ve kent saçaklarında (urban fringe) yeni yaşam biçiminin gereklerini yerine getiren yeni yerleşmeler ortaya çıkmıştır. Buradaki temel eğilim, 19. yüzyıldaki kent dışına çıkma isteğinin –o zaman sağlık ve yaşamsal nedenlere dayanan bu çıkış– bugün, daha çok merkezden uzak, doğa ile içiçe ama daha baskın olarak da kentin içinden geçen hacimli ve hızlı küresel ilişkilerin yarattığı hem olumsuz durumdan uzaklaşma hem de imaj olarak kent bütününden farklılaşan, ortak sorunlardan sıyrılabilen, parçalı bir yapılanma içinde farklı sosyo-kültürel gruplara yönelik bir yerleşme alanına kayma isteği etkili olmaktadır.

'Kent'in değişen anlamı içinde "prestij alanları" olarak nitelenebilecek bu villa siteleri, korunmuşlukları ve kentten kopukluklarıyla, "çöküntü alanları"yla sırt sırta bir görünüm içindedirler. Kendi iç imkanları, aynı zamanda kamusal alandan kopuşu ve kamu hizmetlerine bağımlı olmamayı da getirmektedir. Ancak kamunun alanına yerleşen bu siteler, ekolojik dengeyi de bozmaktadırlar. Bu sitelerin pazarlama sözleri, aslında, küreselleşme sürecinin kültürel boyutu içinde gelişen imaj üretimiyle ve yaşam tarzıyla örtüşen yapılaşmanın ruhunu anlatmaktadır.³⁷³

Bu noktada kültürel yapının rolü önem kazanmaktadır. Herhangi bir kültürel olgu tarihsel ve somut bir biçimde belli bir topluma bağlı olarak var olur. Bu bağlamda üç çeşit kültürel yapıdan söz etmek mümkündür³⁷⁴: folk kültürü, popüler kültür ve üst-

³⁷² KAYA, İlim-ZENGEL, Rengin, 2002. "İzmir'de Bir Marjinal Mekan:Çingene Mahallesi", Arredamento Mimarlık Dergisi, sayı:2002/05, sayfa:74-79.

³⁷³ Hacısalihoğlu, 1999:103-160

³⁷⁴ Usta, 1999:'dan alıntı: Keleş, R.-Geray, C., 1990. "Kentine Sahip Çıkmak", Kültürel Gelişimin Dünya Onyılı ve Türkiye, Kent ve Çevre Sorunları Dizisi, E Yayınları, İstanbul,s:11-14.

kültürdür. Türkiye’de bu kültürel çeşitlenmeler, dönemlere göre ağırlık kazanmışlar ve farklı kentsel mekanlar ve mimari ürünler ortaya çıkmıştır. Türkiye’de ‘popüler kültür asıl yaygınlık alanını 1980’li yıllardaki toplumsal üretim ilişkileri ve ekonomik yaşamdaki gelişmeler doğrultusunda bulabilmiştir.³⁷⁵

Bu kültürün beraberinde getirdiği mekan anlayışı, yaşam görüşüne paralel olarak gelişmiş ve kentsel mekanlara ve mimariye, kalıcı olmayan yansımalarını da taşımıştır. Buna paralel olarak gelişen, aslında tüm dünyada görülen ve küresel ekonominin bir uzantısı olarak kültürde ve mekan üretim süreçlerinde etkisi gösteren en önemli olgulardan birisi de bu kalıcı olmayan yaşam biçimi ve mekan türüdür. Modern sonrası dünyanın "tüketim nesnesi" olarak biçimlendirdiği mekânların oluşumuna ait daha önce değinilen "yok-yer"e kadar uzanan bir esneklikte görülen değişimler Türkiye’de de kendi kültürel yapısı ile uyumlu olarak gelişmiştir.



Popüler kültürün etkisiyle ortaya çıkan farklı tasarımlar; tasarım-yer ilişkisindeki kopmalar.

Şekil 2.88. Aksanat Binası. Kaynak:Usta, 1995.

Şekil 2.89.Topkapı Palace, Antalya,1999. Kaynak:Tanyeli, 2004:74-77

Şekil 2.90. Bodrum’da temalı bir tatil köyünün sokak perspektifi

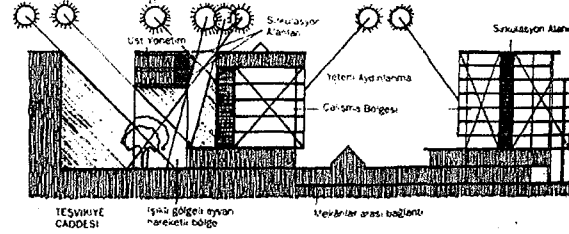
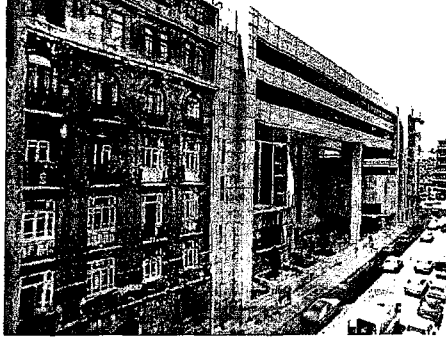
Şekil 2.91. Makedonya’dan bir sokak perspektifi

Son iki şekil arasında, gerçekte sanal olarak üretilen mekanların, “yer”den kopuk tasarlanması sonucu oluşan yaşamdan kopukluğun izlenmesi.

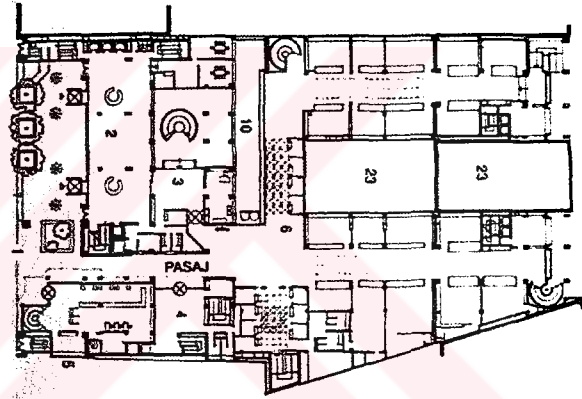
Ancak bu tür çeşitli yaklaşımların yanında mimarlık disiplinin içindeki, tasarım-yer ilişkisini sorgulayan projeler de söz konusudur. Örneğin Milli Reasürans Binası (Maçka/İstanbul), hem çevre verilerinin doğru analizi hem kentsel mekanı, yapıyla

³⁷⁵ Usta-Usta, 1995:84-90

bütünleştirmesi hem de çevredeki yoğun yapılaşma içinde oluşturduğu kütledeki doluluk-boşluk dengesiyle kurduğu iletişim açısından, tasarımın “yer”le bütünleşen bir bağlantısının olduğu söylenebilir. Aynı zamanda, bahsedilen ülke düzeyinde yaşanan kültürel ve sosyal değişimlerin etkisi yanında, bulunduğu çevre içinde, kendine özgü mimari dili, zamanına ve yerine uygun olarak yeniden ürettiği söylenebilir.



Şekil 2.92.
Şandor ve Sevinç Hadi, Milli Reasürans Binası, İstanbul, 1987.
Kaynak: İZGİ, Utarit, 1994. "Milli Reasürans TA.Ş. Kompleksi", Yapı Dergisi, sayı 157, s:74-83.



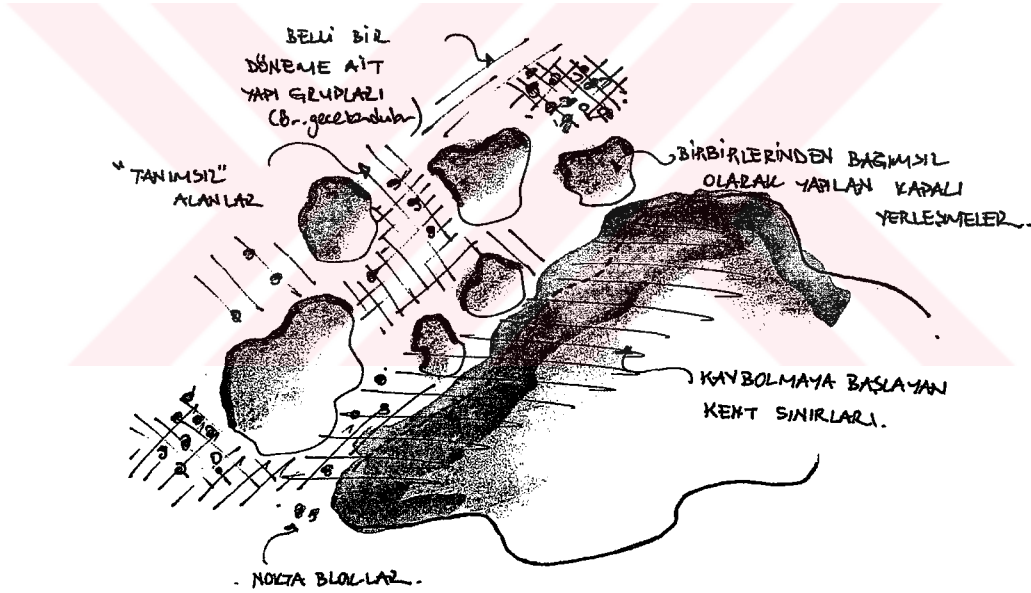
Bu dönem içinde, tezin eksenini oluşturan “ye”le ilişki bağlamında ele alınabilecek önemli mekansal etkileri olan tartışmalardan birisi de “kimlik” konusu olmuştur. 1960'lara bu kavram kadar daha çok milli mimaride kimlik arayışları olarak gelişmişken, bu yıllarda, mimarlık dünyasının, dünyadaki gelişmeleri farklı bir gözle değerlendirmeye başlamasıyla, mimari kimlik eksenine kaymıştır. Özellikle 1980'lerden sonra sıklıkla tartışılan “kimlik” tartışmalarında iki temel kaygı esas olmuştur. ‘Birincisi, yeni yapılar ve kentlerin ayrımlanabilir bir ulusal kimlik ya da karakter sergilemeyeşine yönelik kültürel bir kaygı; ikincisi ise ulusal olup olmaması bir yana, ortada hiçbir kimliğin, karakterin bulunmayışından duyulan rahatsızlıktır.’³⁷⁶ Bu ikincisine ait kaygılar, yerleşme ölçeğinde mekansal olarak yansımalarını bulan bir etki alanı oluşturmuştur ve halen de oluşturmaya devam etmektedir. Özellikle, sosyal açıdan son derece farklı kesimlere sahip olan büyük şehirlerde, kültürel etkilerin de yardımıyla, bu konu, ‘emlak piyasasının reklamlarında; başta ‘ayrıcalık’

³⁷⁶ Balamir, 2004

olmak üzere, küçük kent kamusalılığı ve “bir yere ait olma” hissini canlandırılması gibi temalarla ortaya çıkmış ve ortaya çıkan sonuç da, kamusal alanın tamamen kaybına dayalı çözümler şeklinde olmuştur.’ Korunaklı biçimde ele alınan bu siteler, kent çeperlerinde, ‘nezih kasabalar ve park-bahçe-teras temasıyla pazarlanan yüksek katlı bloklar’³⁷⁷ dan oluşan banliyö tipleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Kentlerdeki mekansal değişimlerin bir çeşit uzantısı olan bu arayışları sadece kültürel etkilerle açıklamak yeterli olmayabilir. Tüm yaşanan gelişmeler, bu mekansal anlam kaymalarına yol açmıştır. Yerle ilişkinin giderek zayıfladığı, tersine bazı kavram ve yaşantı biçimlerinden hareket edilerek yaklaşılan mimari tasarım süreci, kentlerde bugünkü ayrışmalara ve anlam kayıplarına yol açmıştır.

Tasarım yönünden olumlu örnekler de içeren bu yerleşme tipleri üzerinden yapılan tartışmalar ise mimarideki tartışmaların nitelik eksenine çekilmesini sağlamaları açısından önemli bir oluşum sergilemişlerdir.



Şekil 2.93. Kente bağlı ama ondan aynı zamanda bağımsız gelişen, “yer” le ilişkisi kopuk yerleşme lekeleri ve aralarında kalan tanımsız mekanlar. “Yer”in kullanımındaki değişimin sosyo-kültürel değişkene bağlı gözlenmesi. Bir dönem gecekondu bölgelerine doğru, onları yutarak gelişen ve sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan farklılık gösteren “yer”den kopuk yerleşmeleri anlatan eskiz. Birbirlerinden kopuk ve bir üst ölçekte planlamadaki boşluklardan faydalanarak yapılan kapalı siteler kendi içlerinde yeterli olduklarını iddia etmekle birlikte, kentten beslenen tek taraflı ilişki sergilemekte. Aralarda kalan tanımsız geçiş alanları ise zamanla tek nokta bloklarla yine, yerden kopuk olarak “tasarlanmak”adırlar.

Kroki: İ. Ö. Eren.

Türkiye’nin bugünkü mekan üretim sürecinde, parça ile bütün arasında belirgin olarak gözlenen kopukluğun bir boyutunu, planlama ile üst ölçekten başlayan sürecin, kültürel öğelerin belirleyiciliğine kadar inen mikro ölçekte tam bir süreklilik içinde devam edememesi oluşturmaktadır. Kentteki mekansal kademelenmelerin

³⁷⁷ Balamir, 2004

belirleyiciliğinden ve etkileşiminden uzak olan bazı bölgelerde, kent sınırı ile kent dışında, yerleşme ölçeğinde veya bina ölçeğinde görülen uygulamalarda, “tanımsız” alanlarda şekillenen tasarımların, morfolojik, tipolojik, kültürel, ekonomik, anlamsal boyutlardan kopuk, her birinin kendi bağımsız mimari dilini oluşturduğu bir mekan üretim süreci söz konusudur.

Bugün dünyadaki değişimden kaçınılmaz olarak etkilenen Türkiye de halen değişmeye devam etmektedir. Tam bir modernleşme yaşamadan, modern sonrası dönemin de etkilerine açık olan mimarlık ortamı, bu hareketlilik içinde, arayışlarla doludur. Siyasi, politik, toplumsal, ekonomik, kültürel alanlarda yaşanan değişimlere paralel olarak, mekan da hala bu değişimin ortasında “yer”ini aramaktadır. Çünkü tüm bu yaşanan gelişmelerin ortasında, aslında gözden kaçan nokta, mimarlık ürününün, “yer”le ilişkisinin sorgulanması sürecidir.

Türkiye, yaşadığı hızlı değişim içinde, çoğu kez, durup düşünme fırsatı bulamadan, yine hızlı biçimde değişen yaşama ayak uydurabilmek için, mekanını da hızlı bir biçimde üretmiştir. Bu hızlılık içinde, mekan üretim/tasarım sürecine etki eden yasal, ekonomik, kültürel pek çok çevresel veriler-yani aslında “yer” e bağlı tüm bileşenler-kısmen gözden kaçırılmıştır. Bu durum da beraberinde, kendi anlamlı kentsel dizgesi içinde bir bütünlük gösteren mekan olgusunun, değişerek ve “yer”inden koparak, farklı noktalara gelmesine yol açmıştır. Ancak bunun yanında, mimarlık disiplini içinde tasarımın “yer”le ilişkisini sorgulayan tasarımların olduğu da gözardı edilemez bir gerçektir.

II. BÖLÜM SONUCU

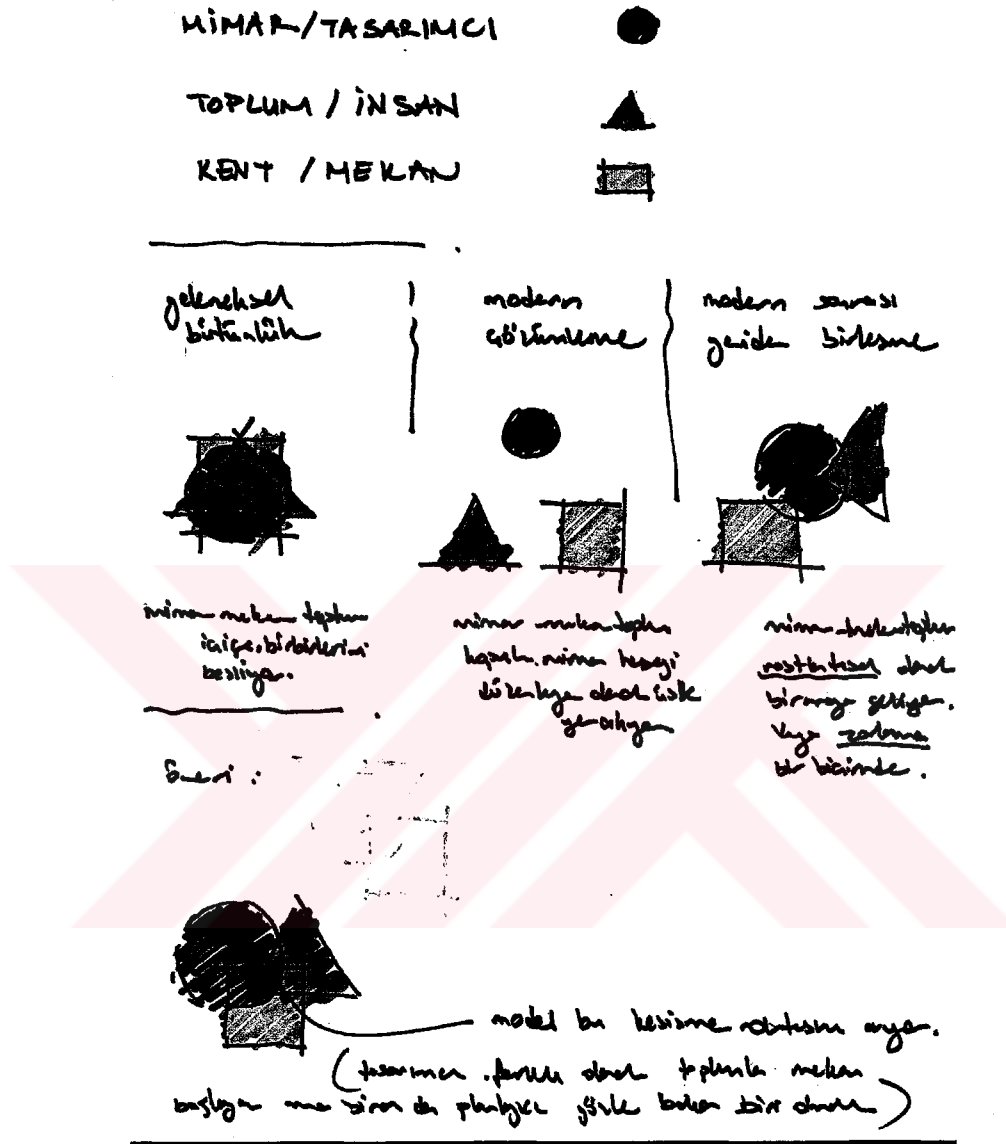
Tarihsel süreçte, mimarlıktaki tasarım-yer ilişkisinin irdelenmesi, çalışmanın başında ortaya konmuş olan, “yer”in boyutları arasındaki ilişkilerdeki değişimin ve dolayısıyla da mekandaki izlerinin irdelenebilmesi açısından önemlidir. Bu dönemler arasında, birinin diğerine göre, konuya yaklaşımı açısından “daha iyi veya daha kötü” durumu yoktur. Çünkü başta da belirtildiği gibi, değişim, kendi içinde bir değer yargısı içermeyen bir kavramdır.

Geleneksel dönemin, yaşam biçiminden kaynaklanan tasarım-yer bütünlüğü, modern dönemde yaşanan gelişmeler sonucu çözülmek durumunda kalmıştır. Bu çözüme, önce düşün alanında yaşanırken, beraberindeki teknolojik ve toplumsal yapılanmalar da bundan etkilenmiş ve giderek tasarım sürecinde “yer”in boyutları arasında çözüme gözlenmiştir. Modern dönemin ardından bugüne uzanan süreçte ise, önce modernitenin sıkıntılarını aşmayı hedefleyen ve mimarlık alanında gözlenen değişimler, giderek düşün yapısındaki değişimleri tetiklemiş, küreselleşme faktörünün de etkisiyle, bu defa yerin farklı boyutları -ekonomik, politik ve kültürel anlamda- ön plana çıkmıştır.

Ayrıca, bu değişim sürecinde, yaşanan gelişmeler, ancak bir bütün içinde alınıp irdelendiği zaman, bir gerçekliğe ulaşmak mümkündür. Her sosyal sistem, kendi dinamikleriyle ve bu sistemin bileşenlerindeki değişimlerin birbirini etkileyerek daha büyük bir etki ve dönüşüme yol açtığı gibi, her toplum da kendi içinde benzer dönüşüm potansiyeline sahiptir. Özellikle Türkiye'nin yaşadığı süreç, farklı nedenlerle, (jeo-politik, hukuki, kültürel) batıda yaşanan süreçten farklı etkileşimler ve bunlara bağlı farklı sonuçlar yaratmıştır. Özellikle modernite projesi ile başlayan değişimlerin, batıdaki değişim hızına ulaşmak amacıyla, toplum ve toplum mekanizmaları tarafından tam da içselleştirmeden yaşandığı gözlenmektedir.

Türkiye'nin toplumsal sistemi içinde yaşanan bu değişimler, olumlu ya da olumsuz bir biçimde kendi içinde dengeyi sağlamıştır. Örneğin 1960-70'lerde görülen konutlaşma biçimleri, aslında, toplumun dinamikleri ile pek çok yönden uyumu sağlanarak bulunmuş denge arayışları olarak nitelenmek daha doğru olur. Ancak, bu iç denge, hızlı ve toplumsal yapının bazı bileşenleriyle uyusmadan geliştiği için, aradaki kopukluk ve mekansal kırılmaları tasarım-yer ilişkisi üzerinden izlemek mümkündür. Bugün de gelinen nokta, yine farklı gelişmelerin yaşandığı, özellikle dünya ile etkileşimin hızlandığı bir süreci anlatmaktadır. Bu süreçte, kendi içinde,

toplumsal alt yapı ve üst yapı kurumları arasındaki uyumlu dengenin sağlanması daha da önem kazanmıştır.



Şekil 2.94. Farklı dönemlerde, mimar- toplum-mekân arasındaki ilişkideki değişim.
Kroki: İ. Ö. Eren.

Bu bağlamda makro ölçekten mikro ölçeğe kadar, tasarım sürecinde etkili olan bağlamsal ilişkilerin, “yer”in tasarımla ilişkisini kuran, morfolojik, tipolojik, sosyo-ekonomik, yasal, psikolojik, sosyo-kültürel boyutlarıyla yeniden tanımlanması son derece önemlidir. Bu, aynı zamanda Aristo’nun başta verilen, “kent”in amacı ve başarısına ilişkin yaşamsal ve ontolojik bütünlüğün de arayışı olmalıdır.

III. BÖLÜM “YER” YARATMA DÜŞÜNCESİ ÜZERİNE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Tasarım ve yer ilişkisine bağlı, yerleşmelerin zaman içinde oluşturdukları mimari ve kentsel ifade biçimlerinin, özellikle 19. Yüzyılda başlayan yeni yaşam biçimlerinin, teknolojilerin gelişmesiyle ortaya çıkan değişim ve sorunlara dair arayışlar, dönemin kendi koşulları içinde bir çözüm olarak ortaya çıkan kent dışındaki yerleşme modelleri, ardından modernite projesinin kent yaşamına dair geliştirdiği farklı yaklaşımlar arasında, “başarılı kent”in ve “başarılı yer”in nasıl olması gerektiğine dair çalışmalarla devam etmiştir. Aslında bu çalışmalar ve arayışlar, Vitruvius’un mimarlığın ne olduğuna dair sorgulamaları veya Aristo’nun kent yaşamına ilişkin getirdiği önerilere kadar uzanan derin bir geçmişe sahiptir. Ancak 20. yüzyılla birlikte artan kentsel sorunların çeşitliliği ve karmaşıklığı, cevapları da bir o kadar çeşitlendirmiş ve yaşanan toplumsal ve mekansal teoriler paralelinde farklı anlamlar kazanmıştır.

Kent dizgesinde, zaman içinde oluşan anlamlı bütünlük, mekansal değişimlerle birlikte çözümlere yol açmış, buna bağlı tasarım-yer ilişkisindeki anlamsal değişimler de bugüne uzanan süreçte farklı çözüm arayışlarını doğurmuştur. Kültürel kodların değişimi, özellikle mekanın politik, ekonomik, anlam boyutunu etkilemektedir.

Özellikle 20. Yüzyılın çevresel anlamda karşılaştığı sosyal ve fiziksel sorunlar, bu alandaki çözüm önerilerinin de buna bağlı olarak geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu anlamda bazı noktalarda yetersiz kalan klasik planlama yaklaşımlarına bugün yeni yaklaşım modelleri eklenmiştir. 21 .yüzyılın başına kadar daha çok konunun uzmanlarını ilgilendiren sorunlar, artık her bireyin yaşamına kadar girmektedir; sorunlar ve etkileri hem evrensel düzeyde bir yayılma, hem de bireyin ve toplumların yaşamına giren derin bir yayılma karakteri göstermektedir.

Yer kavramı içinde aslında mimarlık eylemi de bir tür “mekan yaratma”dır. İster kent ölçeğinde ister parsel ölçeğinde tek yapı olsun, tüm mekansal üretimler, birer “yer”i tekrar yorumlama ve üretme biçimidir. Bu bağlamda yer tasarlama olgusu içinde, kültürel olduğu kadar coğrafi etkileşimler de ön plandadır ve bu anlamda kentsel tasarım ve planlama konularıyla birlikte ele alınmalıdır.

3.1.Kent Planlama ve Kentsel Tasarım İçinde “Yer Tasarlama” Olgusu

“Yer”in tanımına ve içeriğine ilişkin yapılan daha önceki açıklamalara paralel olarak, bu bölümde, “yer” in fiziksel olarak, çevresiyle, kentle, bölgeyle, ülkeyle olan

ilişkilerini de tanımlamak gerekmektedir. Çünkü, değişen toplumsal ve kentsel yapılanma içinde ele alınan “yer”, bugünkü kentlerle birlikte, kent dışı yerleşmeler, yeni yerleşmeler, alt-kentler, gelişme alanları.....gibi farklı biçimlerde literatürde yer alabilmektedir. Bu durum, tasarlama sürecinde “yer”in nereyle sınırlandırıldığını sorusunu da beraberinde getirdiği için coğrafi açıdan da tanımlanmaya gerek duyulmaktadır. Çünkü buna bağlı olarak, kültürel, fiziksel, tarihi boyutlarda farklılaşmalar olmaktadır ve kentle etkileşim düzeyi, tasarımın, yerle ilişkisinin kurulması sürecinde etkili olan boyutların farklılığı açısından önemli rol oynamaktadır.

3.1.1.Kent Planlama ve Kentsel Tasarım

Planlama, sözcük anlamıyla; ‘belli bir amaç veya kullanım gözönünde tutularak elverişli ve yöntemli bir biçimde düzenlemek eylemidir.’³⁷⁸ Başka bir tanıma göre ise planlama, ‘geleceğin önceden kestirilmesi ve ortaya çıkacak gelişmeleri denetleme ve rasyonel şekle sokma konusunda insan zekasından yararlanma’³⁷⁹dır. Planlama, modern toplum düzenine geçişten sonra yerleşim faaliyetlerinde meydana gelen ve artık tek tek mimarlık, politika ve ekonomi alanları tarafından düzenlenmesi mümkün olmayan oldukça karmaşık düzeydeki sorunlara, arazi üzerinde eşgüdüm sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır.³⁸⁰ Planlamanın varoluş gerekçesi, ise gereksinimdir.

Mekansal içerikli olmayan sınıflama ile planları ise şöyle sıralamak mümkündür:

MAKRO	-politika
	-plan
MIKRO	-program
	-proje

Şekil 3.1.

Mekansal içerikli olmayan planlama kademeleri
Kaynak: Çubuk, 1979:38’den alıntı: Tekeli,1971, Planlama-Ülkesel Fiziki Planlama Üzerine, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.

Mekansal içerikli planlama kademeleri şöyle sıralanabilir:

MAKRO PLANLAR	-ülkesel planlar
	-bölgesel planlar
	-su havzası planları
	-metropoliten planlar
MIKRO PLANLAR	-kent planları
	-kırsal planlar
	-mahalle ünite planları
	-tek ünite planları(binalar)

Şekil 3.2.

Mekansal içerikli planlama kademeleri
Kaynak: Çubuk, 1979:38’den alıntı: Tekeli,1971, Planlama-Ülkesel Fiziki Planlama Üzerine, ODTÜ Mimarlık Fükültesi Yayını

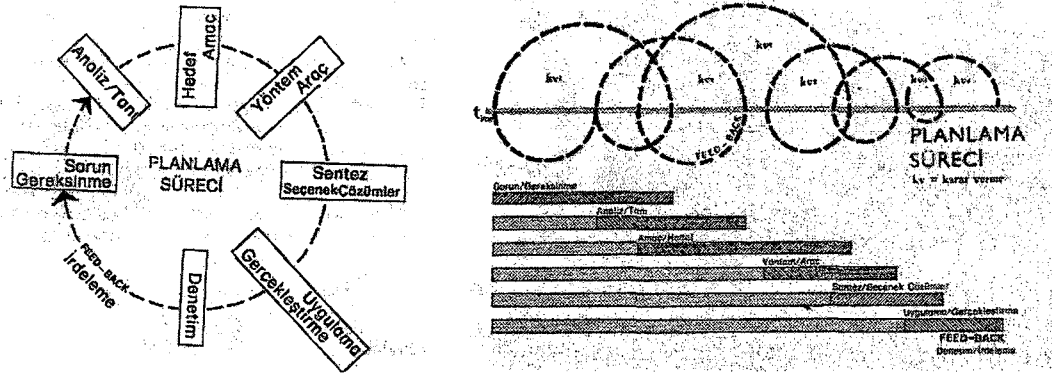
Gürel, kentsel planlama konusundaki kuramsal yaklaşımları 3 grupta ele almakta ve bunları; 1-planlamaya **düzy** açısından yaklaşım:bu yaklaşım; kendi içinde sistem düzeyi ve süreç düzeyi olarak ayrılabilir, 2-planlamaya **içerik** açısından yaklaşım;

³⁷⁸ Meydan Larousse Ansiklopedisi, Cilt 10, S:181

³⁷⁹ HASOL, Doğan, 2002.Mimarlık Sözlüğü, YEM Yayınları, İstanbul, s: 369’de bahsettiği şekliyle Louis Wirth’e göre

planlama bir süreçtir, a-sorunun tanımı, b-sorunlara oranla amaçların tanımlanması, c-amaca gidecek yol ve yöntemlerin bulunması, d-uygun yöntemin belirlenmesi veya çözüm önerileri oluşturmak, e-uygulama, f-geri dönüşüm (feedback) aşamalarını içerir, 3 -planlamaya ölçek açısından yaklaşım; makro (uluslararası ölçek-ulusal ölçek) ve mikro (yerel ölçek yani kent veya kent kesimi) olmak üzere sınıflamaktadır.

381



Şekil 3.3. Kent Planlama Modelleri. Kaynak: Gürel, 1978: 115-116.

'Amerikalı şehirci Thomas Adams'a göre **kent planlaması**, "toplumsal ve ekonomik gereksinimler gözönünde bulundurularak kentlerin fiziksel gelişmelerinin belirlenmesine yön veren bir bilim, sanat ve politik etkinliktir".³⁸² 19. yüzyıl endüstri kentinin sorunlarına çözüm bulmak amacıyla ortaya çıkan kent planlama yaklaşımı daha sonraları, fiziksel tasarım çerçevesinde bir disiplin haline gelmiştir. Planlamacıların, yapılı çevrenin sosyal, politik ve yönetsel yönlerine ağırlık vermesinden dolayı, kamusal alanın fiziksel kalitesi ihmal edilmiştir. 1960'lardan sonra, mimari, planlama, peyzaj mimarlığı gibi tasarım disiplinine ait farklı uzmanlık birimlerinin de ortaya çıkmasıyla, planlama ve diğer tasarım dalları arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. 'Kent planlama, kentsel tasarımın önemini ortaya koymakla birlikte, iki alan arasında ölçek ve tasarım açısından iki önemli fark vardır.'³⁸³

1926 yılında ortaya konan bölgeleme (zoning) anlayışına göre, kentler, işlevsel ayrımlara göre bölgelere ayrılarak planlanmıştır. (Türkiye'de halen 3194 sayılı Yasa ile planlamada bölgeleme devam etmektedir.) Ancak 1998 yılında toplanan Avrupa Konseyi Kent Plancıları şu ortak karara varmışlardır: 'Geleneksel şehircilik, kentlerin

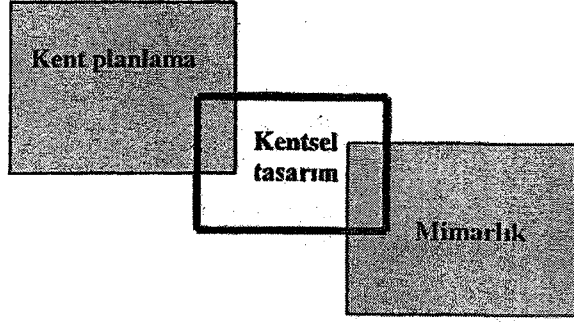
³⁸⁰ Sahil, 1999'dan alıntı: İnankul, Ş.1993, Post Urbanizm ve Kentsel Tasarımda Mülkiyetin Sorgulanması, 2. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ, İstanbul, s.31-34.

³⁸¹ GÜREL Sümer, 1978. Kent Planlama Kuramına Doğru, E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İzmir, s: 107-116

³⁸² Hasol, 2002:369

³⁸³ Velibeyoğlu, 1999

fiziksel biçimi ve arsa kullanımı ile ilgileniyordu. Zoning politikasının uygulanması kentsel yaşam ortamında çeşitliliği ve sürekliliği yıkmış ve tekdüze bir arsa kullanımının gelişimini yönlendirmiştir. Düzenleme sürecinde, özel karakteri olan farklı mahalleler dikkate alınmamıştır. Kentli yaşamının değişken ilgisi ve tecrübesi azaltılmış, gelişmede sabit ihtiyaçları değiştirmek gibi, kentsel tasarımda tüm kozları değerlendirmeyi sağlayan çözümler aranmamıştır. Oysa düzenleme esnek olmalıydı ve toplumun katılmasına olanak sağlamalıydı.³⁸⁴



Şekil 3.4.

Kent planlama, kentsel tasarım ve mimarlık arasındaki ilişki

Kaynak: Önal, Şebnem, 1999. "Kentsel tasarım uygulamalarında farklı yaklaşımlar ve ele alışırlar", I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, s:324-340.

Bu gelişmeler ışığında, planlama 21. yüzyılda farklı bir anlam kazanmıştır. Bugünkü yaşam dinamiklerinin getirdiği farklı yaşam biçimleri nedeniyle, özellikle büyük kentlerde ulaşım ölçeğinin değişmesi ve buna bağlı ortaya çıkan çalışma ve yaşam birimlerinin yakın olması gerekliliği, mahalle, ilkokul, çalışma ve dinlenme ve sanayi alanları gibi bölgesel ayrımlar geçerliliğini kaybetmeye başlamıştır. Bugün artık 'planlamada 'esnek bölgeleme' (flexible zoning) kavramı yer tutmaktadır. Bu planlama kararı beraberinde karma kent (mixité urbain) ve konutta çeşitlilik (diversité de l'habitat) kavramlarını da tartışılır hale getirmiştir.³⁸⁵

Kentsel tasarım, genel olarak, 'yaşam için gerekli olan insan ihtiyaçları için mekansal düzenleme yaratma çabasıdır'³⁸⁶ denilebilir. Kentsel tasarım, mimarlığın 'estetik, tipoloji ve program konularıyla ilişki kuran, kentsel planlamanın analitik yöntemlerinden yararlanan disiplinlerarası bir özelliğe sahiptir.'³⁸⁷ 'Kentsel tasarım kentsel gelişmeyi yönlendirirken, aynı zamanda da görünmeyen bir örüntüyü, ilişkiyi düzenler.'³⁸⁸ Kentsel tasarım ile mimari arasındaki ilişki ise benzer şekilde, 'boyut ve ölçek farklılığından daha çok tasarımdaki sorumluluğun ve uygulamanın farklılığından ileri gelmektedir.'³⁸⁹

³⁸⁴ Küntay, 2004

³⁸⁵ Küntay, 2004

³⁸⁶ ALBERS, 1992. Stadtplanung. Eine Praxisorientierte Einführung. Darmstadt, p:4.

³⁸⁷ Karaman, 1999:234-239.

³⁸⁸ KONUK, Güzin, 1999. "Kentsel Tasarımda Yeni Bir Söylem, Kentsel Tasarım Süreci, Sürece İlişkin Yaklaşımlar ve Tasarım Kontrolleri", I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:240-249.

³⁸⁹ İnankul, 1993, s.31-34

3.1.2. Kentteki Mekansal kademelenmeler

Mekan üretiminin “yer”e dönüşme sürecinde, kentsel kademelenmeler, kentle kurulan ilişkinin, sosyal, teknik, tarihi bileşenlerini değiştirmesi bakımından önemlidir. Günümüzde ülke mekanı 3 farklı şekilde tanımlanmaktadır:

1-Geri kalmış yöreler; yaşama koşulları ve olanakları, ülke ortalamasının altında bulunan yerlerdir.

2-Şehirsel merkezler; belli etki alanı içinde, o alanda yaşayan nüfusun ekonomik, yönetim, teknik, kültürel v.b. gibi gereksinimlerini karşılayacak olan donatımların toplandığı merkezlerdir. Başka bir ifade ile, şehir merkezlerindeki donatımlar, şehrin çekim alanı içindeki nüfusun yaşama fonksiyonlarına cevap verirler. Bu konuda Isbary, “yerleşmelerin dokuları ne şekilde olursa olsun, mutlaka birbiri üzerine oturan hiyerarşik bir donatım düzenine sahip olmalıdırlar” demektedir. Yani özetle donatımların toplandığı bir merkez ile, bu donatımlardan faydalanan halkın yaşadığı alandan oluşan bir sistemdir. Etki alanındaki yerleşmelerle, şehirsel merkez arasındaki ilişkiye göre, coğrafi veriler yönünden ise birbirleriyle beraber yaşayan yerleşmeler, ekonomik yapı yönünde birbirleriyle beraber yaşayan yerleşmeler ve birbirleriyle fonksiyonel ilişkileri olan yerleşmeler olmak üzere 3 ayrı grupta toplanmaktadır.

3-Şehirsel yoğunluk bölgeleri ; nüfus ve işyerleri yoğunluğu belirli bir limitin üzerinde bulunan ve bundan dolayı da yaşama ve konut koşulları zorlanan, hatta sosyal dokusu bozulan yerlerdir.³⁹⁰

Şehirsel kademelenmede yakın zamana kadar belirleyici olan idari sınırlar , artık merkezlerin etki alanlarına göre değişebilmektedir ve bu konu ile ilgili teorilerin ortak yönü; ‘her şehirsel merkezin belirli uzaklıkta bir çekim alanı vardır ve bu alan içindeki bir yerleşmeden merkeze olan uzaklık, en kısa olmalıdır’ ilkesidir. Günümüz kentlerinde endüstriye bağlı olarak yaşanan gelişim sonucu şehirler ölçek değiştirerek “şehirsel yoğunluk bölgeleri” (agglomerasyonlar) doğmuştur. Bu bölgelerde oluşabilecek sağlıksız durumları karşılamak için, şehirsel merkezlerin ülkede dengeli olarak dağıtılması önemlidir. Ülke planlaması yönünden bir diğer önemli konu ise etki alanları büyüklüğü tayinidir. Bu konu özellikle, çok özel bir halde

³⁹⁰ GÖÇER, Orhan, 1974. Şehirsel Merkezler ve şehirsel Kademelenme, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehirsel Bölgeler ve Ulaşım Kürsüsü Yayını-2, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, s: 8-12

olsa; desantralizasyon, yani büyük şehirler etrafına yapılacak yeni şehirler için, yeni merkezlerin düşünülmesi konusunu beraberinde getirdiği için önemlidir.³⁹¹

Tarih boyunca şehirler, coğrafi verilerin dışında, nüfus büyüklüklerine, fonksiyonlarına, gelişme şekillerine, donatımlarına v.s. göre çeşitli büyüklük ve kademelenmelerde toplanmışlardır. Bugün de benzer şekilde şehirler, ihtiyaçlara ve onları gideren donatımların kademelenmesine bağlı olarak genel olarak 4 kategoride toplanmaktadır: 1-küçük yerleşme merkezleri (kasaba); en küçük yerleşme birimlerinin etki alanlarındaki nüfusun temel ihtiyaçlarını, kendi temel donatımlarıyla karşılayan birimleridir, 2-küçük şehir merkezleri; ilk kademedeki temel donatımları tamamlanmak ve insanların daha nitelikli ihtiyaçlarını karşılamaktadır, 3-orta büyüklükte şehir merkezleri; bir önceki merkezdeki donatımları tamamlayıcı niteliktedir, 4-büyük şehir merkezleri; bunlar da büyük şehir merkezleri ve metropoller olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.³⁹²

Türkiye’de ise İmar ve İskan Bakanlığı, ise şehirsal kademelenmeyi, ‘nüfus büyüklüğü, etki alanı nüfusu, şehirsal yoğunluk, etki alanı içindeki kırsal alan yoğunluğu, ulaşım, coğrafi veriler, haberleşme bağlantıları, ticaret hacmi gibi kriterlere bağlı olarak 5 farklı kademede ele almaktadır.³⁹³

Kentteki mekansal kademelenmeler, yer kavramı bağlamında, tasarımda etkilenme düzeylerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Hem sosyal hem de mimari açıdan etkileşim, o yere özgü tasarım dinamiklerini belirlemede önemlidir.

3.2. “Yer Tasarlama” Bağlamında Kuramsal ve Uygulamaya Dönük Yaklaşımlar

Mimari dil, daha önce de belirtildiği gibi, bir yerin zaman içinde oluşmuş kendini ifade etme biçimidir. Bu ifade biçimi, kendini zamanla içinde yaşantı ve mekan arasındaki ilişkiler sistemi içinde üretilmiştir. Bu noktada, bir yere ait olma, estetik değerler, duygusal tatmin gibi kültürel öğelerle de buluşunca anlamlı olmakta ve bir bütünlüğe ulaşmaktadır. Bu anlamda kent tasarımı, aslında bir “yer yaratma sanatı”dır denilebilir; burada ‘yer, sadece belli bir mekan değil, aynı zamanda onu anlamlı kılan etkinlikler ve olanaklardır.³⁹⁴

Toplum planlama düşüncesi yeni bir kavram değildir; Antik dönemde 4.y.y (M.Ö.) Milet’in (Türkiye) planlanması bu konunun ne kadar eskiye uzandığını gösteren bir

³⁹¹ Göçer, 1974:8-12,34

³⁹² Göçer, 1974:15-24

³⁹³ Göçer, 1974:31

³⁹⁴ Buchanan,1988’den alıntı: Montgomery, 1998

örnektir. Ortaçağda ise Avrupa'da pek çok planlanmış kent söz konusudur. Ancak farklı olan nokta, planlama ve tasarım ölçeği fark etmeksizin, endüstri öncesi döneme ait kentlerde ve toplumlarda, mekandaki izler, yaşamın içinden gelmekte olduğu için, ontolojik bir bütünlük gözlenmektedir. Ancak daha önce bahsedilen süreçte yaşanan düşünce sistemindeki ayrışmalar, endüstrileşmeyle birlikte tasarım sürecinde, "yer" in ayrı bir kavram olarak kopmasına yol açmıştır. Bazı noktalarda sadece bina üretmek ve kenti düzenlemek düzeyine indirgenen tasarım olgusu, tasarlanan mimarlık ürününün çevresiyle ve onun yerle ilişkisini kuran bileşenlerle olan bütünlüğünün gözardı edilmesine yol açmıştır. Bu durumun kent yaşamı ve giderek birey üzerinde yarattığı olumsuzluklar zaman içinde ortaya çıkınca, beraberinde, hem kuramsal hem de pratik anlamda bugüne kadar evrilerek uzanan bir kentsel yaşam kalitesi sorununu getirmiştir. (Ek 3)

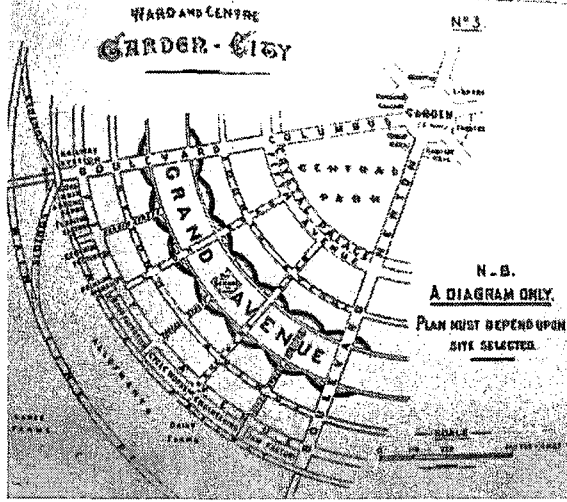
Benevelo'ya göre sanayi kentleşmesiyle birlikte ortaya çıkan sosyal bunalımlar, ve kentteki fiziksel yansımaları, örneğin göçle birlikte artan nüfus ve beraberinde getirdiği sağlık sorunları, kentle ilgili düşünenleri iki yönde etkilemiştir. Birincisi, naif öncüler (ütopyacı sosyalistler) ki sınıf mücadelesi yerine, ikna etmeyi önerenler, ikincisi de, 19. yy.'ın ikinci yarısında yetişen bilimsel sosyalistlerdir.³⁹⁵

Bu bağlamda ilk arayışlar, endüstrileşmeyle birlikte başlayan bu bağlamdaki sorunların da en yoğun yaşandığı yer olarak İngiltere'de görülmüştür. 19. yüzyılın başında yaşanan gelişmelere paralel olarak yaşanan mekansal olumsuzluklar sebebiyle kentlerden kaçış düşüncesi ortaya çıkmış ve kent dışında yeni yerleşmeler gündeme gelmiştir. Kent ile ilgili düşünenleri, "kent mekanı nasıl olmalı?, kaliteli yer nasıl olmalı gibi?" konulara yöneltmiştir. Bu dönemde "planlanmış toplumlar-yeni kasabalar- bahçe şehirler veya yeşil bantlı kasabalar" gibi bazı kavramlarla formüle edilen kentsel ölçekte tasarımlar ortaya çıkmıştır.

1900'lerde, 19. yüzyılın endüstrileşmiş kentleri için "yeşil kentler" kavramını ortaya atan Ebenezer Howard'ın önerdiği "yeşil kentler" kavramından yola çıkılarak "Yeşil Kentler Birliği" (Garden Cities Association) kurulmuştur. Howard'ın amacı, üçüncü bir yaşama mekanı olarak ortaya çıkacak olan kent ve kasaba yaşamının birleştiği "Yeni Kasabalar" (new towns)dır. I. Dünya savaşı sırasında hızla artan konut üretimi beraberinde karşıt gelişmeleri de getirmiştir. Örneğin Council for the Preservation of Rural England kuruluşu, 1938'de "yeşil bant hareketi"ni (Green Belt Act) ortaya atmıştır. Bu hareket için ayrılan yerlerde açılan yerleşim bölgeleri, 1900-50 arasında

³⁹⁵ BENEVOLO, Leonardo, 1960(ilk basım), Modern Mimarlığın Tarihi, 1. Cilt:Sanayi Devrimi, Çeviren:Atilla Tokatlı, Çevre Yayınları(1981), İstanbul, s:192

Britanya'daki yeni kasabaların planlanmasında etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere'de yaşanan sosyal ve politik değişimler beraberinde "yeni kasabalar" hareketini doğurmuştur. Bu kasabaların merkezinde kamusal parklar ve diğer rekreasyonel faaliyetler yer almaktaydı. Her alan veya komşuluk, yeterli alış-veriş, eğitim ve diğer faaliyetler açısından beslenmekteydi.³⁹⁶



Şekil 3.5.
Garden City Projesi,
Ebenezer Howard, 1898.
Kaynak: Trancik, 1986:51.

Buradaki amaçlardan birisi de, kent dışındaki temiz hava ile kentin siyasi ve ekonomik gücünü birleştirmektir. Bu hareketler yaşam biçimine ve mimari tasarıma yeni fikirler katılmasını sağlamıştır. Örneğin yayalaştırma, çevre dostu ulaşım, çalışma ve dinlenmenin birleştirilmesi, sosyal bütünleşmeyi sağlamak gibi olumlu tarafları olmakla birlikte, zaman içinde, 'imar ortaklıklarının yetkilerinin yetersizliği, yeni kentlerin sayılarının, kuruluş yerlerinin, bölgelere dağılıma özelliklerinin uzun dönemli çözümlenmelere konu yapılmamış olması, yeni kentlerin eski kentlere bağlantısının yetersiz olması ve dayandıkları araştırmaların yetersizliği'³⁹⁷ gibi konularda istenmeyen sonuçlar da beraberinde gelişmiştir.



Şekil 3.6.
Greenbelt, Maryland, ca.
1938 From Toward New
Towns For America

³⁹⁶ <http://www.crawley-online.euobell.co.uk/inquiry/bibliography.html>

³⁹⁷ Keleş, 2000:37

Bu türden arayışları, Trancik '20 yüzyılın, yaşayan şehirleri, ütopyalara dönüştürme çabasının bir başarısızlığı'³⁹⁸ olarak değerlendirmektedir.

Bu uygulamaların yanında kuramsal çalışmalar da beraber gelişmiştir. Örneğin kentsel tasarım konusunda ilk yazılanlardan birisi, **Camillo Sitte'nin 1889** tarihli "Artistik Kurallara Göre Kent Planlaması" adlı kitabıdır. Ona göre çağdaş kenti insancillaştırmanın çaresi, Ortaçağ kasabalarının kuruluş yöntemlerini iyi irdelemekten geçmektedir; kentin kamusal alanlarının estetik kalitesi üzerine vurgu yapmaktadır.³⁹⁹

Gordon Cullen'in 1961'de yayınladığı kitabı⁴⁰⁰ da pek çok kent tasarımcısını etkilemiştir. Cullen bu çalışmasında, kentsel tasarımda kullanılan geleneksel artistik yaklaşımı denemiştir. Kent mekanını, birbirleriyle ilintili mekanlar olarak tanımlayan "seri vizyon" konseptini geliştirmiştir. Aynı zamanda, mekanın fiziksel özelliklerine vurgu yaparak, tasarım biçimleri, süsleme ve doku, binaların dışa açılma biçimleri, geçitler ve benzeri elemanların yeri tanıma ve tanımlamada etkili olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁰¹

Jane Jacobs(1961), ise kentteki çeşitliliği ve yaşamı besleyen dört ana koşul belirlemiştir. Bunlar; 1-Bölge ve kent parçalarının birden fazla işlev yüklenerek, çeşitlilik yaratması, 2-Blokların ve yapı adalarının geçirgen ve sokak ve dönüşlerde serbestlik yaratacak imkanı sağlaması, 3-Belli bir bölgedeki yapıların yaş, tip ve durum açısından ekonomik çeşitliliği de yaratmak amacıyla farklılık sunması, 4- insanların farklı amaçlarla mekanda bulunmalarını sağlayacak insan ve kullanım yoğunluğudur.⁴⁰² Kentte "hareket"i, yapılı çevrede kaliteyi hem üreten hem de yansıtan bir öge olarak ele almıştır. Jacobs, Gehl (1989), Cook (1980), Peter Buchanan (1988) gibi düşünürler, kent yaşamının özellikle sokak yaşamına dayandığını ileri sürmüşlerdir. Bu aşamada başarılı kentsel mekanların, kaliteyi üç vazgeçilmez elemanla sağlamaları gerektiği sonucu çıkmıştır: fiziksel mekan, duyuşsal deneyim ve hareket. Bunu Relph (1976), Canter (1977) ve diğerleri, Punter'in(1991) tabloştırdığı biçimde özetlemiştir.⁴⁰³

³⁹⁸ Trancik,1986:50-55

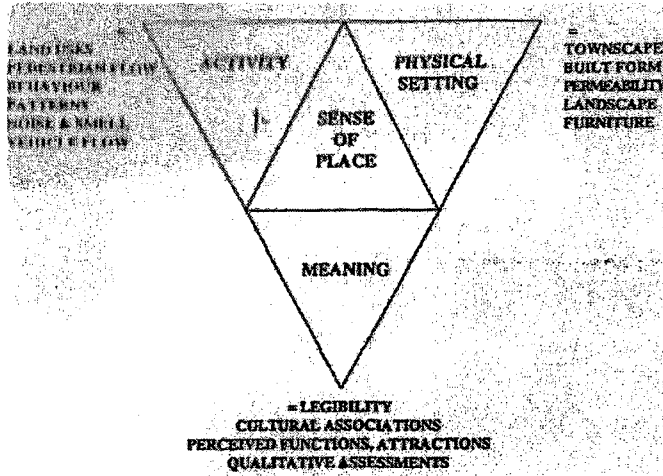
³⁹⁹ Velibeyoglu, 1999.

⁴⁰⁰ The Concise Townscape

⁴⁰¹ MONTGOMERY, John, 1998. "Making a City: Urbanity, Vitality and Urban Design", Journal of Urban Design, Vol. 3, No.1, s:95

⁴⁰² JACOBS, Jane, 1992(ilk basım1961). The Death And Life of Great American Cities, Vintage Books Edition, USA, p: 150-151

⁴⁰³ Montgomery;1998:96



Şekil 3.7.
Bir yerin ruhunun bileşenleri,
Punter (1991).
Kaynak:Montgomery, 1998:97

Alexander (1979) ve **Lynch (1960)** mekanın psikolojik boyutuna önem vermişlerdir. İnsanın hafıza haritalarını esas alan algılama ile ilgili yönünü öne çıkararak, mekanın güvenli, rahat, sakin gibi soyut algılamalarını ele almışlardır. Bu görüşler birleştirilmek istendiğinde, kentsel kalitenin, bu elemanların teker teker anlamından daha fazla bir şey olduğu görülür.⁴⁰⁴

Kevin Lynch, 1961'de beş temel elemanına (paths, districts, edges, nodes, landmarks) dayanan "okunabilirlik(legibility)" konseptinin gelişimini sağlayan "The Image of the City" adlı eserini yayınlamıştır. Kentin anlaşılmasında bilişsel haritalama (mental maps) yöntemini kullanması, kentsel tasarımcıları, daha önceki iki boyutlu fiziksel planlardan farklı bir algılama noktasına getirmiştir. Yine 1981'de kentlerin mekansal biçimleri için geliştirdiği performans boyutlarını beş grupta ele almıştır: 1- yaşanabilirlik, 2-anlam, 3-uyum, 4-erişim ve 5-kontroldür. Bir yerleşmenin kalitesine ait bu ölçütler dışında, genel olarak ele alınıp farklı alanlarda da geçerli olan iki ölçüt daha bu performans boyutlarına eklenmiştir. Bunlar da verimlilik ve adalettir.⁴⁰⁵

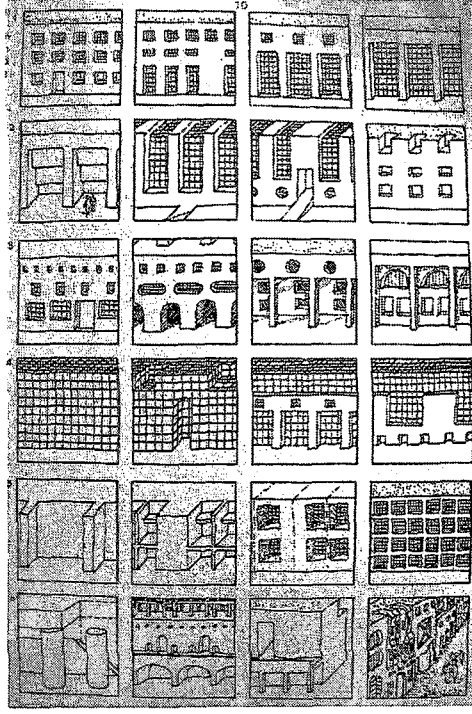
Rossi, "Architecture of the City" (1965), kitabında, "tarihselcilik" ve "kollektif bellek" kavramlarını getirmiştir. **Venturi'nin "Learning from Las Vegas" (1972)**, adlı kitabı ise , hem modern mimarlığın temel bazı kriterlerine eleştiri getirmiş hem de kentsel imaj ve algılama üzerine belli noktalara dikkat çekmiştir.⁴⁰⁶

Krier(1979) de kentsel mekan etkisinde, bina ile mekan arayüzlerinin etkileşimini irdelenmiştir.

⁴⁰⁴ Montgomery;1998:95-96

⁴⁰⁵ LYNCH, Kevin, 2001(ilk basım 1981). Good City Form, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, s:118

⁴⁰⁶ Venturi, 1993(1972)



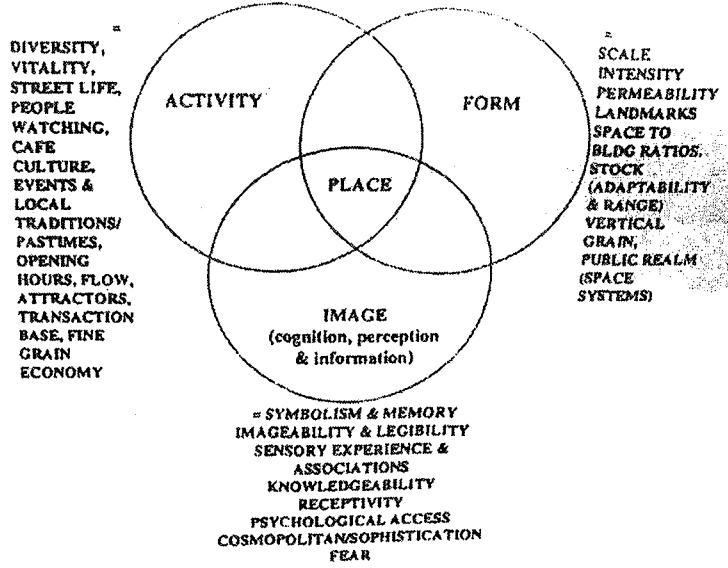
Şekil 3.8.
Bina kesitlerinin kent mekanını etkileme biçimleri.
Kaynak: Krier, 1979:24-25.

Rowe ve Koetter "Collage City" (1984), eski ve yeninin kent mekanında birlikte kullanımını öneren "kolaj metafor"unu önermişlerdir. "Kolaj kent" olarak niteledikleri kentte, hatırlanabilir sokaklar, sabitleyiciler, potansiyel sonsuz set parçaları, kamusal teraslar, belirsiz ve karşıt binalar, nostalji üreten elemanlar ve bahçe elemanlarını barındıran bir tasarım önerisi getirmişlerdir. Onlara göre ideal içerik, gelenek ve ütopyayı birleştiren bir çizgidedir.⁴⁰⁷

Montgomery (1998) ise tüm bunlardan yola çıkarak, başarılı kent mekanını tanımlayan üç bileşenden söz eder: Hareket-İmaj ve Form.⁴⁰⁸ Montgomery, "yer yaratma kuralları" olarak tanımladığı, bu fikrin açılımı olarak, aşağıdaki bileşenleri tanımlamaktadır: Ona göre kentsel aktivitenin içinde, farklılık, yaşantı, sokak yaşamı, insanlar, seyir, kafe, kültür, olaylar ve yerel gelenekler, eğlenceler, açılış saatleri, akış/cereyan/kabarma, çekim alanı yaratan eylemler/mekanlar, ve ticaret olmalıdır. Kentsel imajın içinde ise sembolizm ve hatıra, hayal edebilme ve okunabilirlik, duyumsal deneyim ve dernekler/kuruluşlar, bilgilenebilirlik, kabullenebilirlik, psikolojik erişim, kozmopolitan ve sofistike korku gibi psikolojik anlamda farklı algılama düzeyleri de olmalıdır. Kentin biçimsel zenginliğini ise, ölçek, kuvvet, geçirgenlik/geçirimlik, nirengi noktaları, binaların oranlarına ayrılmış mekanlar, stok (uyumluluk), kamusal alan (mekan sistemleri) sağlamaktadır.

⁴⁰⁷ ROWE, Colin- KOETTER, Fred, 1975. Collage City, The MIT Press, Massachusetts and London, England, s: 121, 151-178

⁴⁰⁸ Montgomery;1998:96



Şekil 3.10.
"Başarılı Yer" i Oluşturan
Bileşenler
Kaynak: Montgomery,
1998:98

Başarılı kentsel mekanlar, her kentin genel strüktürü içerisinde, kentin gelişimini, yaşam ve mekan kalitesini doğrudan etkileyen fiziksel oluşumlar ve/veya göstergelerdir. Canter,⁴⁰⁹ mekanı aktivite, anlam veya kavram ile fiziksel özelliklerin arakesitinde konumlandırırken,. Punter ise, mekanın oluşturulmasında, kentsel form bileşenlerinin (fonksiyonlar-aktiviteler, kültürel birliktelik, strüktür, anlam, imaj, kalite...) belirlenmesi gerektiğini ve özellikle katılımın önemini vurgulamaktadır.

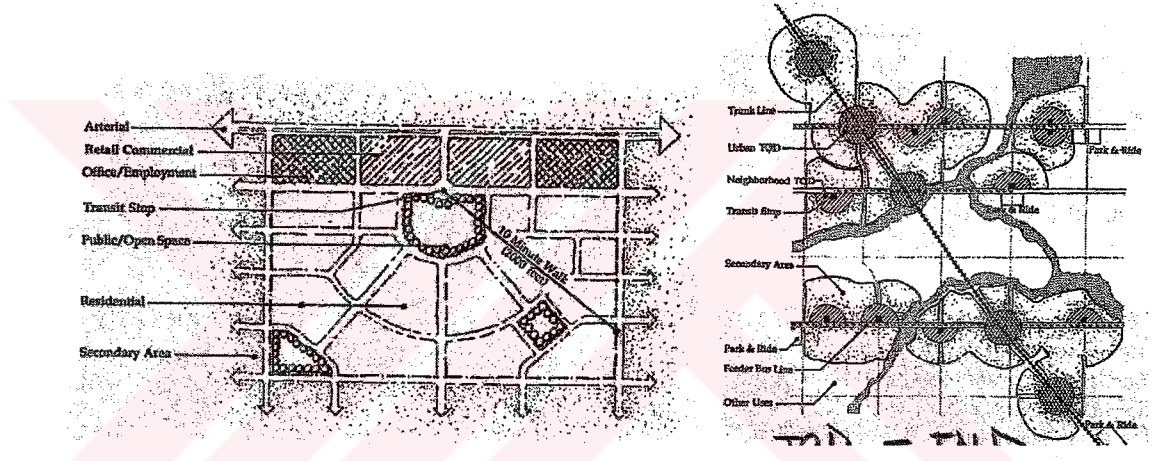
Montgomery'nin kentsel mekanın fiziksel kalitesine ilişkin belirlediği ölçütler de şunlardır:⁴¹⁰ 1. Gelişme yoğunluğu/şiddeti, 2. Karma Kullanım:, 3.Çeşitliliğe görece ekonomik yapılanmanın mekana aktarılması. Karma kullanımlarda temel olan kullanımların bir araya getirilmesi gerekliliği söz konusudur. Temel kullanımlar, konut, iş ve hizmet fonksiyonlarıdır. Dolayısıyla karma kullanımlar, yaşam ve çalışma aktivitelerinin gün içinde daha etkili ve yaygın kullanımını sağlar, yerel farklılıklara da çeşitlilik ekleyerek gün içinde kamu alanlarında aktivitelerin eşit dağılımını sağlar. Kamu alanı tek tip aktivite ile düzenlendiği zaman, gün içinde sadece belli zamanlarda kullanılabilir. 4. Uyumluluk, 5. İnsan ölçeği, 6. Şehir blokları ve süzülebilirlik (permeability)/geçirgenlik, 7. Sokaklar: temas, görülebilirlik , 8. Kamusal alan, 9. Hareket, 10. Yeşil alan ve su mekanı., 11. Mihenk taşları, görsel simülasyon ve detaya verilen önem. , 12. İmaj olarak mimari biçim.

Peter **Calthorpe (1993)** ve Andres Duany ve Elizabeth Plater-Zyberk'in orta yoğunluklu sürdürülebilir gelişmeyi ve yeni yerleşmeler için önerdikleri TOD (transit

⁴⁰⁹ GÜLTEKİN, Turgut Nevin, 1999. "Karma Kullanımlar ve Kentsel Tasarım", I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:308-317'den alıntı:Canter, D.,1977.The Psychology of Place, The Architectural Press, London,s:157-185 ve Punter, J., 1991, "Participation in the Design of Urban Space", Landscape Design, May,1991, London, p:24-27

⁴¹⁰ Montgomery, 1998:93-113

oriented development) ve TND konseptli tasarım yaklaşımları ise, bugün oldukça geniş uygulama alanı bulan yaklaşımlardır. TOD yaklaşımının esasında, ulaşım ve arazi kullanımının arasındaki dengeli ilişki yatmaktadır. Merkezi bir aks üzerinden geçen taşıma yolu, insanların fazla yürümeden araçlara ulaşmasını hedeflemektedir. Bu ana ulaşım yolunun belli bölgelerinde yoğunlaşan yaşama, ticaret ve farklı işlevleri barındıran bir yaşama merkezi yer almaktadır. Andres Duany ve Elizabeth Plater-Zyberk'in geliştirdikleri TND (traditional neighborhood development), daha küçük ölçekli bir yaklaşımdır ve konseptin temelinde ise, yerel özelliklere göre düzenlenme imkanı tanıyan, komşuluk birimlerinin üç dakika, alış-veriş ve kültürel aktivitelerin yer aldığı yerleşmenin merkezine ulaşımın ise beş dakikalık bir yürüme mesafesiyle sınırlandırıldığı bir ulaşım ve iletişim (komşuluk) esası yer almaktadır.⁴¹¹



Şekil 3.9. Calthorpe Şirketinin TOD (transit oriented development)-geçiş yönelimli gelişim konsepti, bölgesel, taşıma(transportation) ve transit oriented toplumlar için amaçlanan detaylı planlarıyla arazi kullanım strateji şemaları. Kaynak :Katz, 1994: Bressi: xxxi.

Bu çalışmalarla birlikte gelişen ve yoğun uygulama alanı bulan “**yeni kentleşme**” tasarım konseptinde daha çok, kentsel tasarımda, “başarılı yer”i oluşturan ilkelerin özüm senerek yeni bir konseptle yorumlanması esası yer almaktadır. Calthorpe ve ekibinin geliştirdiği **Yeni Kentleşmeyi** (New Urbanism), Peter Katz, ‘kent dışındaki yerleşmelerin kentsel yaşamdaki sorunlarının çözümünü geleneksel küçük yerleşmelerde arayan bir tasarım yaklaşımı olarak tanımlamaktadır. Yeni kentleşme, kentsel yaşamda aranan çözümün sözü edilen yerleşmelerin tasarım ilkelerinde var olduğunu, bu ilkelerin yeniden ele alınarak günümüzde de uygulanabileceğini savunmaktadır. Bu yaklaşımın getirdiği yenilik, kentsel yaşam-kentsel mekan arasındaki ilişkiye yönelik kuralların kent dışı yerleşmelerde uygulanmasıdır. Peter Calthorpe, estetik, mekansal ve programa ilişkin prensiplerin

⁴¹¹ BRESII, 1994. “Planning the American Dream”, The New Urbanism-Toward an Architecture of Community, ed. Peter KATZ, McGraw-Hill, Inc., Hong Kong, p:xxxii.

kent dışı yerleşmelerde de uygulanabileceğini ve her ölçekte düzenlenebileceğini vurgulamaktadır. Calthorpe'a göre gelişmelerin kalitesi, kentsel tasarım ilkelerinin her bağlamda uygulanmasına bağlıdır. Yeni kentleşme bu anlamda hem parça hem de bütün ile ilgilenmektedir.⁴¹²

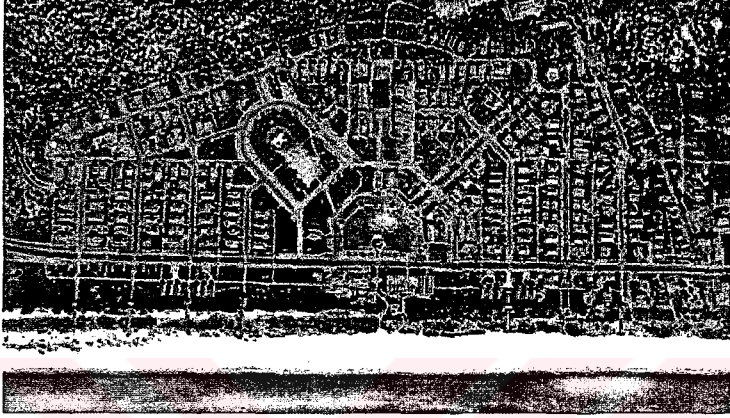
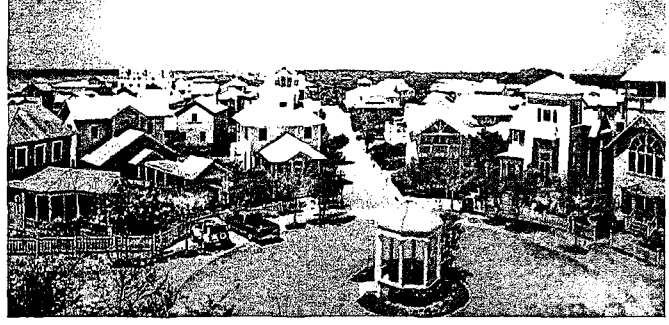
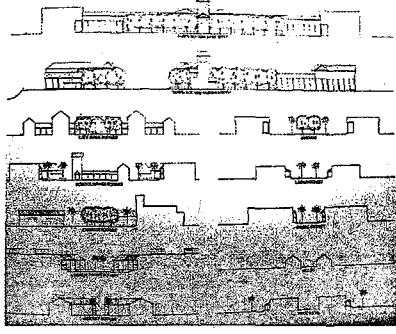
Yeni kentleşme, Amerika'daki yerleşme sorunlarında hareketle ortaya çıkmıştır ve buna bağlı olarak da oranın özelliklerini sorunlarını esas alarak bir genellemeye girmiştir. Bu doğrultuda yaptıkları analizlerde, Amerika'daki alt-kentleşmeyi yaratan eğilimler irdelenmiştir. Amerikan şehir elemanları olarak sokak (doku-hiyerarşi-figür ve detay), blok (büyüklük-düzenlenme-sokak zemini-sokak duvarları-park ve arazi) ve binayı(kullanım-biçim-yoğunluk) ele almışlar, bu elemanların olumlu ve olumsuz taraflarını çözümlenerek, yeni kentleşme için farklı bir kodlama sistemii geliştirmişlerdir.⁴¹³

Yeni kentleşmenin esas **organizasyon elemanları** komşuluk, bölge ve koridordur. Bölge, fonksiyonel olarak özelleşmiş bir kent parçası olarak tanımlanmaktadır. Koridor ise öncelikle bölgeyi ve komşulukları bağlayan bir elemandır. Ama bölünmelerin ve gerekli alanların dışında kalan ala değildir. Daha çok görsel sürekliliği ile bir kentsel elemandır. Komşuluk birimi ise, bir yerleşmenin en önemli birimidir ve beş önemli özelliği vardır. Her komşuluk biriminin bir merkezi ve sınırı olmalıdır. Komşuluk birimi sınırdan merkeze en fazla ¼ millik alana yayılmalıdır. Her komşuluk biriminde dengeli bir aktivite çeşitliliği olmalıdır. Bu birimlerde yapı adaları ve trafik, bir bütün oluşturan sokak ağı ile düzenlenmelidir. Bu birimlerde kamusal mekanlara ve toplumsal binaların gerekli yerlerde konumlanmalarına önem verilmelidir. Her komşuluk biriminin merkezi kamusal bir mekanla tanımlanmalı ve sivil ve ticari aktivitelerle bölgesel olarak aktive edilmelidir ve bu birimlerin her biri içinde yer alan farklı arazi kullanımlarına ve konut tiplerine imkan tanınmalıdır.⁴¹⁴ Bu tasarım kuralları eşit ağırlıkla hem sınır alt-kentlerin yeni toplumlarında hem de kent dışı kasabalarda, hem de in-fill bölgelerde uygulanmaktadır:

⁴¹² KATZ, Peter,1994. The New Urbanism-Toward an Architecture of Community, McGraw-Hill, Inc., Hong Kong, Calthorpe: xi

⁴¹³ Katz; 1994:Moule ve Polyzoides:xxi-xxiv

⁴¹⁴ Katz; 1994:Bressi:xxv-xxxı, Katz; 1994:Duany ve Plater Zyberk: xvii- xx



Şekil 3.11.
Yeni Kentleşme Örneği:
Seaside Yerleşmesi,
Florida, 1981.
Kaynak: KATZ, Peter, 1994.
The New Urbanism-
Toward an Architecture of
Community, McGraw-Hill,
Inc., Hong Kong.

Yeni kentleşmenin tasarım ilkeleri ,aşağıdaki gibi özetlenebilir:⁴¹⁵

1-yürüyebilirlik (walkability), iş ve çalışma rasındaki yürüyüş mesafesi 10 dakikayı geçmemelidir, yaya dostu kaldırımlar ve bazı yerlerde tamamen araç trafiğinden arındırılmış sokaklar,

2-bağlantılılık (connectivity), dar sokaklar ve bulvarlar arasında hiyerarşik düzenin olduğu bir sokak dokusu, yürüyüşü zevkli hale getirecek olan kamusal alan ve yaya ağı arasındaki bağlantı,

3-karışık kullanım ve çeşitlilik(mixed-Use&diversity), çeşitli türde dükkanlar, ofisler, apartman ve konutların karışımı, bloklarda ve binalar arasında komşulukta karışık kullanım,

4-karışık konutlaşma (mixedhousing), farklı tiplerde, büyüklüklerde ve fiatlarda konut,

5-kaliteli mimari ve ketsel tasarım, estetik, insan konforu ve ait olma duygusu yaratan etkiye önem verilmiş, mimaride insan ölçeği

⁴¹⁵ <http://www.newurbanism.org/pages/416429/index.htm>

6-geleneksel komşuluk strüktürü, merkez ve sınırlar arasındaki bağlantı, merkezde yer alna kamusal alan, kaliteli kamusal yaşam, açık alan, farklı işlevlerde kullanım alanların en fazla 10 dakikalık bir yürüyüş sınırı içinde olması ve merkezde yüksek yoğunluktan sınırlara doğru düşen bir yoğunluk şeklinde hiyerarşik bir planlama düzeni,

7-düşük yoğunluk,

8-küçük taşımacılık (smarttransportation); şehirleri, kasabaları ve komşulukları birbirine bağlayan yüksek kalitede bir ulaşım ağı ve yaya dostu, bisiklete ve küçük motorlu araçlara imkan tanıyan bir taşımacılık anlayışı,

9.sürdürülebilirlik, gelişme ve onun birimleri için minimum çevresel etki, çevre dostu teknolojiler, ekolojiye saygı ve doğal sisteemlere değer verme, enerji tasarrufu, kısıtlı yakıtların daha az kullanımı, daha fazla yerel üretim, daha çok yürüyüş, daha az araba kullanımı ve

10.yaşam kalitesi ilkeleridir.

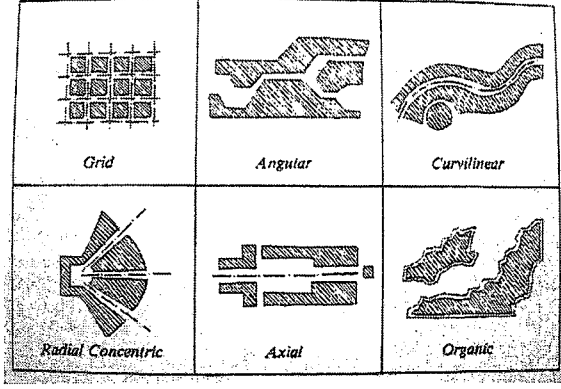
Yeni kentleşme hareketinin getirdiği olumlu ilkelerle birlikte, eleştirel yönleri de bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, bu hareketin 'kendini bulunmuş geleneğe ve yere ödünç bağlılık (borrowed attachment) kurmaya dayanmış olması ve planlanmış toplumlar olarak bu yeni geleneksel kasabaların, kendi sakinleri için kamusal yaşamı ayakta tutabilmek ve yere ilişkin sosyal bağlar kurmak için keşfedilmiş kimlikleri kullanmalarınıdır.⁴¹⁶

Trancik (1986), tüm bu yaklaşımları, kent tasarımına ilişkin teoriler olarak sınıflamakta ve üç grupta ele almaktadır .Bunlar, ⁴¹⁷

1.Zemin-şekil (solid-void) teorisi ; bu teoride kentsel doluluklar ve boşluklar şeklinde bir sınıflama vardır. **Kentsel dolulukları**; kamusal anıtlar veya resmi yapılar, yapı adaları ve özel yapılar oluştururken, **kentsel boşlukları** da; kişisel alandan kamusal bölgeye geçiş yolları, blok-içi boşluklar-iç avlular,yollar ve meydanlar, kamusal parklar ve bahçeler ve peyzaj öğeleri oluştururlar. Kentsel dolu ve boş mekanlar arasında uyumlu bir bütünleşme olduğu durumda, mekansal ağ, başarılı bir biçimde çalışmaya adaydır.

⁴¹⁶ Arefi, 1999:179-193

⁴¹⁷ Trancik,1986:97-124

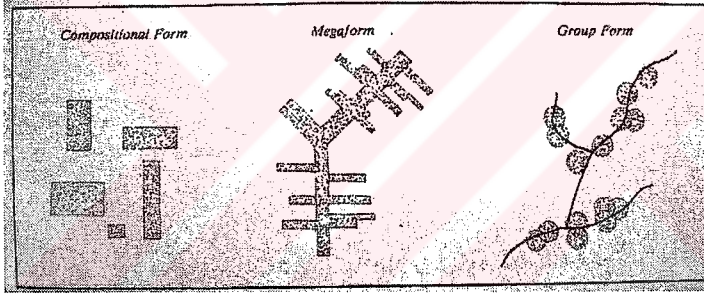


Şekil 3.12.
Dolu-boş bağlantı biçimlerine ait
tipolojik örnekler
Kaynak:Trancik, 1986:101.

2.Bağlantı (linkage) teorisi; şehrin parçalarını birbirine bağlama organizasyonunu içerir. Fumihiko Maki'ye göre ise, linkage, bir kentin basitçe yapıştırıcısıdır.(glue)

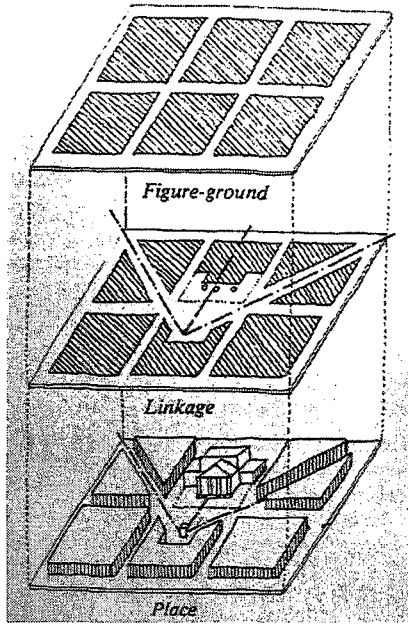
3.Yer (place) teorisi

Bu teorinin özü, fiziksel mekanın kültürel ve insani karakterlerini anlamakta yatar. İnsanlar yaşadıkları yere kendi duygusal ihtiyaçlarını da taşırlar. Dolayısıyla varoluş, fizikselden çok duygusal bir durumdur.



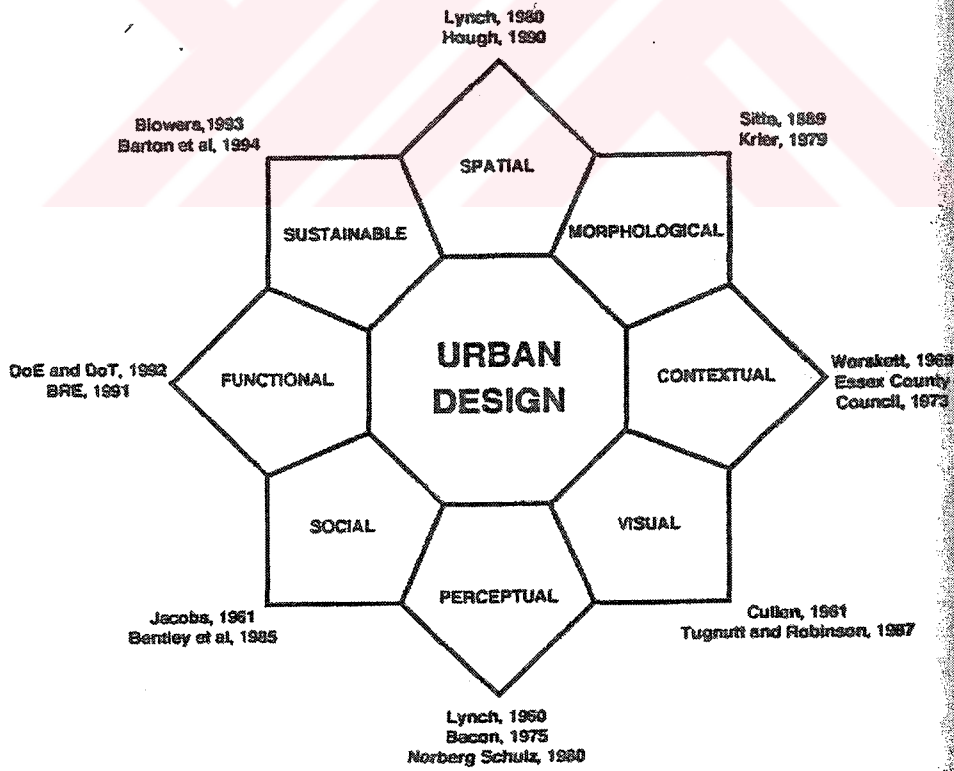
Şekil 3.13.
Mekansal Bağlantılığa ait
üç tipoloji. (Fumihiko
Maki)
Kaynak: Trancik,
1986:107.

Bu üç kuramı birarada sentez eden Trancik, kentsel mekanda işlevsizleşerek önemini ve anlamını yitiren kent parçaları için, "yitik mekanların yeniden bulunması" kuramını geliştirmiştir. Trancik'e göre, başarılı bir mekan üretimi için, bu üç yaklaşımın, tasarımda birlikte ele alınması gerekmektedir.



Şekil 3.14.
Üç farklı yaklaşımı gösteren kentsel tasarım teorilerinin şeması.
Kaynak: Trancik, 1986:98.

Kentsel tasarım yaklaşımlarını bir başka açıdan, tasarıma yaklaşılacak kriterler bağlamında değerlendiren Carmona(1996), bu tasarımların, 1..kavrayışsal (perceptual), 2.sosyal, 3.fonksiyonel, 4.sürdürülebilir, 5.mekansal, 6.morfolojik, 7.bağlamsal, 8.görsel olmak üzere 8 başlıkta toplamıştır. ⁴¹⁸



Şekil 3.15. Kentsel tasarım düşüncesinin kabulleri.
Kaynak: Carmona, 1996:59.

⁴¹⁸ CARMONA, Matthew, 1996. "Controlling Urban Design-Part 1: A Possible Renaissance?", Journal Of Urban Design, Vol. 1, No.1,p:48-73.

3.3. Kentsel Yaşam ve Tasarım Kalitesi Bağlamında Yapılan Uluslararası Çalışmalar

20. yüzyılda ortaya çıkan çevresel düzeydeki sorunlar, hem kent yaşamına hem de insan hayatına doğrudan etkileri olan sonuçlar doğurmuştur. İlk önce çevresel kirlenme ile başlayan, ardından küresel ısınma, ekolojik dengenin bozulması şeklinde karşılaşılan doğal çevreye ait sorunların yanında, yaşanan küresel boyutlardaki gelişmelerin de etkisiyle, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda da yine kentleri ve bireyleri etkileyen bir dizi gelişmeler söz konusu olmuştur. Bu türden sorunlar çözüm arayışları da yine küresel ölçekte aranmaya çalışılmıştır. Örneğin bugün Avrupa Birliği'ne üye ülkeler, kentler için 'sürdürülebilir planlama, çevre duyarlı planlama ve koruma planlaması'⁴¹⁹ çerçevesinde sorunlara çözüm aramaktadır. Hemen tüm tarafların ortaklaşa paylaştıkları fikir ve söylemler doğrultusunda alınan ilke kararları, evrensel düzeyde çevre sorunlarını kapsamakla birlikte kent yaşamına ilişkin kararları da içermektedir. Tüm bu çalışmalar, bugün olduğu kadar gelecek kuşakların da kaliteli ve geçmişleriyle bağlantılı ve anlamlı bir çevrede yaşama hakları olduğu noktasında birleşmektedirler. Bu bağlamda sürdürülebilirliğin sosyal, ekonomik çevresel ve kültürel anlamdaki açılımları ile birlikte, kimlikli çevreler, insan ve doğa dostu kentler gibi kavramlarla özetlenmeye çalışılan bu çalışmaların, tasarım sürecindeki açılımları ve kentsel yaşamı etkileme biçimleri son derece önemlidir. Artık mimari veya kentsel ölçekte bir tasarımın, "yer"le ilişkisinin kurulması noktasında, bu çalışmalar da gözardı edilemeyecek düzeyde bir öneme sahiptir. Özetle 'çevre kavramı, "yer" ve onu algılayan "özne"den ayrılamaz.'⁴²⁰

Bu anlamda bu bölümde, tez çalışması ile yakından ilişkisi bulunan kentsel yaşam kalitesi ile ilgili çalışmalar ele alınarak, bu ilkesel kararların mimari tasarım sürecinde yer alma biçimleri irdelenmiştir.

3.3.1. Çalışmalar, Süreç ve Örgütler

Konu ile ilgili yapılan çalışmalar kapsamında her türden çalışmanın burada ele alınması amaç dışında olduğu için, genel olarak tarihsel süreçte önemli gelişmelere yol açmış olan bazı çalışmalar ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar kısa açıklamaları ile birlikte aşağıda verilmiştir.

⁴¹⁹ SUHER Hande, 2002. "İmar Planı Yerine Çevre Duyarlı ve Koruma Amaçlı Knet Planlaması", Mimarlık Dergisi, sayı:6, s:57-63

⁴²⁰ Inceoğlu, 2004:81.

1972 yılında Stockholm'de Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı yapılmıştır.

1978'de Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Programı (United Nations Human Settlements Programme) kurulmuştur. Bu organizasyonun temel belgelerini İnsan Yerleşmeleri Vancouver Deklarasyonu, Habitat Ajandası, İstanbul Deklarasyonu, Kentler Deklarasyonu ve yeni çağdaki tüm yerleşmeler oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler hedefleri doğrultusunda ekonomik dengesizliği azaltmayı ve sürdürülebilir gelişmeyi desteklemektedir.⁴²¹

1976 yılında Kanada'nın Vancouver kentinde yapılan ilk Habitat toplantısı (Vancouver Declaration on Human Settlements) Birleşmiş Milletler'in fiziksel ve mekansal organizasyonu ile ilgili sorunları ortaya koymak ve konuyu ulusal ve uluslararası alanda artan nüfusa bağlı olarak kent ve kırsal topluluklardaki ihtiyaçların desteklenmesi amacıyla yapılmıştır. Habitat Konferansı, daha önce birbirinden ayrı gibi ele alınan konut, bina, planlama konularını ve bunların birbirleri ile olan ilişkilerini ve aynı zamanda da çevreyle ilgili diğer tüm gelişmeleri ele almıştır. Vancouver Deklarasyonu, insan yerleşmelerini şu şekilde tanımlamıştır: Yerleşme, kent, kasaba veya köy ayrımı yapmaksızın, tüm sosyal, maddi, ruhsal ve kültürel nitelikleri içinde barındıran insan topluluklarının tümüdür.⁴²²

1984 ve 1985'ten günümüze uzanan süreçte Avrupa Komisyonu, yeşil sayfalar ve beyaz sayfalar temaları altında bir dizi çalışma başlatmıştır. Yeşil sayfalar, Komisyonun belli konulara ilişkin tartışma zemini oluşturmak üzere başlattığı bir çalışmadır. Beyaz sayfalar ise belirli bir alanda Topluluk için geliştirilen önerileri içermektedir. Bu bağlamda Beyaz Kitap çalışması mimarlık alanı için önemli bir ortak çalışmadır.⁴²³ 1990'daki Kentsel Çevre İçin Yeşil Sayfa çalışması ile kentsel tasarıma, gelişme ve yönetime bütünsel yaklaşım lehinde olmak üzere önemli ilke kararları alınmıştır.⁴²⁴

1985'de Kasaba Plancıları Avrupa Konseyi (European Council of Town Planners-ECTP) kurulmuştur. Planlama pratiği, eğitimi ve sürekli profesyonel gelişmeyi altında barındırmaktadır. Avrupa genelinde yerel ve ulusal alanlarda belli standartlar ortaya koymaktadır. Konseyin devam eden çalışmaları şunları içermektedir:1-Atina Yeni Kartasını Avrupa kentlerinin 21. yüzyılda planlaması üzerine geliştirmek, 2-Avrupa'daki kent yaşamını ve kentlerin kalitesini ve etkisini güçlendiren bir vizyon

⁴²¹ <http://www.un.org/english/>, <http://www.unhabitat.org/>

⁴²² <http://www.unhabitat.org/declarations>

⁴²³ http://europa.eu.int/documents/comm/index_en.htm

⁴²⁴ Montgomery, 1998:94

tasarımı, 3-Sürdürülebilir bir çevre için farklı Avrupa dillerine özgü rehberlerin üretilmesi.⁴²⁵

1987 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan "Ortak Geleceğimiz Raporu" diğer adıyla "Brutland Raporu" (sürdürülebilir kalkınma programı) olarak bilinen ünlü raporda, giderek ağırlaşan çevresel sorunlar karşısında, çözüm önerisi olarak, çevresel gelişme ile ekonomik kalkınma arasındaki yaşamsal köprünün kurulması ve gelişmenin "sürdürülebilir" olması esas alınmaktadır. Raporda, "Sürdürülebilir gelişme, bugünün gereksinim ve beklentilerini, gelecek kuşakların gereksinim ve beklentilerini karşılama olanaklarından ödün vermeksizin karşılamaktır. İnsanlar, doğa ile uyum içerisinde, sağlıklı ve üretken bir yaşam sürdürmek hakkına sahiptir" denilmektedir.⁴²⁶

1992 yılında Rio de Jenario'da yapılan Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı (Yeryüzü Zirvesi) yerel yönetimleri ve onların sorumluluklarını ilgilendiren "Agenda 21" adında özel bir bölüm kurulmuştur. İnsan Yerleşmeleri ile ilgili Birleşmiş Milletler Konferansı Habitat II'de, kentleşen dünyada herkes için ve sürdürülebilir konutlaşma için özgün rehberler ortaya koyan, merkezileşmeyi öngörmeyen(desantralizasyon) ve ulus devletlerde anahtar rolü oynayan yerel yönetimlerin rolüne önem veren, "Habitat Agenda"yı geliştirmiştir.⁴²⁷

Bu konferansın devamında geliştirilen Yerel Gündem 21 (Localizing Agenda 21), kalkınma ve çevre arasında denge kurulmasını hedefleyen "sürdürülebilir gelişme" kavramının yaşama geçirilmesine yönelik, küresel uzlaşmanın ve politik kararların üst düzeydeki ifadesi olan bir eylem planıdır. Gündem 21, "İnsanlık, tarihsel bir dönüm noktasındadır", cümlesiyle açılmakta ve çıkış yolu olarak ise, daha güvenli bir geleceğe giden yolun yapı taşlarının döşenmesini sağlayacak küresel ortaklık kavramını gündeme getirmektedir. Bu kavram ile birlikte, tüm dünyada geleneksel "yönetim" anlayışı, yerini "yönetişim" (governance) olarak ifade edilen, katılımcılığa ve ortaklıklara dayalı yeni bir yaklaşıma bırakmaya başlamıştır. Bu yeni yaklaşım kapsamında yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve diğer yerel aktörler, uluslararası topluluk ve merkezi yönetimler tarafından "ortaklar" olarak görülmeye başlamıştır.⁴²⁸

⁴²⁵<http://www.ceu-ectp.org/e/index.html>

⁴²⁶ RioBildirgesi; <http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=4>

⁴²⁷ <http://www.habitat-lac.org>

⁴²⁸ <http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=4>

1992 yılında aynı zamanda Avrupa Kentsel Şartı kabul edilmiştir. Bu ortak karar sonucu Avrupa Kentli Hakları Deklerasyonu⁴²⁹ (The European Declaration of Urban Rights) yayınlanmıştır. Buna göre, aşağıda belirtilen hakların gerçekleşmesi, bireylerin dayanışma ve kentliliğe ilişkin sorumlulukları kabul etmesine bağlıdır. Avrupa yerleşimlerinde yaşayan kent sakinleri şu haklara sahiptir:

1. Güvenlik; mümkün olduğunca suç, şiddet ve yasa dışı olaylardan arındırılmış emin ve güvenli bir kent;
2. Kirlenmemiş, sağlıklı bir çevre; hava, gürültü, su ve toprak kirliliği olmayan, doğası ve doğal kaynakları korunan bir çevre;
3. İstihdam; yeterli iş olanaklarının yaratılarak, ekonomik kalkınmadan pay alabilme şansının ve kişisel ekonomik özgürlüklerin sağlanması;
4. Konut; mahremiyet ve dokunulmazlığının esas alındığı, sağlıklı, satın alınabilir, yeterli konut stokunun sağlanması;
5. Dolaşım; toplu taşıma, özel arabalar, yayalar ve bisikletliler gibi tüm yol kullanıcıları arasında, birbirinin hareket kabiliyetini ve dolaşım özgürlüğünü kısıtlamayan uyumlu bir düzenin sağlanması;
6. Sağlık; beden ve ruh sağlığının korunmasına yardımcı çevrenin ve koşulların sağlanması;
7. Spor ve Dinlenme; yaş, yetenek ve gelir durumu ne olursa olsun, her birey için, spor ve boş vakitlerini değerlendirebileceği olanakların sağlanması;
8. Kültürlerarası kaynaşma; geçmişten günümüze, farklı kültürel ve etnik yapıları barındıran toplulukların barış içinde yaşamalarının sağlanması;
10. Kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre; tarihi yapı mirasının duyarlı bir biçimde korunarak yaşatılması ve nitelikli çağdaş mimarinin uygulanmasıyla, uyumlu ve estetik fiziksel mekanların yaratılması;
11. İşlevlerin uyumu; yaşama, çalışma ve sosyal aktivitelerin olabildiğince birbiriyle ilişkili olmasının sağlanması;

⁴²⁹ http://www.coe.int/T/E/Cirae/_5_Texts/5_Conventions_and_charters/urban.asp#P49_1425

12. Katılım; çoğulcu demokrasilerde; kurum ve kuruluşlar arasındaki dayanışmanın esas olduğu kent yönetimlerinde; gereksiz bürokrasiden arındırma, yardımlaşma ve bilgilendirme ilkelerinin sağlanması;

13. Ekonomik kalkınma; kararlı ve aydın yapıdaki tüm yerel yönetimlerin, doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik kalkınmaya katkı konusunda sorumluluk sahibi olması;

14. Sürdürülebilir kalkınma; yerel yönetimlerce ekonomik kalkınma ile çevrenin korunması ilkeleri arasında uzlaşmanın sağlanması;

15. Mal ve hizmetler; erişilebilir, kapsamlı, kaliteli mal ve hizmet sunumunun yerel yönetim, özel sektör ya da her ikisinin ortaklığıyla sağlanması;

16. Doğal zenginlikler ve kaynaklar; yerel doğal kaynak ve değerlerin yerel yönetimlerce, akılcı, dikkatli, verimli ve adil bir biçimde, beldede yaşayanların yararı gözetilerek, korunması ve idaresi;

17. Kişisel bütünlük; bireyin sosyal, kültürel, ahlaki ve ruhsal gelişimine, kişisel mutluluğuna yönelik kentsel koşulların oluşturulması;

18. Belediyelerarası işbirliği; kişilerin yaşadıkları beldenin, çeşitli işlerine doğrudan katılma konusunda özgür olmaları ve özendirilmeleri;

19. Ekonomik yapı ve mekanizmalar; bu deklarasyonda tanımlanan hakların sağlanması için, gerekli mali kaynakları bulma konusunda yerel yönetimlerin yetkili kılınması;

20. Eşitlik; yerel yönetimlerin; tüm bu hakları bütün bireylere cinsiyet, yaş, köken, inanç, sosyal, ekonomik ve politik ayırım gözetmeden, fiziksel veya zihinsel özürlerine bakılmadan; eşit olarak sunulmasını sağlamakla yükümlü olması.

Avrupa Kentsel Şartı İlkelerinin ana başlıklarına ilişkin özeti ekte verilmiştir. **(Ek 4)**

1993' te Viyana'da İnsan Hakları konferansı yapılmıştır.

1994' te Kahire'de toplanan Dünya Nüfus Konferansı yapılmıştır.

1995' te Kopenhag'da toplanan Sosyal Kalkınma konferansı yapılmıştır.

1995'de Avrupa Mimarlar Konseyi'nin (ACE) yayımladığı ve "Beyaz Kitap" adıyla bilinen "Avrupa, Mimarlık ve Yarın" başlıklı raporun giriş bölümünde "Bu rapor, Avrupa'daki mimarlık mesleğinin, Avrupa'nın yapılı çevresine ilişkin tavrını ortaya

koymaktadır: İnsancıl, kültürel olarak tutarlı bir yapıyı çevreye sahip olma arzusu ve ihtiyacı, bugün de her zamanki kadar güçlü bir yer tutmaktadır. Ancak bu gerçek çok kez gözardı edilmektedir. Yapılı çevremiz, sadece bir endüstri ve ekonomi politikası konusu olamayacak kadar önemlidir." denmektedir. Raporun son bölümünde ise: "Bu raporda önerilen politika değişikliklerinin vereceği ürün, enerji etkinliği ve sürdürülebilir bir performansla çevremizin korunması olacaktır" denmektedir. "Kentsel ve Kırsal Çevrede Mimari Kalite" ile ilgili karar, Avrupa'da yaşam çevresinin niteliğinin geliştirilmesini amaçlayan bir siyasi metindir. Avrupa topluluğu üyesi on beş ülke tarafından yapılan katkılardan ve Avrupa Birliği'nin değişik kurumlarında yürütülmüş müzakerelerin bir sentezinden oluşmaktadır. Karar, Avrupa'da politikaların ve programların kapsamında mimarlığın etkisini arttırmayı ve daha etkin bir biçimde yer almasını amaçlamaktadır. Bu çalışma kapsamında mimarlığı ilgilendiren sorunlar, sosyal yaşam-ekonomik yaşam-siyasal yaşam ekseninde ele alınmıştır.⁴³⁰

1996 HABİTAT II zirvesinde yapılan görüşmelerin ardından günümüze uzanan süreçte son derece etkili olan bazı kavramlar üzerinde tartışılmıştır. Bunlar, yaşanabilirlik, sürdürülebilirlik, hakçalık, kentli bağlılığı, yapabilir kılma, yönetim, bilginin serbest akışı, iletişim, koza, açıklık / şeffaflık gibi tasarım sürecinde etkili olan kavramlardır.⁴³¹

1998'de Kasaba Plancıları Avrupa Konseyi (European Council of Town Planners), Yeni Atina Kartası'nı (The New Athens Charter) benimsemişlerdir. Bu gelişme çerçeve içinde ECTP, Avrupa kentleri için, 2003'deki Atina Kartası'nın anahtar bileşenlerinden biri olarak, ortak ve geniş bir vizyon ortaya koymaktadır. Bu bildiri Avrupa kentleri için anlamlı bir bütünlük sağlanmasını öngörülmektedir ve aşağıdaki genel ilkeleri benimsemiştir:

'1. bağlantılı kent , 2. zaman içinde bağlantılılık, 3. sosyal bağlantılılık adı altında sosyal denge-multi-kültürel zenginlik-sosyal kimlik, 4. ekonomik bağlantılılık, 5. çevresel bağlantılılık, 6. mekansal sentez, 7. şehir konsepti; bu konsept içinde de herkes için kent, katılımcı kent, yaşamsal kent, sağlıklı, üreten, keşfeden, çevresel, rasyonel kent, kültür kenti ve karakteriyle sürekli kent'⁴³² gibi alt hedefler belirlenmiştir.

⁴³⁰ www.mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs%5CAVRUPA.pdf(ACE, 1995)

⁴³¹ <http://www.dogailebaris.org.tr/TGN21.htm#Tarihce>

⁴³² <http://www.aetu.es/borrador.htm>

2001' de Avrupa Konseyi, kentsel ve kırsal çevrede mimarlık kalitesi ile ilgili 2001/C7304 sayılı karar tasarısını kabul etmiştir. Bu karar, mimarlık kalitesinin çevre ve kültür üzerindeki önemini vurgulamakta ve üye ülkeleri, yapı sahiplerinin, yatırımcıların ve kamuoyunun bilinçlendirilmesi için harekete geçmeye zorlamakta; mimarlık hizmetlerinin ekonomik ve kültürel hizmet olarak özel değerini kabul etmektedir. Karar, aynı zamanda, Avrupa Birliği Komisyonu'nu yapısal yardım (structural aid) çerçevesinde mimarlık kalitesinin önemini daha fazla vurgulayacak yollar bulmaya çağırılmaktadır. 1990'ların başından bu yana, pek çok Avrupa ülkesi mimarlıkla ilgili ulusal politikalarını oluşturmaktadır.

2003'de Stockholm'de Avrupa Kentleşmesi (European Urbanism) içinde yer alan ve Stockholm Kartası olarak adlandırılan ortak belge hazırlanmıştır.⁴³³ Avrupa Kentleşme Konseyi (Council for European Urbanism /CEU), Avrupa kentleri ve çevresi için, sosyal ayrılmalar, doğal ve kültürel kaynakların kaybı, tek işlevli bölgeleme çalışmaları ve yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde özgünlüğün kaybolup, aynılaşmanın başlamasını birer tehlike olarak görmektedir. Mimarlık, arazi düzenlemesi, planlama ve toplum planlama konularının arasındaki ilişkinin kurulmasını hedeflemektedir. Kent planlamanın aşağıdaki üç seviyede ele alınması gerektiğini savunmaktadır:

-bölge, kent, kasaba ve kasabadışı ,

-komşuluk, bölge, koridor ve park,

-blok, sokak, bina ve bahçe.⁴³⁴

Avrupa Yeni Kasabalar Platformu (European New Towns Platform), Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde ve metropoliten alanlarında, kent saçaklarında oluşan plansız gelişmelere alternatif olarak, yeni kasabaları önermektedir⁴³⁵

2004'de Kent Arazisi Enstitüsü ULI Avrupa, (Urban Land Institute/ ULI Europe), Avrupa topluluklarının her türlü gelişme bileşenine açık bir komite olarak kurulmuştur ve bütüncül çevrenin geliştirilmesi amacıyla farklı programlar, araştırmalar ve kamusal hizmetler sunmaktadır.⁴³⁶

⁴³³ <http://www.ceunet.de/whoweare.htm>

⁴³⁴ <http://www.ceunet.de/chartaalt.htm>

⁴³⁵ <http://www.newtowns.net/about.htm>

⁴³⁶ http://foundation.uli.org/Home/fd_Home_fst.html

Bu örgüt ve çalışmalar, dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak yapılan çalışmalardan bazılarını vermektedir. Çalışmada amaç bu çalışmaların bir dökümünü vermek değil, ama dünyada yaşanan gelişmelere ülkelerin ve uluslararası örgütlerin bakış açılarını irdeleyebilmektir. Bu doğrultuda bu çalışmada amaçlanan, sorunların tespiti ve çözümüne ilişkin yöntemleri görebilmektir.

3.3.2. Tasarıma Yönelik Güncel Kavramlar

Önceki bölümde bahsedilen evrensel boyutlardaki ortak karar ve çalışmalardan, kentsel yaşamın kalitesini artırmaya yönelik bazı kavramlar ortaya çıkmaktadır. 21. yüzyılın evren algısında, her sorunun artık birden çok cevabının olabildiği bir çeşitlilik yer almaktadır. Bu ortamda, ele alınan çalışmalar kapsamında yaşam kalitesini ilgilendiren farklı boyutlar yer almaktadır. Kentsel yaşam kalitesini artırma amacının içinde, fiziksel çevrenin kalitesinin artırılması, doğal ve tarihi çevrenin korunması, sosyal adaletin, toplumsal bölünmelere ve ayrıışmalara girmeden, herkesin güvenli bir biçimde ilişki kurup, yaşamını sürrebilme imkanı tanınması, spor ve dinlenme imkanlarının sağlanması, kültürel özgünlüğün korunurken, etkileşimin de yüksek düzeyde sağlanması gibi amaçlar önemli yer tutmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmalardan gelen kavramlara, aslında her kavramın ardında derin, fiziksel, kültürel, ekonomik yapıları ilgilendiren açılımların olduğunu bilerek yaklaşmak gereklidir. Ancak bu durumda, bireyin yaşamına kadar etkileri olan çalışmaların, farklı alanlardaki açılımları anlamlı olabilir. Bu kavramlar, zaman içinde, insanoğlunun deneyimledikleri doğrultusunda gelişecek, değişecektir.

Tasarımın yerle ilişkisi bağlamında, çevresel verilerin önemli bir boyutunu oluşturan bu kavramların tasarımdaki karşılıklarının neler olduğunun irdelenmesi, mimari tasarım sürecinde etkili olma biçimlerinin saptanması açısından önemlidir.

Burada, kavramların hepsini irdelemek amaç değildir, ancak bazı temel çalışma ve ilkelerin, tasarım sürecinde nasıl etkili olduklarının anlaşılabilmesi ve bunun, tasarımın yerle ilişkisinde ortaya çıkış biçimleri üzerine kısa bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Kalite Kavramı

Kentsel mekanları ilgilendiren anlamda kalite için ön koşul, planlamada, üst ölçekli aşamalardan gelen kararların sağlıklı olmasıdır. Kalite, 'bir ürün veya hizmetin, belirlenen veya olabilecek gereksinimleri karşılama yeteneği, yeterliliği veya performansına dayalı özelliklerin toplamıdır.' Tanımlanmış gereksinimlerin

karşlanması, ekonomik verimlilik ve kullanıcı memnuniyeti kalite anlayışının temel kavramlarıdır. Bir ürünün ya da hizmetin kaliteli olarak tanımlanabilmesi için, 1-performans; ürünün kendisinden beklenen işleri ne derecede yerine getirdiğini gösteren ölçü, 2-dayanıklılık; ürünün fiziksel olarak bozulana kadarki kullanım süreci, 3-güvenilirlik; ürünün özelliklerini öngörülen süre içinde devam edeceğine olan güven, 4-yapım sonrası hizmetler; kolay, hızlı, güvenilir bakım ve onarım olanakları, 5-estetik, 6-ücret ve 7-imaaj niteliklerine sahip olması beklenmektedir: ⁴³⁷

Kalite belirlemede kullanılan farklı yöntemler söz konusudur. Örneğin sanatsal kalite belirlemede, ölçüt / algılama parametrelerinin ağırlıklı puanla değerlendirilmesi söz konusu iken, sosyal tatmin kriterlerine göre değerlendirmede, kullanıcı algılama ve beğeni derecesini ağırlıklı puanla ankete dayalı olarak değerlendiren yöntem söz konusudur, yapıyı çevre kalitesi için ise, işlevsel etkinlik ve sanatsal kalite değerlendirilebilir. ⁴³⁸

Kentsel Yaşam Kalitesi, (mikro ortamda) kentte bir deneyimdir, bir imajdır, mekanı kullananların anlamlandırdıkları, özelleştirdikleri bir deneyim ve imgeler bütünüdür. Bu konu ile ilgili olarak, Laurence ve Sherrie, Stephens, Cutler'in "urban design process" kapsamında hazırladıkları kentsel yaşam kalitesi bileşenlerini değerlendirme modeli çalışması vardır. Buna göre kentsel yaşam kalitesini oluşturan bileşenler 4 grupta ele alınmıştır: ⁴³⁹

1-kullanıcı ve kullanıcı karakteristikleri	kullanıcı grupları(işçi-öğrenci..) kullanıcı ve yaya eylemleri(ne tür eylemler ve mekanda nasıl yer almaktalar..)
2-değerler ve sınırlandırıcılar	sosyal değerler ve yasal sınırlandırıcılarıdır.
3-fiziksel konfor ve karakteristikleri	ölçek , genişlik, yükseklik mikro çevre ve konfor malzeme sanat objeleri, kent mobilyaları yeşil
4-ulaşım ve servislerdir.	hareket ve insan yoğunluğu taşıt trafiği servis araçları kaza durumu kamusal servisler

Şekil 3.16. KONUK, Güzin, 1999a. "Kentsel Mikro Ortamda Tasarım ve Yaşam Kalitesi Değerlendirme Ölçütleri", 6. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Kolokiyumu-Kentsel Tasarım ve Kentsel Mikro Ortam Tasarımı, MSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul faydalanılarak yapılmıştır.

⁴³⁷ DENGİZ, Nesrin-İNCEDAYI, Deniz, 2001. Toplu Konutlarda Kalite Sorunu ve Çözüm Yollarının Araştırılması, MSÜ Araştırma Fonu Başkanlığı Araştırma Projesi, No:AF 97005, s: 59'dan alıntı: Özveren, M., 1997. Toplam Kalite Yönetimi-Temel Kavramlar ve Uygulamalar, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, s:39-41.

⁴³⁸ GÜNÜR, İsmail, 1999. "Kentsel Tasarım ve Çevre Kalitesi", 6. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Kolokiyumu-Kentsel Tasarım ve Kentsel Mikro Ortam Tasarımı, MSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

⁴³⁹ Konuk, 1999

Sürdürülebilirlik Kavramı

Sürdürülebilir gelişme, basitçe, 'bugün ve yarın, herkes için daha kaliteli bir yaşam biçimi' olarak tarif edilebilir. Ekonomik gelişme, çevrenin korunması ve sosyal adalet ve bunların tüm değerlerinin tüm dünyada demokratik devletler ve politik hareketler tarafından tanındığı bir ilerlemeye işaret eden vizyondur. Sürdürülebilir gelişme;

- dengeli ve eşitlikçi bir ekonomik gelişme

- İş konusunda yüksek kalitede istihdam sağlanması, sosyal uyum ve

- çevresel koruma ve doğal kaynakların kullanımında sorumluluk

- politik anlamda şeffaf ve bütünleştirici bir yaklaşım,

- evrensel düzeyde sürdürülebilir gelişmeyi destekleyen etkili uluslararası işbirliği konularını esas almaktadır. ⁴⁴⁰

Sürdürülebilirlik kavramını genel olarak 5 kategori altında toplamak mümkündür:

1- ekonomik aktivite doğal kapasitenin de artmasını getirmez,

2- ekolojik denge doğal kaynaklara dayanır,

3- insan toplulukları arasındaki adaletsizliklerin azaltılması, çevrenin yeniden algılanmasında ve bu toplulukların kaynak kullanımında etkilidir,

4- insan sağlığı ve yaşam kalitesine önem verilmelidir,

5- etnik çerçeve içinde moral değerlerin ve davranışların önemi gelecek kuşaklara aktarılması son derece önemlidir. ⁴⁴¹

Sürdürülebilir toplumlar, sürdürülebilir gelişmeyi destekleyen, insanların içinde bugün ve yarın yaşamak ve çalışmak istedikleri, mevcut ve gelecekteki sakinlerinin, çevreye duyarlı, yaşam kalitesi yüksek ihtiyaçlarının karşılandığı, güvenli, teşkilatlı, iyi planlanmış, iyi işleyen ve herkese eşit olanaklar tanıyan ortamlardır. Toplumun sosyal, ekonomik ve çevresel bileşenlerini dengeler ve birleştirir, mevcut ve

⁴⁴⁰ http://europa.eu.int/comm/sustainable/pages/links_en.htm#_9

⁴⁴¹ LAWRENCE, Roderick, 2002. "Principles For Sustaining Human Settlement", Traditional Environments in a New Millenium, 20-23 Temmuz 2001 Bildiriler Kitabı ,ed. Hülya Turgut -Peter Kellett, Amasya,Türkiye,s:33-41'den alıntı: Hatfield Doods(2000)

gelecekteki nesillerin ihtiyaçlarını karşılar ve kendi toplumlarını sürdürürken, diğer bölgelerdeki ve uluslararası düzeyde toplumların da ihtiyaçlarına saygı gösterirler.⁴⁴²

Sürdürülebilirlikle ilgili önlemler üç evrede tartışılmaktadır. Bunlar;

1- bina planlaması ve yapım öncesi aşama, 2- tasarım ve yapımla ilgili aşma, 3- yapım sonrası ile ilgili aşamadır.⁴⁴³

Yapılarda sürdürülebilirlik ise; ekoloji, kullanıcı konforu ve sağlığı ile yapılabilirlik olmak üzere üç ana başlık altında gruplandırılmıştır. Ekoloji şartları içinde; çevreye saygı, temiz enerji kullanımı, enerji etkileşimi ve geri dönüşüm yer almaktadır. Kullanıcı sağlığı ve konfor şartları içinde; termal şartlara uygunluk, görsel şartlara uygunluk, akustik şartlara uygunluk, hava kalitesi, malzemelerin ortama uygunluğu ve elektromanyetik alanlar, yapılabilirlik şartları içinde ise; ekonomik olarak yapılabilirlik, teknolojik olarak yapılabilirlik, kaliteli ortamı sağlamak ilkeleri yer almaktadır.⁴⁴⁴

Esnek Planlama ve Kullanıcı Katılımı Kavramları

Katılım dar anlamıyla, toplumu oluşturan meslek gruplarının kendi dallarındaki uygulama ve üretim sürecinde, hizmet sundukları halkın ya da kullanıcıların belirli aşamalarda aktif rol almalarını, ya da en azından düşünsel katkıda bulunmalarını sağlamak olarak almak mümkündür. Katılım olgusunun asıl vurgulanması gereken boyutu, 'çevreyi değil, "bireyi değiştirme gücü"dür.⁴⁴⁵

Planlamada katılım yaklaşımı farklı ölçek ve alanlarda kullanılmaktadır. Kentsel planlamada, bölge planlamada veya koruma planlama çalışmalarında farklı katılım modelleri olduğu gibi, uygulamanın katılımı ile organize edildiği ve yürütüldüğü modeller de söz konusudur. Özellikle 21. yüzyılda yaşanan gelişmeler doğrultusunda, bazı büyük kentlerde görülen kentsel çöküntü bölgeleri için bölge iyileştirme çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmalarda kullanıcı katılımı, 'yalıtımlı kesimlerin konut sorunu çözmek değil, tersine toplumu bir bütün olarak değerlendirerek farklı açılımlar sağlamak ve bu bölgeleri kendi sakinleri için yeniden cazip hale getirmektir. Yeni tasarlanan projelerde katılım süreci ise, kültürel ve

⁴⁴²http://www.odpm.gov.uk/stellent/groups/odpm_communities/documents/page/odpm_comm_035991.hcsp

⁴⁴³ Inceoğlu, 2004:83.

⁴⁴⁴ AYZ, Emre, 2002: "Yapılarda Sürdürülebilirlik Kriterlerinin Uygulanabilirliği", Mimarist Dergisi, sayı:6, s:72-76

⁴⁴⁵ İNCEDAYI, Deniz, 2002. Mimari Tasarım Sürecine Katılımcı Yaklaşım, Mimar Sinan Üniversitesi Yayın No:28, İstanbul, s:2-28

sosyo-psikoljik boyutları ile değerlendirilmektedir. Bu durum aynı zamanda, kullanıcının tasarım ortamına katılmasıyla, yaşam kalitesinin yükseltilmesini de sağlamaktadır.⁴⁴⁶

3.3.3. Tasarımda Güncel Yaklaşımların Uygulanma Örnekleri

Evrensel bağlamda, varılan bu ortak uzlaşma noktalarının, her ülke veya toplum için aynılık göstermesi beklenemez. Bu uzlaşılarda esas olan, ilkesel düzeyde bir ortak zeminde buluşabilmek, böylelikle, etkileşim halinde olan dünyanın farklı kültürel, coğrafi, çevresel, ekonomik sorunlarına dair ortak bir yaklaşım ortaya koymaktır. Burada farklılaşan ise, her ülkenin kendi toplumsal ve mekansal dinamiklerine göre kendine özgü bir model geliştirmesi, kendi iç zenginliğini kaybetmeden bunu uygulama alanlarını da kendisinin deneyimlemesidir.

Bu doğrultuda, özellikle kent ölçeğinde, tasarım rehberleri güncel bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tasarım rehberleri, olumlu yaklaşımlar da içermekle birlikte, ele alınacak alt ölçeklerde, mimari yaratıcılığa veya bir "tipler" havuzuna dönüştürecek biçimde, engel teşkil edecek bir sınırlamanın oluşturulmaması son derece önemlidir. Örneğin Türkiye özelinde, bu konuda karşılaşılan olumsuz uygulamalar gözönünde bulundurulmalıdır.

3.3.3.1. Tasarım Rehberleri

Yere özgü mimari dilin oluşması için güncel olan uygulamalardan birisi, kentsel tasarım ölçeğinde tasarım rehberleridir. Parsel ölçeğine inildikçe mimarın kendi tasarım kriterleri daha etkin olmakta ve disiplinlerarası çalışmanın bu ölçekte zayıf kaldığı uygulamalarda bu durum beraberinde, anlamlı bir bütün içinde olmayı gözardı eden, bağımsız tekil yapıları getirebilmektedir.

Amerika'da Lang, uygulanan kentsel tasarım projelerini, süreçe ilişkin (procedural) ve ürüne ilişkin (product) olarak iki kategoride ele almaktadır. Sürece ilişkin kentsel tasarım projeleri, projelerin amacına ve tasarımcının aldığı role göre; bütün kentsel tasarım, parçanın tek defada tasarımı, altyapı tasarımı ve tasarım rehberleri olmak üzere dört grupta ele alınmaktadır. Sonuç ürün açısından ise elde edilen ürünün niteliğine göre; altyapı tasarımı, yeni kentlerin tasarımı, büyük proje tasarımları (yeni kentler içindeki küçük bölgeler-kentsel yenileşme projeleri-alt-kent projeleri-üniversite gibi kampüs projeleri), uluslar arası fuarlar, sergiler, eğlence tematik

⁴⁴⁶ Dengiz-İncedayı, 2001.

parklar olarak kategorize edilmiştir. Bu kategoriler birbirleri ile ilişkidedir ve yer değiştirebilirler.⁴⁴⁷

Örnek olarak Amerika'daki kent planlama tanımlamalarından çıkan sonuç, bu alanda belirlenen seçenekler, çeşitlilik ve tasarım zenginliği sağlamaktadır. Türkiye'de ise daha çok fiziksel planlama üzerinde durulmaktadır. 'Fiziksel planlamadan stratejik planlamaya geçiş, uygulama araçlarını da geliştirecektir.'⁴⁴⁸

Kentsel tasarımı yapabilir kılmak için yasal, finans mekanizmaları, tanım, içerik ve kuramsal çerçeveler kadar uygulama araçlarına ihtiyaç vardır. Kentsel tasarım projesi, tasarım rehberi ve yönetmelikleriyle bir bütündür. Tasarım rehberliği yukarıda sayılan bir dizi kuramsal tasarım amaçlarını sağlamaya yönelik, o yere, zamana ve projeye özgü özel ifadelerdir. Tasarım rehberleri iki grupta oluşturulmaktadır.⁴⁴⁹

-tanımsal denilen sonuç ürünün temel karakteristiklerini ortaya koyan, ne tür örüntülerin yerin özelliklerine, ekolojik yapısına, davranış ve kültürel tercihlere uygun olacağını tanımlayan rehberler,

-performans rehberleri ise sonuç ürünün tasarım özelliklerinin kent bütünlüğü içindeki gerekli uyumu sağlamasını belirlerler.

Kentsel tasarım projelerinin diğer bir özelliği uygulamadan sonraki başarısını ölçmeye yönelik kontrol araçlarıdır. Buna da **tasarım kontrolleri** denir. Bu tasarım kontrolleri bir anlamda kendine özgü, matematiksel, kavramsal, kuramsal parametreleri olan bir tür performans değerlendirmesi çerçeveleridir.⁴⁵⁰

Dolayısıyla kent tasarımcıları, yapılanmış çevreyi yaratacak bir yönlendirici hazırlarlar. Kentsel tasarımda kullanılacak yeni yöntemleri belirlemede deneyimlerden yararlanmak gerekir. Bu yöntemler "yeni" bir ilişkide tartışılırsa, 4 farklı kategori olduğu görülür. **Tasarım kontrolleri** olarak ortaya konabilen bu amaçlar şöyle sıralanabilir: kentsel tasarım politikaları, kentsel tasarım planları, kentsel tasarım rehberleri (yönlendiriciler) ve kentsel tasarım programları ki tüm bunların birlikteliği bu bütünleştirici bir süreci ortaya koymaktadır.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ FIRİDİN, Ebru, 2004. "Uygulama Alanları: Amerika ve Türkiye'de Kentsel Tasarım", Mimarist Dergisi, sayı:14, s:93-98.

⁴⁴⁸ Firidin, 2004:93-98

⁴⁴⁹ Karaman, 1999:234-239'dan alıntı:Lang, J., (1994)Urban Design:The American Experience.Van Nostrand Reinhold, New York,s:453-464

⁴⁵⁰ Karaman, 1999:234-239

⁴⁵¹ KOÇ, Hülya, 1999. "Kentsel Tasarım Rehberleri-Olanaklar/Sınırlamalar", I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:111-120'den

Tasarım rehberleri yapısı gereği “yerel”e yönelik olduğundan yer imajı tanımlanmalıdır. Rehberler hem olanaklara hem de sınırlamalara sahiptir. Olanaklar ve sınırlamalar, rehberi kullanacak aktörler açısından farklılık gösterecektir. Yapılı çevrenin kontrolü sürecinde kentsel tasarım araçları arasında yer alan tasarım rehberleri, analiz ve açıklama, dil birliğini kontrol, katılım, esneklik, yerele özgü olma gibi özellikleri ve/veya potansiyelleri nedeniyle kullanılabilir bir araç olarak karşımızda durmaktadır.⁴⁵²

Tasarım rehberlerine örnek olarak İngiltere’deki uygulamalar verilebilir. Britanya genelinde farklı ülke konsüllerinin kendilerine özgü tasarım rehberleri hazırlamaktadırlar. Bu tasarım rehberleri detaylarda farklılık göstermekle birlikte, ortak yasal, politik, kültürel kararların olduğu bir temele dayanmaktadır. Ülke genelindeki ortak planlama kararları paralelinde yerel uygulamalara imkan vermektedir ve kent konsülleri de kendi yerel uygulamalarını ve uyum programlarını yapmaktadırlar. Örneğin Essex için 1997’de yapılan rehber⁴⁵³ çalışması önemlidir.

Fiziksel kriterler	Kamusal alan-servisler		yerleşim birimi-house envelope	konut birimi çevresi
	Yerleşmelere ait Genel servisler		İç mekan standartları	Özel alan
	ulaşım	Yaya ulaşımı	Genişleyebilirlik	Minimum bahçe alanı
		Araç ulaşımı	Mahremiet	Apartman dış oturma alanı
		Otopark	Ses yalıtımı	
		Servis	Günişliği-güneş	
Toplumsal Faaliyetler				
Görsel kriterler	Mekansal düzenleme ilkeleri			
	Arazi ağırlıklı tasarım ilkeleri		Biçimsel düzen	
			Biçimsel olmayan düzen	
	kentsel tasarım ilkeleri		Mekansal kapanmalar	
			Kentsel çerçevede mimari kompozisyon	
	Kentsel çerçeve içinde yapıları tasarlamak		Bölgesel karakter	
			Yerel malzeme	
		Konut tasarımı		
		Yapı tasarım ilkeleri		

Şekil 3.17. Essex için Yapılan Tasarım Rehberinden Örnek Bölüm. Kaynak: Country Council Of Essex, A Design Guide For Residential Areas.

3.3.3.2.Kentsel Kod Sistemi (Placecheck Çalışmaları)

Eco’ ya göre kod ‘mevcut birşeyle mevcut olmayan ünitelerin birlikteliğini sağlayan ifade etme sistemidir. Kod, işaretlere verilen farklı anlamları tanımlar.⁴⁵⁴

alıntı:SHIRVANI, Hamid,1985. The Urban Design Process, Van Nostrand Reinhold, New York, s:143-144) ve Konuk,1999:240-249

⁴⁵² Koç, 1999:11-120

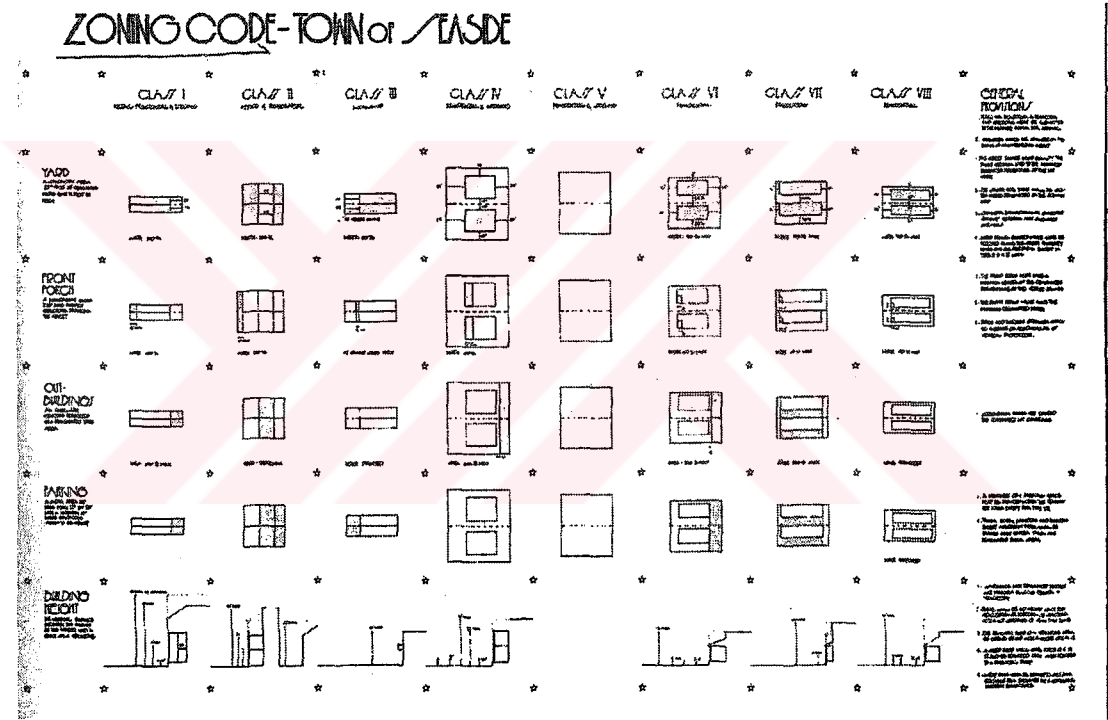
⁴⁵³ Essex County Council Planning Officers Association, The Essex Design Guide For Residential And Mixed Use Areas

⁴⁵⁴ Karaman, 1999a:17’den alıntı:ECO, U.,1980, “Functionand Sign:The Semiotics of Architecture”, Signs, Symbols and Architecture, Chichester, New York, John Wiley and Sons

Bu konu ile ilgili bir model, Amerika Birleşik Devletleri'nin bir bölümünde, Avustralya ve Avrupa'da uygulanan **kentsel kodlama** sistemidir. En basit tanımıyla, kodlama, detaylı rehberin bir biçimidir. Kodlama sistemi, iki şeyi içinde bulundurmalıdır:⁴⁵⁵

1-gelişme alanına ait üç boyutlu-kütlesel, yönlenme, kullanım biçimleri, yoğunluk, bina sınırları gibi detayları da içeren, mekan ve binaları gösteren master plan. (kod, binalara ilişkin tüm detayları, sınırlamaları, sokak elemanlarını, özel arazi seçeneklerini, mimari üslupları içeren bir örüntü rehberi sağlamaktadır. Aynı kodda farklı tanımlama düzeyleri olabilir.

2-Bir kodun gücü, farklı zorlamaların farklı boyutlarını içeren uygulama sisteminden bağımsızdır.



Şekil 3.18. Kodlama çalışmalarına bir örnek: Seaside kodlamaları.
Kaynak:Duany-Zyberk, 1991:97-101

Kodlar, genel olarak; **düzenleme planı**: sokak tiplerini belirler, alanları, parkları, sivil binaları gösterir, **kentsel düzenleme**, **mimari düzenlemeler**; konstrüksiyon tekniklerini, konfigürasyonları ve materyalleri gösterir, **sokak kesişmeleri**: kamusal

⁴⁵⁵ CABE, 2005, <http://www.cabe.org.uk/pdf/urbancoding.pdf>

alanların karakterini belirler, arazi düzenlemeleri, sokakları, alanları-meydanları ve parkları belirler, olmak üzere 5 dökümandan oluşmaktadır.⁴⁵⁶

Bu kodlama çalışmaları yaygın olmakla birlikte, özellikle mimarın veya tasarımcının, sanatsal gücüne sınır getirmesi ve yeniden üretim aşamasında fazla sınırlayıcı olması gibi bazı **sakıncalı noktaları** da göz önünde bulundurulmalıdır.

3.3.3.3. Uygulamalar

Daha önceki bölümlerde bahsedilen evrensel düzeyde, hemen tüm tarafların ortak uzlaşısı sağladığı çevresel konuların, tasarımdaki karşılıklarının saptanabilmesi ayrı bir çalışma gerektirmektedir. Her kavramsal ilke, aslında uygulamaya geçildiğinde, kavram olmaktan çıkarak, insan yaşamını doğrudan etkileyen bir yaşamsal öneme sahip olmaktadır. Bu da, tasarım sürecinde, bu ilkelerin mimari ve kent yaşamı anlamında, açılımlarının nasıl ve ne şekilde olması gerektiği sorularını getirmektedir. Bu soruya yine kuramsal çalışmalar bir takım cevaplar geliştirmeye çalışırken, mimarlık disiplini ve kent tasarımı disiplinlerinde konuya ilişkin farklı çözümler geliştirilmektedir. Bu bölümde, bahsedilen bu çalışmaların, uygulamada ne tür karşılıklarının olduğuna dair bir irdeleme yapılması amaçlanmıştır.

Artan dünya nüfusunun en büyük sorunlarından biri haline gelen “yerleşme” ve buna bağlı kent yaşamı, 21. yüzyılın önemli tasarım sorunlarının başındadır. 19. yüzyıldan farklı olarak bu konu sadece mimarları değil, tüm bireylerin de “yaşam kalitesi” noktasında yaşamına etki etmektedir. Bu bağlamda daha önce bahsedilen tasarım ve kuram önerilerine paralel olarak, mimarlık disiplinin içinde de farklı görüşler yükselmektedir.

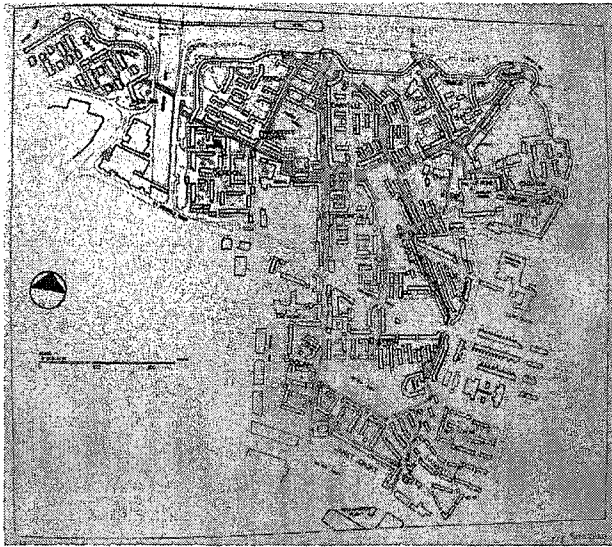
Örneğin M. Sorkin, yaşanan kentsel sorunlara ilişkin geliştirecek yeni bir kent modeli önermekte ve “eu-topia” olarak adlandırdığı kavramının prensiplerini şöyle belirlemektedir:

1-kendi kendine yeten, 2-etkileşime açık, kendi içine kapalı olmayan, 3-açık (seçim şansının olması bakımından, doğayla ilişki bakımından, biçim olarak..), 4-insan-temelli (bisikletli ulaşım, insan hareketini esas alan), 5-“biz kimiz?” sorusunun cevabını, kentinde bulan tasarım anlayışı , 6-komşuluk kökleri (kentsel sirkülasyon, iş-ticaret ilişkileri, komşuluk, insanlık için önemli, iyi komşuluk bir çok şeyi düzeltir), 7-çok merkezlilik (alanlar, meydanlar, kafeler, farklı mekanlar...), 8-çeşitlilik

⁴⁵⁶ LENNERTZ, William, 1991. “The Codes”, Town and Town Making Principles, Andres Duany and Elizabeth Plater-Zyberk, Harvard University Graduate School of Design, Rizzoli, New York, p: 96

(yaratıcılık ve demokrasi, kentteki dolaşım merkezleri), 9-yerel (sürdürülebilir teknoloji unsurları, rüzgar gülü, su kulesi..), 10-uygun teknoloji (konstrüksiyon, çeşitlilik, otantik seçimler için özgürlük...), 11-yeşil (bahçe-şehirler, teknoloji, insan ölçeği...) ⁴⁵⁷

Katılım konusunda yapılan çalışmalar, 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır. Bu konuda Ralph Erskine'nin Byker yerleşmesi için yenileme çalışmaları sırasında uyguladığı katılımcı süreç oldukça önemlidir. Proje kapsamında Erskine, uygulama süresince çalışmalarını, halkın istek ve önerilerini tasarım ekibine iletebilecekleri bir ofiste yürütmüş ve kendisi de bu süreçte kullanıcıyı, istek ve ihtiyaçlarını anlayabilme yolunda geliştirmeye çalışmıştır. Ona göre, 'mimarlar çevreyi ve mekanı tasarlamakta, bu ürünün kullanıcıları ise toplumu yeniden üretmektedirler'⁴⁵⁸. Proje sonunda ise hem kullanıcılar hem de yerel yönetim taraflarında uzlaşıya dönük bir değişim sözkonusu olmuş ve toplumsal iletişim güçlenmiştir.



Şekil 3.19.
Ralph Erskine, Byker Yerleşmesi,
1969-82, İngiltere.
Kaynak: Global Architecture, 1980,
Ralph Erskine Byker
Redevelopment, Tokyo.

⁴⁵⁷ SORKIN, Michael, 2005. "Eu-topian Cities", uia 2005 istanbul , XXII. Dünya Mimarlık Kongresi, 3-7 Temmuz, davetli konuşmacı mimar.

⁴⁵⁸ Incedayı, 2002:36.

Esnek planlama konusu aslında katılımcı planlama anlayışıyla ortak noktaya sahiptir. Katılımcı planlamada esas olan, kullanıcının tasarım sürecine katılması ilkesi, esnek planlamanın farklı biçimlerde, farklı kullanımlara fırsat tanınması ile ortaklık göstermektedir. Bu anlamda yapılan farklı uygulamalar içinde, örneğin Renzo Piano'nun, Unesco ile işbirliği kapsamında gerçekleştirdiği, Senegal için mobil köy tasarımı bir örnek olarak verilebilir. Bu tasarımda, hem yerel özelliklerin gözetilmesi hem de kullanıcı profiline göre şekillenebilen köye ait mobil üniteler, hareketlilik ve kamusal ortak kullanımı destekler niteliktedir.

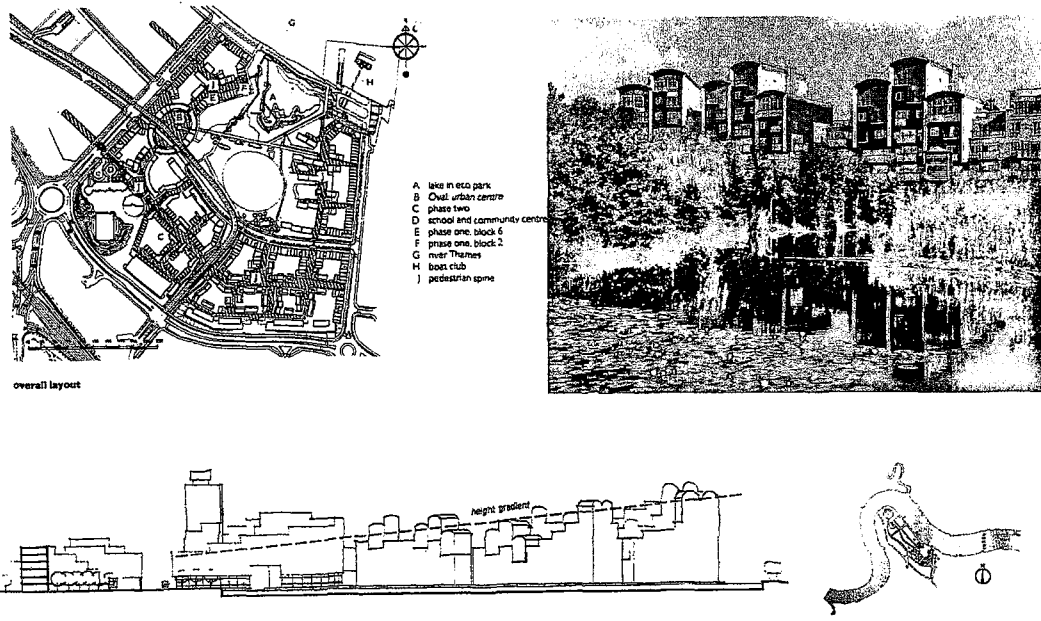


Şekil 3.20. Mobil Köy, Senegal (unesco projesi).

Kaynak: Veliöğlu, 1991:83. Bu projede mobil üniteler yardımıyla kendi kendine yapım organize edilmiş, kültürel ve ekonomik uygunluk vardır.

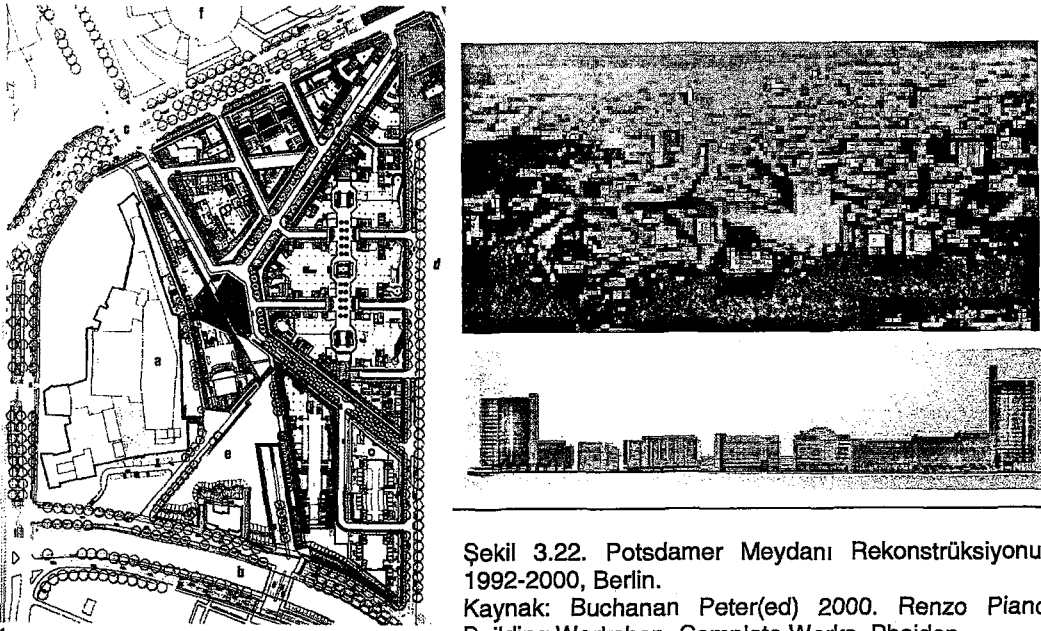
Sosyal sürdürülebilirlik konusunda , daha çok yerleşme ölçeğinde ele alınan projelerde, belirleyici bir tasarım yaklaşımı gözlenmektedir. Örneğin, **Ralph Erskine** ve ekibinin 1999'da başlattığı Greenwich Millennium Village projesinde mimar aslında proje için bir çerçeve belirlemektedir. Ekolojik ve sosyal sürdürülebilirlik açısından önemli tasarım özellikleri gösteren bu projede aynı zamanda esneklik, karma kullanım ve ekonomik açıdan ödenebilirlik gibi güncel gereksinimler de gözetilmiştir. Yerleşim planının, yönlenebilirliği gözeterek kapalı bir U biçiminde şekillenmesi konutların göle açılımını sağlamıştır. Yerleşim şeması içinde, kamusal, yarı-kamusal ve özel alanların geçişleri ve meydan ve sokak gibi kamusal alanların tasarımı, geleneksel İngiliz kasabalarındaki yaşam biçiminin soyutlamasından yola çıkarak ele alınmıştır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁹ Housing, Greenwich London, January 2002. The Architectural Review, 1259, p:41-45.

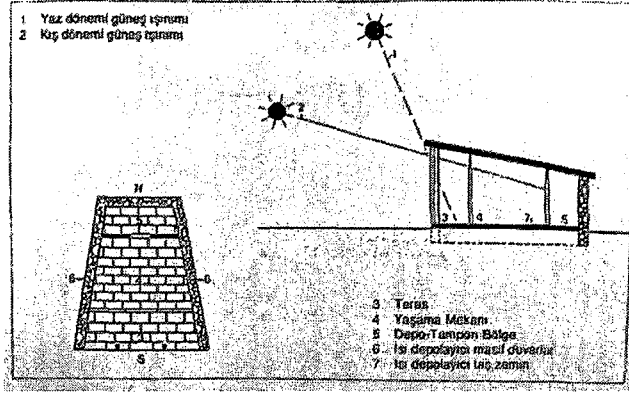


Şekil 3.21. Greenwich Millennium Village, 2000-2005, Londra
Kaynak: Housing, Greenwich London, January 2002. The Architectural Review, 1259, p:41-45.

Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinin ardından kentsel ölçekte yapılan projeler içinde yer alan ve Berlin'in 1930'lu yıllara kadar en önemli merkezlerinden biri olan Potsdamer Meydanı'nın gerek yanlış planlama kararları gerekse de savaş sebebiyle kaybolan yaşamsal dinamiğinin tekrar hem toplumsal hem de ekonomik bakımdan eski canlılığına kavuşması için ele alınan yeniden dönüşüm projesinde , kenti tek defada planlamak yerine, farklı disiplinlerden farklı tasarımcıların katıldığı, zaman içinde yapılan ve içinde çok farklı ticari, kültürel aktiviteleri barındıran bu çalışmada ise **güncel planlama yaklaşımlarının etkisi görmek mümkündür.**



Sürdürülebilirlik ilkesinin önemli ilkelerinden birini olan, **ekolojik sürdürülebilirlik**, mimarlık alanında, Antik döneme kadar uzanan bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. Endüstrileşme öncesinde, tarım düzenine dayalı yerleşme ve tasarım mantığı, doğal olarak çevre ile ilişkisi bakımından tam bir uyumluluk içindedir. 'Bazı kaynaklarda, Sokrates'in (M.Ö. 469-397) enerji verimliliği ilkeleriyle tasarlanan ilk evi yaptığını yazar; ama bu yüksek ihtimalle, doğru yönlendirilmiş bir megarondur.'⁴⁶⁰



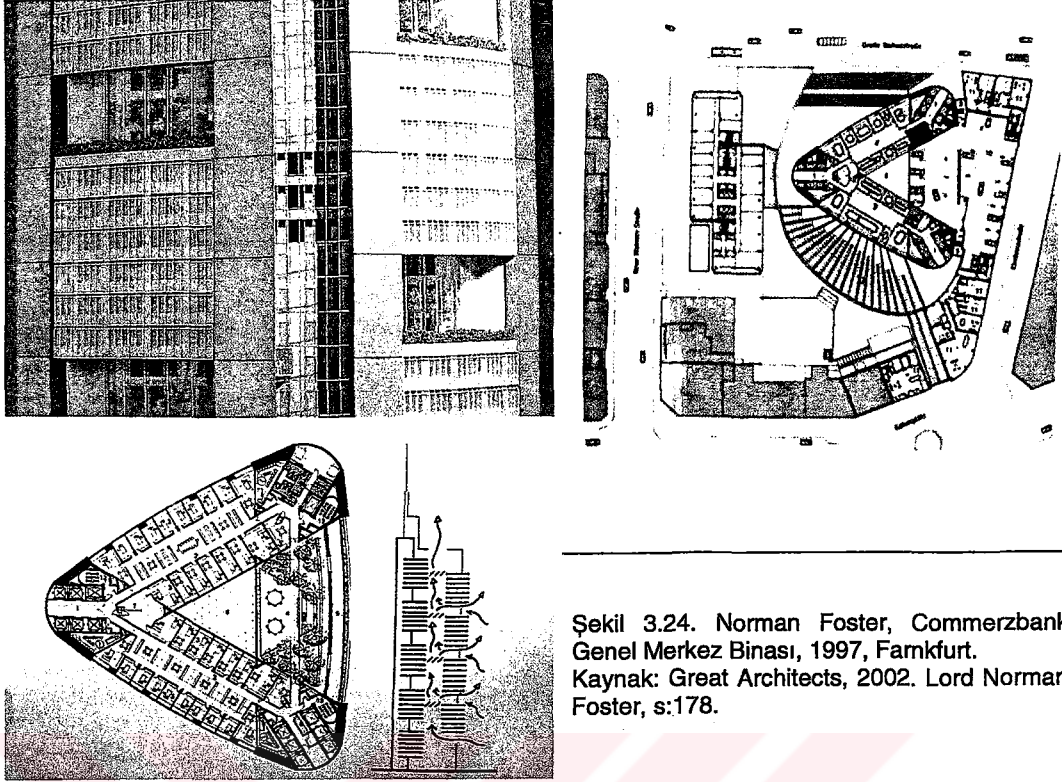
Şekil 3.23.
Sokrates'in tanımladığı güneş evi
Kaynak:Tercan, 2000.

Bugün ise, ekolojik sürdürülebilirlik kapsamında, yapılarda ve çevresel anlamda, ekolojik dengenin nasıl gözetilmesi gerektiğine dair ilkeler belirlidir. Bu anlamda ortaya konan hem tek yapı hem de yerleşme ölçeğindeki mimari uygulamalar, yaygın olarak görülmektedir. Bu konuya, ilksel olarak yaklaşan tasarımlar yanında, "yer" in tasarımı ile ilişkisi boyutunda, zaten kaçınılmaz olarak gözetilmesi gereken, doğal çevre ve tasarım ilişkisini, bir süreç olarak tasarımlarına uygulayan tasarımcılar da söz konusudur.

Örneğin, Foster'ın Frankfurt'taki Commerzbank Genel Merkez Binası, bu anlamda tasarım endişeleri taşıyan güncel ve ekolojik tasarımı yüksek binalara taşıyan örneklerden birisidir.

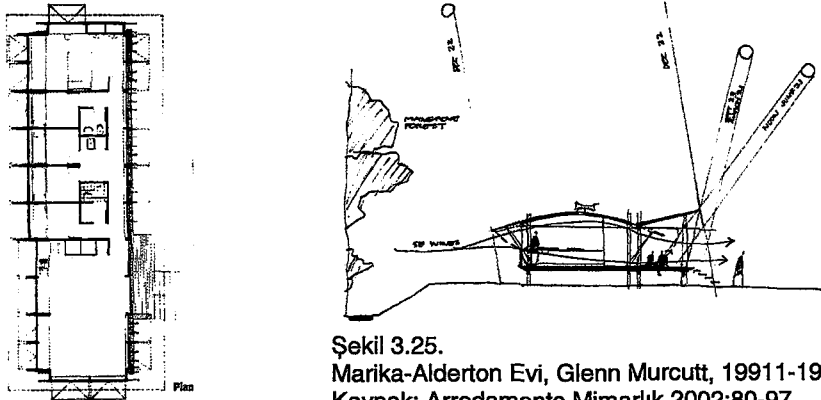
Binanın merkezinde yer alan atriumun, binanın doğal havalandırması amacıyla kullanılması, binayı önemli ekolojik yapı tasarımlarından biri arasına sokmaktadır. Binanın belli katlarında kullanılan bahçelere, uygun hava koşullarında insan gücüyle açılabilen pencerelerle ulaşılması hem kullanımı kolaylaştıran hem de binanın tümü boyunca doğal havalandırma sistemini etkinleştiren bir öneme sahiptir.

⁴⁶⁰ Tercan ,2000:81-84



Şekil 3.24. Norman Foster, Commerzbank Genel Merkez Binası, 1997, Frankfurt.
Kaynak: Great Architects, 2002. Lord Norman Foster, s:178.

Benzer yaklaşımlar, tek yapı ölçeğinde daha sıklıkla uygulanmaktadır. Örneğin Glenn Murcutt, içinde yaşadığı Avustralya'nın iklimsel koşulları ile uyumlu ekolojik mimarisini oluştururken, aynı zamanda tasarımlarını, o "yer" in kültürel birikimiyle de destekleyerek, ülkenin yerli halkı olan Aborjinleri'ne ait bir kavram olan, "yere hafifçe dokunmak"⁴⁶¹ ilkesini gözetmekte ve bu ilke de onun ürettiği yapıtların yere özgülüğünü sağlamaktadır.



Şekil 3.25.
Marika-Alderton Evi, Glenn Murcutt, 1991-1994.
Kaynak: Arredamento Mimarlık, 2002:80-97

Bu türden mimari uygulamaların yanında, ekolojik sürdürülebilirliği, bir yaşam biçimi olarak benimseyen ancak planlama yönünden de kendi ilkelerini ortaya koymaya çalışan başka yaklaşımlar da söz konusudur. "Ekolojik yerleşmeler"⁴⁶² başlığı altında

⁴⁶¹ Arredamento Mimarlık, 2002:80-97

⁴⁶² <http://www.gaia.org/ecovillage/index.asp>

ve beraberinde, "planlanmış sürdürülebilir toplumlar" hedefiyle yola çıkan bu alternatif yaklaşımlar tartışılır düzeydedir.



Şekil 3.26. Ekolojik Köy, Santa Cruz, 1979 ve Ithaca, New York
Kaynak: <http://www.gaia.org/ecovillage/index.as>

Bu tür çalışmalarda çoğu kez dikkati çeken nokta, mimari tasarım sürecinde etkili olan ve gözetilmesi gereken güncel yaklaşımların parçalı olarak ele alındığıdır. Bazı tasarımlarda, ekolojik sürdürülebilirlik önem kazanırken, bazılarında farklı bir konu öne çıkmakta ve projenin gelişimini yönlendirmektedir. Ancak burada esas olan, bu evrensel faktörlerin ve tasarıma eki eden verilerin aslında, bir bütünlük anlayışı içinde ele alınması gerekliliğidir.

3.3.4. Türkiye'nin Dünyadaki Gelişmelerle Etkileşim Düzeyi

Türkiye'de Batı'daki gelişmeleri yakalamak anlamında başlatılan yasal süreç, aslında Cumhuriyetin ilk yıllarında, yaşam biçimini destekler nitelikte çok ciddi bir politika olarak ele alınmıştır. Bu çalışmalar amaçlanan hedeflere ulaşılması açısından büyük önem taşımıştır ve günün koşulları ile paralel olarak gelişmiştir. Ancak, bugüne gelindiğinde, planlamanın ve bunu etkileyen yasal düzenlemelerin, özellikle -Türkiye sürecinde ele alındığı üzere- 1960'lı yıllarda başlayan kentsel ve toplumsal ölçekli değişimlerle eşzamanlı bir gelişim gösteremedikleri ve bir anlamda yaşanan değişimlere hızla uyum sağlama biçiminde geliştiği gözlenmiştir. Bu yasal düzenlemeler, kentsel mekan oluşumunu doğrudan ilgilendirdiği için, kent yaşamını ve "yer" e ilişkin tasarım kalitelerini de doğrudan etkileyen bir öneme sahiptir.

Bugün ise uluslararası etkileşimler içinde olunan Avrupa Birliği sürecinde, ortak düzenleme kabulleri etkili olmaktadır. Ama esas olanın, her ülkenin bu kendi iç zenginliğini ve tasarım dinamiklerini, toplumsal farklılıkları doğrultusunda içselleştirerek, kendine özgü bir biçimde yorumlaması olmalıdır.

Türkiye'de bugün, sürdürülebilir kentsel yapının geliştirildiği, işlevlerin yeniden tanımlandığı, kentsel gelişme dinamiklerinin yönlendirildiği, çok aktörlü kentsel projeler uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu durumun oluşmasında Türkiye'nin 1963 yılında başlayan Avrupa Birliği üyelik süreci çok etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti,

21/11/1988 tarihinde Strasbourg'da imzalanan ve Bakanlar Kurulunun 6/08/1992 tarihli kararı ile yürürlüğe giren Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Avrupa Kentli Hakları Deklerasyonu ve Avrupa Kentsel Şartı'nı onaylanmıştır.

Bu yasal uyum sürecinin yanında, küreselleşen dünyada kaçınılmaz olarak, ortak sorunlar haline gelen bazı çevresel konular da, Türkiye'deki tasarım sürecinde etkili olmaktadır. Özellikle bazı kavramlar içinde ele alınan ortak gelişme ve kalite arayışlarını hedefleyen uygulamalara da katılım gözlenmektedir. Örneğin Türkiye, katılım, ekolojik ve kültürel sürdürülebilirlik, gibi ortak kararları özellikle yerel yönetimler seviyesinde kullanmaya çalışmaktadır.

Örnek olarak katılım konusunda, ülkemizde, Avrupa kentlerindeki deneyimlerle karşılaştırıldığında, mimari veya kentsel tasarım konularına yurttaşların planlı katılımı bugüne kadar sistemli bir şekilde ele alınarak, bu konuda bir süreklilik veya alışkanlık sağlanamamıştır. Ayrıca kentsel gelişmenin ve dolayısıyla tasarımın, demokratikleşme süreci ile ilişkilendirerek sağlıklı bir çevre bilinci çerçevesinde algılanması henüz yeterince yaygın değildir. 1970 sonrasında katılımcılık, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de Stockholm'deki "İnsan Çevresi" Konferansı'nda, "sürdürülebilir gelişme" kavramının güncellik kazanması ile birlikte farklı boyutlar kazanmıştır. 1987 yılında ise, Dünya Kalkınma ve Çevre Komisyonu tarafından yayımlanan "Ortak Geleceğimiz" başlıklı (Brundtland Raporu) raporda, giderek ağırlaşan çevre sorunları karşısında, insanlığın çıkış yolu olarak, çevresel gelişme ile ekonomik kalkınma arasındaki yaşamsal köprünün kurulması ve gelişmenin "sürdürülebilir" olması için katılımcılığın sağlanması gösterilmektedir. Daha önceki yıllarda, ülkemizde farklı alanlarda (kentsel iyileştirme, koruma vb.) kullanıcının katılımı ile örgütlenmiş çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, koruma amaçlı olarak, Safranbolu'da 1975 yılında kültürel mirasın korunması amacıyla UNESCO çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar Safranbolu halkının bu konudaki bilinçlenmesi ve bilgilenmesi sürecini başlatmıştır. Sakinlerin, sahip oldukları mekanlara tarihsel değerleri ve sosyo-kültürel içerikleri ile bir bütün olarak yaklaşmaya başlamaları gerek koruma konusunda genel bilinçlenmenin bir parçası gerekse, çevre oluşumuna kullanıcı katılımının başarılı bir örneği olarak değerlendirilebilir.



Şekil 3.27. Safranbolu Genel Görünüm, 2003. Fotoğraf: İ. Ö. Eren

Ancak, bu çalışma izleyen yıllarda farklı yönetim bakış açılarındaki farklılıklar nedeniyle kesintiye uğramıştır. Bölgesel iyileştirme alanında da birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar genellikle, yaşam koşullarının sağlıklı olmadığı gecekondu bölgelerinin ıslahı amacıyla kurulan yerel örgütlenmeler aracılığıyla yürütülmektedir. Ancak, bunun dışında büyük çaplı, belediyelerin ve devletin desteğiyle yürütülen katılım modelleri de uygulanmaktadır. Bu alanda yapılmış geniş çaplı bir uygulama örneği olarak Kent-Koop, Çevre-Koop örgütlenmeleri gösterilebilir. Yeni konut yerleşimlerinde kullanıcı katılımı uygulamaları ise bazı projelerde uygulanmak üzere planlanmıştır. Bunlara önemli bir örnek olarak, İzmit belediyesi tarafından 1970'li yıllarda planlanan "tamamlanmamış konut" projesi gösterilebilir. Yukarıda yabancı ülke örneklerinde aktarılan yaklaşıma benzer şekilde Belediye, planlanan yeni bir konut arazisi için genel yerleşim kararlarını ve vaziyet planı çalışmasını oluşturarak, kullanıcıların konutlarını kendi gereksinim ve olanakları paralelinde tamamlamaları için bir sistem geliştirmiştir.⁴⁶³

Sürdürülebilirlik ilkesinin önemli bir bölümünü oluşturan yerel gündem 21 çalışmaları ise ülkemizde yoğun olarak uygulanmaktadır. Türkiye'deki YG-21 uygulamaları, 1997 yılı sonunda, UNDP'nin desteği ile, IULA-EMME'nin koordinatörlüğünde yürütülen "Türkiye'de YG-21 lerin Teşviki ve Geliştirilmesi" projesi ile başlamıştır. Bu uygulamanın esas temasını oluşturan "yönetişim" kavramı, içinde merkez-yerel, yerel-yerel ve uluslar arası ilişkileri barındırmaktadır. Merkez-yerel ilişkisi içinde kurumlararası etkileşim esas olurken, yerel-yerel ilişkisinde, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve diğer yerel ortaklar arasındaki etkileşimi esas almaktadır.⁴⁶⁴ **(Ek 5)** Bu çalışmaların kent yaşamındaki etkisi ise, halkın da katılımının sağlandığı, yerel değerlerin geleceğe uzanması sürecinde, artan kaliteli çevreye işaret etmektedir.

⁴⁶³ Dengiz-İncedayı, 2001:101-103

⁴⁶⁴ <http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=45>

Özellikle tarihi değeri olan veya yerel bazı değerleri ile sürdürülmesi ve korunması gerekli olan yerleşmelerin, bu anlamda desteklenmesi, tasarıma doğrudan etki eden bir süreç olmasa da, bu etkileşimlerin sağlanmasının olanaklı kılınması, tasarımcının dikkate alması gereken, disiplinlerarası etkileşimin bir parçasıdır.

Tüm bu evrensel çalışmalar ve ortak uzlaşuya varılmış , çevre boyutundaki kararlar, tasarımda etkisini göstermektedir. Bugün, bir yapının tasarımında “yer”le ilişkisi kurulurken, hem çevreden gelen veriler hem de bu kriterler ortak biçimde etkili olmaktadır. Bugün ekolojik dengeyi tasarımında dikkate almayan, ya da toplumsal bütünleşmeyi önemsemeyen bir tasarım, çevreyle iletişimini tam kuramamaktadır. En azında kendi içinde geleceğe dönük, olamayacağı bu yüzden de “tam” olarak kendi tasarım ve bütünleşme sürecini tamamlayamayacağı düşünülebilir. İşte bu anlamda, bu evrensel kuramlar, teorik birer kabulden öte, yaşamsal önemleri ve tasarımdaki karşılıkları ve sürece katılma biçimleri açısından son derece önemlidir.



III. Bölüm Sonucu

İnsanlığın farklı dönemlerde tecrübe ettiği kent yaşamına ilişkin olumlu ve olumsuz deneyimler ışığında, her dönem kendi çözümünü bulmaya çalışmıştır. Tasarım sürecinde, “yer”le mimarinin buluşması, bu anlamda, 20. yüzyılın başında “başarılı yer”in nasıl olması gerektiği üzerinde yoğunlaşmıştır. Kent yaşamına ilişkin, sosyal, fiziksel ve kavramsal alanlarda incelemelerin yapılıp, kuramların geliştirildiği bu süreç günümüze kadar uzanmaktadır. Özellikle 21. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan hem doğal çevreye hem toplumsal hem de yapılı çevreye ilişkin karşılaşılan sorunlar, bu yerleşme sorunlarının sadece bugüne ait olmadığını, gelecek kuşaklar içinde bağlayıcı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu, iyimser bir yaklaşımla sadece gelecek için kaygı duymaktan öte, bugünün de mevcut sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarına bir çare bulmak amacını içermektedir. Bu sorunlar çerçevesinde, dünyada genel bir ortak eğilim olarak kabul edilen anlaşma ve çalışmalar vardır. Bu çalışmalar, teorik birer karar olmaktan öte, artık sadece tasarımcının değil, sıradan bireyin de yaşamını ilgilendiren düzeydedir. Bu bağlamda, tasarım sürecinde etkili olan “yer” e ait sosyal, ekonomik, kültürel, fiziksel veriler yanında, bu ortak kararların da dikkate alınması gerekmektedir. Özellikle sürdürülebilirliğin toplumsal, ekonomik ve ekolojik çevreyi ilgilendiren ilkeleri, tasarımda çoğu zaman doğrudan etkili olmaktadır. Bu gelişmelerin yanında, giderek etkileşiminin arttığı, küçülen bir dünyaya doğru giderken, farklı dinamiklerin kent yaşamında etkili olduğu görülmektedir. Mekanın ekonomik ve politik anlamda da tasarımdaki yerini etkileyen bu etkileşimler, kimi zaman, özellikle belirgin kentlerde, dönüştürücü bir potansiyele sahiptir. Bir anlamda, mekan yaşamla bir yere dönüşürken, bugün çoğu kez, mekanın bir yeri dönüştürdüğü gözlenmektedir. Bu da aslında bir tür mekansal anlam değişimidir.

Özetle, bugün mimarlıkta tasarım-yer ilişkisi içine dahil olan çok farklı mekanizmalar gelişmiştir. Buna bağlı olarak, mimarın üstlendiği sorumluluklar da değişmiştir. İşte bu noktada aslında, disiplinlerarası çalışmanın kaçınılmaz olduğu tasarım sürecinde, mimarın toplumsal, küresel ve mekansal dengeleri gözetken hassas bir konumda olduğu, mimari tasarımın “yer”le ilişkisinin kurulduğu süreçte, mutlaka gözönünde bulundurulmalıdır.

IV. BÖLÜM

YERE ÖZGÜ MİMARİ DİLİN DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE YENİDEN YORUMLANMASI İÇİN BİR ÖNERİ YÖNTEM

4.1. Yöntem Ve Model Kavramları Arasındaki İlişki

Bir incelemede izlenen yol anlamına gelen **yöntem** sözcüğü, Yunanca meta(doğru) ve odos(yol) sözcüklerinin birleşmesinden oluşan bir sözcüktür.⁴⁶⁵ 'Bir model herşeyden önce gözlemlere ve deneylere dayanmak zorundadır. Yani model, varolan bir olgunun ya da bir ilişkinin kuramsal düzeydeki görünümüdür.'⁴⁶⁶

'Bilimsel gerçeklik felsefesine göre, çalışmanın konusu **ampirik** dünyaya aittir ama teori, düşüncenin **kuramsal** dünyasına aittir. Model kurmanın amacı, çalışmanın konusu olan ve ampirik dünyaya ait olan objenin teorik resmini kurmaktır. Çalışmayı yürüten ile izleyen arasındaki köprüyü kuran olgu, teorik içeriğin doğru tanımlanmasında yatar. Bu doğrultuda ampirik ve kuramsal/normatif olmak üzere iki tip tanımlamadan söz edilir.'⁴⁶⁷

Bu alanda model, 'sistemin tüm öğelerini içerdiği gibi, bu öğeler arasındaki ilişkileri de kapsamına almak durumunadır. Bunu başarma derecesine göre modelin yetkinlik ya da geçerlik derecesinden söz edilir. Bu aslında kuram ile gözlenebilir gerçek arasındaki ilişkiler sorunudur ki buna modelin dinamiklik sorunu denilmektedir.'⁴⁶⁸

Model kavramının üç temel anlamı vardır:

- 1.model bilimsel etkinliğin betimsel bir kavramıdır.
- 2.matematiksel mantığın temel bir kavramıdır.
- 3.kavramın ikinci anlamı birinciyi açıklamakta kullanıldığı ya da onu destekleyici bir rol oynadığı zaman bilime teolojik bir görünüm verilmekte ve model kavramı felsefel bir anlam taşımaktadır.

Model kavramının birinci anlamını Levi-Strauss en iyi biçimde ifade etmiştir. Ona göre model nesnel gerçeğin pratik bir dönüşümü değil, formel bir gerçeksizliğe sahip

⁴⁶⁵ ARMAĞAN, İbrahim, 1983a. Yöntembilim-I, Bilimsel Yöntem. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No:16-a, Ticaret Mat., İzmir, s: 21

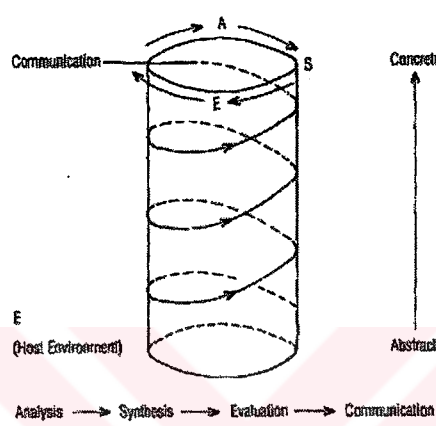
⁴⁶⁶ Armağan, 1983:41

⁴⁶⁷ <http://www2.uiuah.fi/projects/metodi/15b.htm>

⁴⁶⁸ Armağan, 1983:37-38

salt bir buluştur. Gerçekle model arasındaki diyalektik ilişki, modelin geliştirilmesini ve gerçeğin daha iyi açıklanmasını sağlamaktadır. Alan Badiou ise modelin ikinci anlamı üzerinde durmaktadır. Ona göre, model soyut(matematiksel ya da kuramsal modeller) ve somut(olgusal gerçekleri temel alan modeller) modeller olarak iki gruptadır.⁴⁶⁹

Modelin türü ne olursa olsun, tümü için ortak olan üç problemlilik nokta vardır. Bunlar; zaman, öznel çeşitlenme ve kesin olamama derecesidir.⁴⁷⁰



Şekil 4.1. Asimow'un tasarım sürecini anlatan ikonik modeli. Kaynak: "Modeling and Design Thinking", <http://web.mit.edu/rajsingh/www/mcpcsketch/litreview.html>

13
An iconic model of a design process.

4.2. Model Çeşitleri

Her model kurma çabası bir soyutlama çabasıdır. Model düşünce sürecinin dışında var olan gerçek olayın soyut bir temsilidir. Model kurmanın amacı, olayın tüm yönlerini ve çizgilerini belirlemek değil, karmaşık sistemlerdeki önemli öğelerin ve belirleyici ilişkilerin ortaya koyulmasıdır. Modeller, amaçlarına, kullandıkları araçlara ve zaman faktörüne bağlı olarak üç grupta toplanabilir:

4.2.1. Modellerin Amaçlarına Göre Sınıflandırılması:⁴⁷¹

-tanımlayıcı modeller, bir şeyin nasıl işlediğini açıklamak amacıyla kullanılır. (Lynch'in kent imajının nasıl işlediğini anlatması buna örnektir.)

-tahmin modelleri, eldeki veriler doğrultusunda, geçmişten ve mevcut koşullardan yola çıkarak, bir olgunun gelecekte nasıl olacağına ilişkin önsel bir tahmini anlatmayı amaçlar.

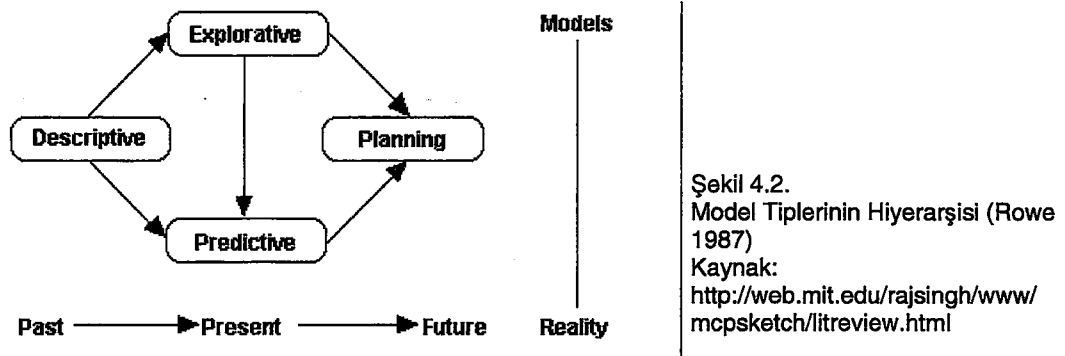
⁴⁶⁹ Armağan, 1983:38-39

⁴⁷⁰ <http://www2.uiah.fi/projects/metodi/15b.htm>

⁴⁷¹ Rowe, 2004

-keşif modelleri, mevcut veriler ve sistematik bir araştırma çerçevesinde keşfetmeye yönelik, modellerdir.

-planlama modelleri



4.2.2. Modellerin Kullandıkları Araçlara Göre Sınıflandırılması⁴⁷²

1. Fiziksel Modeller

1.a. İkonik/biçimsel modeller, objenin resimsel sunumuna ilişkin bir modeldir.

1.b. Topolojik modeller, kavramsal yapılar için ve objelerin holistik sınıflandırılması için kullanılabilirler. Elemanları topolojik modelin içine yerleştirmek, objelerin yapısını yansıtır. Holistik modeller, fiziksel olaylar ya da eşya insan gibi örneklerden oluşur. Bu sunuş, sınıflandırmalar için özellikle uygundur. Topolojik modelde elemanların yerleştirilmesinde bazen değişkenler, gerçek coğrafi yerlerle ilişkilidir, bu durumlarda, harita, model için iyi bir altlık olabilir. Böyle sunumlara, kartogram (cartogramme) denilmektedir.

1.c. Aritmetik modeller (Simgesel modeller), değişkenler ve değişkenler arası ilişkiler simgelerle ifade edilir ya da sistem elemanları olarak saptanan bileşenlerin simgelerle tanımlandığı süreçlerdir.

1.d. Analog modeller, gerçek dünyanın fiziksel özellikleri bazı dönüşüm kurallarına göre farklı özelliklerle gösterilir. Bir bileşenler setinin, diğer bir bileşenler seti ile tanımlanma süreçleridir. Grafikler, benzer modellerin en iyi örneğidir.

2. Kavramsal Modeller, gerçekte ilgili karakteristikleri kavramlarla (yazı veya sembollerle) temsil ederler. İnsan-Çevre etkileşimleri hakkında dinamik ilişkileri tanımlamak için kullanılırlar. Bu modeller mimarlık ve planlamadaki modellere çok

⁴⁷² KARAOSMAN, Selda, 2004. Geleneksel Yerleşmelere Yönelik Bir Ekolojik Değerlendirme Modeli Önerisi, İznik Gölü Çevresi Köy Evleri, Doktora Tezi, MSGÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, s: 145

benzerler. Çoğunlukla değişkenlerin betimlemelerine dayandığı gibi, değişkenler arasında dinamik ilişkiler hakkında ileri sürülen düşünceleri de birleştirir. Kavramsal modeller sekiz grupta toplanabilir:⁴⁷³

2.a.Performans Temelli Modeller, gürültü, kalabalık gibi çeşitli çevresel koşullar altındaki performans çalışmalarını açıklamaya çalışan, sosyal bilimlerden çok fiziksel bilimlere dayanan bir modeldir.

2.b.Algılama ve Bilişim Temelli Modeller, genellikle çevresel dürtülere karşı gösterilen özel reaksiyonları ve "zihinsel harita" çalışmalarını içeren araştırmalarda kullanılmaktadır.

2.c.Davranışsal Modeller, fiziksel çevreyi odak noktası olarak, çevrenin davranışa etkileri üzerinde yoğunlaşırlar.

2.d.Sözlü, Sözsüz İletişim Modeli Olarak Çevre Modelleri, insanların farklı koşullarda farklı davrandıkları savı, çevrenin davranış için verilere sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Çevrenin davranışı etkileyişi ile ilgili çalışmalar bu grup modellere örnek olarak verilebilir.

2.e.Ekolojik Modeller, zaman içinde birbirini biçimlendiren ve etkileyen davranış ve çevre arasındaki ilişkiyi, farklı davranış düzeylerini ele alarak incelemektedir. Bu modelde önemli nokta, çevre ve insanın karşılıklı etkileşimidir. Böyle bir yaklaşımda, egemenlik alanı, mahremiyet, kişisel mekan gibi eylemlerle ilgili bütün mekanizmalar, çevresel dürtülere karşı gösterilen yanıtlar olarak değil, insanın çevre kullanımı ile oluşmaktadır.

2.f.Etolojik Modeller: Bu modeller, kişileri hem doğal, hem de doğal olmayan farklı çevrelerde inceleme çalışmalarında kullanılırlar .

2.g.Sosyo-Kültürel Modeller: Bu modeller, çevre davranış çalışmalarında çeşitli insan gruplarının tanımlanmasında kullanılan yaşam şekli, dünya görüşü, değerler, normlar gibi kavramları ele almaktadır.

2.h.Cevresel Tercih Modelleri: Rapoport'un bir çok çalışmasında kullandığı bu modeller insanların kararlarının, geçmiş ve gelecekteki seçimlerinin nedenlerinin

⁴⁷³ Karaosman, 2004:115'den alıntı:Hülya Turgut, Kültür-davranış-mekan etkileşiminin saptanmasında kullanılabilecek bir yöntem önerisi, itü, doktora tezi.

saptanması özüne dayanmaktadır. Bu modellere göre kararlar tercih sistemi ile belirlenirler.

Bu modeller gruplandırılrsa da çoğu zaman bir veya birkaçı üst üste birbiriyle örtüşebilmektedir.

4.2.3. Modellerin Zaman Faktörüne Göre Sınıflandırılması⁴⁷⁴

1-Statik Modeller, zamanı dikkate almadan, yalnızca geçmiş, mevcut ve gelecekteki bir durumu ele alabilen modellerdir.

2-Dinamik Modeller, zaman içinde süreçleri ve fonksiyonları temsil eden modellerdir.

4.2.4. Modellerin Diyalektik Sınıflandırılması⁴⁷⁵

-Kesinlik içeren ve karşıtı rastlantısal değişkenlerin kullanıldığı modellerde, deterministik modeller ihtimal veya çeşitlilik içermezler. Rastlantısal değişkenlerin kullanıldığı modeller ise ihtimal içermektedirler.

-Analitik ve karşıtı simülasyon modeller, matematiksel çözümlerle ifade edilebilirler. Simülasyon modelleri bir olayın adım adım izlendiği modellerdir. Böylelikle bu modeller karmaşık matematiksel ve mantıksal operasyonlardan oluşan ve "durum" ve "davranışı" ortaya koyan sistemlerdir. Ekolojik modeller bu gruptadır.

-Dinamik ve karşıtı statik modeller; dinamik modeller bir olay veya sistemin zaman içindeki değişimlerini ortaya koyar. Örneğin simülasyon modelleri dinamiktir. Statik modeller ise genellikle zaman boyutundan bağımsız ilişkileri ortaya koymaktadır.

-Zamana bağılı modeller ve karşıtı zamandan bağımsız, dinamik modeller için kullanılırlar.

-Mekanik,süreç tabanlı, ampirik modeller, bir bütünün açıklamak için kullanılan parçalar şeklinde olur. (Örneğin kimya kanunları) süreç tabanlı modeller ise süreç içeren yerlerde kullanılabilir.

-Mekansal modeller, girdiler, süreçler kesin mekansal konumlara sahipse o model mekansal model olur.

⁴⁷⁴ Karaosman, 2004:118'den alıntı:Echenique, M.1972.Models a Discussion, Urban Space and Structures, Cambridge University Press,s:174

⁴⁷⁵ TURNER, Monica-GARDNER, Robert-O'NEILL, Robert, 2001. Landscape Ecology in Theory and Practice, Springer(İTÜ), p: 50-57

4.3.Yöntemin Oluşturulması

Bu çalışma kapsamında, öneri yöntemin ortaya konmasında izlenen yol, öncelikle yöntemi oluşturan **bileşenlerin ortaya konması**, daha sonra, öneri yöntemde kabul edilen kavramlar arasındaki ilişkiyi anlatan **kavramsal bir modelin ortaya konması** ve buna bağlı olarak öneri **yöntemin işleyiş mantığının** anlaşılması şeklindedir.

Tezin buraya kadar olan bölümünden ortaya çıkan en önemli sonuçlardan birisi, tasarımın yerle ilişkisinin kurulması sürecinde, gerek tek yapı gerekse de doku ölçeğinde bir projede, sadece yapının yer aldığı yakın çevreye ait çevresel koşulların yeterli olamayacağıdır. Günümüzde yaşanan hızlı büyüme ve kentsel gelişmeler karşısında artan mekan üretiminde önemli olan bazı kavramlar ve çalışmalar daha önce bahsedildiği gibi, artık kaçınılmaz olarak, mimarın/tasarım disiplininin dikkate alınması gereken boyutlardadır. Ekolojik veya sosyal dengenin gözetilmediği, tasarım sürecinde kullanıcının ve diğer disiplinlerin katılımının olmadığı, farklı ekonomik ve sosyo-kültürel çevrelere hizmet sunmanın gözardı edildiği bir yaklaşım, bugünün koşulları için gerçekçi olamamaktadır, basit anlamda işlevsel olarak bir cevap sağlasa bile, mimarlığın “zaman dehşetine karşı bir savunma” olduğu görüşünden uzak düşerek, sürdürülebilir olmaktan uzaklaşmaktadır. Bu durum artık, 21. yüzyılın tasarım ortamının çevresel koşullarının doğal bir parçasıdır; tasarımın yerle ilişkisinde parçadan bütüne uzanan bir bütünlük, bir anlamda çağdaş mimarinin yorumudur.

Bu durumda, tasarım sürecinde dikkate alınan/duyarlı olunan bu tür çevresel gelişmelere bağlı unsurların zenginliği son derece önemlidir. Bu karmaşa veya çoğulculuk değil, tasarımın gerçek anlamda yaşanabilir olmasını oluşturan şartların, yalın biçimde dikkate alınmasıdır. İnsanoğlunun varlık sürecinde deneyimlediklerinden yola çıkarak varılan bu uzlaşma noktaları ve bunların kendi alt bileşenleriyle birlikte oluşturdukları “optimum” olma durumu, ortaya çıkacak mekan ve “yer”leşmelerdeki yaşam performansını ve kalitesini de etkileyecektir.

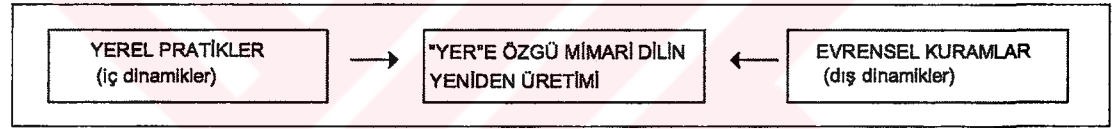
Bu bağlamda, tasarıma konu olan yerin -bu defa konum anlamında- çevresel dinamikleri, bulunduğu ortamın özelliklerine göre biçim ve içerik değiştirebilmektedir. Yani, bununla, tasarım alanının, kentle ve yakın çevresinde etkili olan başka yerleşmelerle olan ilişkisine bağlı olarak (daha önce ele alınan ekonomik, sosyal, konum gibi çeşitli şekillerde kente bağlı olan) tasarımda etkili olan bileşenler, kentin bileşenlerinin bağlayıcılığından yani yerel verilerin bağlayıcılığından,(iç dinamikler)

kentten uzaklaştıkça evrensel kuramların(dış dinamikler) etkili olacağı esnek bir ekseninde hareket etmektedir.

Tüm bu süreçlerde mimarın rolü, disiplinlerarası bir dengeyi kurarak, kullanıcının da tasarımdaki etkisini göz ardı etmeyerek geleceğe uzanan bir yaşam sürecine etki edeceğini bilerek, hem dengeleyici hem de besleyen bir konumda olmalıdır.

4.3.1. Yöntemi Oluşturan Bileşenler

Bu noktadan hareketle, tezin önerisine esas oluşturan iki ana belirleyici saptanmıştır. Bunlardan birisi, yerin kendi gerçekleri, ki topoğrafyadan, tipolojiye, aile yapısına, projenin kendi iç gereksinimlerine kadar olan tüm etkileyici unsurları içermektedir ki bu grup **yerel pratikler** (iç dinamikler) olarak adlandırılacaktır. Diğeri ise dünyadaki gelişmelere paralel olarak alınan ortak kararlar ki hemen hepsi tasarıma etki eden boyutlarda olan çalışmalardır ki **evrensel kuramlar** (dış dinamikler) olarak adlandırılacaktır.

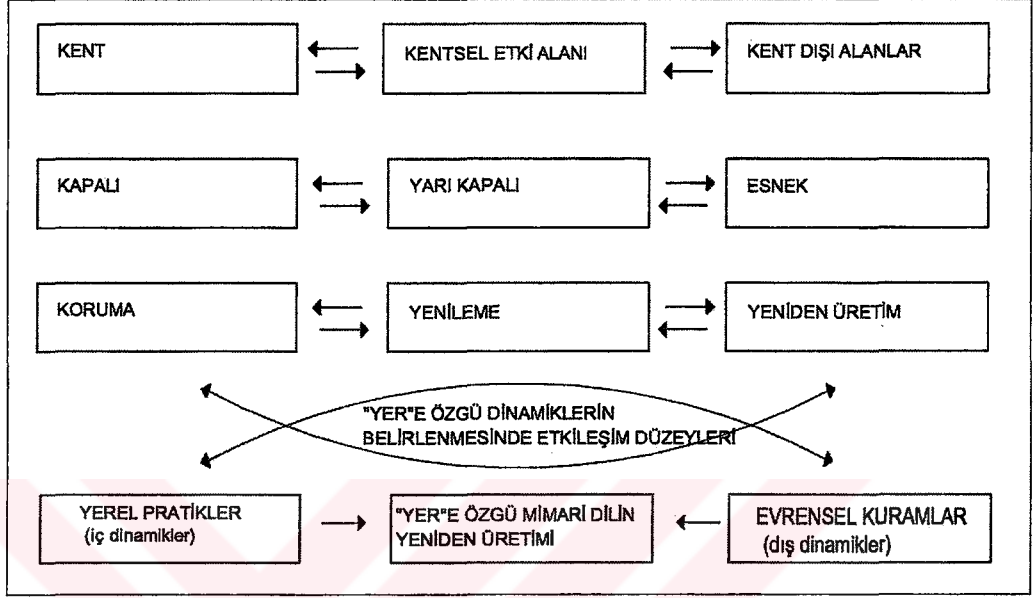


Şekil 4.3. Yöntemi Oluşturan Bileşenlerin Şeması

Bu iki diyalektik ilişki içindeki olguların kavramsal ifadelerinin açıklımları tabloda verilmiştir.(Şekil 4.7. ve Şekil 4.8.) Bu iki olgu, mekansal konuma bağlı olarak da birbirlerine dönüşebilmektedirler. Örneğin tarihi bir kent merkezinde ele alınacak tasarımı, "yer" in kendi iç dinamikleri öncelikli olarak etkileyecektir ya da en azından mimar, bu özellikleri dikkate almak zorundadır. Bu türden bir yerde, mimar, "yer" in analizini yaparken ve kendi tasarımına bir "duruş" seçerken, bölge ölçeğinden, obje ölçeğine kadar uzanan bir bakış açısı içinde, "yer" in tasarımla etkileşim yaratan boyutlarını dikkate alması gerekmektedir. Böyle bir yaklaşımda güncel kabulleri de mutlaka göz önünde bulundurulması zaten daha önce bahsedilen gerekçelerden dolayı kaçınılmazdır.

Farklı olarak, tarihi ve kültürel bir etkileşim merkezinden görelî olarak uzak bir noktada ele alınacak tasarımda, "yer" in daha farklı boyutları tasarımda ön plana çıkmaktadır. Bu türden bir yerde, farklı ölçeklerde, örneğin bölgesel ölçekte malzeme, iklim ve sosyal etkileşim beklenirken, tipolojik bir etkileşim beklenmeyebilir, çünkü burası artık kendi dinamiklerini yaratan farklı bir konumdadır.

Bu nedenlerle, “yer”in çevresiyle etkileşim düzeyinin belirlenmesi son derece önemlidir. Bu iki eksenin bir ucunu **korumaya** varan bir etkileşim mantığı biçimlendirirken, diğer ucunu da **yeniden üretim** mantığı biçimlendirmektedir denilebilir.



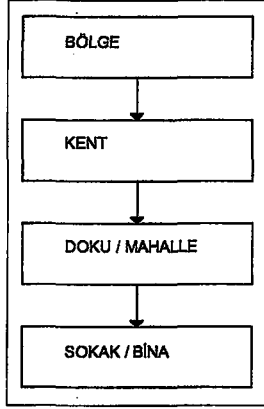
Şekil 4.4. Kavramlar Arasındaki İlişkiyi Anlatan Tablo

4.3.1.1. Yerel Pratikler (İç dinamikler)

Öncelikle burada bahsedilen “yerel” ifadesinin, geleneksellik anlamında bir açılımının olmadığı, tersine, yakın çevreye ilişkin somut verileri ifade ettiğinin, özellikle gözönünde bulundurulması gerekmektedir.

Bu tabloda yer alan kısa terimler, aslında, eşzamanlı ve artzamanlı okumalar sonucu elde edilen kavramlar olarak kabul edilebilir. Bu kavramlar, bir “yer”e ait incelemelerde, o yere ait bölge ölçeğinden bina ölçeğine kadar inen bir açılımda, fiziksel, sosyal, algısal ve yaşantısal mekanların (kentsel mekanlar da dahil olmak üzere) oluşumunda etkili olan, ve bu nedenle de ileriye yönelik olarak, değerlendirilmesi gereken dinamik faktörler olarak alınmalıdır. Yerel analizler, bölge ölçeğinden, bina hatta obje tasarım ölçeğine kadar inen bir yapılanma içinde, 1. bölümde ortaya konan, tasarımın yerle ilişkisini kuran farklı boyutların ele alınmasını kapsamaktadır. (yatay etüd bileşenleri) Tasarımın yerle ilişkisinde, tasarım sürecinde farklı ölçeklerde (düşey etüd bileşenleri) etkili olan farklı bileşenler söz konusudur. Örneğin bölge ölçeğinde yapıyı çevreye ait etkilenme düzeyi daha çok

malzeme boyutunda gözlenirken, bina ölçeğine inildiğinde, yine yapılı çevreye ilişkin analizler tipolojik etkilenmeye kadar inen bir etkileşim düzeyine sahip olabilmektedir.



Şekil 4.5.
Öneri Yöntemin Genel İşleyiş Ölçekleri

Örneğin herhangi bir tasarımda renk boyutu, estetik değer taşımakla birlikte, ele alınan bu tablo içinde, bina ölçeğinde, toplumsal bellek ile ilişki kuran bir anlama da sahip olabilmektedir.



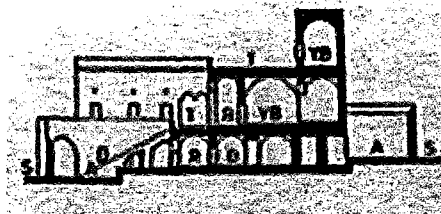
Sadullah Paşa Yalısı/Istanbul. Fotoğraf: Kuban, Doğan, 1998. İstanbul Yazıları



Hasankef ve çevresi, 2004. Fotoğraf: I. Ö. Eren.



Mardin kent dokusu, 2004. Fotoğraf: I. Ö. Eren. Kesit kaynak: Alioğlu, 2000:56.



Şekil 4.6. Örnek olarak bina ölçeğinde; rengin, kent ölçeğinde; morfoloji ve tipolojinin, bölge ölçeğinde ise malzemenin belirleyiciliğinin izlenmesi.

proje ölçeği	yapılı çevre			doğal çevre	sosyal çevre (kültürel/yasal-politik)	psikolojik çevre (ağısal/anımsal)
	okuma ölçeği	yapılar	kentsel mekanlar			
BÖLGE 1/10000-1/2000	malzeme			topoğrafya mikro-klima ve flora (bitki örtüsü) iklim su ögesi	demografik yapı elemanları: nüfus büyüklüğü, yaş oranı dağılımı, çalışan nüfus kurumsal yapı elemanları: politik, hukuki, yönetsel, ekonomik, teknolojik, askeri, dini, eğitim kültürel yapı elemanları: tarihi- folklorik özellikler, soyut miras	Bilişsel algılama Sembolik algılama İlişkişel algılama
KENT 1/2000-1/500	morfolojik siluet doluluk/boşluk oranları	topolojik dizi şeklinde (row) kümelenme (cluster) kapalı (enclosure)	tipolojik kent kasaba köy	zemin / şekil ilişkisinde süreklilik	Hizmet ilişkileri Hizmet merkezleri analizi Tarihi dokuda hizmetlerin hiyerarşik düzeni	kent estetiği zemin-şekil ilişkisi kentsel yoğunluk toplumsal yaşam anıt yapılar bütün-parça ilişkisi süreklilik kentsel bellek binalar kentsel mekanlar anılar
DOKU / MAHALLE 1/500-1/200	morfolojik anıtsal yapıların çevreye kattığı anlam	topolojik arazi biçimleri mekan Yerleşme dokuları	tipolojik Tip aktivite dokuları sirkülasyon dokuları	morfolojik düşey sınırlar kentsel zemin yataydaki ritm	topolojik proximity süreklilik kapalılık insan ölçeği	tipolojik sokak-meydan oluşumları yol-yapı-yeşil alan ilişkisi
SOKAK / BİNA 1/200-1/1	morfolojik bina biçimleri çevresel dokular malzeme-renk-ışık bina-yol ilişkisi bina-bina ilişkisi bina-bahçe ilişkisi insan-bina boyutu ilişkisi	topolojik textures fenestration çatı biçimleri landscaping ve zemin-yüzey-düzlem karakterisikleri ışık, sanatsal çalışmalar ve objeler.	tipolojik iç mekan cephe zemin kat ve çevre bina formu ilişkisi	morfolojik düşey sınırlar kentsel zemin yataydaki ritm	topolojik proximity süreklilik kapalılık insan ölçeği	tipolojik bina biçimleri perspektifler avlulu bahçeli sıra ev blok
				kentsel mekanlar		sanat objeleri kent mobilyaları renk ışık-gölge malzeme
						sanat objeleri kent mobilyaları renk ışık-gölge malzeme

4.3.1.2. Evrensel Kuramlar (Dış dinamikler)

Tezin 3. bölümünde ağırlıklı olarak ele alınan, evrensel düzeyde, hemen tüm tarafların ilkesel düzeyde fikir ve söylem birliğine vardıkları konuların, tasarım sürecindeki etkili olma biçimlerinin irdelenmesi önemlidir. Tasarımın yerle ilişkisinde, bugün sadece yerin kendi iç dinamikleri değil, aynı zamanda, bu üst ölçekli kararlardan gelen dış dinamikler de etkili olmaktadır. Mimarlık disiplininin amaçlarından biri de geleceğe uzanmak ise, bu durumda, gelecekle bugün arasında köprü kuran bu kavramların açılımları son derece önemlidir. Tasarım sürecinde, kullanıcı katılımının, sürdürülebilirlik ilkelerinin veya kentsel hareketliliğin açılımlarının tasarımda gözönünde bulundurulması, tasarımın yerle olan ilişkisinde, parçadan bütüne uzanan bütünlüğü de kurmada etkili olmaktadır.

Bu çerçevede ele alınan evrensel kuramların, tasarımda, projenin kentle etkileşim düzeyine bağlı olarak, yani koruma veya yeniden üretim eksenini ile olan ilişkisine bağlı olarak, tasarım disiplini tarafından belirlenmelidir. Bu belirleme, tasarımın ve projenin bulunduğu yerin kendi iç etkileşimlerinin, çevreyle kurduğu ilişki bağlamında değerlendirilmesiyle elde edilebilir.

Burada evrensel kuramlar altında toplanan bu ilkesel çalışmalar artık kuram olmaktan da çıkmış, yaşamın zorunlu kıldığı tasarım gereksinimlerinden olmuştur. Başta belirtilen, koruma ve yeniden üretim eksenini üzerinde, mimarlık disiplini tarafından etkileşimi belirlenecek olan projenin “yer”e özgü dinamiğine bağlı olarak, yeniden üretim eksenine yakın olduğu düşünülen tasarımlarda, bu tür üst ölçekli yaklaşımların daha yoğunlukla etkili olması beklenebilir. Bu beklentinin ardında ise, özellikle yerleşme ölçeğinde ele alınan kentsel projelerde, bu türden tek defada planlanmış ve daha çok “kapalı yerleşmeler”⁴⁷⁶ şeklinde ele alınan bu modeller, ya da kent dışı yerleşmeler, daha çok, ilgili yasalara bağlı yönetmeliklerin öngördüğü sınırlar dahilinde, kentsel tasarım kalitesi ve yerle olan ilişkileri gözetilmeden ele alınmaktadır. Aslında ülke mimarlık deneyimi için uygun birer uygulama alanı oluşturan bu yerleşmeler, hepsi birbirinden bağımsız, genellikle kendi içine kapalı şekillerde ortaya çıkmaktadırlar. Bununla birlikte, bu türden doku ölçeğindeki yerleşmeler, daha önce bahsedilen kriterler dahilinde “yer”le, yani çevreyle, çevrenin tüm bileşenleriyle ilişkisi zayıf, yerin kendi koşulları dışında-çoğu kez doğal çevre verilerinin bile azınlıkla gözetildiği yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada

⁴⁷⁶ Site, uydu-kent, köy-kent gibi çeşitli adlandırmalarla ortaya çıkan bu kapalı yerleşmelerin genel ortak özellikleri, güvenliklerinin sıkı olması, kendi yakın çevreleriyle olan ilişkilerinin zayıf olması ama yine de yakın kente pek çok yönden tek taraflı kurulan bir ilişkiyle abğımlı olmaları sayılabilir.

unutulmaması gereken noktalardan birisi, kent dışı yerleşmelerde, tarihi kentlerdeki yaşamsal olgunluğun ilk aşamada asla ele edilemeyeceğinin bilinerek hareket edilmesidir. Bu tip yerleşmeler, kendilerine özgü yaşam biçimlerini oluşturarak, zaman içinde ayrı bir olgunluğa ve yaşanmışlık değerine kavuşacaktır. İşte bu değerın yakalanabilmesi için de, tasarımda, baştan katılacak olan tasarım kriterlerinin zenginliğı son derece önemlidir.



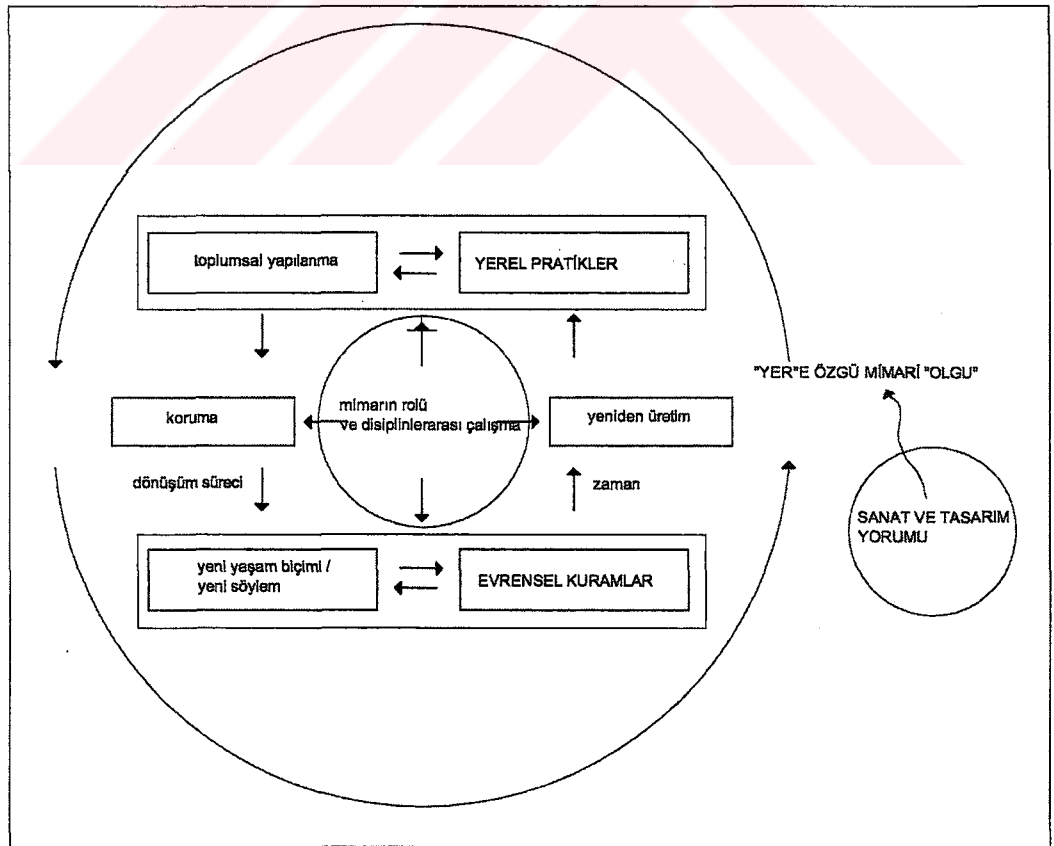
TASARIMDA EVRENSEL KURAMLARIN ANALİZİ

TASARIM VE YAŞAM KALİTESİNİ DESTEKLEYEN UNSURLAR		TASARIMA YANSIMA BİÇİMİ	
ekolojik sürdürülebilirlik	sağlıklı çevre	yaya ulaşımı desteği ve araç kullanımını azaltmak için karışık kullanım	
		kişilerin beden ve ruh sağlığını destekler nitelikte çevre	
		rekreasyon alanları ve sosyal bütünleşme için yeterli açık alan	
		kamusal ve özel mekanların, biyolojik olarak bağlanması	
		uygun teknoloji (-yerel, su kulesi, rüzgar gülü..) kullanımı	
	KC 3	ekolojik tasarım	doğaya uyum
			malzeme seçimi ve tasarrufu
			enerji korunumu
ekonomik sürdürülebilirlik	ekonomik gelişme	ekonomik hareketlilik (ticaret)	
		yerel yönetimlerin ekonomik kalkınmaya katkıda sorumluluk sahibi olması	
		istihdam olanaklarıyla, ekonomik kalkınmadan ve özgürlüklerin sağlanması	
	KC 3	eşitlik ve ödenebilirlik	farklı konut tipleri
			farklı ekonomik ödeme imkanları
			konut ve servislerin ulaşımına yakın olması
sosyal sürdürülebilirlik	güvenlik	aktif ve güvenli kentsel mekanlar	
		sosyal adaletin sağlanması	
		konutta dokunulmazlık ve mahremiyetin sağlanması	
	yetkilendirme ve karar verme	sosyal planlama ve katılım süreçleri	
		sokaklarda halka özgü aktiviteler ve güçlü merkezler	
	KC 3	erişilebilirlik	ulaşım/yaya destekli komşuluklar
			okunabilir sokaklar/seçenekli rotalar
			kültürlerarası ve etnik kaynaşmanın sağlanması
ulaşıma yakın hizmet ve servislerin konumu			
tüm kentli haklarının hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit biçimde sağlanması			
yerel karakter	KC 3	tarihi ve geleneksel dokularda çevreye uygun onarım ve yapılaşma	
		yerel teknoloji kullanımı	
katılımcı	KC 3	tasarım sürecine kullanıcı katılımı	
		disiplinlerarası ve kurumlararası etkileşim	
		kullanıma ve sosyal mekanlara katılım	
hareket	KC 3	farklılık, sokak yaşamında canlılık	
		tüm yol kullanıcıları arasında, hareket-dolaşım özgürlüğünün kısıtlanmadığı uyumlu bir düzen	
		her zaman aktivite olması için farklı kullanımlar("round the clock" activity)	
karışık kullanım ve çeşitlilik	KC 3	işlevsel çeşitlilik	
		sosyal ve ekonomik düzey çeşitliliği	
		konut sunumunda çeşitlilik	
		bina tasarımında farklı kullanımlara açık esnek tasarım	
		kamusal alan aktivitelerinin farklı zamanlarda farklı işlevler yüklenebilmesi	
bağlamsal uyg	KC 3	biçimsel	
		anlamsal (yere ve zamana ilişkin)	
kontrollü	KC 3	güncel yasal ve evrensel ortak kararlara uygunluğun sağlanması (yerel gündem 21)	
algısal (psikolojik/estetik)	KC 3	toplumsal bellek desteği (sembolizm ve hatıra)	
		hayaledebilme ve işlevlik	
		okunabilirlik (yollar, bölgeler, sınırlar, noktalar, işaretler)	
bağlantılı (ilişkili-uyumlu)	KC 3	zaman içinde bağlantılılık(tarihsel boyutta ve güncelle, eşzamanlı ve artzamanlı uyum)	
		yaşama, çalışma, seyahat işlevleri ve sosyal aktivitelerin olabildiğince birbirleriyle ilintili olması	
		sosyal bağlantılılık	
yenı yaşamsal dinamikler	KC 3	her birey için, spor ve boş vakitlerini değerlendirebileceği olanakların sağlanması	
		eğlenme ve turizm imkanlarının eşit biçimde sağlanması	

4.3.2. Yöntemi Anlatan Kavramsal Model ve Yöntemin İşleyişi

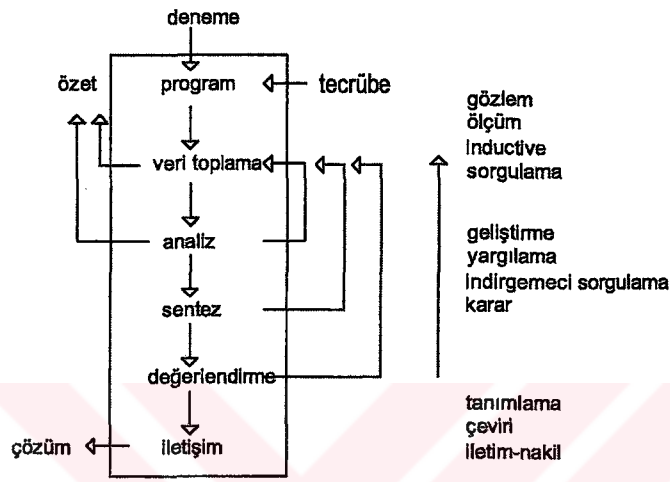
Yerel pratiklerin ve evrensel kuramların etkileşimi, tasarımın yerle ilişkisinde önemlidir. Ancak tasarım sürecinde etkili olan bu bileşenlerle birlikte, ele alınacak bir proje yaklaşımında, belirleyici olan diğer faktörlerin birbirleriyle olan etkileşimi de son derece önemlidir. Tasarım sürecinde etkili olan üst ölçekli planlama kararları ve bunun bağlayıcı bir unsuru olan yasal süreç, mimarın tasarımında etkili olmakta ve zaman içinde ortaya çıkan farklı dönüşümlerle birlikte, yeni yaşam biçimlerine ait biçimler ortaya çıkmaktadır. İşte tüm bu ilişkileri, öneri yöntemin, kavramsal modeliyle özetlemek mümkün olabilir.

Bu süreçte, gerçek ilişkileri kurgulayan bu kavramsal zemin içinde, sonuçta ortaya çıkan mimari ürünü süreçten farklı biçimde etkileyebilen önemli bir faktör, mimarın yaklaşımıdır. Mimarlık disiplini, sanatsal içeriğiyle içinde barındırdığı yaratıcı unsuru, mimarın yaklaşımıyla, farklı biçimde ortaya koyabilmektedir. Özellikle günümüzde, daha önce bahsedilen küresel ilişkiler içinde ortaya çıkan mekanın politik ve görsel anlamı ağırlık kazanarak ve mekanın üretim mantığıyla ilişkili olarak doğrudan, bu sürecin dışında bağımsız değişken biçiminde rol alabilmektedir.



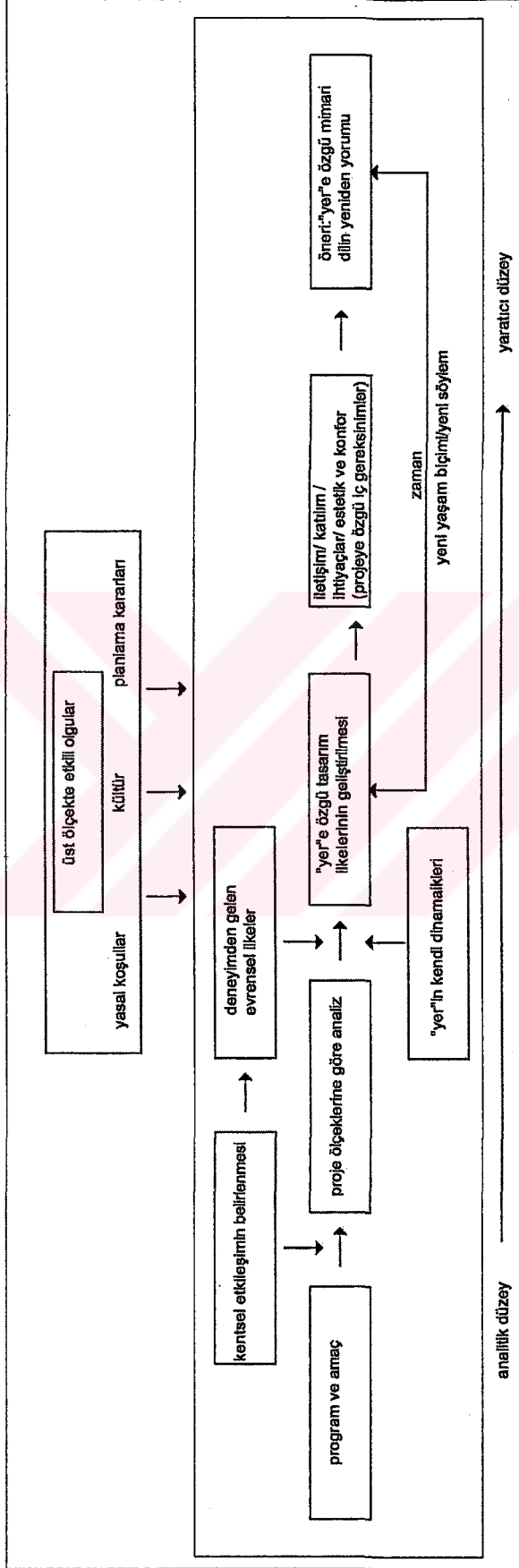
Şekil 4.9. Değişim Sürecindeki Etkileşimleri Anlatan Kavramsal Model

Öneri yöntemin kavramsal modelinden yola çıkarak gerçekleştirme düzeyine geldiğinde, tasarım sürecindeki basamaklar ön plana çıkmaktadır. Burada en basit anlamda, projenin kendi iç dinamiklerinden başlayan, yani program, veri toplama, analiz, sentez, değerlendirme ve iletişim basamakları, ardışık bir sıra gözetmese de, daha çok ilişki anlamında bu bağıntıların kurulması yoluyla, arada etkili olan diğer verilerle birlikte, sonuca giden bir uzama sahiptir.



Şekil 4.10. Archer'ın tasarım sürecindeki basamakları anlatan modeli. Kaynak: "Modeling and Design Thinking", <http://web.mit.edu/rajsingh/www/mcpsketch/litreview.html>'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bu tasarım sürecine ait gelişme basamaklarının, çalışma kapsamında, etkili olan diğer bileşenlerle birlikte, analitik evreden, yaratıcı evreye kadar uzanan gelişimini aşağıdaki öneri yöntemi anlatan kavramsal modelle açıklamak mümkün olabilir.



Şekil 4.11. Öneri Yöntemi Anlatan Kavramsal Mode

4.4. Yöntemin Örnekler Üzerinde İrdelenmesi

Tez çalışması kapsamında geliştirilen öneri yöntem, ilke olarak bir mimari tasarım sürecinin farklı aşamalarına işaret etmektedir. Bu anlamda, geliştirilen teorik düzelmedeki öneri yöntemin ve yöntemin farklı bileşenlerine ait unsurların gerçekte, yani mimari tasarım sürecinde ne şekilde ele alınacağına daha iyi anlaşılabilmesi için farklı örnekler üzerinde uygulanarak örneklenmesi amaçlanmıştır. Bu aşamada , örnekleme ile ilgili kriterler ön plana çıkmıştır. Bununla ilgili olarak aşağıdaki kabuller esas alınmıştır.

Armağan'ın yaptığı tanıma göre, 'bir araştırmada kullanmak üzere evrenin bir parçasının seçilmesine "örnekleme" denir. Bir örneklem, olanaklar ölçüsünde "bütün"ün tüm özelliklerini göstermek durumundadır. Bir örneklem üzerinde yapılmış araştırma yoluyla elde edilen sonuçlar ancak evrene genellenebildikleri ölçüde önem kazanırlar. Örneklemin optimum olabilmesi için ise, örneklemin güvenilir sonuçlar sağlayacak kadar birimi kapsayan nitelikte olması gerekir. Bu ise temel iki sorun ortaya koymaktadır:

1.örnekleme oluşturacak öğelerin seçilmesi

2.örneğin güvenilirliğinin ölçülmesi..optimum bir örneklem, güvenilir sonuçlar sağlayacak kadar birimi kapsayan bir örneklemdir. Ancak bu örneklem hacimini belirlemenin matematiksel bir yolu yoktur. Daha çok çalışmanın kendi iç dinamiklerine göre şekillenir.⁴⁷⁷

Burada, deneysel bilimlere ait bir gözlem türü söz konusu olmamakla birlikte, bahsedilen örnekleme yöntemiyle ilişkisi yine de vardır. Örnekleri seçmede, bahsedildiği gibi, çalışmanın kendi iç dinamikleri daha etkili olmuştur. Bu doğrultuda, öneri yöntemin işleyiş biçimini ifade etmede etkili olacağı düşünülen, farklı tasarım özelliklerine sahip olan ve koruma-yeniden üretim ekseninde iki farklı uçta yer aldığı düşünülen Zeyrek SSK Binaları (S. H. Eldem) ve Kemercountry (A. Duany-P. Zyberk) projeleri ele alınmıştır. Bu projelerin tasarlandığı tarihler, bugüne ait olmamakla birlikte, burada tipik olmayan üretim süreçlerine sahip olmaları önemli kriterlerden biri olmuştur. Ayrıca, projelerden birinin kamusal işlevlere yönelik ve ticari ağırlıklı, diğerinin ise konut esaslı olmaları tartışılabilir. Ancak bu incelemede, projelerin kendi iç mekan düzenleme ve oluşum mantıklarının çözümlenmesinden öte, tasarımların, tezde ele alınan bağlamda, "yer"le olan ilişkilerini tanımlama

⁴⁷⁷ Armağan, 1983:90-98

biçimleri yani yaklaşım esasları üzerinden konu ele alınmıştır. Öte taraftan projelerden birinin daha çok tek yapı karakterinde, diğerinin ise dokusal ölçekte bir yerleşme niteliği gösteren karakterde olması da, örneklerin seçiminde etkili olmuştur. Bu örnekleme çalışmasında, bir karşılaştırma değil, öneri yöntemin işleyişinin irdelenmesi amaçlanmıştır.

Bu doğrultuda projelerin kısa açıklamaları şöyle verilebilir: Kemercountry, Batı'da uygulandığı anlamda, bir "kasaba planlaması" (town planning) hedefiyle yola çıkmış bir projedir. Andres Duany ve ekibinin desteğiyle tasarlanan bu proje, yeni kentleşme (new urbanism) tasarım yaklaşımının bir örneği olması açısından da farklı bir öneme sahiptir. Gerek konu gerekse de planlama kriterleri açısından, Türkiye'de alışlagelmiş konut üretim sürecinden farklı bir biçimde üretildiği söylenebilir. Bu anlamda, öneri yöntemde ele alınan koruma-yeniden üretim eksenindeki, yeniden üretim eksenine yakın durmaktadır. Bu duruma bağlı olarak, projenin "yer"le bağlantısı, coğrafi konumunun etkisiyle farklı düzeydedir, evrensel kuramlarla yakınlığı fazladır. Yerleşme ölçeğinde bir tasarımdır.

Zeyrek SSK binaları ise, Türkiye'nin önemli mimarlarından Sedad Hakkı Eldem'in, İstanbul'da ve tarihi bölgenin merkezinde, Zeyrek'te yaptığı önemli projelerindendir. Bu anlamda da öneri yöntemin, koruma eksenine yakın duran bir projedir. Yani kentsel koruma anlamında, yeni yapılacak projelerde, örneğin tipolojik etkileşimlerin dikkate alınması gerekliliğinin olduğu bir konumda bulunmaktadır. Yapı grubu ölçeğinde bir tasarımdır.

Bu iki farklı örneğin seçilmesinde, bir karşılaştırma değil, önerilen yöntemin irdelenmesi ve açıklanması amaç olduğundan, iki farklı projenin biri konut esaslı bir tasarım iken, diğerinin ticari ve sosyal içerikli bir tasarım olması, daha çok projelerin iç tasarım dinamiklerine girmektedir. Burada amaçlanan, projelerin, "yer"le olan ilişkisinde benimsenen yaklaşımın, ilkesel düzeyde ele alınmasıdır. Bu anlamda örnek projelerin farklı niteliklerde olması bu ilkesel yaklaşıma engel değildir.

Bu farklı dinamikler içeren, iki örneğin irdelenmesi ve "yer" bağlamında mimari dilin yeniden üretimi konusunda getirdikleri çözüm bakımından değerlendirilmeleri, aşağıdaki etüdlerde anlatılmaya çalışılmıştır.^{478 479}

⁴⁷⁸ Etüdlerde, her değerlendirme ölçeği için iki ayrı bölüm sözkonusudur. Bu bölümlerden birisi, projelerin içinde üretildikleri koşulların tespitini, diğeri ise öneri yöntem çerçevesinde ortaya konulan değerlendirme konularının açılımını ifade etmektedir.

⁴⁷⁹ Etüdlerdeki çizim ve krokiler, haritalar ve mevcut planlar değerlendirilerek, İ. Ö. Eren tarafından yapılmıştır.

Zeyrek, sosyal sigorta yapı grubu, 1962'de açılan bir sınırlı mimari proje yarınması sonunda projelendirilmiştir. Kompleks, işhanı, dispensar, çarşı, banka ve bir kahve binasından oluşmaktadır. (Eldem, 1983) Projenin yapıldığı, 1960'lı yıllarda enternasyonal stilin, topografik, kültürel, geleneksel, iklimsel, bağlamardan kopuk, "cephesizlik", "yersizlik" gibi yaklaşımları içinde ortaya çıkmış olan yapı grubu, bu eleştirel ortamda, ortaya çıkan, "bölgesel", "organik", "brütalist", "bağlamsal" gibi ayrılmaları birlikte, mevcut stilin cam ve beton kutularına, bağlam-bilinçli(context-conscious) bir kırılma çizgisi koyma isteği olarak bakılmalıdır. Eldem'in Zeyrek'le ilgili bağlamsal bilinçliliği, fiziksel/topografik bağlamda kendini gösterir ve aynı zamanda tarihsel bağlamda destekler. (Bozdoğan-Ozkan-Yenal, 1987)



belediye haritası

TARİH BOYUTU

Zeyrek, denizden uzak konumu ve yama çerçevesi olması nedeniyle, tarih boyunca konut yerleşimi alanı ağırlıklı bir bölge olmuştur. Zaman içinde Havariyon Kilisesi ve çevresinde inşa edilen büyük küçük kilise ve manastırlarla kent içinde bir "dinsel alan" özelliği kazanmıştır. Zeyrek te bulunan ahşap yapıların çoğu 1800-1840 arasında inşa edilmiş olan sira evlerdir.

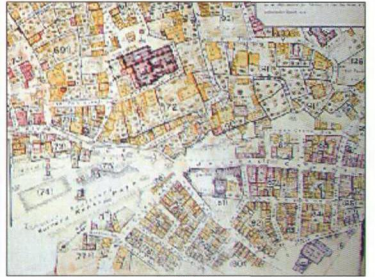
Yörede 1930'lerden sonra inşa edilen konutlar in plan şemaları ve formları, malzeme ve yapı yöntemlerinin değişmesine rağmen, 1940'lı yılların sonuna kadar orijinalini ve diğer ahşap dokuya uyumunu korumuştur. Zeyrek bölgesinin temel özelliklerinden biri de yüksek kat farkı ve mülkiyet biçimi sayesinde korunabilen sokak ve yol dokusudur. 1918 yangınından sonra araç trafiğinin yaya trafiğine üstünlük kazanması sonucunda yok olmuştur. Yangın bölgelerinin, birbirine dik yollarla bunların arasında kalan kare yada dikdörtgen yapı adaları biçiminde yeniden düzenlenmesi, Zeyrek ve çevresinde de uygulanmıştır. Bugüne kısmen ulaşmış olan 1882-1884 tarihli geleneksel çikmaz sokak dokusu bugün de kısmen geçerliliğini korumaktadır.

1950'li yıllarda yol açma çalışmalarıyla birlikte, bölgede önemli ölçekte dokü değişimleri olmuştur. Zeyrek, 1975'te koruma altına alınmıştır.

1960-1975 arasında Zeyrek te hızlı yapılaşma gözlenmektedir. (Karaman-Önal)



Hava Fotoğrafı

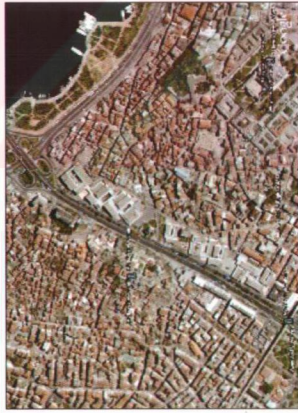


Pervitch Haritası

ETKİLEŞİM DÜZEYİ

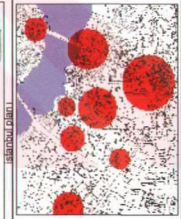
Projenin bulunduğu yer, kentin tarihi dokusu içinde ve merkezde, önemli bir noktadır. Mahalle sınırlarına yakın temasta olduğu Zeyrek ve biraz daha geniş planla etkili olan Süleymaniye ve Fatih semtleri ile yakın ilişkiindedir. Projenin ele alındığı nokta, hem bir ulaşım aksı üzerinde hem de konut bölgesi içindedir. Bu nedenlerle, öneri yöntemin, koruma eksenine yakındır. Bununla amaçlanan, korumaya konu olan bir dokü içinde yer alması sebebiyle, bir tarihsel boyuta sahip olması ve bundan kaynaklanan yoğun etkileşim düzeyinin olmasıdır. Bu sebeplerle, bu proje için değerlendirme ölçeği, bölge ölçeğinden, bina ve obje ölçeğine kadar geniş bir inceleme gerektirmektedir.

MEVCUT ANALİZLER



Zeyrek, Fatih ilçesine bağlı, Haliç'in Ayakapı, Cibali, Fener bölgelerine morfolojik olarak bütünlüğün bir yapıya sahiptir. Süleymanye bölgesi, Atatürk Bulvarı ile sınırlanmış kısımdır. Yapılı çevreye ilişkin, Osmanlı kentlerinde gözlenen, antisal-sivil yapı ayrımı hem morfolojik hem de malzeme olarak tipik biçimde gözlenmektedir. Önemli anıtsal yapıları (Pamiraklar Kılısesi, Fatih Külliyesi, Süleymanye Külliyesi, Çinili Hamamı...) oluşturduğu mahalle merkezlerini, konut dokusu kuşatmaktadır.

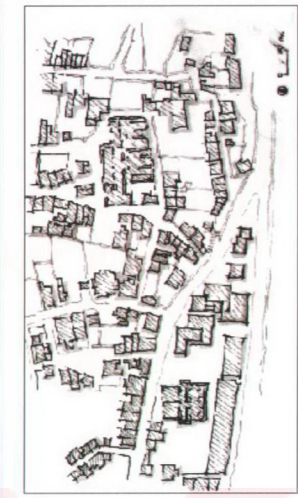
uydu fotoğraflı kaymak. www.earth.google.com



İstanbul planı

Kurumsal yapı alanlarını, hizmet merkezleri analizindeki dağılım şeklidir. Kültürel yapı elemanları ise oldukça zengindir. Hizmet ilişkileri, geleneksel Osmanlı kentinde görülen imaret merkezli yaşam üzerinden oluşmaktadır. Bu doku, 1950'li yıllarda değişimleşmiş, ticaret ve hizmetler, farklı alanlara kaymıştır. Özellikle Eminönü ve Atatürk Bulvarı üzerinde sıralanan yoğun bir ticari hizmet vardır.

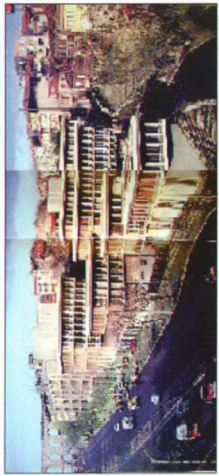
PROJEYE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER



vaziyet planı / Ozkan, 1987:88'den faydalanılarak çizilmiştir.

Yapı külliyesi, komşu olduğu semtlerin morfolojik ve toplolojik yapısı ile uyum göstermektedir. Farklı olarak, yaşlılık yapı için alınmış olması gösterilebilir, ancak kentsel mekanların devamı olarak arka planın yapı alınması, bunun bir biçimi olarak yorumlanabilir.

Eğimli bir arazide konumlanan yapı, kent silüeti içinde bulunduğu yere bütünlüştür. Kentin bu bölgesine ait şekli-zemin lekeleri ile uyumluluk göstermektedir.



bozdoğan su kemeri ve diğer yapılarla birlikte genel görünüm kaymak. Ozkan, 1987:88

Projenin programında yer alan, dispanser, ofis gibi birimler, bölgedeki çalışan nüfusun yapıyla ilişkilidir. Program ve binanın mekansal oluşumu, sosyo-kültürel çevreye dışlanmaktadır. Özellikle bahsedilen Atatürk Bulvarı üzerindeki ticari hizmetlerle paralellik göstermekte ama farklı olarak, çeşitli sosyal ve ekonomik kesimlere de hizmet sunmaktadır.

Böylelikle, hem semt için hem de kent yaşamı için bir sosyo-kültürel etkileşim yaratılmaktadır.

YAPILI ÇEVRE

DOĞAL ÇEVRE

SOSYO-KÜLTÜREL ÇEVRE

YAPILI ÇEVRE İLE ETKİLEŞİMİ

DOĞAL ÇEVRE İLE ETKİLEŞİMİ

SOSYO-KÜLTÜREL ÇEVRE İLE ETKİLEŞİMİ

MEVCUT ANALİZLER (yapıldığı döneme ait)



Bizans döneminde yerle şimin ağırlığını oluşturan sraev dokusu korunup geli şülmüştür. Köşk, konak gibi yapı lar bulunmaktadı r. (karaman-önel) Semtdeki larhi boyutu vurgulayan önemli yapılar arasında, Şebsefa Hatun Cami, Pantakrator Kilisesi, Cinnli Hamam bulunmaktadır.

Halic'ten Fatih ve Süleyman'ye tepelerine doğru artan bir eğim vardır. Bölgedeki önemli anitsal yapılar, külliyeler ve Pantakrator kilisesi, topoğrafik olu şumların belirgin noktalar na yerleşimlmişlerdir. Bunun dışında kalan doku, topografik şartlara uygun biçimlenmiştir. Semtin denize do ğrudan ilişkisi yoktur.



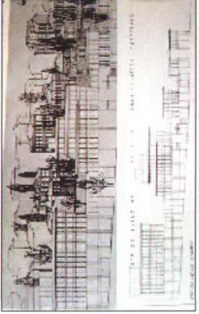
yol- yap-yerel alan ilişkisi (haydar, hamam sokak) çizimi:eren

bölgenin topografiya e ğniler çizimi:eren



YAPILI ÇEVRE

Bu ölçekte incelenen parsel ilişkileri ile uyumlu planlama vardır. Mevcut mahalledeki yol-yap ilişkisi ile uyumluluk vardır. Parsel büyüklüğü ile orantılı, parçalanmış kütleler vardır. Y apının tasarımı kentsel mekana da yer verecek şekilde yer yer boşaltılmıştır.



mahalle içindeki genel silüet ve kilise-cami ve zembelli : Urbesil ile il ğlölü vistsal Kaymak. Ozkan, 1987.



DOĞAL ÇEVRE İLE ETKİLEŞİMİ

Eğime uygun yerle şim sağlanmıştır. Denize do ğru görsel açılım sağlayacak şekilde, v istalar vardır. Farklı büyüklükteki binalar eğimli arazi üzerinde çevreyi bozmayacak ve gerideki mahallenin karakterine uyacak şekildedir.(Eldem, 1983)



vistsal Kaymak. Ozkan, 1987.



genel silüet,kaymak. Ozkan, 1987.

YAPILI ÇEVRE

DOĞAL ÇEVRE

SOSYAL VE PSİKOLOJİK ÇEVRE



SOS.YE PSİK. ÇEVRE İLE ETK.

Bölgedeki hizmetlerin de ğlürümünde derinle şim sürecinin önemli bir noktadır. Mahalle s nmr dışında kalınmaya, birle şmeye, olu şturulmuş alan sayesindedir mahalledeki insanların kullanımına imkan tanınmaktadır. Arazinin kullanımı, sosyal hareketin imkan tanınması, civardaki an itsal yapılarla yava öleğinde ilgili şim kurmaktadır. Semtin mevcut geleneksel algısı çevresi ile uyumlu, gerek, benzer vistsaların yakalanması gerekse de yeni estetik algılamaya noktalar devam ettirilmelidir.

sokak vistsal ı ve sosyal ekoloji noktaları,kaymak. Ozkan, 1987.

MEVCUT ANALİZLER (yapıdaki döneme ait)

Zeyrek binaları, geleneksel Osmanlı konut tipolojisini tipik olarak yansıtmaktadır. Geçiçilği ifade eden ahşap malzeme ve sokak algısını artırılmaya yönelik çıkmalar, hemen her konutta gözlenmektedir.



Tipik Zeyrek konuları



Tipik Zeyrek sokak silüeti (görünmek sokak çözümü için)

Konutlar genellikle bitişik nizamdadır. Sokak cephesinde yola bitişiktir. Arka cephede bahçe ile ilişkilidir.



Yapıya ait alan ilişkisi haydar hamam sokakı çözümler için



YAPILI ÇEVRE İLE ETKİLEŞİMİ

Zeyrek bölgesinde gözlenen bina biçimlenişleri ile; çarısında getirildiği güncel yorumla ve araziye yerle şme ve zemin-şekli ilişkisindeki parçaların kütlelerinin sağladığı uyumla bitütleştirilmiştir. Çarşıdaki dokuya bu anlamda bir uyum vardır. Mahalledeki, bitişik nizam, yer yer bahçeli nizamla paralel olan, ara ra bo şartlıms kültüsel birleşimleri ile paralellik göstermektedir. Bu durum, bina-yol ve in-sa-bina boyutu ili şkinde de paralellik göstermektedir. Arzının batısına doğru gözlenen yükselme, eğilme linili oldu ğu için boyutlar benzerlik göstermektedir.



Kubera ait jemalık planı kaynak:bozdo ğan, 1967 geleneksel pencere oranlarının yorumlanması -Kaynak: Eldem, 1983.

DOĞAL ÇEVRE İLE ETKİLEŞİMİ

Bina kompleksinin, yak in çevresiyile olan ilişkisi, binanın kültüsel biçimlenişini etkilemiş tir. Eğilme uygun biçimde kütleler yerleştirilmiş ve böylece yapıların bulunduu ğu "yer" le, fiziksel anlamdaki bitütleşmesi sağlanmıştır. Yapının fonksiyonu, çevrenin ticaret, konut işlevleriyle bitütleşmektedir.



çatı planı kaynak: Eldem, 1983.



SOSYAL VE PSİKOLOJİK ÇEVRE İLE ETKİ

Geleneksel Osmanlı kenti ve sokak yaşama atı algısal nitelikleri göstermektedir. Bu doku içinde, ussarılanmış sanat objelerine veya kent mobilyalarına rastlanmamaktadır. İşik-gölge ve perspektif algısına, konutların tipolojisine uygun olarak çıkmalar ve geri çekilmeleri, bir zenginlik oluşturmaktadır.



Projenin eki alan içinde kent ve şama katkı da bulunacak tasarım anlayışı vardır. Projenin yer aldığı araziye farklı kollar, asama bir zenginlik katacak biçimde değerlendirilmiştir. Dış mekanda da farklı kolların bağlanması bir estetik problem olarak görüldü, çözümü kent yaşama katkı olarak düşünülmüştür.



estetik kaygı için foto:Eldem, 1983.

MEVCUT ANALİZLER

Zeyrek bölgesinde, kent meydanı oluşumundan söz edilememekle beraber, geleneksel doku içine sıkışmış meydancılara rastlanmaktadır. (karaman-önal)

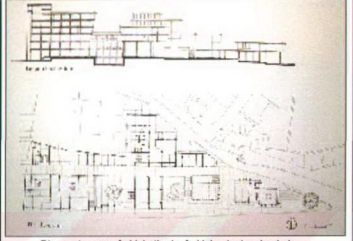


kentsel mekanların manzara dokusu ve sokak ağı içinde bir kısıt

DOĞAL VE SOSYO-KÜLTÜREL ÇEVREYE BAĞLI

PROJENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yapı kompleksinin yer aldığı yapı adasının bitiş noktası, hem bir bitiş hem de semte giriş gibi ele alınmıştır. Planlamada, farklı kottarda, farklı kentsel dış mekanlarla bütünleşen bir arayış vardır. Bu ilke, binanın içinde de devam ettirilmiş ve arkad ve ara avlular şeklinde ele alınmıştır.



Binanın tasarımları, farklı kottarda, farklı kentsel mekanlarla buluşacak şekilde tasarlanmıştır. Kat planı kaynak.

DOĞAL VE SOSYO-KÜLTÜREL ÇEVREYE BAĞLI

Kemer Country yerleşmesi, Batıdaki anlamda town-planning anlayışına göre projelendirilmiş Türkiye'deki ilk örnektir. Yola çıkış amacı, 'eskiden olduğu gibi, Erenköy'deki gibi bir yerleşme, mevcut site ve apartmanlarda olmayan bir konutluk, bir rüya olarak eskiden olan bir şeyin arayışı' gibi cümlelerle özetlenmektedir. Bu amaçla, ilk olarak İstanbul'da bir "yer" aranmış, 'kentin büyümesinin ulaşımayaacağı bölge olarak kentin kuzeyindeki, devlet ormanları ile çevrili' bu alan seçilmiştir. İlk etapta 400 villalığa bir yerleşme öngörülmüş ve bu anlamda İngiltere'de sıklıkla uygulanan bu tarzdaki projelerden esinlenerek, Andres Duany-Elizabeth Plater-Zyberk ekibi ile ortak çalışmaya girilmiştir. Ekip geldikten sonra Safranbolu gezilerek, geleneksel çatılar, bacalar, mimari ile ilgili bir ön araştırma yapılmış, ardından 10 günlük bir "charette çalışması" yapılmış ve proje taslağı ortaya çıkmıştır. 1. ve 2. fazlar, yaklaşık 2 yıl sürmüştür. 3. faz, köyün merkezi, 'etrafı golf sahalarıyla çevrili, karşı tepelerde bu köyün banliyösü olan alanlar oluşması öngörülmüştür.' Ekibin yaptığı çalışma, 'medenî üyüyet, insani boyutlara dönük felsefesi' olarak tanımlanmaktadır. Eski yerleşmelerin zaman içinde oluştuğunu kabul edip, bugünün yaşam hızına uygun olarak eskiden inşa edilmiş bir oluşum süreci öngörülmüştür. Köy meydanı için, 'köy konağı -country club binası- tabiri kullanılmakta ve Abdülvahit el-Vekil'in yaptığı bu bina külliye gibi değerlendirilmektedir. (Madra, 1993:114-120)

Konut erleşmeleri de birbirinden farklı mahalleler şeklinde ele alınmıştır.



"kemercountry"nin bölgesel konumu kaynak: itim broşürü



genel yerleşim planı kaynak: kemercountry tanıtım broşürü

TARİH BOYUTU

Bölgenin geçmişine ait en önemli bulgu, Kemerburgaz'daki su kemerleridir. Projenin bu bağlamda referans alabileceği fiziksel çevreye ait tarihi unsur bu kemerlerdir. Projenin yer aldığı bölge ile doğrudan ilişkisi yoktur.



kemer kalıntıları foto: i.eren

ETKİLEŞİM DÜZEYİ

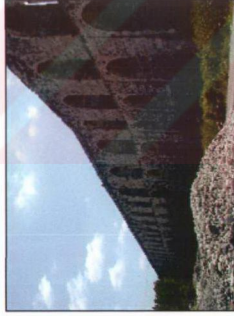
Projenin yer aldığı kemerburgaz bölgesi, marmara bölgesi sınırları içinde kültürel, ticari yönlendirilen en çok İstanbul şehri ile etkileşimindedir. Ancak etkileşim düzeyi sadece bunla sınırlıdır. Bu anlamda, projenin, "yer" ile ilişkisine bakıldığında, bu kapsama giren etkileşim ölçeği, bölge, bazı noktalar için ise kısmen kent olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla, değerlendirmeler, bu ölçekte yapılmış, daha alt ölçeklere ilişkin değerlendirmeler, projenin kendi içinde değerlendirilmesine gireceği için, bırakılmıştır.

MEVCUT ANALİZLER

Yakın çevrede ekileşim sağlayacak nitelikte yapıtlı çevreye ait önemli unsur tarihi "kemer" kalıntılarıdır. En yakın yerleşme Kemercburgaz Köyü'dür. Onun da bu yerleşime için ekileşim yaartacak nitelikte bir yapılaşması yoktur. Yakın çevrede, "Kemercountry" nın yapılmasıyla birlikte ortaya çıkan benzer yerleşimler söz konusudur.



çevredeki yapılaşmalar foto: emen



kemer kalıntıları foto: emen

YAPILI ÇEVRE İLE ETKİLEŞİM

Projede, daha önce belirlenmiş olan, kentle etkileşim düzeyine göre, buradaki ekileşim konusunu oluşturan ve bu "yer"e ait olmayan alt yapıya ait etkiler vardır. (örneğin, çıkmalı ev tipinin kullanılması, klup binasının konut planı ile birleştirilerek geleneksel tipinden esinlenilmesi)



Yerleşime ait bir konut Foto: emen



Genel yerleşim planı Foto: emen



Klup binasının planı Kaynak:madra, 1989



Klup binasının iç mekân perspektifi Kaynak:madra, 1989

genel yerleşim planı Kaynak: kemercountry tanıtım broşuru

DOĞAL ÇEVRE

İstanbul'un kuzeyinde karadenede doğu yönünde, oldukça yoğun sık ormanlık alan içinde konumlanmaktadır. Denize ilişiği yoktur, onun yerine yerleşimin içinde yer yer tasarlanmış yapıp göller vardır.

SOSYAL ÇEVRE

İstanbul'da kentine olan yakınlığı nedeniyle, buradaki kent yaşamının yoğunluğundan uzaklaşma isteyenlerin tercih ettiği bir bölgedir. İstanbul'un farklı sosyal ve etnik çeşitliliği burada söz konusu değildir.

DOĞAL ÇEVRE İLE ETKİ.

Doğal çevre verilerine uyum var.
Bahçeli, doğayla ilişkili konular ve biki örtüsüyle uyumlu sokaklar var.



sokak perspektifi foto: emen

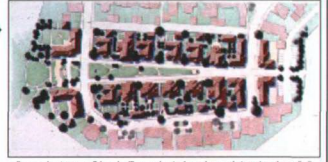
SOSYAL ÇEVRE İLE ETKİ.

İstanbul'un çok farklı sosyo-kültürel yapısı burada söz konusu değildir. Konuların ekonomik erişilebilirliği, belli sosyo-ekonomik gruptaki sosyal yapıyı barındırmaktadır.

DEĞERLENDİRME / YORUM

ekolojik sürdürülebilirlik

- ..Proje, yaya ulaşımına önem verimlidir ancak kent dışı bir yerleşme olduğu ve kendi içinde ticari, eğitim gibi işlevleri barındırmadığı için kente bağlıdır. Bu da araç trafiğini kaçınılmaz kılmaktadır
- ..Rekreasyon alanları, konut bölgesinden kopuk bir noktada konumlanmaktadır.
- ..Yerel kaynakların kullanıldığı bir enerji kullanımı söz konusu değildir.



"aquaduct green21 evleri" vaziyet planı kaynak tanıtım broşürü.

- ..Binalar, bahçe ile yakın ilişkide düşünülmüştür. Düşük yoğunluklu ve alçak katlı binalar tercih edildiği için, doğal çevre ile uyum olduğu söylenbilir.
- ..Malzeme ve enerji konurumu özel olarak tasarlanmamıştır.

ekonomik sürdürülebilirlik

- ..Ekonomik hareketlilik yoktur. Konut esaslı bir yerleşimdir.
- ..Karışık kullanım gözlenmemektedir. S portf ve sosyal faaliyetler konutlardan ayrı bir yerde tasarlanmıştır.

- ..Konut plan tiplerinde, k ismi bir çeşitlilik vardır.
- ..Ekonomik anlamda farklılık yaratan bir çeşitlilik söz konusu değildir.
- ..Konutlar ulaşımına yakın ancak bu durum, konut sınırlarını ana yol üzerinden fazla derinliğin olmamasına bağlıdır. Sosyal faaliyetler merkezi yürüme mesafesi için biraz uzaktadır.

- ..Konut yerleşiminin, kısmen dışı kapalı yapısından kaynaklanan kısmen de çalışmanın kente olmasından dolayı gündüz çok fazla sosyal hareketlilik gözlenmemiştir.

- ..Yerleşme, her anlamda içinde yaşayanlara güvenli bir ortam sağlamaktadır.

- ..Sosyal planlama anlamında bir katılım sürecinden bahsedilmemektedir. Tasarım sürecinde bir "charette" çalışması olmuştur.
- ..Sakinler için belli alanlarda sağlanan aktivitelere (spor, dinlenme) orada yaşayan herkesin katılımı söz konusudur.

sosyal sürdürülebilirlik

- ..Komşuluk birimine önem verimlidir ve yaya ulaşımı bunu desteklemektedir.
- ..Sokaklarda okunabilirlik, farklı mahalle tipolojileriyle sağlamaya çalışılmıştır.
- ..Servis hizmetleri, ulaşımına yakındır.
- ..Farklı tiplerde sosyo-kültürel yapılanma gözlenmemektedir.



"klup kompleksi'nin vaziyet planı" kaynak tanıtım broşürü

- ..Bölgede belirgin karakteri, doğa ve sosyal çevre verileri etkilemektedir.
- ..Projenin konumlandığı yerle ilişkili bir teknoloji kullanılmamıştır.

yerel karakter

- ..Tasarım sürecinde kullanıcı katılımı yapılmamıştır ancak, proje sürecinin başında "charette" denilen bir ekip çalışması yapılmıştır. planlama aşamasında disiplinlerarası etkileşim
- ..Sosyal katılım, kapalı bir yerleşme olduğu için orada yaşayanların katılımıyla gerçekleşiyor.

katılımcı

- ..Konut bölgesinde farklı aktiviteler yoktur ama genel yerleşimde aktiviteler için ayrılmış alanlar vardır ve bu noktalarda oldukça yoğun bir hareket söz konusudur. Özellikle spor aktiviteleri merkezi, İstanbul kenti için bir potansiyel oluşturmıştır.
- ..Fonksiyonlara göre ayrılmış bir planlama yapıldığı için, farklı aktivitelerin aynı mekanda buluşması zayıftır.

hareket



köy meydanı. kaynak tanıtım broşürü

- ..İşlevsel çeşitlilik, konut ve spor alanlarında söz konusudur.
- ..Sosyal ve ekonomik çeşitlilik yoktur.
- ..Konut tiplerinde, kullanım sürecinde tanınan bir esnek planlama olmakla birlikte, farklı plan tipleri denenmiştir.
- ..Kentsel ortak mekanların işlevlerinin esnek olduğu söylenmez. Köy meydanındaki dinlenme mekanları, dinlenme amacıyla, klup merkezi de sosyal buluşma ve spor amacıyla kullanılmaktadır.

karışık kullanım ve çeşitlilik

- ..Yerleşimin kendi içinde bir uyumu olduğu söylenbilir. Ancak biçimsel anlamda, kente sağlanmaya çalışılan tipoloji uyum, bir anlam karmaşasına yol açmaktadır

bağlamsal uygunluk

- ..Yerel belediyelerle birlikte yürütülen bir ortak çalışma (örneğin: yg21) söz konusu değildir.

kontrolü

- ..Algısal zenginlik, yakın kentin toplumsal belleğine ait biçimsel alıntılar üzerinden kurulmaya çalışılmış.

algısal (psikolojik/estetik)

- ..Tarihsel boyut, yerleşimin olduğu yerde yok ama yakındaki "kemer"den ve köyünden gelen bir etkileşim süreci var.
- ..Sosyal bağlantılılık sadece, ama kuvvetli biçimde, spor alanlarındaki aktiviteler bağlamında olmaktadır. Bunun dışında bir kültürel etkileşim, sosyal kesimlerin farklı kesimleri arasında yoktur, daha çok kapalı bir yerleşme özelliği göstermektedir.(1)

yeni yaşamsal dinamikler

- ..Yeni yaşamsal dinamikler den spor alanına oldukça önem verilmiştir. Bu dinamik, İstanbul'a kadar uzanan bir etki alanı oluşturmaktadır.



farklı konut tipleri. foto:eren



sokak perspektifi. foto:eren

IV. Bölüm Sonucu (Örneklerin Ortak Değerlendirmesi)

Her iki proje için de öncelikle kentsel etkileşim düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu etkileşimin belirlenmesi, yapılacak değerlendirmeler için bir zemin oluşturmaktadır.

Etüd çalışmalarının ardından şu genel değerlendirmeler yapılabilir:

Kemer Country projesinde kentsel etkileşim düzeyinin daha çok bölgesel ölçekte olduğu görülmüştür, çünkü yakın çevrede, tasarımın “yer”le olan ilişkisi bakımından, yapılı çevreye ait etkileşim yaratacak çevre verileri zayıf bulunmuştur. Yerleşmenin kendi içine dönük ve daha çok doğal çevre verilerine yönelik kurulan tasarım ilkesi bunu destekler niteliktedir. Buradan yola çıkarak, bu proje için yerel pratikler (iç dinamikler) etüdlere bölge ölçeğinde bırakılmıştır. Daha alt ölçeklere ait değerlendirmeler, projenin kendi iç değerlendirmesine gireceği için, bu çalışma kapsamında ele alınmamıştır. Örneğin, projedeki **fiziksel çevre** için, İstanbul kenti yapı tipolojisi ile bir etkileşim beklenmemektedir. Ancak bu türden imajların projede yer aldığı görülmekle birlikte, bu tür yaklaşımların anlam bakımından “yer”le olan ilişkisinde önemli gerekçelere oturmadiğı görülmüştür. Bu durum ise daha önce belirtildiğı gibi, etkileşim düzeyinin bu alt ölçeklere inmediğı tespitini desteklemektedir. Bu değerlendirme paralelinde projede, tasarımın “yer”le olan ilişkisi bakımından 1. Bölüm’de ortaya konulan farklı boyutlarla etkileşiminin (bölge ölçeğinde de olsa) zayıf kaldığı gözlenmiştir. Örneğin **sosyal çevre** bağlamında, kültürel bütünleşmenin kentle tam olarak sağlanamadığı, daha çok belirli bir sosyo-kültürel çevre içinde bu hareketliliğın sınırlı kaldığı görülmüştür. Benzer durum, **psikolojik boyutta** da gözlenmektedir. Yerleşme için bir anlam arayışı sözkonusudur, ancak bu arayışın kimi kez biçimsel bazı imajlarla sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür. **Zaman boyutunda** yaratılmaya çalışılan bellek konusunda ise yine oluşturulmaya çalışılan anlam boyutunda görülen ortak eğilimler görülmüştür. (Örneğin sokak isimlerinin İstanbul’u andırması) Projenin **güncel** olarak ise sağladığı spor aktiviteleri ile önemli bir başarı sağladığı söylenebilir. Bunun yanında, projenin **evrensel kuramlarla** etkileşiminin yoğun biçimde olması beklenmektedir. Bu konuda yapılan irdelemeler tablo üzerinde kısa yorumlarla belirtilmiştir; özetle çoğu evrensel kabullerin projede ihmal edilirken, kimi kabullerin ise tasarımda dikkate alındığı görülmüştür. (örneğin spor aktiviteleri)

Zeyrek SSK Yapı Grubu ise, tarihi bir kentin önemli bir merkezinde yer alması nedeniyle, tasarıma koruma kriterlerinin de dahil olduğu, en azından dikkate alınması gereken tasarım esaslarında, korumaya ilişkin değerlendirmelerin de

olması gerektiği bir noktadadır. Dolayısıyla yerel pratiklerin (iç dinamiklerin) etüdünde, bina hatta obje ölçeğine kadar bir etkileşim söz konusudur. Değerlendirme, projenin yapıldığı tarihteki çevresel veriler (sosyal, yapısal, mimarlık dünyasında yaşanan gelişmeler) dikkate alınarak yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan değerlendirmeler, bu projede de yine, projenin kendi mimari eleştirisini yapmak ekseninde değil, ama "yer"le kurduğu ilişki bağlamında, mevcut kent dokusundaki "mimari dil"le etkileşiminin nasıl olduğu ekseninde olmuştur. Proje, evrensel ortak kabullerin tasarımdaki etkilerinin henüz görülmediği bir dönemde yapılmıştır. Mimarlık dünyasında o gün için daha çok üslupların hakim olduğu bir eğilim söz konusudur. Özellikle projenin yapıldığı dönemde, ülkenin içinde bulunduğu mimarlık ortamı dikkate alındığında farklı değerlendirme boyutları sürece katılmaktadır.

Tasarımın "yer"le kurduğu ilişki bakımından yapılan etüdlere sonucu, tüm farklı boyutlara ilişkin etkileşimlerin her tasarım ölçeğinde etkili olması beklenmektedir. Örneğin **fiziksel boyutun** tüm, morfolojik, topolojik ve tipolojik çevreye ait verilerle etkileşimi projede, tasarım sürecinde etkili olmaktadır. Bu etkinin projede dikkate alındığı görülmüştür. Benzer şekilde diğer tüm boyutların da tasarımda, tasarım sürecinde dikkate alınmaya çalışıldığı görülmüştür. Örneğin **zaman boyutunda**, tarihsel sürecin gözönünde bulundurulduğu görülürken, aynı zamanda, harekete bağlı olarak değişen mekan algısının gözetildiği ve güncel, yani kendi üretildiği ortamın koşullarına, hem sosyal hem teknolojik hem de malzeme bakımından duyarlı olduğu söylenebilir. **Psikolojik** anlamda da, çevresel estetik, algısal ve anlam boyutuna ait bileşenlerin yine gözönünde bulundurulduğu, bina kütleleri ile yaratılmaya çalışılan çeşitli vista noktaları, ara görünüm ve diğer soyutlanmış biçimler repertuarı üzerinden gözlenmektedir. (Burada bina plan tipolojisinin işlevsel olarak yapıyla olan uyumu /uyumsuzluğu noktasında yapılabilecek eleştiriler de söz konusudur, ancak daha önce belirtildiği gibi bu türden değerlendirmeler, projenin kendi iç mekan düzenlemesiyle yakından ilgilidir.)

Evrensel kuramlar için bir öngörü niteliğinde olan tablodaki değerlendirmeler bu proje için yapılmamıştır. Yine de bu tabloda yer alan tasarım kriterlerinin bir çoğunun tasarıma katıldığı görülmüştür. Örneğin sosyal sürdürülebilirlik, karma kullanım (kısıtlı da olsa), kentsel mekanların artan sosyal önemine yer verilmesi, psikolojik ve fiziksel uyumluluk gibi bazı kabullerin, tasarım sürecine katıldığı görülmektedir. Bu durum da projenin, tam anlamıyla "yer"e özgü dinamikleri ile oluşturulduğunu ve projenin de buna bağlı olarak kendine özgü bir dil geliştirdiğini göstermektedir. Bu durum, mimarın kendi yetisinin, öngörüsünün ve duyarlılığının süreçte etkili olmakla

birlikte, tasarımda “yer” olgusunun, aslında dönem ayırmaksızın ortak değerlere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum ise, bu çalışma kapsamında ortaya konmaya çalışılan, “yer”in tasarımla ve yaşamla buluştuğu noktada, özgün bir mimari dilin - çevresiyle etkileşimi gözetilerek- yaratılıp, sürdürülebileceği fikrini desteklemektedir.

Mimarlık eyleminin, gelip geçici etkilerden uzak biçimde, temel gerekliliklerin sağlanmaya çalışılması noktasında insan ve yaşamla buluşup, geleceğe uzanan, yaşayan / umut vadeden “yer”ler ve mutlu insanlar, ki mimarlığın bir amacı da bu olsa gerek, yaratması beklenebilir.



SONUÇ

Bu bölümde, çalışmanın farklı bölümlerinden gelen “öz”lerin, genel bir bakışla değerlendirilmesi ve tasarım-yer ilişkisi bağlamında bazı ilkelerin tespiti amaçlanmıştır.

Antik dönemden günümüze uzanan süreçte, yerleşme pratiği , “nereye” sorusuyla birlikte, “nasıl” sorusunu da beraberinde getirmiştir. Nasıl sorusunun içinde kültürel ve teknik sorunlar olmaktan öte, anlam her zaman ön planda olmuştur. Mimari olarak bir yapının üretilmediği ama mağara içine yerleşildiği dönemde bile, duvarlara resim yapmak, sanatsal bir çalışmadan öte, bir yerleşme yani bir anlamda, mekanla insanın karşılıklı bütünleşmesi sorunsalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlam, mimarlık eyleminin başladığı noktada, tasarım-yer ilişkisine dönmektedir. Çünkü, bir tasarım, ancak etrafını saran, mikro ölçekte insandan başlayarak, giderek de daha üst ölçeklerdeki farklı sosyal, kültürel, fiziksel, teknolojik bileşenlerle ontolojik bütünlüğünü sağlayabildiği ölçüde yaşamaktadır. Buradaki ontolojik bütünlük, varlık boyutunda, bileşenlerin birbirlerine yaşamsal bir şekilde bağlanmaları anlamındadır.

Bu ilişki, geleneksel dönemde, mekanın, yaşamın kendi pratiklerinden “basit”çe kurulduğu, yani ontolojik olarak mimar, toplumsal şartlar, teknoloji, evren algısı ve yaşam biçimi ortak bir anlama sahip olduğu için, kendi içinde bir bütünlük göstermektedir. Bugünün farklı ilişkilerinin,-kültürel-üretim, ekonomik- farklı anlamlar ve sonuçlar doğurduğu ortamdan farklı olarak, o dönemin bütünlüğünden parçadaki ilişkileri çözümlmek daha yalındır. Benzer yaşam ve teknik koşullarının getirdiği paralellik sonucu, yerleşmelerin ve toplumların kendilerine özgü ortak bir mimari söylemi sözkonusudur. Yaşamın içinden gelen ve bir dayatma olmaksızın biçimlenen ortak bir üst-söylemin varlığı, tasarım-yer ilişkisindeki uyumu da beraberinde getirmektedir.

İnsanoğlu, Aydınlanma düşüncesiyle başlayan ve ardından Endüstri Devrimi sonrası Moderniteyle elde ettiği özgürlüklerini, bu dönemde, araçsal aklın etkisi altında biçimlendirmiştir. Bu akılsal yaklaşım, toplumsal koşulların da etkisiyle, tasarımın yerle olan ilişkisinde farklı bir boyut açmıştır. Rasyonel aklın çözemeyeceği sorun olmadığı yaklaşımı, geleneksel dönemdeki hassas ilişkiler sistemini çözmüştür. Bu çözüme içinde, doğal bir eklemlenme süreciyle oluşan kent dizgesindeki mimari dil bütünlüğünü de çözmeye başlamıştır. Geleneksel dönemde, teknik ve zanaati birleştirerek tasarım ve yapım sürecinin doğal bir parçası olan mimar, bu dönemde farklı bir boyut kazanarak, toplumsal sorunların da üstesinden gelebileceği idealini

savunan bir anlam kazanmıştır. Bu durumda gelinen nokta, sadece mimarın rolünün değişmesi değil, bütüncül yaklaşım içinde, tasarım sürecindeki tüm verilerin birbirini etkileyerek değişmesi ve sistemin yeni bir denge arayışıyla bileşenlerinin çözülerek, yeni bir kodlama oluşturmaya çalışması olmuştur.

1960'lardan sonra yine bir yönü toplumsal ve teknolojik etkilere bağlı olan diğer taraftan da modernite projesine karşı fikir olarak ortaya çıkan farklı etkilere bağlı olarak gelişen dünyada, mimari tasarımın yerle olan ilişkisi bu defa daha farklı bir anlam kazanmıştır. Bu anlam değişimleri, önceki bölümlerde tartışıldığı üzere, Harvey'in zaman-mekan sıkışması dediği, giderek farklı mekan algılarının olduğu bir zemin üzerinden de devam etmiştir. O günün toplumu, aynı zamanda Baudrillard⁴⁸⁰ın 'tüketim toplumu' dediği, zamanı ve mekanı farklı üretim-tüketim döngüleri içinde yaşayan bir toplumdur. Sadece, gerçek ihtiyaç ürünlerini tüketmekle kalmayan bu döngü içinde, mekan da tüketilmekte ve mimarlık ürünü de bu bağlamda anlamını sorgulamaktadır. Kimi durumlarda, zaman ve "yer" duygusu göz ardı edilerek tüketilen bu mimari, mekanın anlamsal yokluğuna (yok-mekan/yersizlik) doğru uzanmaktadır. Mimarlık disiplininin yaşadığı bu çalkantının yanında uzanan bir de çevresel sorunlar yer almaktadır. Ekolojik düzenin, duyarlı ilişkilerinin bozulma işaretleri verdiği 1980'li yıllarla birlikte, dünyanın gündemine oturan sadece çevresel değil, yaşanan küresel ilişkiler içinde ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sorunların da eklendiği bir evren içindeyiz.

Tüm bu sorunlar ve gelişmeler, artık mimari tasarım sürecinde, sadece sosyal, fiziksel veya kültürel bileşenlerin gözönünde bulundurulmasının yeterli olmayabileceği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda, mimari / kentsel bir sorunun çözümü için birden fazla yaklaşım olduğu evren algısı unutulmadan, tasarım sürecine giren evrensel düzeydeki fikir ve söylem birliğine varılmış konular, ekolojik, sosyal, ekonomik anlamda, tasarım sürecinin "yer"le buluşmasında gözardı edilemeyecek gerçeklerdir. Toffler'e göre değişen toplumun karşılaştığı sorunlara doyurucu bir öneri getirebilmek için; 'bir topluluk, bir yapılanma ve bir anlama'⁴⁸¹ gereksinim vardır. Bu konuda ise **mekansal örgütlenmeler, ilişkileri de örgütleyen bir göreve sahiptir.**

Bu saptamalar ışığında, bölüm sonuçlarından gelen ortak bir değerlendirme doğrultusunda, tasarım sürecinde, mimarlığın "yer"le ilişkisinin tarihte değişen

⁴⁸⁰ J. Baudrillard, La Societe de Consommation, Denoel, 1975; Tüketim Toplumu, çev: Hazal Delicaçaylı ve Ferda Keskin, Ayrıntı, 1997.

⁴⁸¹ Toffler, 1981:416-424

anlamı, mimarın değişen rolü, güncel gelişmeler ve tasarım yaklaşımları ışığında tasarım sürecinde etkili olan farklı boyutlar ve tüm bunların bugünkü tasarım-yer ilişkisini, tekrar neden tanımlanmasını gerektirdiğinin ortaya konması ve son olarak da güncel bir yorum ve değerlendirmeye sonuç bölümünü tamamlamak, konuyu daha net ortaya koyabilir:

Antik dönemden moderniteye kadar olan dönemde, 'mekan geleneğın içinden çıkmıştır'⁴⁸². Dönemin ve toplumun kendi evren algısına bağlı olarak değişen, **mekan-yer kavramları** birbiri içine geçerek, bazı dönemlerde tasarlanan mekan öne çıkmış, bazı dönemlerde de yer önem kazanmıştır. Bu değişimler dönemlere göre anlam değiştirmekle birlikte, özellikle Doğu ve Batı dünyaları arasında da farklılıklar göstererek 19. yüzyıla kadar uzanmıştır. Aydınlanma düşüncesinin getirdiği, sorgulama süreci, zaman içinde diğer toplumsal koşulların, teknolojik gelişmelerin etkisiyle, kent mekanında da etkisi göstermiş, mekan örgütlenmesi içinde tasarım-yer ilişkisi de değişmiş, zaman içinde kent dizgesini oluşturan kodlamalar, değişimlere uyum sağlamak amacıyla çözülmeye başlamış ve bir taraftan da kendini yeniden tanımlamaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Mekan ve insan yaşamı arasındaki ontolojik ilişki bu anlamda değişmemiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise, gerek kentsel ve mekansal bağlamda modernizmden farklı yaklaşım biçimlerinin ortaya çıkması, gerekse de, teknolojinin bir taraftan önemli bir belirleyici olduğu, öte taraftan psikolojik anlamda duyulan gereksinimlerin de yadsınamayacak kentsel öneriler geliştirdiği bir ortamda, 20. yüzyılın kendi toplumsal, ekonomik, kültürel dinamikleri de eklenince, yeni bir dönüşümün içine girilmiştir.

Bu süreçte ortaya çıkan **tasarım yaklaşımları** da, gelişmelere paralel olarak farklılıkları yansıtmaktadır. Dönemdeki etkilere bağlı olarak, kent yaşamı üzerine farklı tasarım yaklaşımları sergilenmiş, bu tasarım yaklaşımları, doğal olarak içinde mimarlığın yerle ilişkisine dair de yorumlar getirmiştir. Kimi yaklaşımlar, psikolojik ve algısal yaşantının kent ve toplum yaşamında önemli olduğunu vurgu yaparak yaklaşımında buna ilişkin değerlere önem verirken, bazı yaklaşımlar da, toplumsal içeriğe , toplum yaşamına veya kentin fiziksel biçimlenişi üzerine odaklanmışlardır.

Bu dönemler içinde mekanı örgütleyen kişi olarak **mimar** da farklı anlamlar yüklenmiştir. Geleneksel dönemde, yapım sürecinin bir parçası olan mimar, modern

⁴⁸² Aydınlı, 1999:155-165.

dönemde farklı bir konum elde ederek, 'toplumda düzen yoluyla özgürlüğü kurmaya'⁴⁸³ aday olmuştur.

Ancak modernizmin 1960'larda kazanmaya başladığı insancıl boyut ve modernizme eleştirel bir bakışla ortaya çıkan postmodernizmin, 'ya o ya bu' yerine 'hem o hem de bu'⁴⁸⁴ yaklaşımları içinde kendini sorgulayan mimarlık disiplini, geçmişin olumlu ve olumsuz deneyimlerinden faydalanarak, tasarımın "yer"le bütünleşmesinde esas olan ontolojik ilişkileri tekrar gözden geçirmeye başlamıştır.

20. yüzyıla birlikte, geleneksel dönemdeki temel meslek grupları, uzmanlaşma esasına ve farklı değişimlere bağlı olarak, çeşitli alt-birimlere bölünmüş, bu durum bir anlamda zenginlik getirirken, bir anlamda da kopmalara neden olmuştur. Bu ortamda, tasarım disiplini de, kentsel tasarım, bölge ve kent planlama, peyzaj mimarlığı, iç mimarlık, kentsel koruma gibi farklı uzmanlık alanlarına ayrılmış, bu ayrılma, diyalektik olarak bütünleşmeyi ve birlikte çalışmayı da kaçınılmaz kılmıştır. Bugünün "çeşitlilik" dünyasında, tasarım sürecinde etkili olan boyutlar bu anlamda adeta sınır koyulamaz durumdadır. Estetik teoriyi, psikoloji bilimini, toplumsal teorileri, coğrafya disiplinini, ekonomi-politik ve ekolojik yaklaşımları ihmal eden, tasarım sürecinde farklı biçimlerde katılımları olan bu disiplinlerin, yadsınamaz gerçekler olduğunu gözardı eden bir tasarım yaklaşımı bugün çok gerçekçi gözükmemektedir. Bu anlamda, mimar da yapının "yer"le ilişkisini kurarken, bu etkileşimleri gözetmesi, dengelemesi ve ayrılan parçaları ve disiplinleri tekrar tasarım sürecinde bütünleştirmesi gerektiği sorumluluğunu, üzerine almak durumundadır. Mimar, dar anlamda 'toplumsal değerlerin düzenleyicisi olarak olayları, bu arada yaşam alışkanlıklarını süzgeçten geçiren, onları-eğer gerekiyorsa-günün toplumsal, bilimsel, töresel ve teknik şartlarına göre düzenleyen ve sonunda proje elemanlarını bu verilere göre tespit eden bir analizci-sentezci olmak durumundadır.'⁴⁸⁵ Daha geniş bir çerçevede ise, mimar artık sadece arazi koşullarıyla sınırlı bir tasarım sürecinden farklı olarak, geniş ölçekli bir bakış açısının hakim olduğu tasarım süreci yaşamaktadır

20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan **çevresel sorunlar** da bu etkileşim dünyasının, tasarımda etkili olan en önemli konularından birini oluşturmaktadır. Küresel çapta yaşanan doğal çevreye ait fiziksel; toplumsal çevreye ait sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler ve beraberinde ortaya çıkan -olumlu gelişmelerle birlikte-

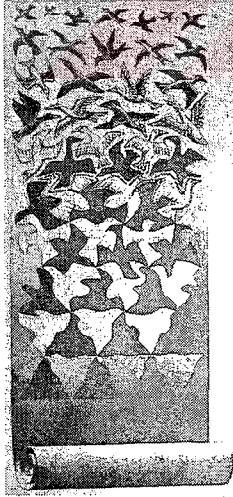
⁴⁸³ Harvey, 1990:23-53; Le Corbusier

⁴⁸⁴ Nerdinger, 1999:19.

⁴⁸⁵ Özer, 1993:366

sorunlar, kent ve bireylerin yaşamında önemli etkiler yaratmıştır. Evrensel anlamda, hem tüm tarafların ilkesel düzeyde fikir ve söylem birliğine vardığı bu ortak konular üzerine alınan yine ortak kararlar içinde, doğrudan kent ve birey yaşamını ilgilendirenleri de vardır. Bu ortak konular ve kararlar, artık sadece tasarım sürecinin değil ama insan yaşamının da ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Bugün bu anlamda kamusal yaşamın, ekolojik dengenin ve kültürel çeşitliliğin, yaşamın vazgeçilmez renkleri olduğu kabulü hemen herkes tarafından paylaşılmaktadır.

Mimari tasarımın, “yer”le buluşmasında, bu anlamda doğrusal “olmayan” bir eksenle hareket eden ve sürekli birbiri içine geçip, birbirini besleyen dinamikler olduğu düşünülebilir. Tasarım sürecini doğrudan bağlayan, arazi koşullarından başlayarak, psikolojik gereksinimler, yasal veriler, ekonomik koşullar ve planlama kararları gibi farklı ölçeklerde katılımları olan “iç dinamikler” ve evrensel düzeyde uzlaşma kararlarının etkili olduğu “dış dinamikler”den söz etmek mümkündür. Tasarlanan bir mekan veya yaratılan bir yer, sadece içinde yaşayacaklara veya o kenttekilere karşı değil, evrene karşı da bu anlamda bir sorumluluk taşımaktadır. İşte bu bağlamsallık içinde parçanın bütünüle ilişkisi ayrı bir anlam taşımaktadır. Hangi bileşenin ne derece etkili olacağına, “yer”e özgü olarak, mimarlık disiplini tarafından belirleneceği bu farklı boyutların zenginliği, **parça ile bütün arasındaki ilişki** ve yeniden tanımlanan kent dizgesi açısından da önemi belirleyici olmaktadır.



Şekil s.1. Parça ile bütün arasındaki sınırsız geçişe bir örnekleme:
M.C.Escher, 1972.“Özgürlük”, The Graphic Work of M.C.Escher, Pan/
Ballantine, London,s:7
Kaynak: Ayla Ödekan, 1979. “Grafik ve Matematik Ustası M.C.
Escher, Çevre, Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi, sayı 1, s:94-103.

21. yüzyılla birlikte, yeniden farklı boyutlar kazanan zaman-mekan kavramları içinde, ‘mekan algısı, 21. yüzyılda ‘bütünsel’ olan lehine değişmektedir. Özellikle bu süreçte ortaya çıkan ‘kaos’ kuramıyla, mekana yaklaşım, daha çok süreçlere yoğunlaşmakta ve mekan oluşumuna katkıda bulunan tüm parametreleri, bütünsellik, oluş, çelişki ve niteliksel değişme ilkeleri ekseninde ele almaktadır. Bu anlamda bir bütüncül

anlayışı, Capra⁴⁸⁶, kuantum fiziğinin keşfedilmeyi bekleyen bütünsel yapısı ile doğu felsefesinin kozmik tanımları arasında ilişki kurarak yorumlamaktadır'.⁴⁸⁷

İşte bu tespitler ışığında, mimari tasarım sürecinde, tasarımın "yer"le kurulan ilişkisi de farklı kazanımlar elde etmiştir. Kentler, bu dönüşüm sürecinde, Sennett'in dediği gibi, bir anlamda, 'her yeni katkıda yeniden biçim alan kristaller gibi düşünülmelidir'⁴⁸⁸. Toplumların, kentlerin, mimarların ve bireylerin de kendini yeniden tanımlamak durumunda olduğu bu ortamda, mimari tasarımın da "yer"le ilişkisini yeniden tanımlaması zorunluluğu ve her insan yerleşmesinin (habitat) kendi "özgün"lüğünü ve varlığını, bu bağlamda ve değişen "evren algısı" içinde, yeniden nasıl yaşamsal kılarak sürdürebileceğini düşünmesi de kaçınılmaz bir ontolojik sorgulama olarak karşımızda durmaktadır.



⁴⁸⁶ Aydınli, 2002:44'den Alıntı: Capra, F., The Turning Point, Flamingo, 1983, S:17-26.

⁴⁸⁷ Aydınli, 2002:42

⁴⁸⁸ SENNETT, Richard, 2002.Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s:80

KAYNAKLAR

ABEL, Chris 1997. **Architecture and Identity**, Architectural Pres, Oxford.

ACE, 1995. **Beyaz Kitap-Avrupa'nın Yapılı Çevresi için Öneriler**, çev.TMMOB Mimarlar Odası (Avrupa Mimarlar Konseyi Gözlemci Üyesi) 2002, Ankara.

ALBERS, 1992. **Stadtplanung. Eine Praxisorientierte Einführung**, Darmstadt.

ALEXANDER, Christopher, 1977. **A Pattern Language Towns, Buildings, Construction**, Oxford University Press, New York.

ALKAN BALA, Havva, 1999. "Yürürlükteki Yasal Düzenlemelerin Kentsel Tasarım Bağlamında İrdelenmesi", **I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:93-109.

AKKAR, Müge Z. , 2003. "Public Spaces in Britain As The Tools Of Urban Regeneration Schemes", **Kentsel Yenileşme ve Kentsel Tasarım Konulu 14. Uluslararası Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyum Kitabı**, MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, MSGSÜ Yayını, s:177-191, İstanbul.

AKTÜRK, Dilek, 2003. "Kentiçi Dönüşüm Alanlarının Benimsenmesinde Geçmişle Kuulan Kültürel Bağın Önemi", **Kentsel Yenileşme ve Kentsel Tasarım Konulu 14. Uluslararası Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyum Kitabı**, MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, MSGSÜ Yayını, s:141-143, İstanbul.

ALDERSEY-WILLIAMS, Hugh, 1999. "Mimarlıkta Yöresellik", **Mimarlık Tasarım Teknoloji (der.)**, Mart.

ALSAÇ, Üstün, 1991. **Türk Mimarlığı**, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

ALTABAN Ö., 1997. "Ulusal Yönetimin Ve Toplumsallığın Kugulandığı Bir Başkent", **Arredamento Mimarlık Dergisi**, İstanbul.

ANDO, Tadao, 1990. **Architectural Monographs-Tadao Ando-**, Academy Editions, St. Martin Press.

ARDAMAN, Emel, 1998. "Politik Bir İfade Olarak Yasal Verilerin Mimari Tasarıma Etkisi", **Mimari Tasarım Sorunları Ders Notları Kitabı**, MSÜ, Yayın No:21, s:126-140.

AREFİ, Mahyar, 1999. "Non-Place and Placelessness as Narratives of Loss: Rethinking the Notion of Place", **Journal of Urban Design**, Vol.4, No.2, s:179-193.

ARMAĞAN, İbrahim, 1983a. **Yöntembilim-I, Bilimsel Yöntem**. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No:16-a, Ticaret Mat., İzmir

ARMAĞAN, İbrahim, 1983b. **Yöntembilim-II, Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları No:16-b, Ticaret Mat., İzmir

ARU, Kemal Ahmet, 1998. **Türk Kenti, Türk Kent Dokularının İncelenmesine ve Bugünkü Koşullar İçinde Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırması**, YEM Yayınları, İstanbul.

ASLANOĞLU, Rana, 2004. "Bir Modernite Sosyoloğu Olarak A.Giddens'in Teorik Yaklaşımında İnşa Edilen Birey Ve Kimlik Projesi", <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/2/rana/rana.html>.

ASLANOĞLU, Rana 1998. **Kent, kimlik ve Küreselleşme**, Asa yayınları, Bursa.

AYAZ, Emre, 2002. "Yapılarda Sürdürülebilirlik Kriterlerinin Uygulanabilirliği", **Mimarist Dergisi**, sayı:6, s:72-76.

AYDINLI, Semra, . "Mimarlıkta Yeni bir Kavram Bağlamsal Uygunluk" **Yapı Dergisi**, Sayı 108, s:45

AYDINLI, Semra, 2002. "Epistemolojik Açıdan Mekan Yorumu", **Mimarlık ve Felsefe**, YEM Yayınları, İstanbul,s:40-51.

AYDINLI, S.,1999."Kentsel Mekanı Okumak, Görüngübilim Bakış Açısıyla Kentsel Mekan", **I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:155-165.

AYGEN, Zeynep, 2004. "Avrupa Birliği ve Kentlerinde Koruma" **Konferans Notları**, MSÜ.

AYNAN, Recai Ersin, 1998. "Mimari Tasarımda İletişim", **Mimari Tasarım Sorunları Ders Notları Kitabı**, MSÜ, Yayın No:21, s:103-113

AYVERDİ, Aligül, 1972. **Japonya Mimarlığı Mekanı**, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları

BALAMIR,, A.- ASATEKİN G., 1991.Ulusal Kimlik Sorusu Üzerine Karşıt Mimarlığı", **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul. Düşünceler ve Konut Mimarisi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, cilt 11, sayı:1-2, s:73-87

BALAMIR, Aydan, 2004. "Mimarlık ve Kimlik Temrinleri- I: Türkiye'de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili", http://www.ahsapev.com.tr/Mimari_mimarlik_ve_kimlik_doc_dr_aydan_balami_r.asp

BENEVOLO, Leonardo, 1960(ilk basım).**Modern Mimarlığın Tarihi**, 1.. Cilt:Sanayi Devrimi, Çeviren:Atilla Tokatlı, Çevre Yayınları(1981) , İstanbul.

BERMAN, Marshall, 1999(ilk basım 1982). **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, İletişim Yayınları, İstanbul.

BİLGİN, İhsan, 2005. "Anadolu'da Konut ve Yerleşmenin Modernleşme Süreci",http://www.uzaklar.net/html/anadoluda_konut_ve_yerlesmenin.html (1Tarih Vakfı tarafından Habitat II etkinlikleri kapsamında Haziran 1996'da yayınlanan "Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme Sergisi" kataloğunda, serginin "Modernleşme" bölümünün konsept metni olarak yayınlanmıştır (s.472-490).)

BİLGİN, Nuri, 2004. "Fiziksel Mekandan İnsani ya da insanlı Mekana", **Mimarlık Dergisi**, sayı:90/3, s:62-65.

BOHIGAS, Oriol, 2005. "Death of High Modernism", **The Architectural Review**, volume:217, issue 1297, p:45-82.

- BOZDOĞAN, S., 2002. **Modernizm ve Ulusun İnşası**, Metis Yayınevi, İstanbul.
- BOZDOĞAN, Sibel, ÖZKAN, Süha, YENAL Engin, 1987. **Sedad Hakkı Eldem, A Mimar Book**, 1987.
- CARMONA, Matthew, 1996. "Controlling Urban Design-Part 1: A Possible Renaissance?", **Journal Of Urban Design**, Vol. 1, No.1,p:48-73.
- CASEY,Edward S.,(1997). **The Fate of Place: A Philosophical History**, University of California Press, London, England.
- CERASİ, M. M., 2001. **Osmanlı Kenti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- CHING, Francis D.K., 2002.(ilk basım 1996, John Wiley and Sons, Inc.) **Mimarlık – Bilim, Mekan ve Düzen**, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul
- COLQUHOUN, Alan, 1990(ilk basım1981). **Mimari Eleştiri Yazıları**, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- CONNERTON, Paul, 1992. **Toplumlar Nasıl Anımsar?**, çeviren:Alaaddin Şenel, Cambridge University Press.
- CORREA, Charles,."Ques For Identity".
- CURDES, Gerhard, 1995. **Stadtsukturelles Entwerfen**, Kohlhammer, Köln.
- ÇAĞLAR, Nur, 1995. "Jean Nouvel ve Arap Enstitüsü", Profil, **Arredamento Mimarlık Dergisi**, Boyut Yayınları, sayı 12, s:78-80.
- ÇELİK, Zeynep, 1998 (ilk basım1986). **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ÇEVİK, Ayla, 1999. **Peter Eisenman-Tadao Ando; Batı ve Doğu Kültürlerinde İnsan-Mekan-Doğa İlişkileri**, Mimarlar Odası, İzmir Şubesi Yayınları.
- ÇUBUK, Mehmet-KARABEY, Haydar-SEYEMEN, Ülker, 1977. "Çevre Olgusu ve Çevre Düzenleme", **Yapı Dergisi**, İstanbul.
- ÇUBUK, Mehmet, 1979. **Şehircilik 2, Kent, Kentleşme, Knet Planlama Üzerine Notlar**, DGSA Y.Mimarlık Bölümü Şehircilik Kürsüsü Yardımcı Ders Notları.
- ÇUKURÇAYIR, A., TEKEL, A., 2003. **Yerel ve Kentsel Politikalar**, Çizgi Kitabevi, Konya
- DIVİTÇİOĞLU, Sencer, 1981. **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu**, Sermet Matbaası, Kırklareli-Vize.
- DENGİZ, Nesrin-İNCEDAYI, Deniz, 2001. **Toplu Konutlarda Kalite Sorunu ve Çözüm Yollarının Araştırılması**, MSÜ Araştırma Fonu Başkanlığı Araştırma Projesi, No:AF 97005.
- DEVİREN, Senem, 2001. **Mimaride yer : yapının araziyle ilişkisinin kavramsallaştırılması (1980-2000)**,İTÜ, Doktora Tezi.
- DİNÇER,Yüksel-DİNÇER İclal, 2003."Küresel Sistemin Güç Mekanları", **Arredamento Mimarlık Dergisi**, sayı:2003/12,s:54-61.

DURSUN, Pelin, 2002. **Trabzon Kentsel Dokusunda Morfolojik Analiz**, İTÜ, Doktora Tezi.

EISENMANN, Peter, 1982. "editörün tanıtımı", **The Architecture of The City**, The MIT Press, New York, American Eddition, ilk basım:1966.

Elcin Alexander Koster, 2001. "Stadsmorfologie. Een proeve van een vormgerichte benadering van stedenbouwwgeschiedenis/ Urban morphology. A taste of a form-oriented approach to the history of urban development" **doctoral thesis**, Univ. of Birmingham.

ERDER, Sema, 1998. "Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, "Yeni" Eğilimler ve Kent Yoksulları Ya Da Eski Hamamdaki Yeni Taslar", **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Türkiye İş Bankası- Tarih Vakfı Ortak Yayını,İstanbul.

ERKUT, Gülden, 2000. "Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Farklılaşma ve Mekan", **Dünya Şehircilik Günü 23. Kolokyumu:3.Bin Yılda Şehirler:Küreselleşme Mekan Planlama**, Kasım 1999, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayın no:TYÜ.MF.BK-2000.0582, İstanbul, s:187-192.

NECDET ERZEN, J., 1996, **Mimar Sinan Estetik Bir Analiz**, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, Ankara

EYÜBOĞLU, Engin, 1998. **Tarihsel Süreç İçinde Şehirselleşmeyi Yönlendiren Etmenler ve İstanbul Örneği**, İTÜ Doktora Tezi, 1998.

FAROQHI, S., 1997. **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

FİRİDİN, Ebru, 2004. "Uygulama Alanları: Amerika ve Türkiye'de Kentsel Tasarım", **Mimarist Dergisi**, sayı:14, s:93-98.

FRAMPTON, Kenneth, 1992. **Modern Architecture; A Critical History**, Thames and Hudson Ltd. London.

Gale Group, 2000. "Ten points for an urban methodology.(Urbanism)", **Architectural Review**, The, Sept, 1999, EMAP Architecture in association with The Gale Group and LookSmart.

GALLION, B. Arthur-EISNER, Simon, 1963. **The Urban Pattern**, Van Nostrand Company, Canada.

GELİŞİM BASIM VE YAYIN. "Çin Dinleri Bölümü", **Dinler Tarihi Ansiklopedisi**, cilt:3, s:632, İstanbul.

GEORGEON François, 1999(ilk basım 1996). "Sunuş", **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, Editörler: Paul Dumont, François Georgeon, Tarih Vakfı Yurt yayınları İstanbul, s:vii-xii

GHIRARDO, Diane, 1996. **Architecture After Modernism**, Thames and Hudson, New York.

GIEDION, Sigfried, 1966 (ilk basım 1941). **Space, Time and Architecture**, Harvard University Press.

GIDDENS, A., 1998. **The Consequences of Modernity**, Cambridge, Polity Press, 1990. (Türkçe çevirisi: Modernliğin Sonuçları, Ayrıntı Yay, 1994 çev: Ersin Kuşdil)

GÖÇER, Orhan, 1974. **Şehrsel Merkezler ve şehrsel Kademelenme**, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehrsel Bölgeler ve Ulaşım Kürsüsü Yayını-2, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.

GÖKSU, Sezai, 2000. "Küreselleşme ve Planlamanın Sonu", **Dünya Şehircilik Günü 23. Kolokyumu:3.Bin Yılda Şehirler:Küreselleşme Mekan Planlama**, Kasım 1999, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayın no:TYÜ.MF.BK-2000.0582, İstanbul, s:59-67.

GÜLTEKİN, Turgut Nevin, 1999. "Karma Kullanımlar ve Kentsel Tasarım", **I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:308-317.

GÜNÜR, İsmail, 1999. "Kentsel Tasarım ve Çevre Kalitesi", **6. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Kolokyumu-Kentsel Tasarım ve Kentsel Mikro Ortam Tasarımı**, MSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

GÜREL Sümer, 1978. **Kent Planlama Kuramına Doğru**, E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları,İzmir.

GÜVENÇ Bozkurt, 2002. **İnsan Ve Kültür**, Remzi Yayınevi, İstanbul.

GÜZER, Abdi, 2000. "Modernizmin Yerellekle Ulaşma Arayışı", **Steven Holl, Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi 2**, Boyut Yayın Grubu, s:53-60.

HABERMAS, Jürgen, 1990. "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje", **Postmodernizm-Jameson, Lyotard, Habermas**, Zeka, Kıyı Yayınları, İstanbul, s:31-44.

HABERMAS, Jürgen, 2003. **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, çev. Tanıl Bora – Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, ilk basım 1962.

HABİTAT II, 1996. **Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı**, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı, İstanbul.

HACIHASANOĞLU, Orhan, 2004. "**Mimari ve Kimlik**" **Ders notları**, İ.T.Ü. Y.Lisans

HACIHASANOĞLU Orhan, ÖRER Güçlü, 1998. "Architectural and urban identities of istanbul", **Open House International**, Vol.23, No:1, 52-60.

HACISALİHOĞLU, İ.Yaşar, 1999. **Küreselleşme, Mekansal Etkileri ve İstanbul**, MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU Orhan, 2002. **Düşünce Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU Orhan, 1997. **Ruhbilim Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, 1977. "ekonomi politik" maddesi, **Felsefe Sözlüğü**, cilt 2, s:26.

HARVEY, David, 1996. **Postmodernliğin Durumu**, Metis Yayınevi, İstanbul.

HASOL, Doğan, 2002. **Mimarlık Sözlüğü**, YEM Yayınları, İstanbul

HOBBSAWM, Eric, 1998(ilk basım 1969). **Sanayi ve İmparatorluk**, Dost Kitabevi, Ankara.

HOLL, Steven, 1991. "Anchoring", Princeton Architectural Press, New York, 3. baskı, 1991, s:9-11'den çeviren:Aslı ŞENER,2000, "Ankraj", **Steven Holl, Çağdaş Dünya Mimarları Dizisi 2**, Boyut Yayın Grubu, s:91-102.

IŞIK, Oğuz. "Değişen Toplum/Mekan Kavrayışları", ?, s:7-33.

İNCEDAYI, Deniz, 2002. **Mimari Tasarım Sürecine Katılımcı Yaklaşım**, Mimar Sinan Üniversitesi Yayın No:28, İstanbul.

İNCEOĞLU, Mine-Necati, 2004. **Mimarlıkta Söylem,Kuram ve Uygulama**, TasarımYayın Grubu, İstanbul.

JACOBS, Jane, 1992(ilk basım1961). **The Death And Life of Great American Cities**, Vintage Books Edition, USA.

JAMESON, Fredric,1990. "Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı"(1984'de New Left Review'de yayınlanan makalesi), **Postmodernizm-Jameson, Lyotard, Habermas, Zeka**, Kıyı Yayınları, İstanbul, s:59-116.

JENCKS, Charles, 1991(ilk basım 1977). **The Language of Postmodern Architecture**, Academy Editions, London.

KARAMAN, Aykut- ÖNAL, Şebnem. "Zeyrek" Maddesi, **İstanbul Ansiklopedisi**, s:553-555.

KARAMAN, Aykut, 1999. "Bir Displin ve Meslek Olarak Kentsel Tasarımın Yeni Konumu ve İçeriği", **I. Ulusal Kentsel Tasarım Kongresi Bildiriler Kitabı-Kentsel Tasarım: Bir Tasarımlar Bütünü-26-27-28 Mayıs 1999**, MSÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

KARAMAN, Aykut, 1999a. "Kenti Okumak: Mikro Ortam Tasarımında Bilişsel Haritalama Kuramları", **6. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Kolokyumu**, cilt:1, s:1-55, MSÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

KARAMAN, Aykut, 2002. "Urban Morphology:A Conceptual Framework and Study in The Cities of Mardin, Urfa and Diyarbakır", **Traditional Environments in a New Millienium, 20-23 Temmuz 2001 Bildiriler Kitabı** ,ed. Hülya Turgut –Peter Kellet, Amasya,Türkiye.

KARAOSMAN, Selda, 2004. **Geleneksel Yerleşmelere Yönelik Bir Ekolojik Değerlendirme Modeli Önerisi, İznik Gölü Çevresi Köy Evleri**, Doktora Tezi, MSGÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.

KATZ, Peter,1994. **The New Urbanism-Toward an Architecture of Community**, McGraw-Hill, Inc., Hong Kong.

KAYA, İkim-ZENGEL, Rengin, 2002. "İzmir'de Bir Marjinal Mekan:Çingene Mahallesi", **Arredamento Mimarlık Dergisi**, sayı:2002/05, sayfa:74-79.

KAWAMUKAI, Masato, 1990. "A Dialogue Between Architecture and Nature", **Architectural Monographs-Tadao Ando-**, Academy Editions, St. Martin Press, p:7-11.

KELEŞ, Ruşen, 2000. **Kentleşme Politikası**, İmge Kitapevi, Ankara.

KIRAY B., Mübeccel, 1999. **Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

KIZIL, Fehmi, 1998. "Mimari Tasarım Sürecinde Çevre Psikolojisi Fikir ve Yöntemleriyle Boyut Belirleme", **Mimari Tasarım Sorunları Ders Notları Kitabı**, MSÜ, Yayın No:21, s:56-71.

KOÇ, Hülya, 1999. "Kentsel Tasarım Rehberleri-Olanaklar/Sınırlamalar", **I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:111-120

KONGAR, Emre, 2004. **Toplumsal Değişme Kuramlar ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Yayınevi, 10. basım,, İstanbul.

KONUĞ, Güzin, 1999. "Kentsel Tasarımda Yeni Bir Söylem, Kentsel Tasarım Süreci, Sürece İlişkin Yaklaşımlar ve Tasarım Kontrolleri", **I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:240-249.

KONUĞ, Güzin, 1999a. "Kentsel Mikro Ortamda Tasarım ve Yaşam Kalitesi Değerlendirme Ölçütleri", **6. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Kolokiyumu-Kentsel Tasarım ve Kentsel Mikro Ortam Tasarımı**, MSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

KOOLHAAS, Rem, 2004. **Content-Triumph of Realization**, Tashen GmbH, Germany.

KOSTOF Spiro, 1991 **The City Shaped**, Urban Patterns and Meanings Through History, Thames and Hudson Ltd. London

KÖKSAL, Aykut, 1994. "Kentsel Koruma Bağlamının Tanım Sınırları", Kentsel Korumada Uygulama Sorunları Yöntemler, Teknikler ve Araçlar , **2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Sempozyumu**, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul

KOSTER, Yvonne-MENZEL, Tanja-SCHEVEN, Cornelia von; revised by D. Wiktorin, 2005. "Urban development until the end of World War II", <http://geogate.geographie.uni-marburg.de/vgt/english/brd/module/m2/u3.htm>

KRIER, Rob, 1988. **Urban Space**, Academy Editions, 4th impression, Hong Kong.(ilk basım 1979)

KUBAN, Doğan. 2001. **Türkiye'de Kentsel Koruma**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

KUBAT, A.S.,1997. The Morphological Characteristics of Anatolian Fortified Towns, **Environment and Planning B:Planning and Design**, Volume 24, no 1, p.95-123.

KUBAT, Ayşe Sema-DÖKMECİ, Vedia Dökmeçi, 1994. **Anadolu Kale Şehirlerinin Morfolojik Analizleri:Ankara, Bursa ...Şehirlerinden Örneklemeye**, İTÜ Araştırma Projesi.

KUNTAY, Orhan, 2004."Yaşatılmaya Çalışılan Ölü: Zoning (Bölgeleme)", **Mimarlık Dergisi**, sayı:315.

LAWRENCE, Roderick, 2002. "Principles For Sustaining Human Settlement", **Traditional Environments in a New Millenium, 20-23 Temmuz 2001 Bildiriler Kitabı**, ed. Hülya Turgut –Peter Kellet, Amasya,Türkiye,s:33-41.

LE CORBUSIER, 2005 (ilk basım 1923). **Bir Mimarlığa Doğru**, Çeviren, Serpil Merzi.Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

LEFEBVRE, Henri, 1974. **The Production Of Space**, Blackwell Publishing, UK.

LENNERTZ, William, 1991. "The Codes", **Town and Town Making Principles**, Andres Duany and Elizabeth Plater-Zyberk, Harvard University Graduate School of Design, Rizzoli, New York.

LYNCH, Kevin, 1960. **The Image Of The City**, The Mit Press Cambridge

LYNCH, Kevin, 2001(ilk basım 1981). **Good City Form**, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts and London, England.

MADRA, Ömer, 1993. "Zaman"ötesi"nin Peşinde: Kemer Country", **Arredemento Dekorasyon Dergisi**, sayı:10, s:114-120.

MANTRAN Robert,1986. **17.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, V Yayınları, Ankara.

MELLAART, James, 1988. **Yakındoğu'nun en eski uygarlıkları**; çev. Bilgi Altınok Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

MONTGOMERY, John, 1998. "Making a City: Urbanity, Vitality and Urban Design", **Journal of Urban Design**, Vol. 3, No.1, s:93-113

MUTMAN, Mahmut, (1994). **Toplum ve Bilim Dergisi**, sayı:64, s:181-195.

NALÇAKAN, Meral , 1993. **Tarihi ve kültürel sürekliliğin fiziksel çevrede değişime yansımaları ve Eskişehir örneği**, İTÜ Mimarlık Fak.Doktora tezi.

NERDINGER, Winfried, (ed.)1999. "Alvar Aalto's Human Modernism", **Alvar Aalto, Toward a New Modernism**, Prestel Verlag, Munich, London, New York.

NIKULA, Riitta, 1999. "Alvar Aalto and The City", **Alvar Aalto, Toward a New Modernism**, Prestel Verlag, Munich, London, New York.

NORBERG-SCHULZ, C., 1981. (ilk basım 1974) **Meaning in Western Architecture**, Rizzoli International Publications, New York.

NORBERG-SCHULZ, C., 1980. **Genious Loci**, Academy Editions London,

NORBERG-SCHULZ, C.,1971. **Existence, Space and Architecture**, Praeger Publishers, New York Washington

NORBERG-SCHULZ, C., 1993 (ilk basım,1985). **The Concept of Dwelling**, Rizzoli International Publications, New York.

OCKMAN, Joan, 2001. "New Politics of The Spectacle: Bilbao and The Global Imagination", çeviren:Esra Akcan, **Domus, m, Mimarlık, Tasarım,Sanat, İletişim Dergisi**, sayı:şubat-mart, s:71-74.

OSMAY, Sevin, 1998. 1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Türkiye İş Bankası- Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.

ÖKMEN, M.,2003. "Globalleşme-yerelleşme dinamikleri ve bir insan hakkı olarak yerel haklar", ÇUKURÇAYIR, A., TEKEL, A., **Yerel ve Kentsel Politikalar**, Çizgi Kitabevi, Konya

ÖZAYDIN, Gülşen-YAVUZ, Nuran, 2003. "Bir Kentsel Dönüşüm Sürecinin Hikayesi:Siyasal İktidarın Sanat Yapıtları Aracılığıyla Kamusal Alana Müdahalesi", **Kentsel Yenileşme ve Kentsel Tasarım Konulu 14. Uluslararası Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyum Kitabı**, MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, MSGSÜ Yayını, s:161-172, İstanbul

ÖZBEK Ramazan, 2004. "Modernizm/ Postmodernizm Ve Kuantum Estetiği" <http://www.kentli.org/makale/modernizm.htm>.

ÖZER, Bülent, 1993. **Yorumlar**, Yapı Endüstri Merkezi Yayını, İstanbul.

ÖZER Bülent, 1964. **Rejyonelizm, Üversalizm ve Çağdaş Mimarimiz Üzeine Bir Deneme**, İ.T.Ü. Doktor-Mühendis Ünvanlık Tezi.

POLANYI, Karl, 2000. **Büyük Dönüşüm, Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri**, İletişim Yayınları, Çev.:Ayşe BUĞRA, İstanbul.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, 1995. **Türkçe Sözlük**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

RAPOPORT, Amos, 1977. **A Human Aspect of Urban Form**, Pengamon Press, Oxford, England.

Resmi Gazete, 20 Ekim 1982, sayı 17844.

ROSSI, Aldo, 1982. **The Architecture of The City**, The MIT Press, New York, American Eddition, ilk basım:1966.

ROTH, Leland, 2002(ilk basım 2000). **Mimarlığın Öyküsü**, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.

ROWE, Colin- KOETTER, Fred, 1975. **Collage City**, The MIT Press, Massachusetts and London, England.

ROWE, Colin 2004. design thinking, <http://www.arch.usyd.edu.au/rob/study/designThinking.html>

SAHİL, Sare, 1999. "Knetzel Tasarım, Knetzel Mekanlar ve Ankara'daki Bazı Kentsel Mekan Sorunları", **6. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Kolokyumu-Kentsel Tasarım ve Kentsel Mikro Ortam Tasarımı**, MSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

SAĞDIÇ, Barbaros(derleyen). "Shintai ve Uzam-Tadao Ando'da Konut Mimarisi", **Mimarlık ve Dekorasyon Dergisi**, sayı 50, sayfa:52-103. (alıntı:T.Ando, "Shintai and Space", Architecture and The Body", New York, 1988.)

SALİNGAROS, Nikos, 2003. "Two Languages for Architecture", **International Seminar About, Architecture, Community, and Participation: Which Language, at University of Rome III, 4-5 April 2002**. Published in Plan Net Online

Architectural
<http://sphere.math.utsa.edu/sphere/salingar/twolanguages.html>

Resources,

SANDER, Oral, 2000. **Siyasi Tarih**, 1. cilt, İmge Kitabevi, İstanbul

SARIBIYIK, Tahsin, 2000. **İmar Bilgisi ve Uygulaması Temel Ders Kitabı**-Mesleki ve Teknik Öğretim Okulları Harita Kadastro Bölümleri İçin-, M.E.B. Devlet Kitapları.

SAYIN, Zeynep, 2004. "Arche-Techne/Yin-Yang", **Yayınlanmamış Konferans Notları**, Mimari Tasarım Sorunları Bilim Dalı Konferansları, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

SENNETT, Richard, 2002. **Kamusal İnsanın Çöküşü**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

SJOBORG, Gideon, 1960. **The Preindustrial City**, University of Texas, The Feree Press of Glencoe, Illinois.

STEADMAN, J. Philip, 1983. **Architectural morphology : an introduction to the geometry of building plans**, London

SORKIN, Michael, 2005. "Eu-topian Cities", **uia 2005 İstanbul , XXII. Dünya Mimarlık Kongresi**, 3-7 Temmuz, Davetli Konuşmacı Mimar.

SUHER Hande, 2002. "İmar Planı Yerine Çevre Duyarlı ve Koruma Amaçlı Kent Planlaması", **Mimarsit Dergisi**, sayı:6, s:57-63.

ŞAHİNLER, Orhan, 1964. **Merkezi İtlaya'da Ortaçağ Şehirlerinin Meydanlarına ve Çevre Mahallelerine Ait Etüd**, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, Yayın no:27, İstanbul.

ŞENGÜL, Tarık, 2000. "Sosyal Adalet Kent Mekanı ve Küreselleşme", Dünya Şehircilik Günü 23. Kolokyum:3.Bin Yılda Şehirler:Küreselleşme Mekan Planlama, Kasım 1999, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayın no:TYÜ.MF.BK-2000.0582, İstanbul, s:69-84.

TANYELİ, Uğur, 2004. "Kitle Turizmi ve 'Yok-Mekan' Mimarlığı", **Arredamento Mimarlık Dergisi**,sayı:2004/07-08, sayfa:74-77,Boyut Yayınları.

TAPAN, Mete, 1998. "İstanbul'un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri", **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s: 78-79

TANYELİ, Uğur, 2002. "Modernizmin Sınırları ve Mimarlık", **Modernizmin Serüveni**, Hazırlayan:Enis Batur, Yapı Kredi yayınları, İstanbul.

TEKELİ, İlhan, 1969. **Sosyal Sistemler, Sosyal Değişme ve Yerleşme Yapısı**, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.

TEKELİ, İlhan, 1998(1). "Atatürk Türkiye'sinde Kentsel Gelişme Ve Kent Planlaması", **Arredamento Mimarlık Dergisi** , Ekim.

TEKELİ, İlhan, 1999 (ilk basım 1996). "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Döüşümü", **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, Editörler: Paul Dumont, François Georgeon, Tarih Vakfı Yurt yayınları İstanbul, s:19-30.

TEKELİ İ.,2000. **Modernite Aşılırken Kent Planlaması**, İmge Kitabevi, İstanbul.

TERCAN, Ahmet, 2000. **Mimarlıkta Tasarım-Teknoloji İlişkisi Bağlamında Enerji-Verimli Tasarım Kavramının İrdelenmesi**, MSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

TRANCİK, Roger, 1986. **Finding Lost Space**, Van Nostrand Reinhold, New York.

TOFLER, Alvin, 1981. **Üçüncü Dalga**.

TUNALI, İsmail, 2005(ilk basım 1989). **Estetik**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

TURNER, Monica-GARDNER, Robert-O'NEILL, Robert, 2001. **Landscape Ecology in Theory and Practice**, Springer(İTÜ)

TÜRK DİL KURUMU, 1992., "Bağlam" Maddesi, **Türkçe Sözlük** 1. cilt, s:128, Milliyet Yayınları.

USTA, Ayhan-USTA, Gülay Keleş, 1995. "Türkiye'de Popüler Kültür ve Mimari Eğilimlerin Toplumsal Bağlamı", **Arredamento Dekorasyon Dergisi**, sayı 75, s:84-90

USTA, Ayhan, 1999. "Türkiye'de Kentsel Mekanların Oluşumunda Popüler Kültürün Etkileri ve Popüler Kentsel Mekan Göstergeleri", **6. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Kolokiyumu-Kentsel Tasarım ve Kentsel Mikro Ortam Tasarımı**, MSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul.

VELİBEYOĞLU Koray , 1999. "Urban Design in the Postmodern Context", <http://www.angelfire.com/ar/corei/ud.html>.

VELİOĞLU, Selim, 1991. "Renzo Piano ve Mimarın Yeni Rolü", **Mimarlık ve Dekorasyon Dergisi**, sayı:8, s:81-90.

VENTURİ, Robert-BROWN, Dennis Scott, 1993(ilk basım 1972). **Las Vegas'ın Öğrettikleri**, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları (Learning From Las Vegas), Çeviren:Serpil Merzi Özaloğlu.

VITRIVİUS, **Mimarlık Üzerine On Kitap**, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul,

YAMAÇLI, Ruşen, 1997. **Mimari Tasarım ve Görsel Çevre Etkileşimi Bağlamında "Yer" Kavramı: İstanbul Edirnekapı-Fatih-Şehzadebaşı Aksı Örneği**, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

YERASİMOS, Stefan, 1999 (ilk basım 1996). "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, Editörler: Paul Dumont, François Geogon, Tarih Vakfı Yurt yayınları İstanbul, s:1-18.

YEŞİLKAYA G. Neşe, 1999. **Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık**, İletişim Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, S. "Osmanlı Kentini Okumak; Osmanlı-Rumeli Kentlerinin Düşündürdükleri", **Yeni Türkiye Dergisi Osmanlı Özel Sayısı**, Sayı 34.

YILDIRIM, Sercan, 2000. "Tasarlanmış Derinliksizlik" Karşıtı "Tasarlanmış Derinlik" ve Nouvel Mimarlığı", **Arredamento Mimarlık** 2000/10, sayfa 81-86. Platform 2003 > Küreselleşme ve Mimarlık > Yazılar Tarih: 18 Aralık 2003, <http://www.arkitera.com/platform/kuresellesme/sercanyildirim.htm>

YÜCEL A., 1979. "Beaubourg, tipin ölümü yada dirilişi", Philippe R. Panerai'den çeviri, **Çevre Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi**, Mayıs/Haziran, sayı 3, s:72-79
İ.T.Ü. Mim. Fak. Yak. Sayı 2, s:20, Mart 1976

YÜCEL, Atilla, 1981. **Mimarlıkta biçim ve mekanın dilsel yorumu üzerine**, İTÜ Mimarlık Fakültesi.

YÜCESOY, Eda Ünlü- GÖKBULUT, Özlem, 1999. "Kentsel Tasarımda 'Mekansal Kimlik' Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme: Mekansal Kimliği Okumak", **I. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu**, MSÜ MF Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, s:71-77.

WYCHERLEY, R.E., 1993. **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?**, çeviri:Nur Nirven-Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

ZEKA, Necmi, 1990. "Yolları Çatallanan Bahçe", **Postmodernizm-Jameson, Lyotard, Habermas**, Zeka, Kıyı Yayınları, İstanbul, s:7-30.

İnternet Belgeleri

<http://www.newurbanism.org/pages/416429/index.htm>

<http://www.un.org/english/>, <http://www.unhabitat.org/>

http://europa.eu.int/documents/comm/index_en.htm

<http://www.ceu-ectp.org/e/index.html>

<http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=4>

<http://www.habitat-lac.org>

<http://www.ceu.net>

<http://www.educe.net>

www.mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs%5CAVRUPA.pdf(ACE, 1995)

<http://www.dogailebaris.org.tr/TGN21.htm#Tarihce>

<http://www.aetu.es/borrador.htm>

<http://www.ceunet.de/whoweare.htm>

<http://www.newtowns.net/about.htm>

http://foundation.uli.org/Home/fd_Home_fst.html

<http://www.cabe.org.uk/pdf/urbancoding.pdf>

<http://www2.uiah.fi/projects/metodi/15b.htm>

<http://web.mit.edu/rajsingh/www/mcpsketch/litreview.html>

<http://www.gaia.org/ecovillage/index.asp>

EK 1

MORFOLOJİK ÇALIŞMALARIN ORTAYA ÇIKIŞI

Şehir coğrafyası ile yakından ilgili olan şehir morfolojisinin bilim dalı olarak geçmişi 20. yy. başlarına dayanmaktadır. Konu ile ilgili çalışmalar özellikle Orta Avrupa, İngiltere ve Kuzey Amerika(özellikle A.B.D.'de) yoğunlaşmıştır. Orta Avrupa'da 19. yüzyılda Schlüter, gelişen jeomorfoloji alanındaki kültürel coğrafyaya karşıt olarak kültürel peyzaj morfolojisini vurgulanmıştır. Özellikle savaş sonrası gelişmeler, orta Avrupa'da bu çalışmaların gelişmesini sağlamış ve şehir tarihçileriyle ve formları yaratan güçlerin araştırılması özellikle Bobek ve Christaller'in çalışmalarıyla destek kazanmıştır. Böylelikle formların sosyo-ekonomik ve tarihi açıdan değerlendirilmesi için içine girmiştir. Alman morfogenetik geleneği özellikle Conzen aracılığıyla İngiltere'de de kendini göstermiştir. İngiltere'de Conzen okulunu kuran Conzen, şehir formunun analizi için rasyonel bir analiz yöntemi olması gerektiğini önermiştir. Conzen, mekansal gelişmeyi yerleşmelerin sistematik tipolojik analizlerine bağlı olan bir yöntem geliştirerek önemli olmuştur. 1950'lerde Muratori evlerin tipolojisi ve bunların kentteki yerleşimine dayalı yaptığı çalışmasıyla kültürel gelişmelerin kentin aktif tarihi ile birlikte ele alarak binaları incelemiştir. Burada kullandığı önemli bir araç olarak kartografi yöntemi ile kültürel-tarihi ve strüktürel-tarihi kuruluş biçimlerini incelemiştir. Bunları 1970'lerde Davies ve Johnson'un sayısal ve morfografik çalışmaları takip etmiştir.⁴⁸⁹

Castel ve Boudon'un geliştirdiği tarihi morfolojik araştırmalar, İtalyan araştırmalarında olduğu gibi genel mimari için kullanılmıştır. Sürece ait istatistik analizler, belli bir alanın biçimindeki değişimler ve mimari formun içeren çalışma biçimi tüm güncel kültürel şartlar içinde yer almaktadır. Fransız araştırmacılarının yöntemi, tipo-morfolojik inceleme yönüyle İtalyanlarınkine benzemekle birlikte daha teorik-normatif bir yaklaşımı vardır. Tipo-morfolojik araştırmaların temelini, Aymonino ve Rossi tarafından geliştirilen İtalyan çalışmalarından alır.⁴⁹⁰

Amerika, 1970'lerde İngiltere'de yapılan çalışmaların etkisiyle gelişmiştir. Amerikan şehir morfolojisi iki gruba ayrılmıştır. Birincisi kültürel coğrafya grubu, diğeri ise sosyo-ekonomik perspektif içinde arazi kullanımını inceleyen gruptur. Amerikan şehir coğrafyası, 1950'lerde Burgess'in halkalar kavramı, Hoyt'un sektör kuramı ve Ullmann'ın çok merkezlilik kavramı üzerinde durmuşlardır. Amerikan şehir morfolojisi daha ağırlıklı olarak sonraları, şehir formu ile arazi kullanımı arasındaki ilişkiyi inceleyen alana kaymıştır. Arsa değeri-ile arazi kullanımının tarihi gelişmesi önemli bir araştırma alanı olmuştur. Son yıllarda sanayileşme sonucunda modern dönemin şehir dokusunda yaptığı zarara inanarak, tipolojik ve morfolojik özelliklerin önemini vurgulayan Krier'in çalışmaları önemli olmakla birlikte, şehircilik ve mimariyi dinamik yapılanma bağlayarak inceleyen teorik yaklaşımlardan söz etmemiştir. Şehrin materyal formunun ve dokusunun oluşumundaki derinliklerin temelinde yatan gerçekleri, sosyolojik-kültürel ve psikolojik nedenlere bağlayarak inceleyen ilk kişi. Aldo Rossi olmuştur.(Rossi,1966) Konuyu bu şekilde inceleyerek bu tanımlamalara sayısal bir boyut kazandıran Hillier'in çalışmaları yeni yaklaşımlar içermektedir.⁴⁹¹

⁴⁸⁹ KUBAT, Ayşe Sema-DÖKMECİ, Vedia Dökmeci, 1994. Anadolu Kale Şehirlerinin Morfolojik Analizleri: Ankara, Bursa...Şehirlerinden Örnekleme, İTÜ Araştırma Projesi, s:3-6

⁴⁹⁰ KOSTER, Yvonne-MENZEL, Tanja-SCHEVEN, Cornelia von; revised by D. Wiktorin, 2005, "Urban development until the end of World War II", <http://geogate.geographie.uni-marburg.de/vgt/english/brd/module/m2/u3.htm>

⁴⁹¹ Kubat, 1994:3-6

1994' de ISUF (Seminar"On Urban Form) kurulmuştur. İngiliz, Fransız ve İtalyan mimarlardan oluşan grubun ortak çalışmaları büyük bir ağa dönüşmüştür. Bu çalışma üç Avrupa yaklaşımını ve onun kurucularından çıkmaktadır. Conzen-Muratori-Castex and Panerai, Huet ve Devillers. Bir dördüncü tanım bu üçüne eklenmiştir. 1970-80'lerde Paris için yaptıkları çalışmayı büyük bir projeye dönüştüren Chastel ve Boudon'un çalışmalarıdır.⁴⁹²

Daha sonraları ise bu konu ile ilgili olarak, mimari form ve mekan düzenlemeleriyle ilgilenen, mimari tasarımı formüle etmek ve yorumlamak için matematiksel, geometrik metodlardan da yararlanılmıştır. Bu çalışmalardan ilki W. Mitchel, R. Ligget ve J. P. Steadman tarafından 1975 yılında gerçekleştirilmiştir. Daha sonra 1980'li yıllarda da B. Hillier ve arkadaşları bu modelleri konfigürasyonel yapıları yardımıyla tanımlamayı, sayısal ve grafik bir dilde ifade eden "mekan sentaksı"nı geliştirmişlerdir. Bu metodu geliştiren Hillier'e göre kenti anlamak için ilk önce onun fiziksel formunu ve özellikle mekansal formunu anlamak gerekir. Bu ise ancak o formu oluşturan kuralların kavranmasıyla anlaşılabilir. Hillier, kentsel nesnenin analiz edilebilmesi için üç kuraldan bahseder: 1- yerleşimleri ya da kentsel alanları oluşturmak için binaların biraraya getirilme şekillerini yöneten kurallar: kentsel nesnenin kendisinin kuralları, 2-toplumun yaratılan kentsel nesneyi nasıl kullandığını, ona nasıl adapte olduğunu açıklayan kurallar: toplumdaki kentsel forma yansıyan kurallar, 3-biçimlene kentsel yapının tekrar toplumlar üzerindeki etkilerini araştıran kurallar, kentsel formdan topluma yansıyan kurallar.⁴⁹³

Hillier'e göre yerleşmeler genellikle benzer elemanlardan oluşmaktadır. "Kapalı elemanlar"ı (closed elements) konutlar, dükkanlar ve kamu yapıları ve benzerleri oluştururken,; kapalı elemanların biraraya gelmesinden "açık sistem" olarak tanımlanan cadde, sokak ve benzerlerinden oluşan ve tüm yerleşmeyi sürekli bir bütün içinde birbirine kitleyen elemanlar oluştururlar.⁴⁹⁴

⁴⁹² Koster, 2001.

⁴⁹³ Dursun, 2002:14-74

⁴⁹⁴ Kubat, 1994:10'dan alıntı:Hillier,1984. Social logic of space, s:82-123

EK 2

TÜRKİYE'NİN KENTSEL GELİŞME SÜRECİNDEKİ YASAL ÇALIŞMALAR

- **1855** de ilk olarak'de İstanbul'da Şehremaneti kuruldu. Onu 1857'de Galata ve Beyoğlu'nda Altıncı Daire-i Belediye'nin kurulması izledi.
- **1850**'li yıllarda, daha çok küçük alanlar için mevzi planlar yapıldı.Kent planlamasının uygulanması 1850'li yıllardan sonra İstanbul dışındaki kentlere de yayılmaya başladı. Bu ilk yıllarda kent planlaması faaliyeti daha çok yabancı harita mühendislerince yapılıyordu. 1860'lardan sonra Erkan-ı Harbiye'nin harita subaylarıyla Mühendishane hocalarının bu alanda etkinleştikleri görülmektedir.
- **1928** yılı bir dönüm yılı oldu. 1351 sayılı yasayla güçlü planlama ve uygulama yetkileriyle donatılmış bir "Ankara Şehri İmar Müdürlüğü" kuruldu.
- **1930** tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu ile Belediyelere imar planı hazırlatma zorunluluğu getirilmiştir
- **1930-1935** yılları arasında çıkardığı beş yasa ile, Osmanlılardan kalan mevzuatı değiştirerek yeni bir kurumsal düzenlemeye gitti. Bunlar:
 - **1930** yılında çıkartılan 1580 sayılı Belediye Kanunu
 - Aynı yıl çıkartılan 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıha Kanunu
 - **1933** yılında çıkarılan 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunu ile de yapılaşmaya bir düzen getirilmiştir. Aynı yıl Belediyeler Bankası kurulmuş, 1945 de iller Bankasına dönüşmüştür.bu banka, belediyelere kentsel, sosyal ve teknik altyapı uygulamasında parasal ve teknik kaynak sağlamakla görevlendirilmiştir.
 - Aynı yıl çıkarılan 2033 sayılı Belediye Bankası Kuruluş Kanunu
 - **1934** yılında çıkartılan 2722 sayılı Belediyeler İstimlak Kanunu
 - **1935** yılında 2763 sayılı Belediyeler İmar Heyetine ait kanun.
 - **1938**-Mühendislik ve Mimarlık Hakkında Kanun
 - Birincisi **1945** yılında 4759 sayılı yasayla İller Bankası'nın kurulması olmuştur.
 - **1946**- Türkiye Emlak Kredi Bankası Kanunu(İnkaya, 1972)
 - İkinci gelişme **1948** yılında çıkartılan 5237 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu olmuştur.
 - **1948** yılında yürürlüğe konulan 5228 Sayılı Bina Yapımı ve Teşvik Kanunu ile ucuz bedelle arsa sağlamak ve belirlenecek şartlarla kişilere dağıtmak
 - **1953** yılında çıkarılan 6188 sayılı Bina Yapımı Teşvik ve İzinsiz Yapılar Hakkında İzinsiz Yapılan Tasfiye Kanunu ile bu tasfiye görevi de belediyelere verilmiştir.
 - Üçüncü gelişme **1954** yılında 6235 sayılı yasayla Türk Mühendis ve Mimar Odalarının kurulmasıdır.
 - Dördüncü gelişme **1956** yılında 6875 sayılı İmar Kanunu'nun çıkarılması olmuştur.
 - Beşinci gelişme ise **1958** yılında 7116 sayılı yasayla İmar ve İskan Bakanlığı'nın kurulmasıdır.
 - **1959** yılında 7296 sayılı yasayla bu bakanlığın görev alanına afetler konusu da eklenmiştir.

- 1954 yılında Noterlik Yasa'sında yapılan bir değişiklikle bu sorunun çözülmesi yapsatçı türü konut sunum biçiminin ve kooperatif eliyle konut sunumunun gelişmesini kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır.
- 1956'da ODTÜ'nün kurulmasını sağladı.
- 1953 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi İskan ve Şehircilik Enstitüsü kuruldu.
- 1961 Anayasası, refah devletinin ülke kaynaklarının akılcı kullanılması yoluyla gerçekleştirilmesi için planlı kalkınma ilkesini getirmiş ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın bir Anayasal kurum olarak kurulmasını sağlamıştı
- Kooperatifler yoluyla konut arzı 1960'lı yıllardan sonra Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) fonlarının sadece bu biçimde kullanılabilmesine imkan tanımıştır.
- 1963'te çıkartılan 307 sayılı yasayla Belediye Yasası yeni Anayasa ile tutarlı hale getirilmiştir.
- Bu dönemde çıkarılan en önemli yasa Gecekondu Yasası'dır. İlk kez gecekondu kavramına bu yasa içerisinde yer verilmiştir. 1966 yılında çıkartılan 775 sayılı Gecekondu Yasası'nın, bir af yasası olmanın ötesinde özellikleri vardır.
- İmar ve İskan Bakanlığı'nın icracı kapasitelerini güçlendirmek açısından bu dönemde bazı adımlar atılmıştır. Bunlardan biri 1969 yılında 1164 sayılı yasayla Arsa Ofisi'nin bu bakanlığa bağlı olarak kurulmasıdır.
- 1972 yılında kabul edilen 1605 sayılı Kanun ile 6735 sayılı İmar Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılmıştır.
- 1980 sonrasında çıkartılan toplu konut yasalarıyla kurumsallaşması ve Toplu Konut İdaresi'nin kurulmasıdır.
- Gecekonduların yasallaştırılması için 1984 yılında gerçekleşen gecekondu affı da nitelik değiştirmiştir.
- 1983 sonrasında belediyelerin yetkileri ve kaynakları bir ölçüde artırılmış ve metropoliten alanlarda iki kademeli bir belediye yönetimine geçilmiştir.

Burada kronolojik olarak önemli bazı dönüm noktaları varilmiştir.

Bu tablo, Tekeli, 1998:1-24 ve İmar Bilgisi Kitabından ortak yararlanılarak geliştirilmiştir.

EK 3

1965'Lİ YILLARA KADAR KENTSEL TASARIM KONUSUNDA ÖNEMLİ ÇALIŞMALAR

1853	Hausmann
1858	Viyana ring projesi R. Eitelberg'in şehir yapıları ve donatıları ile ilgili çalışması 1858-62 arasında Berlin için ilk imar planı
1868	Almanya'nın Baden bölgesi için ilk cephe hattı imar kanunu
1870	Ernst Bruch, çalışmasında semt-mahalle-yapı adasını inceliyor
1873	Kamu sağlık bakımı kuruluşları
1874	Arminus-sosyal kritik
1875	Public health act Prusya cephe hattını esas alan imar kanunu
1876	Reinhard Baumeister, ilk alman şehircilik el kitabı
1882	Soria Y Mata-ilk band şehir fikri
1887	Liverpool yakınlarında port sunlight yerleşim planı uygulaması
1889	Camillo Sitte-şehircilik başvuru kitaplarından birisi
1890	Josef Stübben-şehircilikte ilk satımlar
1893	Chicago dünya fuarı Daniel Hurdson Burnham(City Beautiful) was chief of construction at the Columbian Exhibition held in Chicago in 1893 which heralded the start of the City Beautiful movement (Jacobs, 1961). (http://www.google.com.tr/search?q=cache:vM9k55CrLtYJ:www.wistp.murdoch.edu.au/publications/projects/wross/WRoss03.pdf+planning+theories&hl=tr- "Plan n in g th eories".)
1896	Theodor Fritsch-geleceğin şehri önerisi
1902	Ebenezer Howard-garden cities of tomorrow the 'father of the Garden City movement in England' (Tunnard, 1968, p52), first published his ideas. Howard was influenced by Peter Kropotkin, whose book Fields, Factories and Workshop published in 1901, correctly foreshadowed that electric power and communication would lay the foundations for a more decentralised urban development in which the inhabitants of a city could enjoy the advantages of both urban and rural lifestyles. (http://www.google.com.tr/search?q=cache:vM9k55CrLtYJ:www.wistp.murdoch.edu.au/publications/projects/wross/WRoss03.pdf+planning+theories&hl=tr- "Plan n in g th eories".) Almanya'da "alman bahçe şehir cemiyeti" kurulması "lex adickes", almanya'da şehircilik çalışmaları
1903	Theodor Fischer-şehir bütünü içinde hür küçük parçaların olmasını savunur
1904	Staedtebau-almanyada ilk şehircilik dergisi Ludwig Herscher-şehirlerde semt anlamında büyük bölgelerel semt merkezi olmasını savunur
1907	Josef Stobben-sosyal tabakalaşmaya karşı çıkar
1909	İngilterde "housing and town planning act" kanunu çıkarıldı
1910	Büyük Berlin imar planı yarışması
1911	Berlinde şehircilik fuarı
1919	Bauhaus kuruluşu İngilterde 2. bahçe şehir uygulaması
1920	E. Brinckmann-konutlar ile endüstri bölgelerinin kesin ayrımını savunur Cornellus Gurutt-konut alanlarının sakin ve sessiz olmasını savunur Ruhr bölgesi planlaması ile ilk kez planlamanın idari sınırları aştığı görüldü,
1921	Hermann Ehlgötz-şehircilikte yapı blokları ile semtlerin radyal yeşil alanlarla parçalara ayrılmasını savunur K.A.Hoepfner-"knout bölgesi" fikrinin savunucusudur
1922	Le Corbusier-la ville contemporaine
1923	Fritz Schumacher-şehir, semt-bölge olarak kısımlara ayırır. bu ayırım ise sosyal sınıflara göre değil, yapı formlarına göredir.
1925	K. Brunner-bina yapımı politikasını bir bilim dalı olarak değerlendirmeyi savunur
1926	Almanyada ik şehircilik kanunu
1927	Mies vander Rohe'nin Stuttgart-Weisenhof sitesi uygulaması
1928	Clarence Perry-the neighbourhood limit plan Clarence Stein-the radburn-city- pattern
1929	Hans Sterks-çalışmasında şehrin alt birimi olarak "semt'i" savunmaktadır
1930	Walter Gropius-Hans Schoun'un Berlin'e "siemens stadt" uygulaması
1932	-Wright'in "broadacre plan" çalışması ile "yoğunluk" kavramı ortaya çıkar
1933	CIAM Kongresi

1934	Martin Wagner-çalışmasında şehir-kır-şehir ilişkilerine değinir.
1935	N.A.Miljutin-band şehir önerisi
1939	Felix Riehl-şehrin kendi alt birimlerine ayrılması gerektiğini savunur İngilterede Barlow raporu
1940	F. Rechenberg-şehir alt birimlerinin tayinine yarayacak standartları araştırmıştır.
1944	Patrick Abercrombie-ilk kez „desantralizasyon „fşkrini ortaya atmıştır Hilbersheimer-the new city
1946	Hans Scharoun-şehir, temel ünite ve alan ünitelerinden oluşur. 1946-52-İngilterede yeni şehir uygulamaları, 1.etap
1947	İngilterede „town and country planning act“ kanunu çıkarıldı
1948	Thomas Sharp-saédtbau in England Roland Rainer-şehrin, insan ölçeğinde birimlerden oluşması gerektiğini savunur(selül) Hans Bernhard Reichow-okul çekim alanı fikri
1949	Konstanty Gutschow-ilkokul birimi
1950	Clarence Stein-toward new towns for america. Bu sistem avrupalıyı etkiledi 1950-56 Le Corbusier, Candigarh planı
1951	J. Umlauf-
1952	Lewis Keeble-principles and practice of town and country planning Paul Henri Chombart De Lauwe
1954	Arnold Stockli-komşuluk-yapı kooperatifleri ile mümkündür Almanya'da yeni planlama kararları araştırmaları
1955	-İngilterede yeni şehir uygulamaları, 2.etap
1956	Carl Gulöman-şehir alt üniteleri, şehrin gelişmesini yönlendirecek büyüklüklerde olmasını önerir:komşusul ünitesi-ilkokul ünitesi-konut ünitesi H. E. Reichow-motorlu taşıta uygun planlama önerisi 1956-60-L. Costa-Oscar Niemeyer, Brasilia uygulaması
1957	Johannes Goderitz-
1959	Elizabeth Pfeil-binaların komşuluk ünitesi oluşturacak şekilde gruplandırılmasını savunur Karl Otto- alt birim büyüklükleri incelenmiştir.
1960	Kevin Lynch-Das Bil Der Stadt**:(çıkerte var) Almanya'da devlet-eyalet arasında planlama düzenini ayarlayan imar kanunu
1961	Jane Jacobs-The Garden City concept, like any innovative idea, was not without its critics. Jacobs found fault with Garden City planners whom she claimed were destroying cities, and who saw the street as an evil and dangerous place for children. (http://www.google.com.tr/search?q=cache:vM9k55CrLtYJ:www.wistp.murdoch.edu.au/publications/projects/wross/WRoss03.pdf+planning+theories&hl=tr-“Plan n in g th eories” .) The planning of a new town 1961-68- İngilterede yeni şehir uygulamaları devam etti
1962	Hndbuch für Stedlungsplanung
1962	Buchanan Report
1964	Gordon Cullan-şehir görünüşleri
1965	Almanya'da , şehircilik istek kanunu Almanya mekan düzenleme kanunu
	P e t e r C a l t h o r p e : N e w U r b a n i s t C i t y During the 1980s and 1990s, Peter Calthorpe, Peter Katz, Jan Gehl, Andres Duany, Elizabeth Plater-Zyberk and a growing number of other urban designers have taken leading roles in an influential and growing movement sometimes called New Urbanism, but also known by other names such as Neo-traditional Neighbourhood Design and Transit-Oriented Development. (http://www.google.com.tr/search?q=cache:vM9k55CrLtYJ:www.wistp.murdoch.edu.au/publications/projects/wross/WRoss03.pdf+planning+theories&hl=tr-“Plan n in g th eories” .)
???	S i r P a t r i c k G e d d e s : S o c i o l o g i s t Both Ebenezer Howard and Patrick Geddes were influenced by the natural scientist, geographer and Russian anarchist, Prince Peter Kropotkin who studied the evolution of living organisms and found examples of co-operation and mutual assistance. L e w i s M u r d o c h : (D e c e n t r a l i s e d C i t y) a disciple of Patrick Geddes (Tunnard, 1968), has been called 'the most important philosopher of planning' (Stephenson, 1992). (http://www.google.com.tr/search?q=cache:vM9k55CrLtYJ:www.wistp.murdoch.edu.au/publications/projects/wross/WRoss03.pdf+planning+theories&hl=tr-“Plan n in g th eories” .)

Tablo kaynak: Göçer, 1989:9-23

EK 4

AVRUPA KENTSEL ŞARTI İLKELERİNİN ANA BAŞLIKLARINA İLİŞKİN ÖZETİ

Ulaşım ve Dolaşım ve İlkeler

1. Özellikle özel araçlarla, seyahat hacminin azaltılması gerekliliği
2. Dolaşım, yaşanabilir bir kent oluşturmaya yönelik bir biçimde düzenlenmeli ve çeşitli ulaşım alternatiflerine izin vermeli
3. Sokağın sosyal bir arena olarak algılanması
4. Sürekli bir eğitim ve öğretim çabası gerekliliği

Kentlerde Çevre ve Doğa ve İlkeler

1. Yerel yönetimlerin, doğal ve enerji kaynaklarını, uygun ve akılcı bir biçimde, yönetme ve idareli kullanma sorumluluğu
2. Yerel yönetimlerin kirliliğe karşı politikalar uygulaması
3. Yerel yönetimlerin doğayı ve yeşil alanları koruma yükümlülüğü
4. Doğayı korumanın toplumsal gururu ve bağlılığı geliştiren bir faktör olması

Kentlerin Fiziki Yapıları ve İlkeler

1. Kent merkezlerinin Avrupa'nın kültür ve tarihi mirasının önemli sembolleri olarak koruma altına alınması
2. Kentlerde açık alanların oluşturulması ve yönetiminin kentsel gelişmenin vazgeçilmez bir parçası olması
3. Mimari yaratıcılık ve imarın, kentsel görünümün kalitesindeki önemli rolü
4. Tüm insanların sağlıklı, yerleşik, güzel ve özendirici bir çevrede yaşama hakkı
5. Bir kentin canlılığının, dengeli meskun alanların oluşturulması ve merkezdeki konut dokusunun korunmasıyla sağlanması

Tarihi Kentsel Yapı Mirası ve İlkeler

1. Kentsel korumada hassas bir yasal çerçevenin gerekliliği
2. Kentsel mirasın korunması için bilgilendirme politikalarının gerekliliği
3. Yeterli ve yeni finans mekanizmaları ve ortaklıkların gerekliliği

4. Eski el sanatları ve yapı tekniklerinin yaşatılması, canlandırılması gereği
5. Tarihi kentsel dokunun; planlamaya temel veri biçiminde katılarak, çağdaş yaşamla bütünlleştirilmesi
6. Ekonomik kalkınmanın, kentsel mirasın korunmasıyla canlandırılması

Konut ve İlkeler

1. Konutla bireyin mahremiyetinin olması
2. Her insan ve ailenin; güvenli, sağlam bir konut edinme hakkı
3. Yerel yönetimlerin, konutla seçenek, çeşitlilik ve ulaşılabilirliği artırması
4. Sosyal ve ekonomik olanakları kısıtlı olan kişi ve ailelerin haklarının, yalnızca pazar mekanizması koşullarına terk edilmemesi
5. Yerel yönetimler tarafından, ev sahibi olabilmek ve kullanım süresi güvencesinin sağlanması
6. Eskimiş konut dokusunun yenilenmesinin bedelinin burada oturan, sosyo-ekonomik seviyesi düşük gruplara yüklenmemesi

Kent Güvenliğinin Sağlanması ve Suçların Önlenmesi ve İlkeler

1. Net bir güvenlik ve suç önleme politikasının, alınacak önlemlere, kanuni yaptırımlara ve müşterek desteğe dayandırılması
2. Yerel güvenlik politikasının; güncelleştirilmiş, kapsamlı istatistik ve bilgilere dayandırılması
3. Suçun önlenmesinin toplumun tüm üyelerini ilgilendirmesi
4. Etkili bir kent güvenlik politikası için; emniyet güçleri ve yerel halkın yardımlaşması
5. Uyuşturucu karşıtı yerel politikanın oluşturulması ve uygulanması
6. Suçların tekrarını önleyici programlar ve hapis cezaları yerine alternatif çözümler üretilmesi
7. Yerel güvenlik politikasının temel unsuru olarak mağdurların kollanması
8. Suçların önlenmesine öncelik verilmesi ve buna bağlı mali kaynakların yaratılması

Kentlerdeki Özürlü ve Sosyo-Ekonomik Bakımdan Engelliler ve İlkeler

1. Kentlerin, herkesin her yere erişebilirliğini sağlayabilecek şekilde tasarlanması
2. Özürlü ve engellilere ilişkin politikaların, hedef gruplar için aşırı himayeci değil, toplumla bütünlleştirici olması
3. Özürlüler ve azınlıkları temsil eden derneklerin kendi aralarındaki işbirliği ve dayanışması

4. Evler ve işyerlerinin özürü ve engellilere uyarlanabilir biçimde tasarlanması
5. Seyahat, iletişim ve kamu ulaşımının tüm insanlar için erişilebilir olması

Kentsel Alanlarda Spor ve Boş Zamanları Değerlendirme ve İlkeler

1. Tüm kent sakinlerinin, eğlence, dinlenme ve spor faaliyetlerinde yer alma hakkı
2. Spor alanlarının sağlıklı, ve güvenli olarak tasarlanması
3. Her kent sakininin kişisel potansiyelleri doğrultusunda istediği sporu yapma hakkı

Yerleşimlerde Kültür ve İlkeler

1. Tüm kent sakinlerinin kültürel faaliyetlerden faydalanma hakkı
2. Yerleşimlerin kültürel oluşumunun ekonomik ve sosyal gelişmeye katkısı
3. Güçlü bir bağ olarak, farklı milliyet, bölge ve ülke halkları arasındaki kültürel alış,veriş
4. Kültürel gelişim ve gerçek bir kültürel demokrasi için; yerel yönetimlerin, toplum birimlerinin, gönüllü kuruluşların ve özel sektörün artan dayanışma gereksinimi
5. Kültürel çoğulculuğun (çeşitlilik), yenilikleri ve yenilikçi denemeleri öngörmesi
6. Yerel yönetimlerce dengeli biçimde tesis edilmiş kültürel turizmin, toplum üzerindeki olumlu etkisi

Yerleşimlerde Kültürlerarası Kaynaşma ve İlkeler

1. Kent politikalarının temel unsuru olarak ayrımcılık karşıtlığı
2. Yerel yönetimlerce göçmenlerin, yerel politik yaşama etkin katılımının sağlanması
3. Kentlerde uygulanan kültür ve eğitim politikalarının ayrımcı olmaması
4. Yerel yönetimlerin, iş olanaklarından eşit faydalanmayı sağlaması
5. Göçmen topluluklarının, sosyal ve fiziki çevresiyle bütünleşmesi anlamında, kültürlerarası kaynaşma

Kentlerde Sağlık ve İlkeler

1. Kentsel çevrenin tüm kentlilere iyi sağlık koşullarını sağlaması
2. İyi sağlık koşullarının temini için; kişilerin temel ihtiyaç maddelerinin güvenilir ve sağlıklı biçimde sunumu
3. Yerel yönetimlerin; toplum kaynaklı sağlık girişimlerini ve katılımları teşvik etmesi

4. Kent sağlığı uluslararası bir önem de taşıdığından, yerel girişimlerin uluslararası programlarla ortak yürütülmesinin öngörülmesi

Halk Katılımı, Kent Yönetimi ve Kent Planlaması ve İlkeler

1. Yerel politik yaşama halkın katılımını temin için; halk temsilcilerini, özgür ve demokratik olarak seçebilme hakkı
2. Yerel politik yaşamda etkin bir katılım için; halkın yerel, politik ve idari yapılarda belirleyici olması gereği
3. Toplum geleceğini etkileyecek her tür önemli projede halka danışma gereği
4. Kent yönetimi ve planlamasının; kent karakteri ve özel niteliklerine ilişkin yeterli bilgiye dayandırılması
5. Yerel politik kararlarını; uzmanlardan oluşacak ekiplerce gerçekleştirilecek kentsel ve bölgesel planlara dayandırılması
6. Karar verme sürecinin sonucunda ortaya çıkan politik tercihlerin anlaşılabilirliği ve hayatiyeti
7. Gençlerin toplum yaşamına katılımının yerel yönetimlerce sağlanması

Kentlerde Ekonomik Kalkınma ve İlkeler

1. Yerel yönetimlerin, kendi yörelerinin ekonomik kalkınmasını temini
2. Sosyal ve ekonomik kalkınmanın ayrılmaz bütünlüğü
3. Bölge ve yakın çevresinin sosyal ve ekonomik bir parçası olarak; kent
4. Üretim, destek ve gelişimi teşvik edecek yeterli altyapının mevcudiyetiyle sağlanacak ekonomik büyüme ve kalkınma

Kent ekonomisinin büyümesi ve kalkınması için önemli bir bileşken olan, kamu-özel sektör işbirliği.

Kaynak:

<http://www.edoca.net/Resources/Special%20Documents/The%20European%20Urban%20Charter.pdf>

EK 5

GÜNDEM 21'in Bölüm Başlıkları

KISIM I: SOSYAL VE EKONOMİK BOYUTLAR

- Bölüm 1: Giriş
Bölüm 2: Gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir gelişmenin hızlandırılması için uluslararası işbirliği
Bölüm 3: Yoksullukla mücadele
Bölüm 4: Tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi
Bölüm 5: Demografik dinamikler ve sürdürülebilirlik
Bölüm 6: İnsan sağlığının korunması ve kollanması
Bölüm 7: Sürdürülebilir insan yerleşimleri gelişmesinin desteklenmesi
Bölüm 8: Karar alma sürecinde çevre ve kalkınmanın bütünleştirilmesi

KISIM II: KALKINMA İÇİN KAYNAKLARIN KORUNMASI VE YÖNETİMİ

- Bölüm 9: Atmosferin korunması
Bölüm 10: Toprak kaynaklarının planlanması ve yönetimine bütünleşik yaklaşım
Bölüm 11: Ormansızlaşma ile mücadele
Bölüm 12: Hassas ekosistemlerin yönetimi: çölleşme ve kuraklık ile mücadele
Bölüm 13: Hassas ekosistemlerin yönetimi: dağların sürdürülebilir gelişmesi
Bölüm 14: Sürdürülebilir tarımın ve kırsal kalkınmanın desteklenmesi
Bölüm 15: Biyolojik çeşitliliğin korunması
Bölüm 16: Biyoteknolojinin çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi
Bölüm 17: Okyanusların, kapalı ve yarı-kapalı denizler de dahil olmak üzere her türlü denizin ve kıyı alanlarının korunması ve bunların canlı kaynaklarının korunması, rasyonel kullanımı ve geliştirilmesi
Bölüm 18: Tatlısu kaynaklarının temini ve kalitesinin korunması: Su kaynaklarının geliştirilmesi, yönetimi ve kullanımında bütünleşik yaklaşımların uygulanması
Bölüm 19: Zehirli ve tehlikeli ürünlerin yasadışı uluslararası dolaşımı dahil olmak üzere, zehirli kimyasal maddelerin çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi
Bölüm 20: Tehlikeli atıkların yasadışı uluslararası dolaşımı dahil olmak üzere, tehlikeli atıkların çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi
Bölüm 21: Katı atıkların ve atıksuların çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi
Bölüm 22: Radyoaktif atıkların güvenli ve çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi

KISIM III: TEMEL GRUPLARIN ROLLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

- Bölüm 23: Başlangıç
Bölüm 24: Sürdürülebilir ve hakkaniyetli gelişme yönünde kadınlar için küresel eylem
Bölüm 25: Sürdürülebilir gelişmede çocuklar ve gençlik
Bölüm 26: Yerli halkların ve toplulukların rollerinin tanınması ve güçlendirilmesi
Bölüm 27: Hükümet-dışı kuruluşların rolünün güçlendirilmesi
Bölüm 28: Gündem 21'in desteklenmesinde yerel yönetimlerin girişimleri
Bölüm 29: İşçilerin ve işçi sendikalarının rolünün güçlendirilmesi
Bölüm 30: İş çevrelerinin ve sanayinin rolünün güçlendirilmesi
Bölüm 31: Bilimsel ve teknolojik topluluk
Bölüm 32: Çiftçilerin rolünün güçlendirilmesi

KISIM IV: UYGULAMA ARAÇLARI

- Bölüm 33: Mali kaynaklar ve mekanizmalar
Bölüm 34: Çevresel açıdan sağlıklı teknolojinin transferi, işbirliği ve kapasite geliştirilmesi
Bölüm 35: Sürdürülebilir gelişme için bilim
Bölüm 36: Öğretimin, kamu duyarlılığının ve eğitimin özendirilmesi
Bölüm 37: Kapasite geliştirmeye yönelik ulusal mekanizmalar ve uluslararası işbirliği
Bölüm 38: Uluslararası kurumsal düzenlemeler
Bölüm 39: Uluslararası hukuki araçlar ve mekanizmalar
Bölüm 40: Karar alma sürecinde bilgi

Kaynak: <http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=4>

ÖZGEÇMİŞ

1973 yılında Manisa'da doğdu. 1991 yılında Hüseyin Avni Sözen Anadolu Lisesi'nden mezun olarak orta öğrenimini tamamladı.

1991 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'ne girdi. Şubat 1997 tarihinde mimar olarak bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl Ekim ayında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Ana Bilim Dalı Restorasyon Programı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2000 Yılında yüksek lisans çalışmalarını tamamladı.

Halen Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı Mimari Tasarım Sorunları Bilim Dalı bünyesinde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

